

Κ. ΜΠΟΣΗ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΑΘΗΝΑ 1978

*Τό χαρίζω
στό χωριουδάκι μου
τή Χώσεψη.*

Κ. ΜΠΟΣΗ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΣΚΑΡΑΒΑΙΟΣ

Έκδοτικός οργανισμ. - βιβλιοπωλείο
ΧΑΡ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ 24 — ΑΘΗΝΑ

Ἡ Γκορτσιά μας.

«Θά ἤθελα, μωρέ παιδιά, μᾶς εἶπε μιά μέρα ὁ μπάρμπα - Ἄντωνης ὁ Κοτελίδας, νά πήγαινα στά παλιά λημέρια. Νά περνοῦσα ἀπ τήν πλατεία, τό σχολιό καί τήν ἐκκλησιά... ἀπ ὅλες τίς ροῦγκες τοῦ χωριοῦ μου... Νά ζοῦσα μιά φορά ἀκόμα τά παιδικά μου χρόνια, τίς πρῶτες δυσκολίες τῆς ζωῆς... Νά ἀποχαιρετοῦσα τόν κόσμο καί τόν τόπο... Γιατί, ὅπως δείχνουν οἱ ἄνεμοι, θά εἶναι τό τελευταῖο μου ταξίδι...»

Ἄφησαμε ἀπ τή μιά πάντα τ ἀμπέλι τοῦ Χρησιᾶ, φορτωμένο ἀσπροκίτρινα σταφύλια, τά καλύβια τοῦ Λομπάρδου ἀπ τήν ἄλλη καί, ἀκολουθώντας τό ζυγό, φτάσαμε στό πλατάνι. Ξεπιζέψαμε, σπρώξαμε τά ζῶα στό θερισμένο χωράφι νά βοσκήσουν καί καθήσαμε στό πέτρινο πεζούλι γύρω στή βρυσούλα. Στά τέλη τοῦ Αὐγούστου εἶχαν πέσει ἄφθονες - ζεστές βροχές, πού ἔδωσαν ζωή στήν καμένη γῆ. Ἄπ τό βουνό ψηλά κι ὡς τόν κάμπο χαμηλά πράσινος ὁ τόπος. **Δεξιά - ζερβιά πλαγές, ράχες κι ρέματα, λόφοι, χωραφάκια...** καί δῶ κι ἐκεῖ χωριουδάκια, μακριά τό ἓνα ἀπ τ ἄλλο, λές καί πεταμένα-ξεχασμένα μέσ τήν ἀπόλυτη ἐρημία. Δίπλα στό ποτάμι - μιά ὥρα ἀπόσταση μακριά - περνάει ὁ αὐτοκινητόδρομος, κάνει μιά ἀπότομη στροφή, καβαλάει τόν αὐχένα καί τραβάει γιά τά ἀντικρινά χωριά. Στή ρεματιά μπροστά μας, μιά μικρή-τριγωνική κοιλάδα καί καταμεσίς ἓνα δένδρο μοναχό.

- Νά εἶναι καστανιά ἢ συκιά; ρώτησε ὁ Θύμιος.

- Ποιό; Ἐκεῖνο κεῖ στό Κοκινόχωμα; μουρμούρισε ὁ μπάρμπα - Ἄντωνης, βάζοντας τήν ἀπαλάμη ἀντήλιο. Τράβηξε μιά βαθιά ρουφηξιά καπνό καί συμπλήρωσε ψιθυριστά: ἐκεῖνο εἶναι ἡ Γκορτσιά μας. Σώπασε μιά στιγμούλα. Στήν ὄψη του ἀπλώθηκε μιά ἔκφραση νοσταλγική. Εἶμασαν μεγάλη οἰκογένεια, εἶπε ξανά. Τρία ἀγόρια καί δύο κορίτσια πέντε, κι οἱ γονεῖς μας ἐφτά, κι ἡ βάβω μου ὀχτώ στόματα. Εἶχαμε 14 στρέματα χωράφια - καί τί χωράφια! - κι ἄλλα τόσα χερσότοπο καί λόγγο... καί δέν εἶμασαν οἱ φτωχότεροι!..

Ἄπ τή ζέστη καί τόν κακόδρομο - κάμποση στράτα περπάτησα πεζός - ἄναψαν καί φούσκωσαν τά πόδια μου. Μέ τρόπο ἔλυσα τό κορδόνι κι ἔβγαλα τό ἓνα παπούτσι. Ὁ μπάρμπα - Ἄντωνης χαμογέλασε:

- Καβάλα καί σέ στένεψαν !... Πείνα - δέν εἶναι, τρόπος τοῦ λέγειν - μέ τό σακί. Ὅμως κι ἡ ποδεσιά; ! Σοῦ εἶπα: Εἶμαστε πέντε παιδιά σκαλιάρικα κι

είχαμε όλα μαζί τρία ζευγάρια τσαρούχια, πού τά συναλάζαμε. Έμεις μεγαλώναμε κι αυτά ξεραίνονταν και μίκραιναν. "Όλο τό χρόνο περπατούσαμε ξυπόλυτα. Τό χειμῶνα ἀπ τά κρύα και τίς λάσπες τά πόδια μας πρίζονταν και ἔσκαζαν, τό καλοκαίρι ἀπ τίς τρεχάλες, τίς πέτρες και τ ἀγκάθια πλήγιαζαν κι ὄμπιαζαν. "Όμως τό μαρτύριο δέν ἦταν αὐτό. Στήν ἐκκλησιά, ἀν δέν εἶχε κόλυβα, δέν πηγαίναμε κι ἄς φώναζε ὅσο ἤθελε, ὁ δάσκαλος, ὅμως στά πανηγύρια, ὄξω ἀπ τό χωριό !... Θέλαμε κι ἔμεις νά δοῦμε κόσμο, ν ἀκούσουμε βιολιά ... περιμέναμε νά μᾶς φιλέψουν κάτι οἱ συγγενεῖς, οἱ ξενητεμένοι, πού ἔρχονταν ἀπ τήν πόλη κι εἶχαν « πολλά » λεφτά. Ἀποβραδὶς βάζαμε τά τσαρούχια στό μούσκιο και τό πρωῖ !.. Τά μεγαλύτερα παιδεύονταν ὥρες νά τά φορέσουν. Δάκρυα χοντρά σάν κορόμηλα κατέβαιναν στά μάγουλα. Στήν ἀρχή, ὥσπου νά ζεσταθοῦν τά πόδια, πηγαίναμε σάν πιασμένα - κουτσαίνοντας, κι ὕστερα γέμιζαν φουσκάλες και πληγές οἱ φτέρνες και τά δάκτυλα. Τά μικρότερα τά σβαρνούσαν κι, ὅταν ἔκαναν νά τρέξουν, τά ἔχαναν ἀπ τά πόδια τους και τσακωνόμαστε και κλαίγαμε. Και στό γυρισμό τά « λουστρίνια » μας τά κρατούσαμε παραμάσκαλα...

Ἀπ τό Διάσελο κατέβηκε μιά κοπέλα καβάλα σ ἓνα γαῖδουράκι. Ξεπέζεψε, καλημέρησε κι ἤπιε νερό στή βρύση. "Υστερα μ ἓνα ἀλαφρό τίναγμα πήδηξε πάλι στό σαμάρι και τράβηξε γιά τό μύλο νά πάρει τ ἄλεσμα.

ἌΟ μπάρμπα - Ἄντωνης κούνησε τό κεφάλι.

- "Ἄν τήν ἔβλεπες σέ κανένα περιοδικό, θά τήν ἔπαιρνες γιά βεντέτα τοῦ κινηματογράφου...

Κατά τή ρεματιά ἀκούστηκαν 2-3 κουδουνάκια κι ὁ μπάρμπα - Ἄντωνης ἔδειξε τό κοπαδάκι, πού ἀνέβαινε ἀλλά - σκόρπιο, βόσκοντας στήν ἀντικρυνή πλαγιά.

- Μετράτε! Πόσες προβατίνες εἶναι, πόσα ἀρνάκια και πόσα κρυάρια.
- Δέκα ἔξι προβατίνες, εἴκοσι ἐνιά ἀρνάκια κι οὔτε ἓνα κρυάρι, εἶπε πρῶτος ὁ Κλεομένης.

- Κι εἶναι Σεπτέμβρης, μουρμούρησε ὁ μπάρμπα - Ἄντωνης. ἌΟ γείτονας μας ὁ Νταβαντζῆς εἶχε καμιά τριανταριά πρόβατα κι ἄλλα τόσα γίδια. Τούς ζηλεύαμε, γιατί χόρταιναν - ἔτσι πιστεύαμε - γάλα - τυρί - κρέας ... Οὔτε λόγος. Δέ βρίσκονταν στή δική μας κατάσταση, ἀλλά... παιδεύονταν ὅλο τό χρόνο σάν τόν κολασμένο. Και τό διάφορο; ! Καμιά δεκαριά ἀρνάκια, ἀλλα τόσα κατσικάκια, σάν ταινισμένα γατιά κι αὐτά... και γάλα μέ τό μέτρο... Κι ὅλοι οἱ χωριανοί μου... Σήμερα!..

Τό καλοκαίρι δουλεύαμε ἀπ τό πρωῖ ὡς τό βράδυ: Στό βοτάνισμα, στό σκάλο, στό θερισμό ... παντοῦ. Και τό μεσημέρι, ὅταν οἱ μεγάλοι κάθονταν νά ξανασάνουν, ἔμεις τά παιδιά και τότε δέ στεκόμαστε στά πόδια μας. Μᾶς ἔστελναν νά ρίξουμε χορτάρι στήν ἀγελάδα, κλαρί στίς γίδες, νά

κουβαλήσουμε νερό απ' τή βρύση, πού βρισκονταν μισή ώρα μακριά. Κι ωστόσο τό καλοκαίρι ήταν γιά μᾶς « Πάσχα Κυρίου Πάσχα! » Γλυτώναμε απ' τό σχολιό. Ὁ δάσκαλος ήταν ὁ μεγαλύτερος ἐχθρός μας. Μᾶς ἔστελνε νά κόβουμε κρανίσες βέργες. Τεντώνουμε, ὅσο μπορούσαμε, τό μπράτσο στό πλευρό, ἀνοίγαμε καλά - καλά τήν ἀπαλάμη κι αὐτός σήκωνε τή βέργα, ὅσο ἔπαιρνε ψηλότερα, ἔσφιγγε τά δόντια, γούρλωνε τά μάτια, καί τήν κατέβαζε μέ μανία, βογγώντας ἀπό γινάτι καί ἱκανοποίηση: « Ἄουά !! Α! ». Μᾶς ἔδερνε, γιατί δέν εἶχαμε πλάκα καί κοντύλι, μολύβι καί τετράδιο. Μᾶς ἔδερνε, γιατί δέν ξέραμε τό μάθημα. Καί πότε θά διαβάζαμε;! Βγαίνοντας απ' τό σχολιό, πηγαίναμε στά πέντε ζωντανά, στίς δουλιές... Τό καλοκαίρι εἶχαμε λαχανικά καί λίγο γάλα. Τίς Κυριακές καί τίς γιορτές μαζεύαμε βατόμουρα, πιάναμε καβούρια καί ψαράκια μέ τά χέρια κάτω απ' τίς πέτρες στό ρέμα... καί ἡ χαρά τῆς χαρᾶς μας ἦταν τά φρούτα...

Στά χωράφια, μισή περίπου ώρα απ' τό χωριό, εἶχαμε ἓνα σπιτάκι καί σέ 300 μέτρα απ' αὐτό στέκονταν περήφανη - ψιλή - φουντωτή - χιλιόχρονη ἡ Γκορτσιά μας. Ἔτσι - ἴδια κι ἀπαράλαχτη - τή θυμόταν ἡ γιαγιά τῆς γιαγιάς μου. Ὁ κορμός της, περισσότερο ἀπό δύο μέτρα ὕψος, πήγαινε λίγο πλαγιαστά: Κάποτε πιανόμαστε ἐμεῖς τά παιδιά χέρι - μέ - χέρι καί δέν μπορούσαμε νά τήν ἀγκαλιάσουμε. Ἀπ' τήν πρώτη διχάλα ἀρχίζαν δύο χοντρά κλωνάρια. Αὐτά πιο πάνω χώριζαν σέ ἄλλα μικρότερα κι ἐκεῖνα σ' ἄλλα πιο μικρά κι ἔφτιαχναν ἓνα ὁμορφο δέντρο σάν τεράστια ἀνοιγμένη ὀμπρέλα. Ὅμως ἐμεῖς τά παιδιά δέν ἀγαπούσαμε τήν Γκορτσιά μας γιά τήν ὁμορφιά της ἔκανε γκόρτσα κάθε χρόνο, ὄχι καί πολύ μεγάλα, οὔτε καί πολύ γλυκά, ὅμως ὠριμάζαν ἀργά, απ' τόν 8/βρη κι ὕστερα, ὅταν δέν ὑπῆρχαν ἄλλα φρούτα, βαστοῦσαν ὡς τά Χριστούγεννα κι ἦταν γιά μᾶς χαρᾶς εὐαγγέλια, ὁ θησαυρός τοῦ Κροῖσου. Κάθε πρωῒ τρέχαμε τό ἓνα πίσω απ' τ' ἄλλο, μισοκοιμισμένα - ἄνυφτα, ψάχναμε ἀνάμεσα στά ξερά φύλλα, τίς πέτρες καί τ' ἀγκάθια, τά μαζεύαμε καί δέν τρώγαμε οὔτε ἓνα. Ἦταν νόμος ἀγραφος κι ἀπαράβατος. Τά πηγαίναμε στό σπίτι, καθόμαστε γύρω στή γωνιά καί τά μοιράζαμε: Ἔνα δικό μου, ἓνα δικό σου, ἓνα δικό του...

Ὅσο εἶμασταν μικρά, περιμέναμε νά πέσουν. Σά μεγαλώσαμε λιγάκι, ρίχναμε πέτρες καί ξύλα. Μά δέν ἔβγαινε τίποτα. Ἀπ' τίς δέκα ἀπόπειρες ἡ μία κι ἂν πετύχαινε. Ἀργότερα ἀρχίσαμε τό ἓνα ὕστερα απ' τ' ἄλλο νά ἀνεβαίνουμε στό δέντρο. Κι ἐμεῖς ἀδύνατα καί τά κλωνάρια χοντρά καί δέν μπορούσαμε νά τά τινάξουμε. Κι ἀνεβαίναμε ψηλότερα, ὅλο καί ψηλότερα...

- Θά τήν κόψω! φοβέριζε κάθε τόσο ὁ πατέρας. Θά πέσουν, θά σκοτωθοῦν καί θά γίνουμε μολόγημα σ' ὅλον τόν κόσμο.
- Δέ θά ἔχουν μέ τί νά στομώσουν τήν πείνα, ἀναλογιόταν ἡ μάνα καί, γυρίζοντας σέ μᾶς, ἐπαναλάβαινε πάντοτε τό ἴδιο: Νά μή σκαλώσετε ἄλλη

φορά. Τ ἀκούτε; Περιμένετε νά πέσουν. Δικά σας εἶναι. Κανένας δέν σᾶς τὰ παίρνει...

Ἐμεῖς ὀρκιζόμαστε, ἀλλά, μόλις ἔφευγαν αὐτοί, ἀνεβαίναμε ξανά. Τά βιαζόμαστε. Τά περισσότερα τὰ τρώγαμε μισάγορα. Μᾶς συναγωνίζονταν τό σκυλί μας ὁ παρδάλης. Πήγαινε μέ νύχτα πρὶν ἀπὸ μᾶς. Τά χαράματα, ὅταν ξυπνούσαμε, τὸν βλέπαμε νά ψάχνει κάτω ἀπὸ τὴν Γκορτσιά μας. Τό μαυλούσαμε, τοῦ φωνάζαμε «Κούτς -κούτς», τοῦ δείχναμε καμιά πέτρα, κανένα ξύλο... μὲ αὐτό οὔτε σήκωνε κεφάλι νά μᾶς δεῖ. Ἡξερε, πῶς δέν εἶχαμε τίποτα, νά τοῦ δώσουμε. Ὅταν τό διώχναμε, τραβιοῦνταν πιο πέρα, γύριζε τό κεφάλι καί μᾶς κοιτάζε, λυπημένο - παραπονεμένο, σὰ νά ἔκλαψε. Σάν κι ἐμᾶς κι αὐτό. Πετσὶ καί κόκκαλα. Τοῦ μετροῦσες τὰ πλευρά ἕνα - ἕνα. Μαδημένο ὅλο τό κορμί του. Καί ἡ οὐρά σουφλί. Μόνο τό κεφάλι καί τὰ αὐτιά του ἦταν μεγάλα κι ὅσο ἀδυνατίζε αὐτό τόσο μεγάλωναν αὐτά. Τό καλοκαίρι τὰ βόλευε μέ τὰ φρούτα καί τὰ καλαμπόκια. Τά ἔκοβε μέ τὰ δόντια, κρύβονταν στίς φτέρες καί τό ρέμα, τὰ ξεφλούδιζε μέ τὰ νύχια καί τὰ ἔτρωγε. Καί σὰ νά ἦξερε ἔκλεβε ἀπὸ τὰ χωράφια τῶν γειτόνων.

- Τί τό τυρανᾶτε; γκρίνιαζε ἢ βάβω. Σκοτῶστε -το!
- Θά μείνουμε μπὶτ στὰ μοῦτα, ἀπαντοῦσε ἢ μάνα. Θά ρθει κανένας γείτονας, θά περάσει κανένας διαβάτης καί θά μᾶς βρεῖ ζάρκους...

Ὁ πατέρας τό ἠθελε γιὰ τὰ ἐντάλματα. Ὅταν χρωστοῦσε στό δημόσιο, τό ἔδενε στό καραούλι, κατάστρατα. Ἐκεῖ τό ἔδερναν οἱ βροχές, ὁ ἀγέρας, οἱ ζέστες. Δέν ἦταν λεύτερο νά ψάξει καί γιὰ φαῖ! ὅμως, ἄμα μυρίζονταν, πῶς ζυγώνει ξένος, γαύγιζε. Τότε ἔβγαινε κανένας ἀπὸ μᾶς στό Ἄλῶνι καί σάν ἔβλεπε, πῶς ἦταν χωροφύλακας, ὁ πατέρας ἔπιανε τό λόγγο...

Μέρα τοῦ Νοέμβρη κι ἐμεῖς εἴμασταν ὅλο χαρά. Καί στό σχολιό δέ θά πηγαίναμε - ἦταν Κυριακή - καί δουλιές δέ θά κάναμε, γιατί ἀπὸ τὸ πρῶτο ἀρχισε νά ψιχαλίζει. Κατὰ τό γιοματάκι δυνάμωσε ἡ βροχή καί τὰ ἀστροπελέκια, μαζί καί ἡ χαρά μας. Ἦταν μιά ἀλαγή, κάτι τό καινούργιο. Βγαίναμε στὰ παράθυρα καί στήν πόρτα, ἀπλώνουμε τὰ χέρια στό νερό, στίς σταλαματιές τῆς σκεπῆς, σπρωχνόμαστε, πιτσιλιζόμαστε, τσακωνόμαστε, παίζαμε... Κι ἀπότομα ἄναψε ὅλο τό σπίτι, τραντάχτηκε καί σειστήκε ὁ τόπος « Ἄστραπή κάπου ἐδῶ κοντά », εἶπε σιγά ὁ πατέρας... « Ἄγία Μαρίνα! στραυροκοπήθηκε κατὰ χλωμη ἢ μάνα, βάλτε τό χέρι σου! ». Ἐμεῖς μαζευτήκαμε κουβάρι τό ἕνα δίπλα στό ἄλλο κοντά στό τζάκι καί, σάν πέρασε λίγο ὁ φόβος καί βγήκαμε στήν πόρτα!... Ἡ μισή Γκορτσιά μας σωρό στό χῶμα καί ἡ ἄλλη μισή στέκονταν ὀρθή χωρὶς φύλα καί γκόρτσα. Κοιτάζαμε βουβά - ἀσάλευτα. Ἐνιωθα ἕναν κόμπο στό λαιμό. Τό σκυλί μας, πρὶν ἀρχίσει ἡ βροχή, εἶχε πάει νά βρεῖ κανένα γκόρτσο. Ὑστερα μαζεύτηκε στή ρίζα νά φυλαχτεῖ ἀπὸ τό νερό. Τό φωνάζαμε μιά, - δυό, πολλές φορές. Δέν κουνήθηκε καθόλου.

Ἄργά τό δειλινό σκόρπισαν τά σύννεφα καί βγήκε ὁ ἥλιος. Μαζέψαμε τά γκόρτσα -δύο τσουβάλια γεμάτα- καί τά πήγαμε στό σπίτι.

– Χωρίστε τά μεγαλύτερα, εἶπε ὁ πατέρας. Θά τά βάλουμε κάπου νά γουρμάσουν. Τ ἄλλα ρίχτε-τα- στό καδί. Θά γίνουν ξύδι νά μουσκεύουμε λίγο τό ψωμί ἀργότερα τό χειμῶνα.

Ἡ μάνα ὕστερα ἀπ' τό φτηνό δείπνο, στενοχωρημένη περισσότερο ἀπό μᾶς, ἀναστέναξε:

– Ἄϊντε! Κάντε τό σταυρό σας νά κοιμηθῆτε καί παρακαλέστε τό Μεγαλοδύναμο νά σᾶς φυλάει...

– Ἄμ πῶς! γκρίνιασε μέσα ἀπ' τά δόντια του ὁ μεγαλύτερος ἀδερφός μου -ἦταν τότε 13 χρονῶ. Μᾶς ἔκοψε τήν Γκορτσιά, θά κάνουμε καί σταυρό...

Ἐγειρε στό χῶμα, μάζεψε τά γόνατα ὡς τή μύτη, ἔχωσε τά χέρια στίς μασχάλες κι ἔκλεισε τά μάτια σφικτά-σφικτά. Δίπλα σ' αὐτό ξάπλωσα γρήγορα-γρήγορα ἐγώ καί στό κατόπι ὅλα τ' ἄλλα, χωρίς νά κάνουμε σταυρό. Ἦταν ἡ πρώτη ἀνταρσία στό σπίτι μας. Ὑστερα ἀκολούθησαν κι ἄλλες καί τόν καιρό τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης μπῆκαν στόν ἀγῶνα καί οἱ γονεῖς μου...

– Καί τώρα; συνέχισε ὕστερα ἀπό μιά σύντομη διακοπή. Δέν σοῦ ἔρχεται νά τό πιστέψεις. Κοντό μανίκι, κοντά μαλλιά καί μισοτάκουνο... Τηλέφωνα, ψυγεία κι ἄλλες ἀνέσεις στό χωριό. Καμμία γυναίκα δέ φορτώνεται, καί στήν πόλη πᾶνε μέ αὐτοκίνητο.. Δέν σπέρνουν καλαμπόκι καί κανένας δέν πεινάει γιά ψωμάκι... Τεχνητή γονιμοποίηση καί ἀρνάκια τόν Σεπτέμβρη... Λιπάσματα καί τραχτέρ στά πιά ἴσια χωράφια...

– Ἔτσι εἶναι. Προόδεψε ὁ κόσμος ψιθύρισε κάποιος.

– Αὐτό λέω κι ἐγώ. Καί δέν ξέρετε τί χαρά νιώθω, γιατί βοήθησε καί ἡ Γκορτσιά μας! Κι ἄρχισε μιά ζωηρή συζήτηση. Ἡ πρόοδος εἶναι γενικός-ἀντικειμενικός νόμος τῆς κοινωνίας κι, ὅποιος κι ἂν βρίσκεται στήν ἐξουσία, δέ μπορεῖ νά τόν ἀποφύγει, εἶπε ὁ Κλεομένης.. Ἡ Ἑλλάδα ἔκανε σημαντικά βήματα μπροστά... Ὁ Τρύφωνας ὑποστήριξε μιά γνώμη λίγο διαφορετική: Ἡ δίψα τοῦ κέρδους, ὁ συναγωνισμός, ἡ ἀτεγκτη ἀνάγκη κι ὁ φόβος τῶν Ἰουδαίων... τοὺς ὑποχρεώνει νά φτιάχνουν ἐργοστάσια, φέρμες, δρόμους... καί «μαζί μέ τό βασιλικό ποτίζεται κι ἡ γλάστρα» Ὁ Σταῦρος ὁ Χοντρός κάτι ἄλλο: Νά τά ἐξηγοῦμε ὅλα μέ τή συμμετοχή τοῦ δικοῦ μας παράγοντα... μυρίζει ὑποκειμενισμό. Ἄν κερδίζαμε, μέ τό δίκιο μας νά παινευόμαστε. Τώρα;! Τά βόλια ἔπαιρναν πότε-πότε καί τόν μπάρμπα - Ἀντώνη, πού πολύ τόν ἐχτιμούσαμε καί τόν σεβόμαστε. Ἐξῆντα περίπου χρόνια στό κλαρί.

– ... Ξεκίνησε μέσ τό σκοτάδι. Μόνο οἱ μάχες ἐκεῖ μακριά στίς ἀπέραντες στέπες καί ἡ ἀδύνατη ἀκόμα φωνή τῆς Ἀντίστασης τοῦ ἔδινε κουράγιο. Γυμνός-ξυπόλητος, λίγο ψωμί καί λιγότερες σφαῖρες. Μπροστά «ἀήτητος» ὁ καταχτητής καί γύρω ὅλο πλῆθαιναν οἱ κρεμάλες, οἱ σφαγές, τά ξεκληρίσματα... καί ξεπέρασε ἡ ἀντοχή του τά ἀκατάλυτα τοῦτα βράχια καί ψήλωσε ἡ ψυχή

του πάνω κι άπ τά περήφανα βουνά μας. Για τήν πλειοψηφία μιλάω. "Έτσι έγραψε ό λαός μας μιά άπ τίς λαμπρότερες σελίδες τής ιστορίας του, πού δέ θά τή σβήσει ούτε ή μανία τής αντίδρασης, ούτε τά πέρασμα του χρόνου...

Ούτε λόγος νά γίνεται." Αν κερδίζαμε, θά βρισκόμαστε σέ μιά ψηλότερη κορφή. 'Η' Αντίσταση έκλεισε ένα σωρό παλιές πληγές. Τό πισσοδρόμισμα άνοιξε άλλες πιό βαθιές. Ξαπλώνεις στό κρεβάτι σου καί δέ σοῦ κολάει ύπνος. Μπορεῖ νά ξημερώσεις άνεργος. Πās στό φοῦρνο γιά ψωμί καί δέ σοῦ φτάνουν τά χτεσινά λεφτά. Κι αύριο τό ἴδιο καί χειρότερα μεθαύριο. Τή νύχτα φοβάσαι νά περάσεις μόνος άπ τά άπόμερα σοκκάκια. 'Αργοῦν τά παιδιά καί τρέμει τό πετσί σου. "Αν πέσουν σέ άσχημες συνήθεις; 'Ο γείτονας τό πρῶί - πικραμένος άπ τίς δικές του έγνοιες - δέ σέ αντιχαιρετάει στήν αύλή. Οί νέοι βγαίνουν στή ζωή μέ τά πιό τολμηρά όνειρα -νά καταχτήσουν τό σύμπαν- καί χρόνια τώρα περιμένουν στή σειρά, σά ζητιάνοι, νά τούς δώσουν δουλειά. Καί τό μέλλον;! 'Η άγωνία φαρμακώνει καί τίς καλές μέρες.... 'Ο αντίπαλος, νά ποῦμε τήν αλήθεια, κατάφερε νά σπείρει κάμποσα ζιζάνια, νά καλλιεργήσει τή σύγχυση. Μέ τήν ψευτιά καί τή συκοφαντία μολύνει συνέχεια τήν άτμόσφαιρα, γιά νά μήν ανασάνει ό κόσμος λίγο άέρα φρέσκο... 'Εμεῖς φτάσαμε σέ τούτη τήν κορφή καί δέν καταφέραμε νά πāμε πιό ψηλά. Μήν κρίνετε άπό τώρα. Ξεκινήσαμε άπό χαμηλά καί ή άνηφόρα έτυχε άπότομη. Δώσαμε ό,τι είχαμε καί δέ δώσαμε περισσότερα, γιατί δέν ξέραμε, έμεῖς φεύγουμε, πολλοί έφυγαν κιόλας, έρχόσαστε έσεῖς, οί νιότεροι. 'Ο λαός, γιά νά γίνει ξανά νοικοκύρης στόν τόπο του, νά προχωρήσει καί πιό πέρα. - Κι όχι μόνο ό δκός μας - θά χρειαστεί νά κάνει ένα μέρος του δρόμου δυό φορές, νά δώσει κι άλλες θυσίες, ἴσως καί περισσότερες. Διαφορετικά, αύτοί μέσ τήν άπελπισιά τους δέ θά διστάσουν νά τραβήξουν όλη τήν άνθρωπότητα στόν τάφο... "Όμως τούτη τή στιγμή γιά άλλο πράμα συζητάμε: Ποιά δύναμη μās ανέβασε έδῶ, στ 'Αγνάντιο.

Τό μαστρο-Μανώλη τής γειτονιάς μας τόν λένε 'Οσμάν. 'Ηρθε στήν Ελλάδα κυνηγένος, άπ τήν πατρίδα του. Πέσαμε σέ κουβέντα κι ένας άπόξω βλέπει καλύτερα. «Δέ χρειάζονται κλάψες, μοῦ είπε. Πολλές θυσίες δώσατε καί δέν έπρεπε νά χάσετε. 'Αλλά... έμεῖς δέν είχαμε κατοχή, ούτε 'Αντίσταση, ούτε έμφύλιο Πόλεμο. Κι όμως! Ξέρεις πόσοι πεθαίνουν άπ τήν πείνα, τίς άρώστιες...καί σήμερα άκόμα;! Καί πόσα χρόνια, καί πόσες θυσίες θά χρειαστοῦν νά φτάσουμε έστω καί τό δικό σας σημερινό επίπεδο; ! Καί ή τρομοκρατία σέ μās είναι μεγαλύτερη άπ τή δική σας. Κράτος καί παρακράτος σκοτώνουν σχεδόν κάθε μέρα, γιά νά μή σηκώσουν οί έργαζόμενοι κεφάλι...»

Τίποτα δέν μās χάρισαν. "Όλα τά κερδίσαμε μέ τό σπαθί μας. Κεῖνα τά άξέχαστα χρόνια ό λαός μέ τό τραγούδι του, μέ τό ντουφέκι του, μέ τό αίμα του... έχτιζε τό Κάστρο τής Λευτεριάς καί μαζί όργωσε τήν σκληρή τούτη γή,

κι ἔσπερνε ἐλπίδες, κι ἔπλαθε ὄνειρα κι ἔφτιαχνε τό αὔριο, τό δικό του αὔριο, ὁμορφο-εὐτυχιμένο. Ἐφησε μακριά, πολύ πίσω κείνη τή μίζερη ἐποχή, τήν ἀποξένωση, τήν ταπείνωση, τό ραγιαδισμό... Τούτα τά χώματα, τά σχεδόν ἄγωνα παλιότερα, γέμισαν ἀξιοπρέπεια, ἀλληλεγγύη, παλληκαριά, φῶς... Ὁ ἀγώνας ἄλλαξε τόν ἄνθρωπο, ὁ ἀγώνας ἔφτιαξε καινούργιο ἄνθρωπο. Οὔτε λόγος. Τοῦ πήραν τή λευτεριά, ὅμως δέν μπόρεσαν νά τοῦ πάρουν καί τήν ψυχή. Σήμερα καί νά τόν σκοτώσεις, δέν γυρίζει νά κοιμηθεῖ στό παλιό καλύβι. Κι, ὅσο μπορεῖ κι ὅπως μπορεῖ, κάνει τά ὄνειρά -παλιά καί καινούργια- «ἔργο ζωντανό».

“Ὅσο γιά τ ἀφεντικά!.. Μεγάλη ἡ χάρη τους, μεγάλη. Ἐβρισκαν μιά μηχανή νά κερδίζουν κάθε, μέρα, κάθε ὥρα καί περισσότερα, χωρίς νά μᾶς δίνουν οὔτε μιά μπουκιά ψωμί, ἄν ἔβρισκαν μιά μηχανή νά μᾶς βάζουν νά δουλεύουμε 24 ὥρες τό 24ωρο, χωρίς νά βγάζουμε λαλιά, θά τήν ἔβαζαν ἀμέσως σέ λειτουργία...

Πέρασε μιά ὀλόκληρη ζωή. Τότε ἔκανα τά πρῶτα βήματα. Τώρα τά τελευταία. Ἐζησα τήν ἐποχή μας μ ὅλες τίς φουρτοῦνες της. Χόρεψα σ ὅλα τά πανηγύρια μέ βιολιά καί μέ νταούλια. Καί στό ἐργοστάσιο, καί στή φυλακή, καί στήν ἐξορία, καί στό βουνό. Παράπονο δέν ἔχω ἔριξα κι ἐγώ τά βόλια μου. Λυπᾶμαι μόνο, γιατί τώρα εἶμαι ἀπόμαχος καί δέ μ ἀπομένει, παρά μόνο μιά χαρά: Νά ξεφυλίζω τίς ἀναμνήσεις, νά διαβάζω τίς παλιές σελίδες...

Τράβηξε βαθιά τήν τελευταία ρουφηξιά καπνό, πέταξε τό ἀποτσιγάρο, τό ἔσβησε, πατώντας-το, χაῖδεψε τό γύρω τόπο μέ τό βλέμμα καί σηκώθηκε, μουρμουρίζοντας:

– Ἦμουν 14 χρονῶ, ὅταν πήρα τό μεγάλο δρόμο. Σέ τρεῖς μῆνες καί δέκα μέρες κλείνω τά 75. Ἐλλάξε ριζικά ὁ κόσμος. Κι ὅμως ἡ ψυχή μου ἔμεινε ὅπως τότε, δεμένη μέ τό χωριό. Κι, ὅταν κάθουμε σέ караούλι καί τύχει νά δῶ μακριά κανένα δέντρο, ψηλό-ὁμορφο-φουντωτό, θές συκιά, θές καστανιά, θές βελανιδιά, θυμᾶμαι τά παιδικά μου χρόνια, τοῦς δικούς μου, τό δρόμο τῆς ζωῆς μου καί λέω: Ἡ Γκορτσιά μας!..

Τῆς Τρελῆς τ 'Αγνάντιο

Τό χωριό μου -ἔτσι ἄρχισε τήν ἱστορία του ὁ Μῆτσος ὁ Κουτσοσπύρος- ὅπως καί μερικά ἄλλα τῆς περιοχῆς - εἶναι σκόρπια - πολύ σκόρπια. Τυχαῖ- νουν σπίτια καί δυό ὠρες μακριά ἀπ τό κέντρο κι ἂν πάρεις τά δυό ἄκρα-βοριά μέ νότο- καί τρεῖς δέ φτάνουν. Ὁ καθένας ὅπου εἶχε τό χωραφάκι του, ἐκεῖ ἔστεινε τό νοικοκυριό του. Καί πάλι χαιρόσουνα νά τά कारουλιζεις ἀπ τό βουνό ψηλά. Τό ριζό τό σκεπάζουν ἔλατα, πεῦκα, κέδρα... τά χαμηλώματα βελανιδιές, πουρνάρια κι ἄλλα ἀγριόδεντρα...τά χωράφια καί τά χέρσα συκιές, καρυδιές, κερασιές...καί μέσα ἀπ τήν πρασινάδα, ἰδιαίτερα τήν ἀνοιξη καί τό καλοκαίρι, προβάλλουν πέτρινες σκεπές, ἄσπροι τοῖχοι, καλυβάκια, κονάκια, μαντριά...

Μ ἐνδιέφερναν κείνο τόν καιρό οἱ τοπωνυμίες καί ρώτησα μιά μέρα τό γέρο-Σέργιο τό μυλωνά. «Θά ἔπρεπε νά τό λένε ἼΑγνάντιο τῆς Νεράϊδας, μ ἀποκρίθηκε, κουνώντας θλιμένα τό κάτασπρο κεφάλι του. Σοῦ ἔφευγε ὁ νοῦς νά τήν ἀκοῦς νά τραγουδάει...Καί στήν ὁμορφιά, ἄλλο πράμα!...»

Στά Μπακαίικα ζοῦσαν παλιότερα τέσσερες οἰκογένειες κι αὐτές μακριά ἢ μιά ἀπ τήν ἄλλη. Στόν ἴδιο μαχαλά, μέσ τόν ἀγριόλογγο, πίσω ἀπό κάθε πο- λιτισμό γεννήθηκε καί μεγάλωσε ἡ Μάρω. Τά παλληκάρια τοῦ χωριοῦ τή λαχ- ταροῦσαν, ἀλλά μόνο ὁ Βαγγέλης ὁ Σανίδας τόλμησε νά κάνει κουβέντα σ ἔ- ναν μακρινό τῆς συγγενῆ, τόν προύχοντα τό Μαντουβά. «Οὔτε νά τό σκέπτε- σαι! τόν ἀποπῆρε ἐκεῖνος. Οἱ δικοί τῆς πέθαναν ἀπό φυματίωση...». Καί, ἐ- πειδῆ ὁ Σανίδας ἦταν καλός ἄνθρωπος, τόν βοήθησε νά γίνεῖ παπάς καί γιά τόν ἴδιο πάλι λόγο τοῦ φόρτωσε τή δική του κόρη.

Μέ τόν καιρό χάθηκαν οἱ τρεῖς οἰκογένειες κι ἔμεινε μόνο μιά, τοῦ Μαυ- ρῆ. Ὁ πατέρας τοῦ Κώστα ἔριχνε πέτρες καί κλαριά στό ρέμα νά γλυτώσει τό χωράφι κι ἦρθε ἀπότομα ἢ κατεβασιά ἀπό πιό μακριά καί τόν ἔβγαλε κάτω, στό ποτάμι. Ἡ Μάρω ὀρφάνεψε, μόλις ἔκλεισε τά 16. Οἱ δυό νέοι, σά γειτόνοι, συμβοηθιόνταν στίς δουλειές. Νά κάνουν πλούσιο γάμο ἐλπίδες δέν εἶχαν κι ἀποφάσισαν ν ἀνταμώσουν τή φτώχεια τους. Ἡ πεθερά ἔνα μῆνα ἀργότερα, ὅπως ζύμωνε τό ψωμί, ἐγειρε στήν πάντα καί πάει κι ἡ πρεσβυτέρα, πού ἤξε- ρε τό εἰδύλιο τοῦ Παπαβαγγέλη, βιάστηκε νά χύσει δηλητήριο: « Ἡ χτικιά- ρα ἔδωσε τήν ἀρώστια καί πέθανε ἡ γριά», φώναξε στή γειτονιά.

Κάθονταν σ ἔνα καλύβι. Τό εἶχε φτιάξει κάποιος πρὶν ἀπό χρόνια, τό μπά- λωναν πότε-πότε καί τό κληρονομοῦσε ἡ μιά γενιά στήν ἄλλη. ἼΑπ τή μέση καί κάτω εἶχαν ἄχυρο, καλαμποκιά καί λίγο χορτάρι. Περίμεναν νά γεννήσει ἡ ἄ-

γελάδα. Ἐπὶ τὸ ἓνα τζάκι τὰ λίγα ἐπιπλα κι ἄπ τ ἄλλο κοιμοῦνταν αὐτοί. Κι ἔμειναν χωρὶς ψωμί, καὶ πῆγε ὁ Κώστας στὸν κάμπο, μήπως βρεῖ δουλειά...

Ἡ Μάρω ἄφησε τὸ παιδί -τεσάρω χρονῶ- στὸν ὕπνο καὶ πῆγε στοῦ χωριό, στοῦ μακρινό συγγενῆ τῆς τὸ Μαντουβά καὶ παρεκάλεσε τὴν νοικοκυρά νὰ τῆς δώσει λίγο ἀλεύρι, ὥσπου νὰ πάρει λεφτά ἀπ τὸν ἄντρα τῆς. Ἐκεῖνη δὲν εἶχε -ἔτσι τῆς εἶπε- καὶ τὴν ἔστειλε στοῦ μύλο -μισή ὥρα μακριά- νὰ τῆς φέρει τὸ ἄλεσμα. Ἄργησε καὶ κεῖ κάμποσο, γιατί δὲν τὸ βρῆκε ἔτοιμο κι ἔφυγε γιὰ τὸ μαχαλά κατὰ τὸ μεσημέρι.

Φλεβάρης. Στὸ βουνό χιονίζει, φυσάει ἀγέρας καὶ σπίθες -σπίθες φτάνει τὸ χιόνι ὡς τὸ χωριό. Τὸ κρύο τσοῦζει καὶ ἡ φύση, πού μόλις ἄρχισε νὰ ζωντανεύει, σκυθρώπιασε πάλι. Στὸ δρόμο βιάζεται καὶ συλογιέται: Θὰ ἔσβυσε ἡ φωτιά, θὰ κρύωσε καὶ θὰ πείνασε τὸ παιδί...Καὶ σὰ βγῆκε στοῦ Ἀνάραχο! Τρέχει σάν τρελή. Ζυγώνει, καὶ βγάζει μιά σπαρακτική κραυγή. Καὶ βρῆκε τὸ παιδί τῆς. Δὲν εἶχε καεῖ σὰ λαμπάδα, ὅπως πίστευε ὁ ἀπλοϊκὸς κόσμος. Καὶ τὸ κεφαλάκι του, καὶ τὰ χεράκια του, καὶ τὰ ποδαράκια του, ὅλο τὸ κορμάκι του, ἦταν ὅπως τότε, ὅταν ζοῦσε καὶ κοιμοῦνταν, μόνο πού εἶχε μαυρίσει, σὰ νὰ ἔγινε κάρβουνο, καὶ εἶχε φουσκώσει λίγο, σὰ νὰ πάχυνε...

Ἄν τὸ μικρὸ ἔρριξε στὴ φωτιά ξύλα-ἄχυρο-καλαμποκιά νὰ ζεσταθεῖ ἢ νὰ παίξει, ἢ ἂν ἔπεσε ἡ σαραβαλιασμένη σκεπή -κι αὐτὸ ἦταν τὸ πιθανότερο- κανένας δὲν τὸ ἔμαθε, ὅμως ἓνα πράμα ἦταν γνωστὸ σ' ὅλο τὸ χωριό. Οἱ ἀγρότες, καὶ πὶο πολὺ ὅσοι ζοῦσαν στὰ χωράφια, φύλαγαν τὴν φωτιά σάν τὰ μάτια τους. Ἐπὶ τὴν νύχτα, πρὶν φύγουν τὸ πρωῖ, ἔβαζαν νὰ ἀνάψει ἓνα ξύλο χοντρό-μακρὺ καὶ τὸ σκέπαζαν μὲ στάχτη νὰ καίγεται ἀργά-ἀργά. Τὸ βράδυ, γυρίζοντας ἀπ τὴν δουλειά ἢ τὰ ζωντανά, κουρασμένοι-βρεγμένοι-ἰδρωμένοι, τὴν ἀναβαν ξανά νὰ ζεσταθοῦν, νὰ στεγνώσουν, νὰ φτιάξουν λίγο φαγί. Ἄν ἔσβηνε, ὅσοι δὲν εἶχαν καπνιστὴ στοῦ σπιτι τσιακμάκαγαν-τσιακμάκαγαν καὶ τίς περισσότερες φορές -θὲς ὁ πριόβολος εἶχε ξεβάψει, θὲς ἡ ἴσχα δὲν ἦταν καλά ἀργασμένη, θὲς ἔφταιγε τὸ στουρνάρι- δὲν κατάφερναν τίποτα κι ἔπρεπε νὰ πάν σὲ κανένα γείτονα -κάποτε ἓνα τέταρτο καὶ περισσότερο μακριά, νὰ πάρουν φωτιά. Κι ἂν ἦταν σκοτάδι! Κι ἂν ἔβρεχε! Καὶ δὲν ἦταν μόνο ἡ ἀπόσταση. Ζοῦσαν μὲς τὸ λόγγο καὶ τὰ ρέματα κι ὅμως φοβούνταν νὰ περπατήσουν τὴν νύχτα 100 μέτρα πέρα ἀπ τὰ κονάκια, ὄχι μόνο οἱ γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄντρες. Πίστευαν, πὼς βγαίνουν δαιμονικά σὰ γάτες, σὰ σκυλιά...Κυλιοῦνται στοῦ δρόμο, σέρνονται μὲ τὴν κοιλιά, βογγοῦν καὶ πετοῦν τσίκες ἀπὸ παντοῦ...παίρνουν τὴν φωνὴ τ' ἀνθρώπου...τὸν τραβοῦν σὲ σκοτεινὲς σπηλιές καὶ τὸν βασανίζουν...Οἱ μάνες, φεύγοντας, ἄφηναν τὰ μικρά μονάχα τους στοῦ σπιτι καὶ κάμποσοι χωρικοὶ εἶχαν ἐγκαύματα στοῦ πρόσωπο, στὰ χέρια, στὰ πόδια ἀπ τὰ παιδικὰ τους χρόνια, ὅμως σάν τὸ περιστατικὸ τοῦ Κώστα τοῦ Μαυρῆ δὲ θυμοῦνταν νὰ εἶχε γίνει ἄλλη φορά...

Κι ήρθε ο Κώστας απ' τόν κάμπο. "Εθαψαν τό παιδί καί βάλθηκαν νά φτιάξουν ἄλλο καλύβι στό ἴδιο μέρος, τό παλιό. Ήταν ἀπάγγειο κι εἶχε κοντά νερό. Τό ἔφταξαν μέ ρίκια, τό σκέπασαν μέ βριζάχυρο, τό σουφάτισαν μέ γλύνα καί γελαδοβουνιά κι ἦταν τώρα ὀλότελα γυμνό κι ἔδειχνε μεγαλύτερο ἀπ' τό ἄλλο. Ἀπ' τὰ ἐπιπλα καί τό λίγο ρουχισμό γλύτωσαν μόνο τὰ χαλκῶματα. Καί, σάν τό τέλειωσαν, ἄναψαν φωτιά νά ἡμερέψει, τό ράντισαν μέ ἀγίασμα τῶν Φώτων, ἤθελαν νά πάρουν καί τόν παπὰ νά διαβάσει, μά δέν εἶχαν λεφτά, καί ξάπλωσαν νά κοιμηθοῦν-κουρασμένοι, πικραμένοι, νηστικοί. Στό μεταξύ εἶχε ἔρθει ἡ ἄνοιξη. Στόν πλάτανο δίπλα στό ρέμα σκούζει ὁ Γκιώνης κι ἡ Μάρω, σάν ἀπ' αὐτά, κλαίει σιγά-βουβά! Κι εἶπε ὁ Κώστας κάποια στιγμή: – Μάρω! ἂν εἶχαμε σπίτι πέτρινο!... Θά γεννηθῆ καί τ' ἄλλο καί θά τό κάψουμε κι αὐτό. Ὁ πριονᾶς θά φύγει γιά τήν Ἀμερική. Λέω νά πάω κι ἐγώ... Σπάραξε ἡ καρδιά τῆς γυναίκας. Θά μείνει μόνη μέ συντροφιά τό χάρο. Καί περιμένει νάρθει στή ζωὴ μιά ψυχὴ ἀκόμα. Καί δέν ἔχει τίποτα. Οὔτε ἓνα πανί νά τό τυλίξει, οὔτε ἓνα κουρέλι νά τό σκεπάσει... Οὔτε μιά χουφτα ἀλεύρι...

Μά δέν εἶπε τίποτα, μόνο πού τώρα δέν μπορεῖ νά πνίξει τοὺς λυγμούς...

Καί πούλησαν τήν ἀγελάδα γιά τὰ ναῦλα. Κι ἔφυγε ὁ Κώστας. Κι ἔμεινε ἡ Μάρω μοναχὴ. Μοναχὴ γέννησε ἐκεῖ στήν ἐρημιὰ. Μοναχὴ συμμάζεψε τό παιδί καί τό τυλίξε μέ τήν ποδιά τῆς. Κι ἦταν ἀγόρι κι αὐτό. Κι ἔμοιαζε τῆς μάνας του ἑκατό στά ἑκατό. Κι ἦταν ὁμορφότερο ἀπ' τ' ἄλλο. Καί τό ἔβγαλε Βαγγέλη, ἔτσι ἔλεγαν τόν πατέρα τῆς, καί σκύλιασε ἡ πρεσβυτέρα, σάν τό ἔμαθε.

Στό χρόνο ὁ πριονᾶς ἔγραψε -ὁ Κώστας ἦταν ἀγράμματος- πῶς κι ἐκεῖ δέν εἶχαν προκοπή. Γιά τό ξεροκόμματο, λίγο κι αὐτό. Κι ὕστερα πέθανε ὁ Κώστας.

Ἡ Μάρω δουλεύει τὰ ξεροχώραφα κι ὅπου βρίσκει μεροκάματο -σκάλισμα, θερισμό-...Κουβαλάει στή ράχη σπορίματα τοῦ ἑνός καί τοῦ ἄλλου ἀπ' τὰ χωράφια στό χωριό, δεμάτια ξύλα καί κλαρί στίς ἐχούμενες οἰκογένειες...γνέθει...πλέκει...Τό παιδί, ὅσο ἦταν μικρό, τό ἔπαιρνε μαζί τῆς, πότε στά χέρια, ὅταν ἦταν φορτωμένη, πότε στήν πλάτη, ὅταν ἦταν ἄδεια ἢ τό φορτίο βολικό...Σάν μεγάλωσε λίγο καί βάρυνε, ὅταν ὁ καιρὸς ἦταν ἄσχημος, εἶτε ἡ δουλειὰ μακριὰ, τ' ἄφηνε στό καλύβι. "Εσβυνε τὴ φωτιά κι ἄναβε ἄλλη στό καλυβάκι, ὅπου ἔδεναν παλιότερα τήν ἀγελάδα. Ἐκεῖνο, ὅταν ξυπνοῦσε, ἔβρισκε δίπλα του τό ρακοπάγουρο μέ γάλα -εἶχε μάθει νά τό βυζαίνει, ὅπως τό στήθος τῆς μάνας του- ἢ λίγο κουρκούτι στήν ξύλινη καφκιά, ἢ δυὸ πατάτες βρασμένες, ἢ ἓνα αὐγὸ καθαρισμένο... Ἐτρωγε κι ὕστερα ἔπαιζε μέ τὰ κουρέλια, τίς στάχτες, μ' ὅτι ἔβρισκε. Ἐτσι περνοῦσε ἡ ὥρα καί, σάν ἀκουγε τὴ μάνα του, κάποτε κι ἄργά τό βράδυ, νά φωνάζει ἀπ' τ' Ἀνάραχο «Βαγγελάαακη! Βαγγελάαακη!» ἀπαντοῦσε κι αὐτό μέ τίς φωνές. Καί στρώνει κάπως ἡ ζωὴ. Κι ἡ Μάρω τραγουδάει περισσότερο γιά τό παιδί τῆς καί μοιρολογάει λι-

γότερο τούς πεθαμένους. Κι έχει για συντροφιά και λίγα φτωχά όνειρα...

Κείνο τό παλιό ειδύλιο ό Παπαβαγγέλης τό είχε ξεχάσει και συμπονούσε τή Μάρω από άνθρωπισμό.

– “Εμείς άκληροι θά μείνουμε, είπε μιά μέρα στην πρεσβυτέρα. Νά πέρναμε τό όρφανό τής Μάρως, αν μάς τό δώσει.

Κι έγινε στρίγγλα ή παπαδιά.

– Θα τό πνίξω σά γατί. Θα τό θάψω ζωντανό...

– Καί θά σέ κρεμάσουν.

Κι από λόγο σέ λόγο άναψε ό καυγάς.

– Θα σέ φτύσω μπροστά στον κόσμο, του φώναξε, θα σέ ρεζιλέψω, θα σου βάλω φωτιά στα ράσα και στα γένια και θα πάω στους δικούς μου...

“Η πρεσβυτέρα του έψηνε τό ψάρι στα χείλη. Και μέ τά πεθερικά δέν τά πήγαινε καλά. “Από όσα του έταξαν, του έδωσαν μόνο ένα στριμένο άνθρωπο.

– “Ενα άτομο είμαι, τής άποκρίθηκε. Θα βρω μιά γυναίκα νά μου πλένει τά ρούχα...

Δέ χρειάζονταν άλλο.

– Πιά; τή χτικιάρα; τή διακουνιάρα; στρίγγλισε, τρελή άπ τό γινάτι. “Οχι! “Οχι! “Εδω θά κάτω κι, αν σου κρατάν τά βρακιά... Φέρ-το και θα δεις!...

“Η άλαφρομυαλιά, ή άρρωστιάρικη ζήλεια για τό τίποτε, ό φτόνος και ή κακία τήν έσπρωχναν σέ παραλογισμούς και βάλθηκε νά βγάλει τό παιδί άπ τή μέση, για νά έκδικηθεί και τον Παπαβαγγέλη και τή Μάρω.

Καρδιά του φθινοπώρου. Τά καρποκάρια στέκουν κιόλας γυμνά. “Η ανταρά σκεπάζει τις χιονισμένες βουνοκορφές. Φυσάει άλαφρα νοτιάς. και πότε-πότε ψιλοβρέχει. “Η Μάρω κάθεται στό τζάκι, κοιτάζει θλιμένη τή φωτιά και συλογιέται. Οί δουλειές στα χωράφια τέλειωσαν. “Ερχονται οί δυσκολίες του χειμώνα. “Από καλαμπόκι θα τά βολέψει, όμως για προσφάι, ρούχα, τσαρούχια... Τό παιδί της ήταν ζάρκο και ξυπόλητο...

– Μάρωω! “Οσοο Μάρωω! άκούστηκε στό άνάραχο ό δραγάτης. Νά πās στό χωριό. “Ο Πρόεδρος έχει κάτι νά σου πει.. Τί νά θέλει; λέει μέσα της. Μήν ήταν ψέμματα, πώς πέθανε ό Κώστας; Μήπως για καμιά δουλειά;

Τά παρακάτω γεγονότα έπιφανειακά δείχνουν, πώς άμεσα δέν είχαν σχέση μέ τις παλιανθρωπιές τής πρεσβυτέρας, όμως, τό ίδιο περιστατικό δέν μπορεί νά συμβει δυό φορές στον ίδιο άνθρωπο. Γλυτώνεις άπ τή μιά στιγμή, κερδίζεις ολόκληρη ζωή. “Αν δέν πήγαινε εκείνη τή μέρα στό χωριό...

“Οπως πάντα τά έτοιμασε όλα. “Εσβησε τή φωτιά, άναψε άλλη στό καλυβάκι, σκέπασε τό παιδί και μέ τή ζακέτα της και βγήκε. Κλείδωσε τήν πόρτα, φορτώθηκε ένα ζαλιγγι ξύλα και τράβηξε για τό χωριό. Πήγε τό δεμάτι σέ μιά γριούλα κουφή, παράλυτη, τήν Τσιαβή του Πανάγου, κι από εκεί στον Πρόεδρο.

– Μάρω! όλος ό κόσμος τό λέει. Είσαι γυναίκα εργατικιά και τίμια. Τόσα χρόνια

μοναχή και δέν άκούστηκε τίποτα σέ βάρος σου... Τί σκέφτεσαι; Θα ζήσεις και θα γεράσεις έτσι; Μοῦ μίλησε ό Τάσος τής Γιώργαινας... Αὔριο κιόλας. Μόνο τό παιδί τόν δυσκολεύει... Νά βρίσκαμε καμμιά πλούσια οικογένεια νά τό κάνει δικό της...θά ήταν καλύτερα και για σένα, και για αυτό...

– Τό παιδί μου μέ κράτησε στή ζωή. "Όταν κήκε τό άλλο, αν δέν καρτεροῦσα αυτό, θα πηδοῦσα στό γκρεμό του Ραμαντάνη... Τό ίδιο και άργότερα, όταν πέθανε ό άντρας μου. Τίποτε άλλο δέν έχω στόν κόσμο και προτιμῶ νά πεθάνω, παρά νά τό χάσω..." Αν ό Τάσος μέ θέλει, όπως εἶμαι...

‘Ο Πρόεδρος δέν μπόρεσε νά τήν πείσει κι έρριξε στήν πλάστιγγα τό τελευταίο άτού.

– «Δέν μπορούμε νά αφήσουμε τό παιδί, νά γίνει άγρίμι μέσ τά ρίκια, μοῦ εἶπε χτές ό άστυνόμος. Νά τό στείλουμε σέ κανένα όρφανοτροφείο, νά σπουδάσει και νά γίνει άνθρωπος...»

– ‘Ο άστυνόμος για τά παιδιά του νά φροντίζει. Τό δικό μου θα γίνει καλύτερο απ’τά δικά του...

Στό γυρισμό βρέχει μέ τό άσκή. Μούσκεψε ως τό κόκκαλο, όμως δέν σκέφτεται τή βροχή. ‘Η κουβέντα τής ανάδεψε έναν καημό, πού τόν έκρυβε κάπου στήν ψυχή. Τόν άλλο μήνα κλείνει τά 24 και θα ζήσει χήρα σ’όλα της τά χρόνια!

‘Ο Τάσος είναι καλός και σαν άνθρωπος, και σα νοικοκύρης. "Αν ήθελε!.. Τί τόν δυσκολεύει τό παιδί!.. Κι απ’τόν έαυτό της περνάει στό άλλο πρόβλημα, πού ματώνει περισσότερο τήν καρδιά τής μάνας. "Όσο αυτή ζωντανή, δέν τό δίνει, όμως δικίο είχε και ό πρόεδρος, και ό άστυνόμος. ‘Αγρίμι θα γίνει μέσ τά ρίκια. Κι, άμα μεγαλώσει, θα παιδεύεται μέ τά ξεροχώραφα σαν τόν πατέρα του και ψωμί δέν θα χορταίνει, θα κάθεται στό καλύβι και, για νά φτιάξει πέτρινο σπίτι και νά μή του καοῦν τά παιδιά του, θα πάει στήν ‘Αμερική και δε θα ξέρει νά τής γράψει γράμμα, και θα πεθάνει εκεί στα ξένα, κι αυτή θα μείνει γριούλα, όλότελα μοναχή...Κι απ’τήν πολλή σκέψη γεννήθηκε μιá καινούργια ιδέα. Νά είχε μόνο μιá τρύπα νά κοιμάται, έναν άνθρωπο νά τή βοηθήσει στήν αρχή, θα πήγαινε στήν πόλη, θα δούλευε μέρα-νύχτα, χειμώνα-καλοκαίρι και θα τό μεγάλωνε, και θα τό μάθαινε γράμματα, και θα τό έφτιαχνε άνθρωπο... Φυσικά...ή όμορφιά και τό ταλέντο της θα μπορούσαν νά τής δώσουν και πλούτη, και δόξα, όμως χρειαζονταν άλλες συνθήκες, άλλο περιβάλλον. Διαφορετικά μιá γυναίκα άστεγη, και πεινασμένη, μοναχή και άξέβγαλτη, μέ τό μωρό στήν πλάτη δέν ήταν δύσκολο νά τήν αγοράσει κάποιος για μιá χαμοκέλα, ένα κομμάτι ψωμί και νά τή σπρώξει σέ άσχημο δρόμο. Μά κι αν ήξερε, τί θησαυρό έχει, για νά τόν έκμεταλευτεί, και τί κίνδυνοι τήν περιμένουν, για νά φυλαχτεί, πάλι δε θα τολμούσε. ‘Η ζωή τήν είχε συνηθίσει. Κι έτρεμε στή σκέψη νά κάνει έστω κι ένα βήμα μοναχή πέρα απ’τό καλύβι, τήν έρημιά, τό λόγγο...

Βγήκε στο Ἄναραχο καὶ φώναξε, ὅπως πάντα, «Βαγγελσαάκη! Βαγγελάσακη!» καὶ τὸ παιδί δὲν ἀπάντησε, ὅπως πάντα. «Τί νά ἔπαθε; ! Νά κοιμήθηκε; !», εἶπε μέσα της ἀνήσυχη καὶ τάχυνε τὸ βῆμα. Ξεκλείδωσε τὴν πόρτα, κοίταξε ὀλόγυρα, πουθενά τὸ παιδί. Ἔψαξε παντοῦ, πίσω ἀπὸ τὰ λίγα ἔπιπλα, κάτω ἀπὸ τὰ λίγα σκεπάσματα...καὶ παιδί τίποτα. Σά νά ἀνοιξε ἡ γῆ καὶ τὸ κατάπιε. Κι ἀπότομα πάγωσε ἡ καρδιά της γιὰ δεύτερη φορά στή ζωὴ της. Ἡ καλύβα στήν ἀνατολική πλευρά εἶχε ἓνα παραθυράκι. Ὄταν ἔφευγε, τὸ μισάνοιγε νά μπαινὲι λίγο φῶς καὶ νά σκορπάει κάπως τὸ σκοτάδι. Τὸ παιδάκι εἶχε τότε δύο χρόνια καὶ τρεῖς μῆνες. Τράβηξε τὸ ἀναποδογυρισμένο τσίγκινο καζάνι κοντά στοῦ φεγγίτη, ἔβαλε ἀπάνω τὰ σκεπάσματα, σκαρφάλωσε καὶ βγήκε. Στό φράκτη, ἀπὸ τὴν ὄξω πάντα, πιάστηκε τὸ φουστανάκι του κι ἄφησε ἐκεῖ, γιὰ μαρτυριά, ἓνα κουρελάκι... Ἔψαξε γύρω στά καλύβια, μέσα στοὺς θάμνους, πίσω ἀπὸ τίς πέτρες, στά χαντάκια, παντοῦ, φώναξε, καὶ ξανά φώναξε... Δυνάμωσε πάλι ἡ βροχή, πού εἶχε σταματήσει, λίγο, κι ἀπὸ τὸ νοτιά ζυγώνει ἄλλη μεγαλύτερη νεροποντή... Πῆρε τὸ λόγγο, τίς πλαγιές, τίς ρεματιές... Στέκεται, ἀφουγκράζεται, φωνάζει, κλαίει... Τῆς ἀπαντοῦν μόνο οἱ χτύποι τῆς καρδιάς της, ὁ ἀχός, πού τὸν στέλνουν πίσω οἱ χαράδρες, τὰ φαράγγια...

Ἦστερα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα ἀκούστηκαν στή Βίγλα, πάνω ἀπὸ τὸ χωριό, ὄδυρμοί, οὐρλιάσματα... Ποιός ἦταν; Καὶ τί εἶχε πάθει;

Κι ἄρχισαν οἱ διαδόσεις. Ὁ Φτεριάς ἔλεγε, πῶς τὴν ἀντάμωσε στὸν καταραχιά. Κρατοῦσε κάτι στήν ἀγκαλιά, ἴσως τὸ παιδί της, κι ἔκλαιγε, καὶ χτυπιούνταν. Σάν τὸν εἶδε, πετάχτηκε ὀρθή, ἔβγαλε μιά δυνατὴ κραυγὴ καὶ χάθηκε στοῦ λόγγο. Ὁ Ρόμπολας τὴ βρῆκε κατὰ τὸ σούρουπο στοῦ ἐκκλησάκι τῆς Ἁγίας Κατερίνης. Τὰ μαλλιά της, ἀνακατεμένα-βρώμικα, κατέβαιναν στοῦ πρόσωπο. Ἡ ὄψη της ἄγρια-φοβερή. Τὰ μάτια της πετούσαν σπιθες. Φοροῦσε ἓνα κουρέλι. Τοῦ ἔδειξε, τάχα, τὸν πεινὸ της κι ἄλλα μέρη τοῦ κορμιοῦ της καὶ πῆρε τὸ ρέμα, πηδώντας σὰ φάντασμα ἀπὸ λιθάρι σὲ λιθάρι. Ἄλλοι πάλι, περαστικοὶ ἀπὸ τὰ Μπακαίικα, τὴν ἄκουγαν νά κλαίει στοῦ καλύβι της. Πολλοὶ βεβαίωναν μέ ὄρκο, πῶς ἐγίνε νεραίδα, ὁμορφη-παράμορφη, καὶ κάθε νύχτα χόρευε ὀλόγυμνη στά Μεγάλα Ἄλωνα κι ἡ Πρεσβυτέρα διπλωτάλωνε τίς πόρτες, μὴν πάει ἡ «Στρίγλα» καὶ τὴν πνίξει. Ὁ καθένας τὸ κοντό καὶ τὸ μακρὺ του καὶ μόνο σὲ ἓνα συμφωνοῦσαν ὅλοι: Ἦταν τὸ ριζικὸ της μαῦρο. Καὶ πολὺ σωστά. Οἱ χωρικοὶ, ὅπως ζοῦσαν -ιδιαίτερα κείνον τὸν καιρό- σκόρπιοι σάν τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ μου, κι ἀπὸ τίς πέτρες ἦταν σκληρότερη ἡ ζωὴ τους, κι ἔβλεπαν στοῦ γείτονα, στὸν ἀδερφό τὸ μεγαλύτερο ἐχθρό, καὶ περιμέναν τὴ σωτηρία τους ἀπὸ τὸ Θεό... φυσικὸ ἦταν νά ἔχουν κι ἀπὸ ἓνα τέτοιο ριζικὸ: Τὸ Βρίζα τὸν πῆρε τὸ χτικιό, τὸ Θανασάρα τὸ νερό, τοῦτον ἡ ξενητιά, ἐκεῖνον ἡ φωτιά...

Ἀκολούθησαν μερόνυχτα συνέχεια βροχές κι ἔστερα τὸ γύρισε ὁ βοριάς. Κι ἦταν μιά νύχτα, φαρμάκι, κρύα. Ἐτρεμαν ἀκόμα καὶ τὰ ἀστέρια στοῦ σκοτει-

νό-γάργαρο ούρανό. "Οξω δέν μπορούσε νά σταθεῖ ζωντανή ψυχή. Ἐκείνη
νωρίς μαζεύτηκαν οἱ ἄνθρωποι στά σπίτια τους, στά κονάκια τους τά ζωντανά.
Κρύφτηκαν στίς τρύπες τους καί τοῦ λόγγου τ' ἀγγίμα. Καί κατά τά μεσά-
νυχτα ἀκούστηκε στή Βίγλα ἕνα τραγούδι καί μοιρολόγι μαζί, τραγούδι παλιό
καί καινούργιο, γνωστό κι ἄγνωστο, γεμάτο χαρά-ἐλπίδα, πόνο καί ἀπελπισιά.
Ἡ φωνή, πλούσια, γλυκειά καί δυνατή πότε πετοῦσε στά ὕψη, πότε κατέ-
βαινε χαμηλά καί σκορποῦσε ἀπαλά στίς γύρω πλαγιές...καί τέλειωσε σ' ἕνα
οὐρλιαχτό σπαρακτικό...

Ἐκείνη ἀπό τότε χάθηκε γιά πάντα ἡ Μάρω, ἀφήνοντας στό ὕψωμα τό ὄνομα:

Τῆς Τρελῆς τ' Ἀγνάντιο.

Τοῦ Γέρου – Ἄντριά Τό Γιατάκι

Πιδίκλωσε δυό προβατίνες -μία ἄσπρη καί μία λάγια- καί τίς ἔκλεισε στή στρούγκα. Ἄνέβηκε στό κοντινό τσογκάνι, ἔριξε πέτρες δεξιά-ζεργιά, σφύριξε 2-3 φορές καί μάζεψε τά προβατάκια του σωρό. Τά μέτρησε καί μουρμούρισε: «Τριάντα δυό. Δέν λείπει κανένα». Ἐπειτα ἐκεῖνα μπροστά, λαλώντας δυό κουδουνάκια κι ἓνα κυπρί, κι αὐτοί πίσω, κουβεντιάζοντας καί σαλαγώντας, ἔφτασαν στό σταυρό.

– Καλά διάφορα! εὐχήθηκε ὁ γέρος κι ἀκούμπησε τό στήθος του στήν ἀγκλίτσα του.

– Εὐχαριστῶ, μπάρμπα- Ἄντριά, ἀπάντησε ὁ χασάπης, μπαίνοντας στό δάσος.

Ὁ γέρος στάθηκε κάμποσο δίπλα στό εἰκόνισμα τῆς Παναγιᾶς, κοιτάζοντας τό ἔρημο μονοπάτι καί, σάν εἶδε τό κοπαδάκι νά χάνεται στό Διάσελο τοῦ Ρόδη, ἀναστέναξε: «Πάνε κι αὐτά!..» Σκούπισε τό στεγνόν κούτελο μέ τή χοντρή-τραχιά ἀπαλάμη καί πήρε τό δρομάκι κατά πίσω, περπατώντας ἀργά-βαριά.

Βράχοι μικροί-μεγάλοι, ἀκανόνιστοι-σταχτόμαυροι ἀρχίζουν ἀπό τίς πλάτες τῆς Σπηλιᾶς καί λίγο ψηλότερα ὀρθώνεται περίφανα τό ἀπότομο-γυμνό βουνό. Τό καθαυτό δασωμένο στέκει χαμηλότερα. Χρόνια τώρα, ἀπτόν Ἀπρίλη ὡς ἀργά τό φθινόπωρο, ἐκεῖ στένει ὁ γέρο- Ἄντριάς τό τσαρδί του.

Ἐκατσε δίπλα στήν εἴσοδο. Ἀκούμπησε τόν ἀγκώνα στό πεσμένο ἐλατίσιο κούτσουρο, στήριξε τό κάτασπρο κεφάλι στήν ἀπαλάμη καί κοιτάζει γύρω θλιμένα. Ἀπ τή ρίζα τοῦ ἀπαλόκεδρου ἀναβράει κρύο-γάργαρο νερό. Ἀπό μία ξύλινη κάνουλα πέφτει σέ μία γούρνα μέ ἄσπρα χαλίκια κι ἀπό κεῖ τρέχει στήν κατηφόρα. Τίς νύχτες, ὅταν οἱ ἔγνιες δέν τόν ἄφηναν νά ἡσυχάσει, τό μεσημέρι, ὅταν κοιμούνταν τά πρόβατα στό στάλο, τά ἀπόβραδα, ὅταν τά περίμενε νά μαζευτοῦν στό γρέκι, ἄκουγε τή βρυσούλα νά τραγουδάει καί νόμιζε, πῶς ἦταν κάτι τό ζωντανό, κάποιος γνωστός -φίλος- συγγενής, καί κουβεντιάζε μαζί του... Τήν ἀνοιξη πίσω ἀπ τή σπηλιά, ἀνάμεσα στίς πέτρες καί τά ξερά χορτάρια, κάτω ἀπό μία μικρή-φουντωτή ἀγριοτριανταφυλιά ἔφτιαχναν φωλιά δύο τριγώνια. Τό ἓνα ἔκλωθε τ' ἀβγά, τ' ἄλλο ἀνέβαινε στό βράχο κι ὠρες τραγουδοῦσε στό δικό του πονεμένο τό-

νο. Κι, όταν τὰ παιδιά τους ἔβγαζαν φτερά, ἔπαυε καί τό τραγούδι. Στό δάσος ἀκούγονταν τό Μάη-Θεριστή κοῦκοι. Κάποτε ἀνέβαινε κανένας κι ὡς τή Σπηλιά σά μουσαφίρης, κελαδοῦσε λίγο στήν Ἄγριοκορομηλιά καί πάλι ἔφευγε. Ὁρες-ῶρες σταματοῦσαν καί τὰ κουδουνάκια καί μόνο ἡ βρυσούλα δέ σῶπαινε ποτέ. Τώρα καί τό δικό της τραγούδι σά νά μὴν εἶναι κεῖνο τό παλιό. Μοιάζει μοιριολοῖ καί τοῦ φέρνει λύπη.

Ὁ καιρός εἶναι ζεστός-γλυκός. Ὁ τόπος ὁμορφος. Τό ριζό δεξιά κι ὡς τό Ἄσπρόχωμα μακριά ντυμένο. Στά χωράφια πρασινίζουν τὰ σπαρτά καί στά χέρσα τό νιό φθινοπωρινό χορτάρι. Στήν κοιλάδα τὰ σπιτάκια τοῦ χωριοῦ στριμωγμένα σάν τὰ πρόβατα στή στρούγκα κι ὀλόγυρα ἄλλα χωριουδάκια. Στή δημοσιά περνάει ἓνα κοπάδι καί πάει στά χειμαδιά. Τοῦτον τόν τόπο τόν ἀγνάντεψε ἀμέτρητες φορές ὁ γέρο-Ἀντριάς. Πότε τοῦ ἔφερνε χαρά, πότε λύπη, κάποτε κάτι ἀνάμεσα σ' αὐτά, κάτι πέρα ἀπ' αὐτά, ὅμως σήμερα τοῦ φέρνει μόνο λύπη, λύπη βαθειά.

Ἡ σκέψη περνάει ἀπ' ὅλα τὰ μονοπάτια τῆς ζωῆς. Σταματᾷ κάπου, συλογιέται λίγο καί πάλι ξεκινάει. Ὁ δρόμος του εἶχε καί χαρές, ὅμως στήν οὐσία, νά ποῦμε τήν ἀλήθεια, ἦταν σκληρός ἀγώνας μέ τὰ χωράφια καί τὰ ζωντανά, τόν καιρό καί τοὺς ἀνθρώπους, τίς δυσκολίες καί τίς πίκρες. Κάποτε τόν γονάτιζε ἡ ἀπελπισία, ὅμως δίπλα στήν κάθε στενοχώρια, ὅσο μεγάλη κι ἂν ἦταν, φύτρωνε ἀμέσως μιά ἀπαντοχή μεγαλύτερη. Τώρα; !

Στόν κάτω μαχαλά τό σπιτάκι του βουβό. Στήν Ἁγία Τριάδα τὰ κονάκια του κλειστά-θεόκλειστα κι αὐτά. Καί γύρω ἔρημιά. Κι αὐτός ἐδῶ μέ τῆ βρυσούλα καί τίς δυό προβατίνες συντροφιά. Κάποιος ἄλλος, συνηθισμένος νά κάνει ἀναλύσεις, φιλοσοφικές γενικεύσεις ἴσως θά ἔλεγε: Ἀκατάλυτες δυνάμεις, αἰώνιοι νόμοι ἐξουσιάζουν τόν ἀνθρωπο. Γιά ποιό λόγο τὰ παράπονα!... Ὁ γέρο-Ἀντριάς δέν μπορεῖ νά κάνει μιά τέτοια δουλειά. Βλέπει καί νιώθει μέ τίς αἰσθήσεις. Κι οὔτε κλαίει γιά τοὺς νόμους τῆς φύσης. Κάτι ἄλλο τόν βασανίζει. Πολλές φορές τόν τσάκισε ὁ πόνος, ὅμως τοῦτο, τό σημερινό, εἶναι ἀφάνταστα πιό ὀδυνηρό. Ὁ θάνατος εἶναι μιά ἐλάχιστη στιγμή. Περνᾷ ἀπ' τῆ μιά πάντα στήν ἄλλη καί τελειώνει ἡ ἱστορία. Ἐνῶ τώρα; ! Ὡς τὰ σήμερα εἶχε κάποιον προορισμό σέ τοῦτον τόν κόσμο. Πάλαιβε γιά κάποιο σκοπό. Ἀπό δῶ καί πέρα; κατάντησε ζωντανός-πεθαμένος. Βγῆκε ἀπ' τῆ ζωῆ, χωρίς νά χάσει τίς αἰσθήσεις, καί γεύεται ὁ ἴδιος τό δικό του θάνατο...

Ὁ ἥλιος κατεβαίνει ἀργά στή δύση. Στόν ὀρίζοντα μακριά μιά λωρίδα σύννεφα γαλάζια ζώνει τόν οὐρανό ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Φυσάει σιγανό-ύγρὸ ἀγέρι. Ἡ μέρα τελειώνει. Ὁ γέρο-Ἀντριάς σκαλίζει τὰ περασμένα, ἀναπολεῖ, συλογιέται. Στέκει στίς ἀπότομες στροφές καί ἡ μνήμη του φέρνει πίσω τίς παλιές πίκρες. Τό πρῶτο παιδί του, ὁ Βασίλης, πέθανε στά πέντε

χρόνια. Ἐκείνη ἡμέρα ἡ ἀνάσα καὶ στίς πέντε ξεψύχισε στήν ἀγκαλιά του.

Ἡ γυναίκα του ἀπό κοπέλα ἦταν κάπως ἀδύνατη. Τί ἀδύνατη; ! Τῆς ἔλειπε λίγο κρέας, ὅμως δούλευε μέρα-νύχτα καὶ στά χωράφια, καὶ στά ζῶα, καὶ στό σπίτι, καί, ὅταν αὐτός πήγαινε στό βουνό μέ τά πρόβατα, ὅλες οἱ δουλιές ἔπεφταν στίς πλάτες της. Δούλευε καί ἀδυνατίζε. Νά φέρουν γιαντρά ἀπό τήν πόλη, ἔπρεπε νά πουληθοῦν. Κι αὐτή δέν ἤθελε. Οὔτε ἔδειχνε νά εἶναι ἄρρωστη. Ποτέ δέν κλάφτηκε, πῶς τήν πονάει κάτι, ἔστω καί τό κεφάλι. Καί μιά μέρα τοῦ Νοέμβρη βροχερή γλύστρισε ἀπ τό μύλο, φορτωμένη ἀλεύρι. Ἐκείνη τήν κούραση δέν μποροῦσε νά ἀνασάνει. Καί νά φάει δέν εἶχε ὄρεξη. Ἐπάλωσε στό τζάκι καί σκεπάστηκε ὡς τό κεφάλι. Κρύωνε. Κοιμήθηκε καί τό πρωῖ δέν ξύπνησε. Οἱ γειτόνισες εἶπαν, πῶς πέθανε ἀπό χτικιό, ἀλλά ποιός ξέρει; ! Ἐκείνη δέν τήν εἶδε γιαντρός!..

Τό δεύτερο παιδί του, τόν Ἀλέκο, τόν παίνεσαν ὅλοι. Ἐπειδή οἱ τρανοί τοῦ χωριοῦ τσακώνονταν, ἔβαλαν αὐτόν πρόεδρο κι ἄς μήν εἶχε κλείσει τά 24. Ἐκείνη τῆς ἡμέρας τοῦ δουλιές κι ἔτρεχε μέρα-νύχτα. Περνοῦσε ἀπ τά σπίτια, κι ὄχι μιά καί δύο φορές, πήγαινε κι ὄξω στό καλύβια, ἀνέβαινε καί στό βουνό, στίς στάνες, φώναζε στό μαγαζιά καί τήν ἐκκλησιά, μίλησε καί κάμποσες φορές στήν πλατεία κι ἔφτιαξαν καινούργιο σχολιό. Γιά τή βρύση τόν βοήθησαν οἱ γυναῖκες. Κουβαλοῦσαν τό νερό στήν πλάτη ἀπό μισή ὥρα μακριά. Ἐκείνη τῆς ἡμέρας γιά τά γειτονικά χωριά, τά γιοφύρια...μετέφεραν τό νεκροταφεῖο πίσω ἀπ τό ὑψωμα Ἐκείνη. Καί τά κεφάλια τοῦ χωριοῦ, πού παλιότερα τρώγονταν σάν τά σκυλιά, ἔκαναν κόμμα καί τόν πολέμησαν. Ἐκείνη λείει, νά φτιάξουν πρώτα τήν ἐκκλησιά κι ὕστερα τ ἄλλα. Χρόνια καί ζαμάνια γελοῦσαν τόν κόσμο. Πουλοῦσαν τά λειβάδια, ξόδευαν τά λεφτά καί τίποτα δέν ἔφτιαχναν. Μά δέν τοῦς χαμπάριζε. Τόν ὑποστήριζαν ὅλοι σχεδόν οἱ χωριανοί. Τότε μπήκε στή μέση ὁ Νομάρχης καί τόν ἔβγαλαν ἀπό πρόεδρο...

– Μοῦ ἔπρηξαν, πατέρα, τό σηκώτι αὐτοί οἱ παλιάνθρωποι, τοῦ εἶπε μιά μέρα. Θά πάω ταξίδι. Θά μαζέψω λεφτά ν ἀγοράσω ἕνα μοτέρ... Καί μεῖς κάτι θά βγάζουμε κι ὁ κόσμος θά γλυτώσει τόσο δρόμο πάει κι ἔλα στό Πλατανόρεμα...

Γύρισε ὕστερα ἀπό 4 χρόνια, Παντρεύτηκε καί πάλι ἔφυγε. Κι ἀπό τότε... Ἐνας εἶπε, πῶς ἔπεσε ἀπό μιά σκαλωσιά καί σκοτώθηκε. Ἐνας δεύτερος, πῶς ἦταν κακός ἄνθρωπος, τόν ἔβαλαν φυλακή κι ἐκεῖ πέθανε. Ἐνας τρίτος κάτι ἄλλο. Ἐκείνη - Ἐκείνη δέν ἔμαθε ποτέ τήν ἀλήθεια. Στό χωριό τότε ὑπῆρχε μόνο ἕνας νερόμυλος -βακούφικος- στό Πλατανόρεμα, τρία τέταρτα μακριά. Ἐκεί ἄλεθαν καί κάμποσα γειτονικά χωριά καί μαχαλάδες. Ἐκεί ἦταν γαμπρός τοῦ προέδρου, ὁ γραμματικός τῆς κοινότητας.

τητας αδερφός του παπα, ο μύλος ήταν της εκκλησίας, όμως τά έσοδα... Σάν έμαθαν, πώς σ' ένα χρόνο τό πολύ ο Άλέκος θ' άνοιγε άλευρόμυλο στό κέντρο του χωριού, πλήρωσαν άνθρωπο και τόν ξέκανε...

Δέν πρόλαβε ν' άπαλύνει λίγο τοῦτος ο πόνος κι ήρθε άλλος μεγαλύτερος. Η νύφη του ή Βάγια πέθανε πάνω στή γένα και στό κοριτσάκι της έδωσαν τό ίδιο όνομα. Ο γέρο- Αντριάς πλήρωσε μιά γυναίκα και βύζαξε λίγους μήνες τό μωρό. Κι ύστερα καταπάστηκε μονάχος του. Τό έπλυνε, τό τάζε, τό έντυνε... Τό χαίδευε, τό νανούριζε, τό κοιμίζε...κι ή χαρά του, σάν τό είδε νά δρασκελάει και νά ψελίζε τις πρώτες κουβέντες, δέ λέγεται. Και από τότε έβλεπες μαζί μέ τόν παπού και τήν άγγοιά. Πότε έπαιζαν στήν αύλή, πότε αυτός όργωνε και τό κοριτσάκι άκολουθοῦσε στήν αύλακιά, πότε έβοσκε τά πρόβατα και τό κρατοῦσε στήν άγκαλιά. Τό καλοκαίρι, σά μεγάλωσε λιγάκι, τό έπαιρνε μαζί του στό βουνό. Κεϊνο σκούπιζε τή Σπηλιά, έπλενε τ' άγγειά, κουβαλοῦσε νερό άπ' τή βρύση, βοηθοῦσε στό άρμεγμα... Και τό βράδυ χώνονταν στήν άγκαλιά του παπού και κοιμοῦνταν ήσυχο. Ο γέρο- Αντριάς αγαπάει τή Βάγια. Αυτός τή μεγάλωσε κι οι δυό τους δέν είχαν άλλον στή ζωή. Τό κοριτσάκι του γιάτρεψε τις παλιές πληγές, του δίνει δύναμη ν' άντέχει στή δουλειά, νά παλεύει τήν κούραση, νά ξεχνάει τις πίκρες...

Και κύλησαν γρήγορα τά χρόνια. Η Βάγια έγινε γυναίκα πιά κι αυτός γέρασε πιά πολύ. Τώρα μιά άλλη έγνια τόν βασανίζει. Νά έβγαινε κανένα παληκάρι, γνωστικό-έργατικό, νά δέχονταν νά ρθει σώγαμπρος, νά πάντρευε τήν έγγονούλα του κι αυτός νά ζοῦσε -όσο θά ζοῦσε- ήσυχος. Και δουλεύει όσο μπορεί περισσότερο, νά μήν είναι φτωχούλα ή νύφη. Κι αυτή νά μείνει ευχαριστημένη κι ο κόσμος νά πει: Είδατε; Τή μεγάλωσε ο παπούς τήν όρφανή, τή φρόντισε και τήν προίκισε μέ τό παραπάνω...

Κι ήρθαν τά πράματα άπλά. Τό παιδί του γείτονα του Σίτα, ο Κυριάκος, πήγε στήν πόλη νά σπουδάσει. Στίς διακοπές του καλοκαιριού οι κοπέλες του χωριού, φυσικά κι ή Βάγια, τόν γλυκοκοίταζαν. Και στό κορμί δέν ήταν άσχημος νέος. Και τό κυριότερο, όποια θά ήταν τυχερή, θά γλύτωνε άπ' τή σκληρή - άγροτική ζωή. Στο πανηγύρι τής Άγίας Μαρίνας ο παπούς είδε τή Βάγια νά κρατιέται στό χορό ύστερα άπ' τόν Κυριάκο. Κουβέντιαζαν και χαμογελοῦσαν και σφίχτηκε ή καρδιά του. Ζυγώνει ή ώρα νά μείνει ολότελα μονάχος. Ύστερα μιά άλλη ιδέα τόν παρηγόρησε. Μπορεί νά μήν είχαν τίποτε. Μπορεί ο Κυριάκος νά γίνονταν δάσκαλος, γιατρός και νά έρχονταν στό χωριό...

Τήν Κυριακή τόν πλησίασε, χαμογελώντας, ο Σίτας.

- Μπάρμπα - Αντρία! Θά ήθελα νά γίνουμε συγγενείς.

Δέν τό είχε σκεφτεί τί θά άπαντοῦσε. Και νά άρνηθει, δέν τ' άρεσε.

- Καί γώ δέ λέω «όχι», μουρμούρισε.
- Θά στείλω τόν Κυριάκο στήν, Ἄθινα νά βγει μηχανικός. Μπορεῖ νά ἀνακατευτεῖ μέ ἄσχημη παρέα. Καλύτερα νά παντρευτεῖ πρώτα...

Τί σήμαινε «μηχανικός» ὁ γέρο - Ἄντριάς καλά - καλά δέν ἤξερε, ὅμως καταλάβαινε. Θά πατρεύονταν, θά ἔφευγαν...Κι αὐτός ἐδῶ ἕνα γεροντάκι μοναχό, κουβάρι στή γωνιά, μέ τή γάτα συντροφιά...μέρες, μῆνες, ἴσως καί χρόνια. Ἄν ἐπεφτε στό στῶμα, ποιός θά ἀναβε λίγη φωτιά!Ποιός θά τοῦ ἔδινε μιά κοῦπα νερό. Ἄν ἀρώσταινε, ποιός θά τοῦ ἔβαζε ἕνα κρύο πανί στήν μπάλα. Θά πέθνησκε, δέ θά βρίσκονταν κάποιος δίπλα του καί θά ἔμνησκε μέ τό στόμα καί τά μάτια ἀνοιχτά... Τό σκέφτηκε μιά, τό σκέφτηκε δυό, πολλές φορές. Νά κρατοῦσε τά μισά πρόβατα. Νά ἔδινε τά κονάκια σέ κανένα χωριανό μέ τή συμφωνία νά τόν φροντίσει... Καί μποροῦσε. Ὁ Σίτας τοῦ εἶπε: «Γιά προικιό δῶσε ὅ,τι ἔχεις εὐχαρίστηση, μπάρμπα Ἄντρία» Παιδεύτηκε μιά ὀλόκληρη βδομάδα, ἀλλά δέν ὑπῆρχε παρά μόνο μιά λύση. Ἄπ τό ψυχικό τριβίλισμα βγήκε μόνο ἕνα κέρδος: Συνήθισε κάπως στήν ἰδέα τοῦ χωρισμοῦ, πού στήν ἀρχή τοῦ φάνηκε φοβερή καί τρομερή.

Δέκα μέρες ὕστερα ἀπ τό γάμο συνόδεψε τό ἀντρόγυνο εἰς τόν Ἄη - Λιά στήν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Ἐχωσε τό χέρι στόν κόρφο κι ἔβγαλε ἕνα δεματάκι.

- Παιδί μου Βάγια! Αὐτά εἶναι τά λεφτά ἀπ τά πρόβατα. Κράτησα μόνο δυό προβατίνες νά θυμᾶμαι τά παλιά, νά πιάνω καί μιά κοῦπα γάλα. Πάρτε - τα. Καί τό σπίτι στό χωριό, καί τά κονάκια στήν Ἄγία - Τριάδα τά ἔγραψα σέ σένα. Ἄν σκέπτεσθε νά ξαναρθῆτε δῶ, κρατάτε-τα. Ἄν πάλι βρεθεῖτε στήν ἀνάγκη, πουλάτε-τα. Δικά σας εἶναι. Ἐγώ ἕνα θέλω: Νά ζήσετε καλά.

Ἐδωσε τό χέρι στόν Κυριάκο, ἔσφιξε τή Βάγια στήν ἀγκαλιά, τή φίλησε καί πρόστεσε:

- Ὠρα καλή σας!

Μιλοῦσε πολύ σιγά καί χαμογελοῦσε, ὅμως, ἄν πρόσεχες... Ἡ κοπέλα ἔβαλε τά κλάματα.

- Παπούλη! γιατί δέν ἔρχεσαι καί σύ μαζί μας!...

Στάθηκε ἐκεῖ, ὥσπου κρύφτηκαν στό Ἄκονι, τραβώντας ποδαρόδρομο γιά τήν κοντινή πόλη. Εἶναι σίγουρος. Δέ θά τοῦς δεῖ ξανά. Κι ἔχει τήν αἰσθησι, πῶς τούτη κι ὅλας ἡ νύχτα θά περνοῦσε κι αὐτός τ Ἄκονι, τραβώντας γιά μιά ἄλλη «πόλη». Ὑστερα μέ ματωμένη καρδιά πῆρε τό δρόμο κατά πίσω. Πέρασε ὄξω ἀπ τό σπιτάκι του. Τοῦ φάνηκε κρύο - ξένο καί δέν μπῆκε μέσα. Ἄνέβηκε στό ριζό, ἔδωσε τά πρόβατα στό χασάπι καί τώρα κάθεται δίπλα στήν εἴσοδο τῆς Σπηλιᾶς, ἀκουμπάει στόν ἀγκῶνα στό ξερό - μισοσαπισμένο ἐλατίσιο κούτσουρο, στηρίζει τό κεφάλι στήν ἀπαλάμη, ἀγναντεύει τόν τόπο γύρω καί συλογιέται. Νά πῆγαινε κι αὐτός στήν

Ἄθῆνα... Ἦ ἄφηνε τοὺς ἀνθρώπους - ζωντανούς καὶ πεθαμένους - τὸ χωριὸ καὶ τὰ κονάκια, τοῦτα τὰ μέρη, πού τὰ περπάτησε ἀμέτρητες φορές, καὶ νιὸς καὶ γέρος, καὶ χαρούμενος καὶ πικραμένος, καὶ ξεκούραστος, καὶ ἀποσταμένος... Τῆ μιά μέρα θά ἔφτανε στὴν πόλη, τὴν ἄλλη θά ἤθελε νὰ φύγει. Ἐδῶ χωρὶς τὴν ἐγγονούλα του, ἐκεῖ χωρὶς τὴν ψυχὴ του...

Οἱ δύο προβατίνες ἔφαγαν τὸ λίγο ἀλατάλευρο, πού τοὺς εἶχε δώσει νὰ τίς ξεγελάσει καὶ νὰ ξεχάσουν τ' ἄλλο κοπάδι, καὶ τώρα βόσκουν πιό πέρα ἀνάμεσα στὰ κέδρα καὶ πότε ἢ μιά καὶ πότε ἢ ἄλλη βελάζουν. Δεξιά, καταμεσίς στὴ μεγάλη Λάκα στέκει ἓνας θεόρατος ἔλατος. Στόν ἴσκιο του στάλιζαν κάποτε καὶ 500 πρόβατα. Τώρα δὲν ἔχει οὔτε ἓνα κλωναράκι πράσινο. «Σάν κι ἐμένα!» μουρμουρίζει ὁ γέρο - Ἄντριάς. Στὴν πλαγιά, λίγο ψηλότερα, φύτρωσε ἀργότερα ἓνας ἄλλος. Κάθε ἀνοιξὴ τὸν βρίσκει καὶ ψηλότερο. Στόν ἴσκιο του δὲ χωροῦν ἀκόμα 500 πρόβατα, ὅμως ὕστερα ἀπὸ κάμποσα χρόνια... Πιό κεῖ ἄλλα τρία μικρά, τὸ πολὺ δύο μέτρα τὸ καθένα. «Καὶ τὰ κλαριά σάν τοὺς ἀνθρώπους, ἀναστενάζει ὁ γέρο - Ἄντριάς. Παπούλης - παιδί - ἀγγόνια!»

Σύνεφα χοντρά σκέπασαν τὸ μισὸ οὐρανό. Ὁ τόπος, ὅπου χτυπάει ὁ ἥλιος, γελάει κι ὅπου πέφτει ὁ ἴσκιος, εἶναι κατσούφης. Οἱ δύο προβατίνες, σὰ νὰ φοβήθηκαν τὸ ἀπόβραδο, τὴ μοναξιά, ἤρθαν κοντά του. Κι ἡ βρυσούλα τώρα σὰ νὰ ἄλαξε σκοπό, σὰ νὰ τραγουδάει. Ἡ σκέψη τοῦ γέρο - Ἄντριάς παίρνει ἄλλο μονοπάτι. Ἡ Βάγια θά μπορούσε νὰ παντρευτεῖ στό χωριό. Ἐτσι θά εἶχε κι ὁ παπούς κάποιον ἀποκούμπι, ὅμως αὐτὴ θά ἔκανε, ὅπως κι ὅλες οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ, ζωὴ τυραγνυσμένη: Σκάλος, θέρος, ἀλώνισμα... φορτιό ἀπ τὰ χωράφια, ἀπ τὸ λόγγο, ἀπ τὸ μύλο... δουλιὰ μέρανύχτα, χειμῶνα - καλοκαίρι... καὶ δὲ θά εἶχε θερμόμετρο, καὶ δὲ θά μπορούσε νὰ φέρει γιατρό ἀπ τὴν πόλη, καὶ θά πέθνησκαν τὰ παιδιά της καὶ δὲν θά ἤξερε ἀπὸ τί... Καὶ θά ἦταν σωστό γιὰ νὰ μὴ μείνει αὐτὸς μοναχός, νὰ ὑποφέρει ἢ ἐγγονούλα του σ' ὅλη τὴ ζωὴ της !... Στὴν πόλη δὲν θά εἶναι ἔτσι. Γιὰ τὸ καλὸ της ζοῦσε, γιὰ τὸ καλὸ της πάλαιψε τόσα χρόνια. Καὶ τώρα γιατί νὰ παραπονιέται! Ὁ πόνος σιγὰ - σιγὰ καταλαγιάζει. Ρίχνει μιά ματιὰ στὰ ἔλατια, στό χωριό, στὰ κονάκια, σ' ὅλον τὸν τόπο γύρω καὶ ψιθυρίζει: «Τέτια εἶναι ἡ ζωὴ! Ἐτσι ἔπρεπε νὰ γίνει...»

Ἄρχισε νὰ ψιχαλίζει. Μαζί του μπῆκαν στὴ Σπηλιά καὶ οἱ προβατίνες. Ἄνθρωπος καὶ ζωντανὰ σὰ νὰ φοβοῦνται τὴν ἐρημιὰ καὶ ζύγωναν καντὰ - κοντὰ νὰ τὴν παλαίψουν. Ἄνάβει φωτιά. Κρύο δὲν κάνει, ὅμως θέλει νὰ ἔχει κάποια συνοδιά. Ἄπλώνει τὰ χέρια καὶ τὰ ζεσταίνει στίς φλόγες. Ὑστερα πιάνει μέ τὰ μπράτσα τίς προβατίνες ἀπ τὸ λαιμό, φέρνει τὰ κεφάλια τους κοντὰ καὶ τὰ σφίγγει στὰ γεροντικά του μάγουλα. Θά ρθοῦν τὰ κρῦα, θά κατεβεῖ στὰ κονάκια. Τὰ Χριστούγεννα θά γενήσουν καὶ θά γίνουν πέντε οἱ ψυχές τους κι, ἂν ζήσει 4-5 χρόνια ἀκόμα, θά φτιάξει ξανά ἓνα κοπαδάκι... Τὸ καλοκαίρι μπορεῖ

νά ρθοῦν γιά ἓνα - δυό μῆνες τὰ παιδιά ἀπ' τήν Ἰθάκη καί τό δεύτερο χρόνο δέν ἀποκλείεται νά φέρουν μαζί τους καί κανένα ἀγγονάκι...

Αὐτό εἶναι τό μεγάλο μυστικό τῆς ζωῆς. Φυλάει στόν κόρφο τῆς ἓνα κομματάκι ἐλπίδα γιά τόν κάθε ἄνθρωπο, ἀκόμα καί τόν πιό γέρο...

Δέν εἶχε ὄρεξη νά φάει. Τεντώνει τό στῶμα, βάζει τό προσκέφαλο στήν πέτρα. Τά εἶχε φτιάξει ἡ Βάγια νά μὴν τοῦ τρυποῦν οἱ πέτρες τό κορμί. Περνάει τό ἓνα φτερούδι τῆς κάπας ἀνάμεσα στό προσκέφαλο καί τό κεφάλι, τήν τραβάει μέ τ' ἄλλο χέρι καί σκεπάζεται ὡς τό λαιμό. Ἡ βροχή δυναμώνει. Ἰσχυρά μεσάνυχτα κι ὕστερα γίνεται καταιγίδα. Τό νερό χτυπάει μέ ὄρμη τά βράχια, τή Σπηλιά. Βογγάει τό δάσος χαμηλά. Βουίζει μακριά ἡ Σοῦδα. Ὁ γέρο - Ἰσχυρῆς σά νά χαμογελάει, σά νά λέει: Βρέξε, θεοῦλη μου, ὅσο θέλεις. Τά ζωντανά τά ἔχω στό καλύβι. Στά χωράφια ἀνοιξα τ' ἀβλάκια καί τό νερό δέν πρόκειται νά πνίξει τά σπαρτά. Ἡ ἐγγονούλα μου βρίσκεται μακριά, στήν πόλη, κι ἐγώ κοιμᾶμαι στή στέγνα. Βρέξε, ὅσο θέλεις!...

Πολύ πρῶι βγήκε στό ριζό ὁ Σκόρδας νά βρεῖ τά βόδια του. Κεῖνα, γιά νά φυλαχτοῦν ἀπ' τή βροχή, εἶχαν κρυφτεῖ στό λόγγο. Ἦψαξε ἐδῶ, ἔψαξε ἐκεῖ, πουθενά. «Ἦς περάσω ἀπ' τό γέρο - Ἰσχυρῆς, σκέφτηκε, νά τόν ρωτήσω μὴν τά εἶδε, ποῦ γρέκιασαν ψές τό βράδυ...» Ἰσχυρῆς εἶχε σβύσει ἡ φωτιά. Ἡ μιά προβατίνα στέκονταν ἀπό τήν μιά πάντα καί ἀναχαράζονταν, ἡ ἄλλη κοιμόνταν ἀπ' τήν ἄλλη καί... ζέσταινε τίς πλάτες τοῦ γέρου. Κεῖνος, ὅπως ξάπλωσε ἀποβραδὶς, δέ σάλεψε καθόλου. Καί τό στόμα, καί τά μάτια ἦταν κλειστά. Ἦδειχνε, πῶς τή νύχτα δέν τόν βασάνιζαν οὔτε ἐφιάλτες, οὔτε μαύρες σκέψεις. Ἰσχυρῆς τόν ἓνα ὕπνο πέρασε ἤσυχα-ἤσυχα στόν ἄλλο.

Ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, Σκάλα - Βαθύλακας - Τρίκορφο..., τὰ ζωντανά, Γρέκι - Στάλος - Στερφολίβαδο..., τὰ ὄνειρα καί οἱ ἀσχολίες τοῦ κόσμου, οἱ ἀγῶνες του γιά λευτεριά, γιά καλύτερη ζωή, Βλαχοκάλυβα - Παλιόσπιτα - Λιμέρι - Καταφύγι..., δίνουν τὰ ὀνόματα στίς τοποθεσίες καί ἀποτελοῦν κατά ἓναν τρόπο καί τήν ἱστορία τοῦ Ἰσχυρῆς, ποῦ δύσκολα τή σβήνει καί τό πέρασμα τοῦ χρόνου. Τό ἴδιο κι ἐδῶ. Ἰσχυρῆς ἀπὸ τότε κεῖνο τό μέρος - τή Σπηλιά, τίς πέτρες καί τή βρυσούλα, τή στρουγγα καί τά λίγα δέντρα κι ὅλο τό γύρω τοπίο - τό εἶπαν «Τοῦ Γέρο - Ἰσχυρῆς τό Γιατάκι». Ἦτσι τό λένε καί σήμερα κι ἔτσι ἴσως θά μείνει γιά πάντα...

Ὁ Στήμας.

Ἡ Χρυσόβεργα ἦταν «ἡσυχό» χωριό, ὅμως σέ μιά πολιτική ἀναλαμπή ἔγιναν ἐκλογές, καί στήν καταμέτρηση βρέθηκαν 19 ψῆφοι κόκκινοι. Γιά κείνον τόν καιρό καί κείνα τά μέρη ἦταν κάτι τό πολύ σοβαρό, πού ἀναστάτωσε τίς ἀρχές. Πάνω στή φωτιά ἔφτασε στό χωριό καί τό παιδί τοῦ Στήμα.

- Παρουσιάστηκαν οικονομικές ἀνωμαλίες στή δουλιὰ μου, τούς εἶπε. Θά κρυφτῶ μιά-δυό βδομάδες, ὥσπου νά γίνουν ἀνακρίσεις καί νά ἀποδειχτεῖ, πῶς εἶμαι ἀθῶος.

Ὁ πατέρας πῆγε στόν Τσιαντάκια -ἔτσι παραγκώμιαζαν τό Νικόλα τό Χοντρονάσιο, γιατί κουβαλοῦσε πάντοτε μαζί του, ἀκόμα καί στήν ἐκκλησιά, μιά πέτσινη τσάντα, περασμένη χιαστί, σάν ὄπλο, στό λαιμό.

- Ὁ Ἀστυνόμος, τ ἀπάντησε ἐκεῖνος, ἔχει πληροφορίες, πῶς ἦρθε κάποιος κομμουνιστής ἀπ τήν Ἀθήνα νά συνδεθεῖ μέ τούς ντόπιους καί νά τούς δώσει ὁδηγίες... Αὐτός εἶναι.

Ἡ Ἀστυνομία, ὅπως κι ὁ Τσιαντάκιας, ἤξεραν, πῶς τό καταζητοῦσαν γιά καταχρήσεις, ὅμως, γιά νά τρομοκρατήσουν τόν κόσμο, τόν ἔδειραν τόσο πολύ, πού τό ἄφησαν σακάτικο γιά ὅλη τή ζωή του. Ἡ μάνα του, ἡ Σταμάτω, τ ἄκουγε νά μουγκρίζει σάν τό μισοσφαγμένο βόδι καί κόντευε νά τρελαθεῖ. Ἔτρεχε ἀπ τόν ἕνα στόν ἄλλον, καί ἐκλαιγε, καί παρακαλοῦσε, καί φώναζε, ὥσπου τήν ἔκλεισαν σ ἕνα κατόγι καί τήν ἔκαναν γιά τό στῤῥωμα κι αὐτή. Ὁ πατέρας ἔπαιζε ἡσυχος χαρτιά στό καφενεῖο κι, ὅταν κάποιος τόν φώναξε παράμερα καί τοῦ εἶπε «εἶναι κρίμα νά τό ξεκάνουν. Πήγαινε στόν Τσιαντάκια καί πές-του νά τό γλυτώσει», τ ἀπάντησε: «ὅποιος χαλάει τή θρησκεία καί τήν οἰκογένεια εἶναι γιά μένα Ἀντίχριστος καί ὄχι παιδί μου» καί γυρίζοντας στό τραπέζι, στῤῥώθηκε ξανά στό παιγνίδι.

Ἐκεῖνο καί ψέματα δέν μποροῦσε νά πεῖ - εἶχε φύγει ἀπό μικρό καί δέν ἤξερε τότε τά ὀνόματα τῶν συγχωριανῶν του - ὅμως μέ τίς «δίκες του καταθέσεις» ἔστειλαν κάμποσους ἔξορία..

Τούτη ἡ ἱστορία - ὅπως καί κάθε ἄλλη ἱστορία - εἶχε καί πρόλογο καί ἐπίλογο. Τά Χριστούγενα, πρὶν ἀπό κάμποσα χρόνια, ὁ Μαυροθανάσης ζήτησε ἀπ τόν Τσιαντάκια 500 δραχμές μέ τήν ὑπόσχεση νά τοῦ ἐπιστρέψει τό 15αῦγουστο 600. Λίγο ὑστερότερα, τοῦ Βαγγελισμοῦ, ὁ Σακαλής τοῦ γύρεψε ἕνα ἑκατοστάριο καί τό Μάη τοῦ γύρισε μαζί μέ τά λεφτά καί μιά ὀκά βούτυρο. Ἔτσι ἔγινε ἡ ἀρχή κι ὑστερα βοήθησε κόσμο καί κοσμάκι. Κανένα δέ ζόριζε γιά τήν προθεσμία. Γιά τούς χωριανούς του

ούτε γραμμάτια δέν κρατούσε. Είχε άκονιστεϊ τόσο τό μυαλό του, πού θυμόνταν άπόξω τήν κάθε περίπτωση κι έκανε τούς λογαριασμούς στό «πι» καί «φι», χωρίς μολύβι καί χαρτί, καί ποτέ δέ λάθεβε. Καί γενοβολούσαν τά δάνεια. Κι έστησε μεγάλο μαγαζί στήν πλατεία. Γενοβολούσε κι αυτό. Κι άγόρασε χωράφια, κι έφτιαξε κοπάδια, γενοβολούσαν κι αυτά... Κι έγιναν τά λεφτά του χιλιάδες, έκατοντάδες χιλιάδες, έφτασαν καί ξεπέρασαν τό έκατομύριο. Κανένα δέν εκλεψε, κανένα δέν άδίκησε... Καί καμαρώνει, καί παινεύεται, γιατί σέ μιά τόσο φτωχή περιοχή μόνο αυτός κατάφερε νά φτιάξει μέ τόν κόπο του, μέ τήν έξυπνάδα του τόση περιουσία... Καί τώρα νά ρθούν οι «τεμπελχανάδες»νά του την πάρουν κι αυτός νά στέκει μέ τά χέρια σταυρωμένα!.. Φυσικά. Πήγαν έξορία καί άθώοι, όμως, γιατί δέν έβγαιναν αυτοί οι «ιδεολόγοι», οι «άλτροϊστές», οι κομμουνιστές νά πούν, πώς οι 19κόκκινοι ψήφοι ήταν του «τάδε» καί του «τάδε», γιά νά άπολύσει ή Αστυνομία τούς άθώους; Κι ύστερα... «Εγώ, είπε στίς άνακρίσεις ό Νικολός ό φοιτητής, δέν ψήφισα στίς έκλογές ΚΚ, γιατί δέν είμαι κομμουνιστής. Ό Τσιάντακας ένα Θεό προσκυνάει, όμως τ άλλα -οικογένεια, θρησκεία, πατρίδα- είναι καμουφλάρισμα». Κι, όταν ό Αστυνομός τόν ρώτησε: «Καλά γιά τό Χοντρονάσιο, όμως ό Στήμας, φτωχός άνθρωπος, τί συμφέρον έχει καί σās κατηγοράει», τ άπάντησε: «Αυτός πέφτει σ άλλον κανόνα. Οι πλούσιοι δέν πάνε οι ίδιοι στόν πόλεμο, ούτε κατεβαίνουν στά πεζοδρόμια νά χτυπήσουν τίς άπεργίες, τίς διαδηλώσεις...φτιάχνουν τά πλούτη τους μέ τόν ιδρώτα καί τό αίμα του λαού καί μέ μιά μερίδα του λαού τά υπερασπίζουν άπ τό λαό...» Αυτά είπε ό Νικολός ό «άθώος» καί οι τέτιοι «άθώοι» είναι χειρότεροι άπ τούς ένόχους καί καλά έκανε ή Αστυνομία καί τόν έστειλε στήν Φολέγανδρο.

Κι ό Στήμας είχε τή δική του ιστορία. Άπ τόν Τσιαντάκια άκουσε τή λέξη «αίσθημα» καί τ άρεσε πολύ, μιά καί τό είπε ό προύχοντας, όμως, όπως φαίνεται, δέ τήν πήρε καλά τ αυτί του καί τήν έλεγε «στήμα», άκόμα καί κεί πού δέν ταίριαζε. Κι έτσι του κόλησε τό παρατσούκλι «Στήμας». Όξω άπ τό χωριό φοροούσε γιδοτσάρουχα, μέσα άρβυλοπάπουτσα άπό βακέτα, κάλτσες άσπρες - μάλινες - ύφαντές ως τό γουφό ψηλά, ένα μαντύο τσόχινο σάν τίς τσολιάδικες στολές κείνου του καιρού, βλάχικη - μαύρη - στρογγυλή σκούφια στό κεφάλι κι ένα παλιό - ξεβαμένο σελάχι στή μέση νά βάζει τά ροκόφυλα γιά τσιγάρο. Είχε μεγάλα μουστάκια, ρουφηγμένα μάγουλα καί τό ένα μάτι λίγο βλαμένο. Κουτσομπόλευαν, πώς ήταν πολύ τσιγκούνης -έδενε τή γάτα, όταν έτρωγαν- όμως σημασία είχε κάτι άλλο: Δέν του έλειπε τό ψωμί τής χρονιάς, δέν πήγαινε γιά δανεικά στή γειτονιά. Δέν έπινε. Έπαιζε κανέναν καφέ στό χαρτιά, μόνο αν είχε νά πληρώσει, σέ περίπτωση πού θά έχανε. Ποτέ δέν ψώνιζε βερεσέ. Σύμφωνα μέ τά γενικά κριτήρια ήταν καλός καί σάν άνθρωπος, καί σά νοικοκύρης. Μόνο σ ένα μπορούσες νά τόν κακολογήσεις. Όπου έβλεπε παρέα καί συ-

ζήτηση, έτρεχε, έχωνε τή μούρη του, τέντωνε τ' αὐτιά του καί ὅ,τι ἄκουγε τά πήγαινε παρέκει...

Κι αὐτουνού ἡ κοινωνική σταδιοδρομία ἄρχισε ἀπλά - φυσιολογικά. Ὁ τσομπάνος τοῦ Τσιαντάκια ἔφερε ἀπ' τή στάνη μιά βεδούρα κορφή - βεδούρα σέ κείνο τόν τόπο ἔλεγαν ἓνα μικρό - ξύλινο καδί μέ συρματένιο χερουλί ἀπό πάνω - στ' ἀφεντικό. Στό στενό τοῦ Τζαχρήστου χτύπησε τό καδί στό βράχο καί χύθηκε λίγο γάλα. Τό σκούπησε καλά μέ τό μανίκι, νά μή φαίνεται, καί στή βρύση τοῦ Γαλαζούλα συμπλήρωσε τό κενό, βάζοντας νερό. Ὁ Στήμας, πού ἔσκαβε πιοῦ κεί πίσω ἀπ' τά κλαδιά, τόν εἶδε καί τόν μαρτύρησε. Ὁ Τσιαντάκιας οὔτε εὐχαριστῶ δέν τοῦ εἶπε, μόνο ἀργότερα, ὅταν τό χωριό χρειάστηκε ἀγοροφύλακα, πρότεινε αὐτόν καί τό Κοινοτικό Συμβούλιο δέν ἔφερε καμιά ἀντίρρηση, καί φτωχός ἄνθρωπος ἦταν, καί εὐκολα δέν εὐρισκάν ἄλλον.

Ἀπ' τ' ἀγοροφυλίκι πολλά δέν κέρδιζε. Ἄφηνε τίς δικές του κακομοιριές καί τσακίζονταν ἀπ' τό ἓνα σύνορο στό ἄλλο, τσακώνονταν μέ τόν κόσμο, ἔτρεχε στά δικαστήρια σά μάρτυρας, ἄλλος τοῦ ἔδινε λίγο καλαμπόκι κι ἄλλος ὄχι. Ὅμως ἀπ' τήν ἄλλη πάντα τοῦ ἄρρασε τό ἐπάγγελμα, ἔμπαινε σιγά-σιγά στό αἷμα του, τοῦ ἔδινε δύναμη - ἰκανοποίηση... Στήν ἀρχή μιλοῦσε δειλά - ταπινά: « Ἄφοῦ μ' ἔβαλαν μάρτυρα, τί νά ἔκανα; Νά πατοῦσα τόν ὄρκο μου;! » Ὑστερα ὄλο καί προκλητικότερα: « Γιατί παραβαίνει τούς νόμους τοῦ Κράτους!... » Κι ἀργότερα ἀπειλητικά: « Καθῆστε καλά, γιατί... ». Ὁ κόσμος ἀπό τή μιά τόν μισοῦσε, τόν ἔλεγε ρουφιάνο κι ἀπ' τήν ἄλλη τόν καλόπαιρνε: Τόν ἔκανε παρέα, τόν καλοῦσαν νά παίξουν μαζί χαρτιά, τόν κερνοῦσαν καί κανένα ρακί...

Ὁ Τσιαντάκιας δέν ἔτρεχε ἀπ' τή μιά ἄκρη τοῦ χωριοῦ στήν ἄλλη, δέν ἔκανε μηνύσεις, δέν πήγαινε στά δικαστήρια, δέ τσακώνονταν μέ τόν κόσμο... ὅμως τώρα ἤξερε τά ἄπλυτα τοῦ καθενός: Ποιός φύτεψε λαθραῖο καπνό, ποιός ξεχέρωσε μιά γωνιά γῆ ἢ ἔκοψε στό λόγγο ἓνα δοκάρι γιά τό καλύβι του χωρίς ἄδεια, ποιός ἔβγαλε κρυφά ρακί... Τούς Χρυσοβεργιῶτες ὡς τότε τούς ἔδεναν χειροπόδαρα μαζί του τά δάνεια, τά βερεσέδια. Τώρα προστέθηκαν καί τοῦτες οἱ πληγές... Καί δέν μπορούσαν νά ἔχουν παράπονα. Ἐπρεπε νά τοῦ χρωστάν καί χάρη. Σ' αὐτόν ἔτρεχαν νά μεσολαβῆσει στό δασικό, τόν εἰσπράκτορα, τόν εἰρηνοδίκη...

Καί κυλοῦσαν τά χρόνια. Κι ἀλάζουν οἱ καιροί. Μεγάλωσε ἡ περιουσία τοῦ Τσιαντάκια, μεγάλωσε κι ἡ φτώχεια, κι οἱ κατατρεγμοί τοῦ κόσμου καί βγήκαν στή σκηνή ἄλλοι - καινούργιοι ἄνθρωποι. Καί στή Χρυσόβεργα βρέθηκαν 19 κόκκινοι ψηφοί... Ἀπό τότε πλάτυνε καί τό βασιλεῖο τοῦ Στήμα, ξεπερνάει τά σύνορα τοῦ χωριοῦ, ἀπλώνει σ' ὅλη τήν περιοχή. Τώρα δέ χρειάζεται νά ξεποδαριάζεται ἀπό σύνορο, σέ σύνορο, νά караουλίξει ἀπ' τ

ἀγνάντια, νά ρωτάει... Ἄλλοι φτιάχνουν ἔτοιμο τό «ἐγκλημα», αὐτός τό διηγίεται στό δικαστήριο λεπτομερικά - παραστατικά κι ὁ κόσμος τραβάει γιά τίς φυλακές, τίς ἐξορίες.

Ἄκολούθησε ἡ δικτατορία. Ὁ Στήμας ἔφτασε στό ἀπόγειο. Τόν ἔβαλαν στό κοινοτικό συμβούλιο, στό συνεταιρισμό, στήν ἐνοριακή ἐπιτροπή. Κάποτε τοῦ ἔντυσαν τήν ἐθνική στολή καί μέ μιά ἀντιπροσωπεία ἀπ' τή γύρω περιοχή τόν ἔστειλαν στή γιορτή τοῦ Ἀρχηγοῦ. Γύρισε ἕνα μπόϊ ψηλότερος. Πού ταχτικά στήν ἐκκλησιά, προσκυνάει καί φυλάει μέ εὐλάβεια τίς ἅγιες εἰκόνες, στέκεται στό δεύτερο στασίδι ὕστερα ἀπ' τό δεξιό ψάλτη καί τό παραχωρεῖ μόνο στόν Τσιαντάκια, πού πάει στή λειτουργία ὕστερα ἀπ' τήν τρίτη καμπάνα... Ὁ Στήμας ἔγινε ἄνθρωπος, ὅμως ἡ ζωή τόν σπρώχνει ὅλο καί πιό βάνουσα στό γενικό κανόνα...

Τό νοικοκυριό τους, πού στηρίζονταν στή σκληρή δουλιά ὅλης τῆς φιλίας καί στήν ἀφάνταστη λιτότητα καί τραμπαλίζονταν στήν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ, ἄρχισε νά τρίζει σ' ὅλους τούς ἄρμους. Λιγόστεψαν τά ζωντανά τοῦ χωριοῦ, λιγόστεψαν καί οἱ ἀγροζημιές. Πολλοί Χρυσοβεργιῶτες πάνε ταξίδι, κάμποσοι οὔτε γυρίζουν πίσω. Ἄλλοι κατάλαβαν. Μέ τίς φαγωμάρες στά δικαστήρια καί τίς μικροπαραβάσεις τῶν νόμων περισσότερο βούλιαζαν στή φτώχεια. Καί τό χωριό ἔπαψε νά βάζει ἀγροφύλακα.

Κάποιος ἀπό ἄλλο χωριό, τήν Ἰτιά, ζήτησε τή μεγαλύτερη κοπέλα τους κι ἤθελε μετρητά. Ὁ Τσιαντάκιας εἶχε βοηθήσει κόσμο καί κοσμάκι, καί θ' ἄρνοιούνταν τοῦ Στήμα!.. Συμφώνησαν νά ἐπιστρέψει τό δάνειο σέ τρεῖς δόσεις χωρίς τόκο. Δέν μπόρεσαν νά φανοῦν συνεπεῖς καί τούς πήρε τίς Λακούλες, πού συνόρευαν μέ τά δικά του κτήματα. Ἔτσι πάει τό καλύτερο χωράφι, πού τούς ἔδινε τό περισσότερο καλαμπόκι τῆς χρονιάς.

Ἄλλαξαν τό βόδι, πού ἦταν γέρικο, μ' ἕνα γαῖδούρι νά τό βάζουν στό ζυγό μέ τήν ἀγελάδα. Στό μήνα, ὀλότελα τυχαῖα, ἔπεσε σ' ἕνα χαντάκι καί ψόφησε.

Τά χωράφια, πού ἀπόμεναν, ἦταν τρεῖς φορές περισσότερα ἀπ' τίς Λακούλες, τρεῖς φορές φτωχότερα - φτηνότερα κι ἤθελαν δέκα φορές περισσότερη δουλιά. Οἱ δύο γυναῖκες, Ἡ Σταμάτω καί ἡ Βαγγελιώ παιδεύονταν μέ τά τσαπιά ἀπ' τό πρωῖ ὡς τό βράδυ. Αὐτός δούλευε λίγο κι ὕστερα δρόμο. Αὐτές φώναζαν, τσίριζαν... «Σκασμός, τίς μάλωνε. Ἐσεῖς δέν ξέρετε. Εἰσαστε γίδια ἀπ' τό λόγγο. Ἄν ἔρθουν οἱ Ἀντίχριστοι θά μᾶς πάρουν τήν περιουσία, θά μᾶς χαλάσουν τήν οἰκογένεια, τή θρησκεία...»

Ἀπάνω σ' αὐτά τούς βρῆκε κι ἕνα ἀπρόοπτο. Γυρίζοντας ἀπ' τήν πόλη, ὅπου εἶχε πάει νά βοηθήσει τό κράτος, τόν ἔπιασε στό δρόμο βροχή - κατακλυσμός. Μούσκεψε, πούντιασε καί παρά λίγο νά τά τινάξει. Ἀπό τότε ἐνιωθε πόνους στά χέρια, στά πόδια, σ' ὅλους τούς κόμπους. Μέσα σέ μι-

κρό διάστημα έγινε έρείπιο. Τώρα φοροῦσε καί στό χωριό γιδοτσάρουχα. Τό μαντύο έλιωσε καί τό αντικατέστησε μ ένα παντελόνι κι ένα σακάκι ντριλίνα. Ἡ σκούφια ξάσπρισε - τρύπησε. Πέταξε τό παλιό σελάχι καί τά ρουκόφυλα τά βάζει στήν τσέπη. Ἀραιώσαν καί γρίβυναν τά μαλιά, τά μουστάκια... Ἐάν τόν έβλεπες καί δέν τόν ἤξερες θά τόν λυπόσουν, θά τόν συμπονοῦσες. Τώρα καί οἱ ὑπηρεσίες του ἀχρηστεύτηκαν. Τίς ἀνάλαβε τό επίσημο κράτος, ἡ ΕΟΝ, ἡ Ἀστυνομία. Ὁ κόσμος σφράγισε τό στόμα του καί δέν μιλάει μπροστά του, ὅμως ὁ Στήμας σήμερα εἶναι ξεσχολισμένος κι ὄχι μόνο ἄγρυπνος φύλακας τῆς οἰκογενείας, τῆς θρησκείας, τῆς πατρίδας...

Καμιά πενηνταριά βήματα ἀπ τήν ἐκκλησιά ὑπῆρχε ένας χῶρος χέρσος. Ἐκεῖ χόρευε ὁ κόσμος στά πανηγύρια, ἐκεῖ ἔβαζε κι ὁ Τσιαντάκιας τραπέζια νά κάθονται καί νά πίνουν οἱ πελάτες του. Ἡ σχολική ἐπιτροπή ἀποφάσισε νά χτίσει ἐκεῖ τό καινούργιο σχολιό. Ὁ προύχοντας δέν εἶχε δικιο κι, ὅπου κι ἂν πήγαινε, θάχανε τήν ὑπόθεση. Καί τότε.. Ὁ Τσῶνος, περνώντας κάποια μέρα δίπλα ἀπ τόν κῆπο τοῦ δασκάλου, εἶδε σέ μιά κυψέλη ένα χαρτί κι ἔκοψε ένα κομματάκι νά φτιάξει τσιγάρο. Τήν ἴδια ὥρα βγήκε ἀπ τό στενό ὁ Στήμας καί ζήτησε νά φτιάξει κι αὐτός. Ἦταν μιά μπροστούρα τοῦ ΚΚ πολύ παλιά, ὅμως ὁ δάσκαλος τή γλύτωσε μέ μιά δήλωση ἀποκήρυξης τοῦ κομμουνισμοῦ καί μετάθεση...

Ψυθιρίστηκε, πῶς ὁ ταχυδρόμος σκόπευε νά μετακινηθεῖ στήν πόλη καί ὁ Στήμας περίμενε νά τοῦ πάρει τή θέση. Ἡ μετάθεση ματαιώθηκε. Κάποιο πρωινό ὁ ταχυδρόμος τσαμπούνισε στήν πλατεία καί μπῆκε στήν ἐκκλησιά νά ανάψει ένα κερί. Καμιά ὥρα ἀργότερα, ὅταν πήγε ὁ παπάς νά λητουργήσει, βρῆκε κάμποσες εἰκόνες μουντζουρωμένες...

Ὁ Στήμας κατάντησε μάλιστα γιά τό χωριό. Πολλοί κουβέντιαζαν κι ἔλεγαν νά βρίσκονταν κάποιος νά τοῦ ἔδινε τόσο ξύλο, πού νά τόν ἄφηνε γιά πάντα στό στῶμα, ὅμως κανένας δέν τολμοῦσε. Ἡ ζωή τῆς φαμίλιας έγινε ἀφόρητη. Οἱ γυναῖκες παλιότερα γκρίνιαζαν, γιατί ἔφευγε καί τίς ἄφηνε μόνες μέ τά ξεροχώραφα. Τώρα παρακαλοῦσαν τό θεό νά φύγει καί νά μή γυρίσει ξανά πίσω. Μπαίνοντας στό σπίτι, ἄρχιζε τίς σταυρο-παναγίες. Κι ἀπ τίς βρισιές πέρασε στό ξύλο. Κι ὅσο μεγάλωνε ἡ φτώχεια, τόσο χειρότερη ἦ κατάντησε.

Ἦταν μιά μέρα μαρτιάτικη. Πότε ἔβγαινε ὁ ἥλιος καί ζέσταινε τόν τόπο καί τόν κόσμο καί πότε φυσοῦσε βοριαδάκι καί σέ πάγωνε. Ἐσκαψαν ένα κομμάτι, κουβάλησαν μαυρόχωμα ἀπ τό λόγγο, τ ἀνακάτεψαν καί φύτεψαν κρεμύδια, σκόρδα κι ἄλλα ζαρζαβατικά. Τό βραδάκι, γυρίζοντας στό σπίτι ἡ Βαγγελιώ, πέρασε ἀπ τή βάρβα της καί ζήτησε μιά χούφτα καλαμποκάλευρο νά φτιάξουν κουρκούτι. Ἐναψαν φωτιά κι ἔκατσαν νά ζεσταθοῦν

λίγο. Κι είπε ή μάνα κάποια στιγμή: «'Απόψε νύχτα είναι Θά κοιμηθοῦμε. Λείπει κι ό πατέρας σου. Νά τ αφήσουμε για αύριο.» Ξάπλωσαν και τίς πήρε άμέσως ό ύπνος. Τόσο κουρασμένες ήταν. Στο λεφτό μπήκε ό Στήμας και φώναξε:

- Φαϊ.
- Πετάχτηκαν τρομαγμένες.
- Ποῦ νά τό βρούμε; Έφηρες; Είπε ή γυναίκα.

Βρίζοντας, όπως πάντα, άρχισε νά ψάχνει και βρήκε στό ντουλάπι τό άλεύρι. Έμέσως σκύλιασε.

- Τό Χριστό σας! Τήν Παναγία σας!, σκύλες, βρώμες, οὔρλιαξε. Τρώτε κρυφά από μένα. Ξω από τό σπίτι μου. Κι άρχισε νά τίς κλωτσάει, νά τίς τραβάει, νά τίς σπρώχνει. Οί γυναίκες άντιστάθηκαν και τότε μ ένα σάλτο άρπαξε τό τσεκούρι. Πήδηξε ή μία από τό παράθυρο, ή άλλη από τήν πόρτα. Χώθηκαν στό καλύβι και μαζεύτηκαν σέ μία γωνιά. Τό κρύο δυνάμωσε. Έο βοριάς φέρνει ψιλη βροχή, κρύα σαν πάγο. Δέν κοιμήθηκαν καθόλου. Και κεινη τή μαρτυρίατικη ψυχρή νύχτα τ άποφάσισαν. Θά έφευγαν. Θά πήγαιναν στά μακρυνότερα χωριά. Θά περνούσαν από σπίτι σέ σπίτι και θά ζητιάνευαν. Τά ξημερώματα ό καιρός άλαξε, τό γύρισε νοτιά. Τό πρωϊ ό ήλιος έλουζε τή γή, πού είχε ξυπνήσει κιόλας από τή νάρκη του χειμώνα. Έ φύση ήταν όμορφη. Ένωσαν πόνο στήν ψυχή ν αφήσουν τό σπίτι τους, τό χωριό τους, τόν κόσμο... Ντρέπονταν κιόλας νά ζητιανέψουν.

Κι άλλες φορές τό σκέφτηκαν κι ένα βραδάκι, όταν ή ψυχή τους ξεχείλισε από άπελπισία, πήγαν στό ρέμα νά πνιγοῦν, όμως τήν τελευταία στιγμή φοβήθηκαν και γύρισαν πίσω.

Στίς αρχές του Σεπτεμβρη έπεσαν άφθονες βροχές. Έο καιρός ζεστός - άπαλός. Πρασίνισε ό τόπος. Οί Χρυσοβεργίτες τελειωσαν τίς δουλιές του καλοκαιριου και τώρα σπέρνουν τίς πρωϊμιες. Τά χωράφια του Στήμα καθονται χέρσα.

Έο Τσιαντάκιανα είδοποίησε νά πάει ή Σταμάτω νά τούς πλύνει τά ρούχα. Έκεινη είχε πάει στήν Έπιά νά δεϊ τήν κόρη της, πού είχε λεχωνέψει. Τούς είπε τά βάσανά τους, κεινοι τή λυπήθηκαν και τής έδωσαν λίγο καλαμπόκι. Τό κουβάλησε στήν πλάτη κι ήταν τσακισμένη από τό δρόμο και έξάντληση. Έο Στήμας έστειλε τή Βαγγελιώ κι αυτός πήγε στό ρέμα νά κόψει τά βάτα. Γύρισε τ άπόγιομα. Έο γυναίκα του τόν περιμένε μέ τίς φωνές.

- Ποῦ είναι ή Βαγγελιώ; Πότε θά πάει στό μύλο.

Πήγε νά τή φωνάξει. Σάν άνθρωπος του σπιτιου άνοιξε μόνος του τήν αύλόπορτα. Τά σκυλιά κουνούσαν ζωηρά τίς ουρές, πηδοῦσαν άπάνω του, του έγλειφαν τά χέρια, έπαιζαν. Οὔτε μέ τ άφεντικό τους δέν έκαναν έ-

ται. Κι ὁ Στήμας ἔνιωθε κοντά τους κάποια ζεστασιά. Τά χαίδεψε καί ζύγωσε τό δωμάτιο τοῦ Τσιαντάκια. Δέν ἦταν κανεῖς μέσα. Ἔστριψε τή γωνία. Στήν πίσω πάντα ἦταν τά ροῦχα ἀπλωμένα. Πέρασε τόν κήπο μέ τά καρποκλάρια, τά λαχανικά καί τά μελίσια, κι ἔφτασε στήν ἄλλη ἄκρη, στό χαγιάτι, ὅπου ἔβαζαν διάφορα πράγματα. Πάνω στό ἀπλωμένο φρεσκοκομμένο χορτάρι κοιμούνταν ἡ Βαγγελιώ. Τό ἀνασηκωμένο φουστάνι ἄφηνε γυμνό τό γουφό καί τό ἓνα πόδι. Δίπλα, ξαπλωμένος ἀνάσκελα, ροχάλιζε ὁ Τσιαντάκιας. Ὁ Στήμας ἀποτραβήχτηκε, πατώντας στίς μύτες τῶν ποδιῶν, βγήκε στό σοκάκι, ἔκλεισε καλά τήν αὐλόπορτα καί γύρισε στό σπίτι.

– Ποῦ εἶναι; Γιατί δέν ἦρθε;

– Κοιμούνταν στό χαγιάτι. Ὁχι μαζί. Αὐτός ἐδῶ, αὐτή ἐκεῖ καί δέν τούς ξύπνησα.

– Ποιοί κοιμούνταν; Κι ἀμέσως, σάν κατάλαβε, ἄναψε καί κήκε. Μάζεψε γρήγορα-γρήγορα σάλιο καί, φτύνοντάς τον κατάμουτρα, φώναζε, χρησιμοποιώντας τή δική του λέξη:

– Ρέ νά χαθεῖς! ἄντρα χωρίς Στήμα.

Σήκωσε τό κλαδευτήρι, ὅμως πρόλαβε ἐκείνη καί τοῦ ἔδωσε κάμποσες στό κεφάλι μέ τό στατερόξυλο. πού τό κρατοῦσε στό χέρι νά ζυγίσουν τό καλαμπόκι.

Ὅπως εἶπαν τότε ἦταν τό πρῶτο γυναικεῖο ἐγκλημα, πού ἐγινε ποτέ στή Χρυσόβεργα. Ἄλλοι τήν καταλόγησαν, ἄλλοι τή δικαιολόγησαν. Ἐνα μήνα ἀργότερα ἄρχισε ὁ Ἑλληνο-ἰταλικός πόλεμος. Ἀκολούθησε ἡ κατοχή ἡ Ἀντίσταση καί τόσα ἄλλα, ὅμως σέ κείνες τίς καινούργιες συνθήκες ἡ Σταμάτω θά εἶναι ὁ πρῶτος τους ἄνθρωπος, πού σήκωσε, ἔστω καί ἀσυνεῖδητα, τό ξύλο καί τιμώρησε, ὅπως τοῦ ἄξιζε, ἓνα ἀπό κείνα τά βρωμόσκυλα, πού κρύβονταν ἀνάμεσα στά σκέλη τῶν Τσιαντάκηδων καί δαγκώνουν τό λαό.–

Ο Καϊκτσής

Πέρασαν πολλά χρόνια από τότε. Σ αυτά τά χρόνια ἄλαξε ἡ μορφή τοῦ πλανήτη μας. Κι ὡστόσο ἀνάλακτη μένει στή μνήμη μου ἡ μορφή τοῦ Θανάση: Ψηλός, μέ μικρή καμπούρα, κόκινος μέ γαλανά μάτια, σάν τόν ξάστερο οὐρανό τῆς πατρίδας μας, καί μέ κεῖνο τό ἐκνευριστικό, τό βασανιστικό « γκούχ - γκούχ ». Κάποτε ἔκανε ἀπόπειρα νά φύγει ἀπ τήν ἐξορία μ ἄλλους δυό. Στ ἀνοιχτά τοὺς ἔπιασε θαλασσοταραχή κι ἔσπασε ἡ σαπιόβαρκα. Ἔτσι ἀναγκάστηκαν νά γυρίσουν πίσω, καταμουσκεμένοι, κι ἀπ τήν πούντα, πού κόντεψε νά τόν στείλει στόν τάφο, τοῦ ἔμειναν τά βρογχικά.

Γλυκό ἀπόγιομα τοῦ θεριστῆ. Τό νησί πράσινο καφετί καί χρυσοκίτρινες πινελιές τά κριθάρια στίς πλαγιές. Ὁ οὐρανός πράος - γαλανός καί θυμωμένη ἡ θάλασα. Ἐξι μέρες τή δέρνει φουρτούνα δυνατή ἀπό κεῖνες, πού ξεσποῦν κάποτε τά καλοκαίρια. Καθόμαστε ὄξω ἀπ τό θάλαμο τῆς θυσίας. (Τό χειμῶνα τοῦ 41-42 ἡ Γκεσταπό καί ἡ Ἑλληνική Ἀστυνομία ἔκλεισαν στό παλιό σχολιό τοῦ χωριοῦ τοὺς ἐξόριστους τοῦ Ἄη - Στράτη. Κι ἐπειδὴ ἐκεῖ μέσα πέθαναν οἱ περισσότεροι, τό κτίριο πῆρε τό ὄνομα: Θάλαμος τῆς Θυσίας). Μιάζαμε ἀρώστους, πού μόλις βγήκαν ἀπ τό νοσοκομεῖο, καί δύσκολα παίρνουν ἀπάνω τους. Εἴκοσι μῆνες εἶχαμε νά φᾶμε ψωμάκι. Ὅ,τι καταφέρναμε νά ἀγοράσουμε, ὅτι μαζεύαμε ἀπ τοὺς κήπους... ὅ,τι μᾶς ἔστελναν ἀπόξω τά φυλάγαμε γιά τό χειμῶνα, νά μῆ μᾶς βρεῖ ξανά ἡ φριχτή τραγωδία τῆς πείνας, καί στό καζάνι βάζαμε γιά φαῖ λίγο ἀλεύρι, κανένα ὄσπριο ἢ λαχανικά.

Ὁ Πρόκας -πάντα αἰσιόδοξος- ἀνέβηκε σ ἓνα κούτσουρο, ἔβαλε τό χέρι ἀντήλιο, καί κοίταξε πέρα μακριά, κατά τόν Ὀλυμπο... « Γέμισαν τά βουνά ἀντάρτες: Ἡ μισή Οὐκράνία λευτερώθηκε. Ὅπου καί νά-ναί!... »

Ὁ Μπάμπης ὁ Κονσοβίστας κάθονταν στήν πόρτα τοῦ μαγειριοῦ, ἀκουμπώντας τίς πλάτες του στό θυροστόμι. Ἐβγαλε ἀπ τήν τσέπη τοῦ γιλέκου ἓνα «τριτάκι», ἔσχισε μέ προσοχή τό τσιγαρόχαρτο, στούπωσε μέ τό δάκτυλό του καπνό στό βάθος τοῦ τσιμπουκιοῦ καί τ ἄναψε. Τράβηξε μιά ρουφηξιά κι ἔσπρωξε τό πέτσινο καπέλο πρὸς τά πάνω μέ μιά κίνηση ἀργή.

- Στήν Ἀλωνίκη βρέθηκε ἓνα καῖκι χαλασμένο. Ἄν μᾶς στήσουν καμιά προβακάτσια; !..

Στό ζυγό, πάνω ἀπ' τό χωριό τῆς Ἀστυνομίας, φάνηκε κάποιος. Κάθησε σέ μιά πέτρα, караούλισε καμιά δεκαριά λεφτά κι ὕστερα ἄρχισε νά κατεβαίνει, ἀκολουθώντας τό μονοπάτι, πού ἔρχεται ἀπ' τό ὕψωμα τοῦ Κερατᾶ. Περπατοῦσε σκυφτά καί πότε-πότε ἔβηχε. Τήν ὥρα πού ἔφτασε στή ρεματιά καί πῆγε νά περάσει τό ξερολάγγαδο, ἔπασσε ἀπάνω σέ μιά κοπέλα τοῦ χωριοῦ. Κόντεψε τό βῆμα, ἔβγαλε τσιγάρο καί, σκύβοντας στή χούφτα του, τό ἄναψε. Τράβηξε μιά-δυό ρουφηξιές, τή μιά πάνω στήν ἄλλη, κι, ἀφήνοντας μιά πυκνή τούφα καπνοῦ, προσπέρασε, χωρίς νά τῆς μιλήσει.

- Καϊκτοή! Τί πουλᾶς;
- Λάδι.
- Πόσο;
- Δέν τό δίνω μέ λεφτά. Τό ἀλάζω μέ κριθάρι.
- Δέν πᾶμε σπίτι νά κουβεντιάσουμε;
- Ἀργότερα. Θά μείνω, ὥσπου νά μπουνατσάρει.

Κεῖνη ἄνοιξε τήν πόρτα τοῦ κήπου της κι, ἀφοῦ τόν κοίταξε λίγο ἀπ' τίς πλάτες μέ μιά ματιά στοχαστική, μπῆκε μέσα.

Ἄ Ο Καϊκτοῆς ἤπια νερό στό κεντρικό πηγάδι τοῦ χωριοῦ καί, προχωρώντας καμιά δεκαπενταριά βήματα, στάθηκε, ἄκούμπησε στόν τοῖχο κι ἔριξε μιά ματιά θλιμένη.

Ἄ Ο παλιός φούρνος τῆς ὁμάδας ἀνοιχτός καί κοντά στό παραθύρι ἔνα δεμάτι ἀστιβιές περιμένει τό Στιντό Καλή, τό φούρναρη, πού εἶχε πεθάνει πρὶν ἕνα χρόνο καί μισό, νά ψῆσει τό ψωμί. Τό μισό μαγειριό γκρεμισμένο, τά λουτρά παρατημένα, ἕνα τσιγκινο πιάτο σκαλωμένο στή διχάλα τῆς συκιᾶς, ἕνα στραβό παπούτσι, πεταμένο στό χαντάκι, μιά πίπα καρυδένια, μπηγμένη στόν τοῖχο... Ὁξω ἀπ' τήν καντίνα ἔβοσκαν δυό ἄρνια καί στή γωνιά ἕνας σκύλος, ξαπλωμένος, τίναζε τ' αὐτί νά διώξει τίς μυίγες. Οἱ ἐξόριστοι; Ποῦ εἶχαν πάει; Ἐδῶ, παλιότερα, δέν σταματοῦσε ἡ κίνηση οὔτε μέρα, οὔτε νύχτα. Στό φαί, στίς συγκεντρώσεις καί τίς γιορτές ἦταν ἐποχές, πού μαζεύονταν καί 500 ἄνθρωποι. Τώρα;! Σήκωσε ἀσυναίσθητα τό κεφάλι. Τά δυό ἐκκλησάκια τ' Ἀη-Γιάννη καί τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ μέ τά νεκροταφεῖα τους ἀσπρίζουν στίς κοντινές κορφές. Ἐφερε τό χέρι στό κούτελο, σάν νά ἤθελε νά διώξει τίς ἄσχημες σκέψεις, κάτι μουρμούρισε καί ξεκίνησε πάλι.

Πέρασε δίπλα μας, χωρίς νά μᾶς χαιρετήσῃ, χωρίς νά μᾶς κοιτάξῃ. Κατέβασε τό τσουβάλι, πού τό εἶχε στήν πλάτη, καί μπῆκε στή διαχείριση. Τά ροῦχα του ἦταν λερωμένα ἀπό λάδια κι ἕνας ἐπίδεσμος ἔκρυβε τό μισό του πρόσωπο. Σ' ἕνα τέτατρο, τό πολύ 20 λεφτά, βγήκε ἀπό μέσα ὁ Καρακώστας καί στό κατόπι ὁ Καζάκος. Ἄ ἕνας τράβηξε γιά τά χωράφια,

ὁ ἄλλος κατέβηκε στούς κήπους. Ὁ Κουσουβίτσας ἔριξε μιά ματιά στὸν Πρόκα.

- Πάντα, μωρέ Μπάμπη, τό κακό βάζεις μέ τό νού σου, τόν ἀποπῆρε κείνος. Ἐγὼ σοῦ λέω, πὼς ἦρθε νά πουλήσει λάδι, σιτάρι... Ποῦ ξέρεις;
- Καί γιατί ὁ Καρακώστας καί ὁ Καζάκος ἦταν κατακίτρινοι;
- Ὁ κόσμος ὄξω πολεμάει μέ τό ὄπλο στό χέρι κι ἐμεῖς; Σάν τ' ἄρνιά τοῦ χασάπη κλεισμένοι στό μαντρί, ἀναστέναξε ὁ Φιλίδης ἀπ' τήν Ἡπειρο.
- Κι ἐδῶ πόλεμος εἶναι, συμπλήρωσε ὁ Τοκαλῆς.

Μετά εἰδοποίησαν νά μαζευτοῦν στὸν Κεντρικό θάλαμο. Ἦρθαν κι οἱ γυναῖκες, ἦρθαν κι οἱ φυματικοί. Καί πόσοι εἶμασταν; Μιά χούφτα. Καμιά ἐξηνταριά εἶχαμε μείνει. Καθήσαμε στά κρεβάτια καί περιμέναμε, χωρίς νά μιλάει κανένας. Πάνω στά κεφάλια μας φτερούγιζε ὁ κίνδυνος καί πλάκωσε τίς ψυχές μας σά μολυβένια πέτρα. Κεῖνον τόν καιρό οἱ Χιτλερικοί, ὅταν τούς χτυποῦσε ὁ ΕΛΑΣ, γιά ἓνα ἀπλό σαμποτάζ, ἦ καί χωρίς αἰτία, ἐπαίρναν φυλακισμένους καί ἐξόριστους καί τούς τουφέκαγαν. Κι ὁ Ἄη-Στράτης δέν ἔμεινε ἀπόξω. Πρόσφερε τό μερτικό του καί σ' αὐτό τό θυσιαστήριο.

Ὁ Πρόκας ξανά. Γιά νά σπάσει τόν πάγο, ἀρχισε συζήτηση γιά τόν Κόκκινο Στρατό. Τόν βοήθησαν κι ἄλλοι δυό, μά ἡ κουβέντα δέν ἔστρωνε.

Ὁ Γραμματέας μπῆκε ἀπ' τήν πόρτα τοῦ ὑπογείου. Ἄνέβηκε τή μικρή σκάλα καί στάθηκε μπροστά μας. Ὅλοι προσέξαμε, πὼς τό σβυσμένο τσιγάρο ἔτρεμε στό χέρι του. Κατάπιε τό σάλιο, σκύβοντας, σά νά πονοῦσε ὁ λαιμός του, κι ἀναιβοκατέβηκε τό καρύδι. Ἐβρεξε τά στεγνά χεῖλη μέ τή γλώσσα, ἔβγαλε τό μαντήλι καί σκούπισε τόν ἰδρώτα.

- Σύντροφοι!

Μέ δυσκολία βγῆκε ἡ φωνή κι ἦταν τραχιά, ξερή, τρεμουλιαστή.

- Μά τί ἔπαθα; μουρμούρισε. Δῶστε-μου λίγο νερό.

Τώρα σιγουρευτήκαμε πιά. Ἡ προφητεία τοῦ Μπάμπη βγῆκε ἀληθινή. Μόνο ποιοί θά εἶχαν σειρά. «Καλύτερα ὅλοι μαζί», ψιθύρισε κάποιος στίς πλάτες μου. «Διαφορετικά καί γιά κείνους...καί γιά τούς ἄλλους, πού θά μείνουν...».

Ὁ Γραμματέας ἤπια νερό, ἄναψε τό τσιγάρο καί χαμογέλασε μ' ἓναν τρόπο κρύο.

- Σύντροφοι! εἶπε ξανά. Ὑστερα ἀπό ἀπόφαση τοῦ Κόμματος θά δραπετεύσουμε.

Οὔτε ἓνας ψίθυρος, οὔτε μιά κίνηση, οὔτε ἓνα χαμόγελο, οὔτε ἓνα δάκρυ. Τίποτε! Θές ἡ εἶδηση ἦταν μεγάλη καί δέν τή χωροῦσε ἡ καρδιά,

θές ή πηγή τής συγκίνησης είχε στερέψει, κανένας δέ σάλεψε.

– Νά βάλετε τά καινουργότερα ροῦχα, ὅσοι ἔχετε, κι ἀπό μέσα νά φορέσετε δυό ἀλαξιές. Προσέχτε. Νά ἀποφύγουμε κάθε περιττή κίνηση. Νά ἐτοιμαστοῦμε, σά νά μή συμβαίνει τίποτα. Ἐάν μᾶς πάρουν εἶδηση...ἀφορμή θέλουν.

Χωριστήκαμε σέ ὁμάδες, κι, ὅταν σκοτίδιασε καλά, ξεκινήσαμε -κάθε δέκα λεφτά καί μιά ὁμάδα- γιά τόν Ἰ. Ἀη-Δημήτρη. Δέν μπορούσαμε νά περπατήσουμε καί πιά πολύ οἱ γυναῖκες. Κάθε λίγο καί λιγάκι ἔπρεπε νά καθήσουν, γιά νά πάρουν μιά ἀνάσα. Σηκώναμε στίς πλάτες καί τά παιδιά, τό Γιαννάκη, καί τό Μανωλάκη. Ἦταν ἕνα φλόκαρο, μά ἐμεῖς δέν εἴμασταν πιά γεροί.

Ἦ ὁ μουντζουρωμένος Καϊκτοῆς, ἀφοῦ βεβαιώθηκε, πῶς ὅλα ἐγιναν μέ τάξη καί ἀκρίβεια, ξεκίνησε τελευταῖος. Σέ μιά ραχούλα τρεμόσβηνε φωτιά. Ζύγωσε. Δυό τσομπανόπουλα ἔψηναν καβούρια σέ μιά παλιοκαραβάνα καί στήν πλαγιά, ἀπ τήν ἄλλη πάντα, ἔβοσκε ἕνα κοπάδι πρόβατα.

– Γειά-σας, ὦρέ!

Ἐκεῖνα γύρισαν, φοβισμένα.

– Μέ γνωρίζετε; Ποιός εἶμαι;

Στό μεταξύ εἶχε βγάλει τόν ἐπίδεσμο καί εἶχε πλυθεῖ. Κεῖνα συνῆρθαν γρήγορα καί χαμογέλασαν.

– Ἦ ὁ Στράντζαλους! ὁ Στράντζαλους!

Ἦ ὁ Θανάσης ὁ Στράντζαλης εἶχε κάνει χρόνια ἐξόριστος στό νησί καί ἦταν ὑπεύθυνος γιά τίς ἐξωτερικές δουλιές τής Ὀμάδας. Πήγαινε στά χωράφια, ἔμπαινε στά σπίτια μοναχός, ἂν δέν ἔβρισκε τούς νοικοκυραίους, ζύγιαζε, φόρτωνε τά γαϊδούρια κι ἀπ τή μιά ράχη φώναζε στήν ἄλλη: «Ἐ ε ε ε ε! Ἦ Ἀριστείδη! Πῆρα 30 ὀκάδες κριθάρι κι εἴκοσι κουκιά». «Καλά, Στράντζαλου, καλά!».

– Ἐδῶ πίσω ἔχω ἕνα ὑποβρύχιο, θέλετε νά σᾶς πάρω στήν Αἴγυπτο;

– Ἦ Ὀχι! Ἦ Ὀχι! Στράντζαλου, ἄρχισαν τά κλαψουρίσματα.

– Τότε, νά μήν πῆτε σέ κανένα τίποτα.

– Ἦ Ὀχι! δέν θά ποῦμε. Μή μᾶς παίρνεις.

Δυό μέρες ἀργότερα, ὅταν Ἦ ἡ Ἀστυνομία εἰδοποίησε μέ βάρκα τή Λήμνο κι ἦρθε Ἦ Γκεσταπό κι ἄρχισε νά δέρνει στό σωρό καί νά ἀπειλεῖ, πῶς θά κρεμάσει καί θά κάψει, τά δυό παιδιά μαρτύρησαν στούς γονεῖς τους. Τό χαμπέρι πέταξε ἀπό στόμα σέ στόμα κι ἔφτασε στήν αὐτιά τής κοπέλας, πού εἶχε ἀνταμώσει στό δρόμο τόν κεφαλοδεμένο Καϊκτοῆ. Ἦτσι διαδόθηκε, πῶς ἦρθε ὁ Στράντζαλης μέ ὑποβρύχιο καί τούς πῆρε στήν Αἴγυπτο. Οἱ ἀρχές πῆγαν καί παρεκάλεσαν τούς γερμανούς καί γλύτωσε

τό χωριό.

Ξαπλώσαμε ό ένας δίπλα στον άλλον σά σαρδέλες, άπλωσαν ένα πανί από πάνω, άποχαιρετήσαμε τή σκληρή ζωή τής έξορίας και τούς νεκρούς συντρόφους και ξεκινήσαμε. Τό καΐκι χοροπηδούσε και τά κύματα, χτυπώντας μέ όρμή στό κατάστρωμα, μάς κουκούλωσαν. Μά κανένas δέν κουνήθηκε, κανένas δέν παραπονέθηκε και, πιστεύω, πώς και κανένas δέ φοβήθηκε.

Ξημερώσαμε μακριά. Πίσω μας είχε χαθεί τό νησί. Μπροστά μας τό "Αγίο Όρος όλο και ζύγωνε. Ή θάλασα, κουρασμένη άπ τό πάλαιμα μιās βδομάδας, άρχισε νά πέφτει και τ άπόγιομα άποκοιμήθηκε ήσυχα. Ένα άεροπλάνο πέρασε ψηλά και κατά τό νοτιά, στόν πρώτο κάβο, φάνηκε ένα καΐκι.

- "Αν είναι τό καταδιωκτικό! μουρμούρισε κάποιος, πού ήταν ξαπλωμένος στήν άκρη.

- Μπορεϊ νά είναι κανένα μαυραγορίτικο, άπάντησε ό διπλανός, σηκώνοντας λίγο τό πανί νά δει.

- Κατά ποϋ έχει πλώρη;

- Δέν φαίνεται σημαία;

- Είναι μακριά, ρωτοϋσαν οί μεσαϊοι.

Ή Θανάσης πέρασε ανάμεσα, προσέχοντας μή μάς πατήσει.

- Ήσυχία, σύντροφοι! Δέν είναι τίποτα.

Έστησε τό πολυβόλο στήν πρύμνη, τό καμουφλάρισε μέ τό σακάκι του και ξάπλωσε μέσ τό νερό, βάζοντας τό χέρι στήν σκαντάλη. Τό καΐκι, μόλις πέρασε τόν κάβο, ξανοίχτηκε, έκανε μικρή στροφή και τράβηξε βόριο-άνατολικά.

* * *

Ανταμώσαμε ένα χρόνο άργότερα στή Σαλονίκη. Ή Συνδιάσκεψη τής Επιτροπής Πόλης του Κόμματος έγινε κάπου εκεί ανάμεσα στήν Ήγία Τριάδα και Παπάφη σ ένα σπίτι μοναχικό, πού είχε μεγάλη αϋλή μπροστά, τριγυρισμένη μέ μανδρότοιχο. Τή δεύτερη μέρα, κατά τό μεσημέρι, άκούστηκαν χτύποι στήν αϋλόπορτα. Κείνη τήν ώρα ό δεύτερος Γραμματέας τής όργάνωσης έκανε κριτική στό Στράντζαλη: «Έτσι, σ. Θανάση. Καλή είναι ή παλληκαριά, αλλά, άμα ξεπερνάει όρισμένα όρια, γίνεται άπερισκεψία. Γυρίζεις στους δρόμους μέρα - μεσημέρι. Είσαι όπλισμένος, μ όλο πού έχεις καλή ταυτότητα. Τί θά κάνεις, αν πέσεις σέ τυχαίο μπλόκ; Σέ γνωρίζουν οί καλύτεροι χαφιέδες: Ή Παπās, ό Γραμματικόπουλος...»

Οί χτύποι, όλο και πιό δυνατοί, δευτέρωσαν, τρίτωσαν... Παγώσαμε. Νά πιάσει ή Γκεσταπό όλο τό κομματικό άπαράτ!..

Έγινε ένα μικρό διάλειμα κι άκούστηκαν οί χτύποι στόν τοίχο τώρα, στήν κρεβατοκάμαρα, άπ τό μέρος του δρόμου. Σταμάτησαν οί άνάσες μας. 'Ο Θανάσης ήρεμος, μασώντας κάτι νά πνίξει τό βήχα, σηκώθηκε. Μας έκανε νόημα νά ξαπλώσουμε στό πάτωμα, άν συμβεΐ τίποτα, και πήγε στή γωνιά. Άνοιξε δυό βαλίτζες και δίνοντας ένα αυτόματο στόν 'Ορέστη τό Μακρίδη, του έδειξε τό παράθυρο τής κουζίνας κι αυτός μέ τό άλλο έπιασε τήν πόρτα, πού έβλεπε στήν αύλή...

* * *

Τόν άντάμωσα και στήν άπελευθέρωση, όταν μπήκε ό ΕΛΑΣ στή Σαλονίκη. Άγκαλιαστήκαμε, φιληθήκαμε και κλάψαμε, όπως έκανε όλος ό κόσμος, γνωστοί και άγνωστοι, κείνες τίς μέρες.

- Πάμε στό σπίτι, μου πρότεινε. Θά σου πώ και θά σου δείξω τί κέρδισα άπ τόν άγώνα. Δυό πράματα, π άξιζουν θησαυρούς.

Άνεβήκαμε στίς Συκές. Φάγαμε κι ήπιαμε. Μού μίλησε γιά τήν πατρίδα του τή Στρούνιζα ('Ανατολ. Θράκη), γιά τά παιδικά του χρόνια, τήν ΟΚΝΕ, τό Κόμμα, τίς φυλακές, τίς έξορίες, μέ λίγα λόγια γιά τή ζωή του. Μά γιά τόν ένα θησαυρό - γιά τόν άλλο θησαυρό δέ χρειάζονταν νά τόν ρωτήξω - ούτε λέξη και μ έτρωγε ή περιέργεια.

- Τί μου ύποσχέθηκες; τόν σκούντισα.

Γέλασε και τόν έπιασε δυνατός βήχας. "Όταν πέρασε ή κρίση, μέ τό ένα χέρι σφούγγισε τά δάκρυα και τά σάλια και μέ τό άλλο μου έδειξε τή γυναίκα του, τή Μαρίκα Βασιλειάδου. Φυσικά ήταν καλοφτιαγμένη, γεροδεμένη, μ αυτός δέν ένοοΐσε τό κορμί της κι έγώ δέν έδωσα ιδιαίτερη σημασία. «Κάθε άντρας, είπα μέσα μου, όταν έχει γυναίκα όμορφη και τήν αγαπάει...». 'Ωστόσο!... Τό 1947 δούλευε παράνομα στήν όργάνωση τής Σαλονίκης και τήν έπιασε ή 'Ασφάλεια. Λέξη δέν τής ξέφυγε στά μεσαιωνικά βασανιστήρια, άντίκρουσε τό Στρατοδικείο λεβέντικα και στάθηκε στό έκτελεστικό άπόσπασμα μέ άνοιχτά τά μάτια.

* * *

'Η λευτεριά κρύφτηκε ξανά στά ιερά κόκαλα τών ήρώων μας. 'Ο άγώνας μας χώρισε πάλι και γιά κάμποσο καιρό δέν ήξερα τί άπόγινε ό Θάνασης. Κύλισαν άλλα πέντε χρόνια κι άξαφνα ήρθε τό μαντάτο.

Στή Σαλονίκη, πού τόσο τήν είχε αγαπήσει, στους δρόμους της, όπου τόσα χρόνια είχε παλαίψει, έδωσε τήν τελευταία μάχη κι εκλείσε τό γύρο τής ζωής του τίμια, περίφανα.

* * *

Μιά μικρούλα κοκίδα στήν κορδέλα τής αιωνιότητος εἶναι τά χρόνια, πού πέρασαν ἀπό κείνο τό γλυκό δειλινό τοῦ Θεριστῆ, ὅταν, καθισμένοι ὄξω ἀπ τό Θάλαμο τής Θυσίας, μιλούσαμε γιά τόν ἀγώνα. Κι ὅμως, πόσα δέν ἔγιναν μέσα στήν στιγμούλα αὐτή!!... Ἀπ τούς πάγους καί τίς τσόντρες τοῦ βοριᾶ ὡς τίς σκεπασμένες μέ ἐληές καί ἀμπέλια δαντελωτές ἀχτές τῆς Ἀδριατικῆς, ἀπό τόν ἕνα ὠκεανό στόν ἄλλο διαφεντεύει τό γέλιο καί ἡ χαρά. Ἐκατομμύρια σκλάβοι ἔσπασαν τίς ἀλυσίδες. Ἀπ ὅλες τίς γωνιές τοῦ πλανήτη μας κουβαλοῦν ὑλικά καί χτίζουν τό πανώριο παλάτι τῆς εἰρήνης καί τῆς εὐτυχίας. Καί μέσα στήν ἀδιάκοπη αὐτή ροή, ὅπου ὅλα παίρνουν καινούργια ψυχή, καινούργια μορφή, ἀνάλαχτη μένει στή μνήμη μου ἡ μορφή τοῦ Θανάση. Κι ἂν καμιά φορά στό στροβίλισμα τοῦ χρόνου καθήσει ἀπάνω τῆς κανένα λεπτούτσικο στρῶμα λήθης, φτάνει ἕνα ἀπλό γεγονός - μιά ἀπόδραση ἀπό κάποια φυλακή, τό χαροπάλοιμα μιᾶς ὀμάδας ναυτικῶν μέ μιά βάρκα στόν Εἰρηνικό...- καί πετιέται φρέσκη - ὀλοζώντανη μπροστά μου: Ψηλός μέ καμπουρίτσα, κόκινος μέ γαλανά μάτια, μέ κείνο τό βασανιστικό « γκούχ - γκούχ » καί τήν καρδιά τή γεμάτη ἀπλότητα, παληκαριά κι ἀγάπη.

Γιατί πέθανε.

Στή Σμίξη μᾶς περίμενε ὁ σύνδεσμος κι ὁ διοικητής μας, ὁ Ἀποστόλης ὁ Πανουργιάς, εἶπε στὸν καπετάνιο, πού ἔφτασε μέ τὴν ὀπισθοφυλακή: – Θά λημεριάσουμε στὸν Καβαλάρη. Ὅπως λέν οἱ τελευταῖες πληροφορίες, τὸ Σταυρό τὸν κρατοῦν οἱ γερμανοὶ καὶ τὴ Χαλκομάτα οἱ ἔδεσίτες. Τὴ μέρα κάθε προσπάθεια σημαίνει αὐτοκτονία. Θά βάλεις μιά ὀμάδα στὶς Λειχῆνες καὶ μιά στή Χελώνα. Καμιά ἀπολύτως περιτὴ κίνηση. Οὔτε γιὰ νερό. Σήμερα κι αὔριο, ὥσπου νά περάσουμε τὸ γυμνό, κι ὕστερα, ἅμα πιάσουμε τὸ δασωμένο, ἄς μᾶς χαιρετᾶν τὸν πλάτανο... Ἐβαλε δυὸ ἐφεδρικές ταινίες στὸν κόρφου του καί, γυρίζοντας σέ μένα, πρόστεσε: Ἐλα μαζί μου !

Ἀνεβήκαμε ἓνα μονοπάτι ὀρθό μέ πυκνά χαμόκλαδα δεξιά - ζερβιά, φτάσαμε ψηλά, στό Ταμπούρι, καὶ καθήσαμε στή ρίζα μιᾶς γέρικης συκιᾶς. Ἀπίθωσε τὸ αὐτόματο σταυρωτά στά γόνατα, κρατῶντας-το καὶ μέ τὰ δυὸ του χέρια, σκύβει λίγο τὸ κορμί, κοιτάζει ἐπίμονα μπροστά καὶ σωπαίνει. – Βλέπεις κεῖνο τὸ σπιτάκι δίπλα στή βαλανιδιά; Ρώτησε κάποια στιγμή, δείχνοντας μέ μιά κίνηση τὴ χαράδρα. Μιά γυναίκα κάθετα στὸν ἴσκιό, θλιμένη καὶ μπαλώνει καὶ ξανά μπαλώνει τὰ χλιομπαλωμένα ρούχα... Ἐνας ἄντρας σκαλίζει στήν πλαγιά...τρία παιδάκια βοτανίζουν τὴ βρίζα... Καὶ κεῖνο τὸ σύνεφο πάνω ἀπὸ τὸ Ξεροβοῦνι θά φέρει νεροποντή...

Ὁ διοικητής μας ἦταν πολὺ μετρημένος ἄνθρωπος, ὅμως τοῦτα τὰ λόγια σά νά μὴν εἶχαν καθόλου νόημα. Οὔτε σπιτάκι, οὔτε ἄνθρωποι. Ἐρημιά βασανιστικὴ παντοῦ. Μόνο τὰ τζιτζίκια, σκαρφαλωμένα στά κλαριά, τσιτσιρίζουν μονότονα - ἐκνευριστικά. Ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος ἀνεβαίνει ἀργά στό οὐρανό. Γύρω καμένη - σκασμένη γῆ. Οὔτε ἓνα χορταράκι πράσινο. Ὑστερα ἀπὸ τὴ φουντωτὴ βαλανιδιά μιά στενὴ λωρίδα χωράφι μέ βάτα, ἀγκαθια κι ἄλλα ἀγριόχορτα ξερά. Στὴν ἄκρη περνάει μιά χαράδρα βαθειά πού κατεβαίνει ἀπὸ ψηλά καὶ φτάνει στό ποταμάκι χαμηλά. Καὶ πιο πέρα, ἀπὸ τὸ ἓνα βουνό ὡς τὸ ἄλλο, σ' ὅλο τὸ κανάλι, πλαγιὲς γυμνές, ράχες ξερές, ἀνεβοκατεβάσματα, ξεκόμματα, γκρεμοὶ... ἀμέτρητες πλαγιές... καὶ σκορπισμένα δῶ κι ἐκεῖ τ' ἄγωνα χωραφάκια. Ἀπὸ τούτη τὴν περιοχὴ εἶχα περάσει κι ἄλλες δυὸ φορές, ὅμως τότε οἱ μάχες, οἱ πορεῖες, οἱ δυσκολίες τοῦ ἀγώνα...δὲ μ' ἄφηναν νά προσέξω τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους. Σήμερα - ἴσως νά ἦταν κι ἡ κουβέντα τοῦ διοικητῆ - ἡ πένθιμη εἰκόνα τοῦ γέμισε τὴν ψυχὴ ὀδύνη.

- Δέ βλέπεις τίποτα, εἶπε ξανά. Ἐκεῖ γενήθηκα κι ἐγώ καί οἱ ἀδερφές μου. Ἐκεῖ πέρασα τά σκληρότερα χρόνια, τά παιδικά μου χρόνια. Ἐκεῖ ἔζησαν τόν περισσότερο καιρό οἱ γονεῖς μου...Σά νά ἦταν χτές...τό θυμᾶσαι καί νιώθεις ἀπαγοήτευση, ὀργή, πικρή νοσταλγία...κι ὅ,τι ἄλλο θέλεις, ἐχτός ἀπό χάρά...

* * *

Ἦ ὁ πατέρας μου σηκώθηκε μόλις χάραξε. Ἦ ἀπ τὸ ἄλλο τζάκι κοιμόμα-
σαν πάνω στό χῶμα ἀράδα ἐμεῖς, τά παιδιά -12 χρονῶν ἐγώ, 8 ἢ μικρότε-
ρη ἀδερφή μου- κι ἀπό τὸ κάτω μέρος τῆς γωνιᾶς κάθονταν ἡ μάνα μου.
Εἶχε τά μπράτσα σταυρωμένα στήν ποδιά καί κοιτάζε μαραμένη τή φωτιά.
Ἦ Ὀλη τή μέρα κοιτάζαμε τόν οὐρανό καί παρακαλούσαμε νά βασιλέψει γρή-
γορα ὁ ἥλιος καί νά ρθεῖ νωρίς τὸ βράδυ. Θά μαζευόμαστε λέει, ὅλοι στό
τζάκι, γύρω στό ζεστό φαῖ, θά τρώγαμε καί θά χορταίναμε, κάποτε καί θά
τραγουδοῦσαμε... Αὐτά εἶναι παραμύθια!... Περιμέναμε νά ρθεῖ τὸ βράδυ,
νά ξαπλώσουμε ἔστω καί νηστικοί, νά κοιμηθοῦμε, νά ξεκουραστοῦμε, νά
ξεχάσουμε. Καί νά ἦταν νά μὴ τέλιωνε ἡ νύχτα. Τὸ πρῶτῃ ἄρχιζε τὸ ἴδιο καί
χειρότερο μαρτύριο... Ἦ ἡ μάνα πήγαινε κάθε Κυριακῇ στήν ἐκκλησιά. Ἦ ὁ πα-
τέρας... φυσικά, κανένας δέν τόν ζόριζε ν' ἀνάψει κερι, νά ρίξει μιά δεκά-
ρα στό δίσκο, ὅμως ἔβλεπε ὁ κόσμος. Δέν ἔπινε, οὔτε κάπνιζε. Καθόμαστε
ἐδῶ, στά χοράφια, κι ἀπό δῶ πηγαίναμε -πάντοτε- ξυπόλυτα καί σχεδόν
χωρίς ψωμί - στό σχολιό μιά ὥρα δρόμο μακριά!

Ἦ ὁ πατέρας τράβηξε τὸ τσουκάλι ἀπ τὸ παραθύρι, ἔβρεξε τὸ ἀξύρι-
στο πρόσωπο νά ξαγρυπνήσει καί ρώτησε:

- Ἦχεις τίποτα;

Ἦ ἡ μάνα σήκωσε τίς πλάτες, κοιτάζοντάς-τον παραπονεμένα, κι εἶπε
σιγά - σβησμένα, σά νά ἦταν ἔνοχη αὐτή:

- Τί ρωτᾶς; Σάν κι ἐσύ δέν ξέρεις !

Ἦ ὕστερα θυμῆθηκε. Ζύγωσε στό ντουλάπι κι ἀνακάτεψε μερικά μπου-
κάλια ἄδεια. Γύρισε ξανά στή γωνιά, κρατώντας ἓνα, καί τὸ ἔδωσε στόν
πατέρα.

Ἦ ἔριξε τὸ ξύδι στό καπάκι καί πρόστεσε ἄλλο τόσο νερό. «Εἶναι ἀψύ,
μουρμούρισε. Νά ἀπαλύνει λίγο καί νά αὐγατίσει». Πῆρε ἓνα κομμάτι ψωμί
καλαμποκίσιο - ξερό, σφαῖρα δέν τὸ τρυποῦσε - τὸ εἶχε δώσει κάποια γειτό-
νισα στή μάνα ἀποβραδὶς - τὸ ἔτριψε μέσα καί μέ 4-5 κουταλιές τὸ ἔφαγε.
Σφούγγισε τά μουστάκια μέ τήν ἀπαλάμη, ἔκανε σταυρό καί σηκώθηκε.
- Θά πάω νά σκαλίσω τήν Πλαγιά. Τά παιδιά νά βοτανίσουν τή βρίζα κι ἐσύ
πετάξου στό χωριό, μὴ βρεῖς καμιά χούφτα ἀλεύρι δανεικό;

Χώρισε τὸ χωράφι σέ ὀκτώ λωρίδες ὀρθές - στενές νά δείχνει λιγό-

τερο και να του δίνει κουράγιο. Αρχίζει από κάτω και ανεβαίνει αργά-αργά. Μεγαλώνει ή κούραση, ή πείνα, ή ζέστη. Στην πρώτη και δεύτερη έτσι κι έτσι. Στην τρίτη κουράστηκε πολύ. Στην τέταρτη λύθηκαν όλοι οι αρμοί. Βγήκε στην κορφή κι έκατσε. Τό σκαλισμένο σε 10 μέτρα απόσταση δεν ξεχωρίζει καθόλου απ' το ασκάλιστο. Σταχτί - ξερό τό ένα, τό ίδιο και τό άλλο. Μέ τό τσαπί ήταν αδύνατο νά δουλέψει. Πήρε τόν κασμά. Τό φαγωμένο στόμα δεν προχωράει στό μάρμαρο. Χτυπās με τό μυτερό, τόν τσίτσικα, μιά-δυό-τρεις φορές, μπαίνει δυό-τρία δάχτυλα... αλλά, αντί για χῶμα, ξεκολάει ένα σβῶλο σκληρό. Μαζί ξεριζώνει και τό καλαμπόκι... Σκάβει γύρω - γύρω με προσοχή. Και πάλι τίποτα δέ βγαίνει. Αντί νά ξεσφηνωθεί και νά ανασάνει λίγο τό φυτό, φεύγει και ή λίγη ύγρασία, πού κρύβεται κάτω απ' τήν πετρωμένη επιφάνεια. «Τίποτα δεν κάνω, αναστενάζει. Έτσι νά μή λει ο κόσμος, πῶς πεινάμε, γιατί δεν δουλεύω...». Αγγαντεύει γύρω. Τό σπιτάκι κρύο - βουβό. Η γυναίκα γύρισε απ' τό χωριό. Αν έβρισκε αλεύρι, θά έφτιαχνε μιά ταμπακέρα κουλούρα ή λίγο κουρκούτι και θά κάπνιζε τό τζάκι... Τά παιδιά καταηλιού. Τό ένα βοτανίζει, τό άλλο στέκει και κοιτάζει κατά τό σπιτί, τό τρίτο κάθεσαι στην άκρη... Και πιό πέρα, όσο βλέπει τό μάτι, παντού τά ίδια. Στά Φιλιπάδικα δυό γυναίκες κι ένας άνδρας παιδεύονται σαν κι αυτόν. Ψηλότερα ο Ζέρβας κόβει γύρω τά κλαριά νά πάρουν λίγο αέρα τά σπαρτά. Και πιό κάτω, και πιό άπάνω... Κάθε χρόνο ξηρασία, όμως φέτος άρχισε ένα μήνα νωρίτερα. Δέκα μέρες ακόμα και δέ θά μείνει τίποτα χλωρό... «Πέσαμε σ' άσχημο τόπο!» συλογιέται με πίκρα κι άμέσως θυμήθηκε τά λόγια του φίλου του του Μανασή απ' τό Παχυκάλαμο. «Φταίτε κι έσείς, Βαγγέλη. Τά περιμένετε όλα απ' τό θεό !...». Τουτός ο ξερότοπος δεν είναι σαν τόν κάμπο. Εκεί σε δυό-τρία μέτρα βρискεις νερό, όσο θέλεις. Έδῶ ποιός ξέρει πόσο πρέπει νά σκάψεις. Κι αν πετύχεις πέτρα; Και τά έξοδα; Κι αν άποτύχεις! Κι ωστόσο... Για νά φυτρώσει πλάτανος στό Βαρκό, πάει νά πει, πῶς έχει νερό. Θ' άρχισει με τά πρωτοβρόχια. Θά σκάψει όλο τό χειμῶνα. Αν χρειαστεί, και τόν άλλο χρόνο... Θ' άνοιξει ένα πηγάδι. Θά πουλήσει τήν άγελάδα... Θά αγοράσει ένα γαϊδουράκι και θά τό βάλει νά γυρίζει τό μαγκάνι. Μόνο τό ίδιο, τά Λακῶματα, νά τά ποτίσει ένα - δυό νερά τό θεριστή και στις αρχές του Άλωνάρη θά πάρει τό ψωμί του... Τουτο τώρα; ! Κάθε φέτος και χειρότερα. Παιδεύεται - παιδεύεται κι αυτός κι όλη ή φαμίλια και διάφορο μηδέν... Τό όνειρο του ζέστανε τήν καρδιά, γέννησε τήν έλπίδα κι ή έλπίδα έδιωξε τήν άπαγοήτευση, τήν κούραση, τήν πείνα. Σηκῶθηκε και πήρε τή σκεπαρνιά. Και πάλι κάθησε.

Στό Ξεροβουϊνι, κατά τό νοτιά, φάνηκε ένα σύνεφο χοντρό - μαύρο πού μεγαλώνει - μεγαλώνει γρήγορα - γρήγορα. «Θεέ μου! σταυροκοπιέται. Κάνε τό θάμα σου!». Σε λίγο φάνηκε ένα δεύτερο απ' τήν άλλη πάντα, κατά τό βοριά. Τά δυό σύνεφα προχωρούν τό ένα άπάνω στ άλλο. Ζυγώνουν και,

σά νά ἔδωκαν τά χέρια, φάνηκε μιά κόκκινη κορδέλα - κοδελιαστή. Ἐστραψε καί βρόντησε. Σκεπάστηκε ὁ οὐρανός καί χάθηκε ὁ ἥλιος. Πέφτουν σταλαματιές ἀραιές - χοντρές. Γίνονται πιό πυκνές, πιό ψιλές, πιό γρήγορες... Βρέχει, βρέχει ἀπ ἄκρη σ ἄκρη. Ἡ διψασμένη γῆ ρουφάει λαίμαργα τήν «εὐλογία» τοῦ θεοῦ. Ζωντανεύουν τά σπαρτά. Ὁ πατέρας κάθεται στό ἴδιο μέρος ἀσάλευτος. Τό νερό κατεβαίνει ἀπ τό κεφάλι στίς πλάτες, περνάει τό κορμί, φτάνει στά πόδια. Γιά τό φτωχό ἀγρότη σέ κείνα τά μέρη καί σέ τέτοια ἐποχή δέν ὑπάρχει μεγαλύτερος καημός ἀπ τή βροχή. Νερό καί εὐτυχία εἶναι τό ἴδιο πράμα. Δυναμώνει ἡ βροχή, γίνεται κατακλυσμός, χάνεται ὁ οὐρανός κι ἡ γῆ. Τρέχουν ὅλες οἱ νεροσυρμές, τά χαντάκια... Σκεπάστηκαν τά Λακώματα. Ξεχυλίζουν τά λαγκάδια. Ἀπό ψηλότερα κατεβαίνει Ροή, νερό πολύ ἀνακατεμένο μέ χῶματα, ρίζες, πέτρες. Τό ρέμα ἔγινε θολό - μαῦρο - φοβερό στοιχίό. Βγαίνει ἀπ τήν κοίτη, ἀλάζει δρόμο καί τρώει γρήγορα - λαίμαργα ἕνα - ἕνα τά χωράφια. Ἐφτασε στά 30 μέτρα ἀπ τή βαλανιδιά καί τό σπιτάκι...

Δυό ὥρες βάσταξε ἡ νεροποντή. Χάθηκαν ὅλα, καί τά σπαρτά, καί τά χωράφια, ὅ,τι εἶχε φτιάξει μέ κόπο ὅλη ἡ φαμίλια κι ὅ,τι ὄνειρευόνταν νά φτιάξουν. Ἐμεινε μόνο μιά βαθιά χαράδρα καί στίς ὄχτες ρίζες - πέτρες σωριασμένες...

Ὁ πατέρας, μέ τούς ἀγκώνες ἀκουμπισμένος στά γόνατα καί χουφτιασμένο τό κεφάλι, ἔμεινε ἐκεῖ ἀσάλευτος καί μιά ὥρα ἀκόμα. Ἐστερα σηκώθηκε, τσακισμένος, κι ἦρθε στό σπίτι. Πόδεσε τά τσαρούχια χωρίς κάλτσες καί μέ τά ἴδια ροῦχα, πού ἄχνιζαν, πήρε τό τζουμάκι.

- Πού θά πᾶς; Ρώτησε ἀνήσυχη ἡ μάνα.

- Ἐδῶ δέν ἔχω τί νά κάνω. Θά εἴσαστε κι ἕνα στόμα λιγότερο. Ἐν βρῶ πουθενά δουλιὰ, θά σᾶς στείλω καλαμπόκι. Ἐν ὄχι... Πούλα τό σπίτι στό χωριό. Δέ χρειάζεται δική μου ὑπογραφή. Εἶναι γραμμένο στό ὄνομά σου... Διώξε τά παιδιά. Ὁ Ἀποστόλης τελειώνει κιόλας τό σχολιό. Ἐστερα καί τίς κοπέλες. Κάπου θά βροῦν ἕνα κομμάτι ψωμί...

Δέν ἀποχαιρέτησε τή μάνα. Δέ μᾶς φίλησε. Δέ μᾶς εἶπε οὔτε καλό βράδυ, οὔτε καλή - ἀντάμωση. Ἐνέβηκε τό δρομάκι, περπατώντας σκυφτός - καμπουριασμένος, χωρίς νά σηκώνει καθόλου τό βλέμα ἀπ τό χῶμα, ἔφτασε ἐδῶ, στό Ταμπούρι, καί πήρε τήν ἄλλη πάντα, χωρίς νά ρίξει ἔστω κι ἕνα βλέμα πίσω. Ἐμεῖς καθόμαστε στό θυροστόμι, ἡ μάνα στή μέση μέ τή μικρότερη ἀδερφή μου στήν ποδιά, ἐμεῖς τά ἄλλα δυό ἀπό δῶ κι ἀπό κει καί δέ λέγαμε τίποτα. Ἐτσι ἄρχισε ἡ διάλυση τοῦ σπιτιοῦ μας.

Σηκώθηκε καί, περνώντας τό αὐτόματο στό λαιμό, μουρμούρισε:

- Καί μόνο νά βλέπεις καί νά θυμάσαι ματώνει ἡ ψυχὴ σου. Προχτές κου-

βέντιαζαν μιά παρέα άντάρτες κι έλεγαν: Αϋριο - μεθαύριο θά τελειώσει ο άγώνας, θά γυρίσουν στά χωριά τους, στά σπίτια τους, στους δικούς των. Έγώ... Τό κάθε-τι θά μου θυμίζει κείνη τή σκυλίσια ζωή...

- Αϋριο - μεθαύριο δέ θά είναι έτσι.

- Φυσικά. Οί τρανοί έλεγαν παλιότερα: «Ποιός σās φταίει; Είναι φτωχός ό τόπος!». Καί ξεχνοῦσαν νά ποῦν, ποιός έκανε τοῦτον τόν τόπο σκι-άχτρο... Άλήθεια. Κάμπος δέν ήταν, ὅμως δέν ήταν καί τέτιος. Καί στά χρόνια τοῦ παπούλη μου θυμούνταν. Τοῦτο τό βάραθρο, ἀπ τό Τριαίνι ως τή Βρύση τοῦ Κατσούδα, αντίκρυ, ήταν κάποτε ἴσιο - ντυμένο. Παλιότερα, μονογοῦσε ἡ βάβω μου, ήταν δασωμένο καί τό ριζό, καί τό βουνό. Έφτασε ως ἐμās κι ἕνας θρύλος, κάτι σάν ἱστορία, σάν παραμῦθι. Στό καταφύγι, στήν ἀψηλότερη κορφή, έκαναν τρικούβερτο πανηγύρι στίς 20 τοῦ Ἰανουαρίου, στή γιορτή τοῦ Προφήτη Ἰηλία. Έρχονταν καβάλα πολλές κόσμοσ ἀπ τά γύρω χωριά. Έστρωναν φλουκωτές βελέντζες πάνω στό πράσινο χορτάρι, κάτω ἀπ τά πεῦκα καί τά ἔλατα. Έψεναν ἀρνιά στή σούφλα, ἔτρωγαν, ἔπιναν καί γλένταγαν τρεῖς μέρες στή σειρά... Φυσικά. Ο κόσμος ἐξωραίζει τά παλιά, ὅμως ὑπάρχει καί δόση ἀλήθειας... Σήμερ, κοίταξε, ἀπ ἄκρη σ ἄκρη τῆς ὄροσειρās οὔτε ἕνα δεντράκι κι, ἂν δέν ὑπῆρχαν ὀρισμένα μοναπάτια, οὔτε τά γίδια δέν θά ἀνέβαιναν στό ὄροπέδιο... Έπεφτε πάνω στή φτωχολογιά σάν ἀκρίδα τό κράτος. Στό κατόπι ὁ παπάς, ἡ κοινότητα, τό σχολιό, ὁ τοκογλύφος, ὁ γιατρός... Ἄκόμα καί οί πεθαμένοι ἔτρωγαν ἀπ τούς ζωντανούς. Κι ὁ κόσμος ἔπεσε κι αὐτός μέ τά μοῦτρα πάνω στή γῆ. Ὅσο γυμνότερος ὁ τόπος, τόσο λιγότερο τό χῶμα, τόσο φτωχότερη ἡ γῆ. Ὅσο φτωχότερη ἡ γῆ, τόσο φτωχότερος κι ὁ κόσμος... Κι ἀπό πάνω τούς ἔβαζαν καί φυλακή γιά παράνομη ἐκχέρωση, ξύλευση... καί πλήρωσαν τρεῖς καί τέσσερες φορές περισσότερα ἀπ ὅ,τι μάζευαν, ἂν μάζευαν..

Θά πεις: Δέ θά ἔπρεπε νά ξεγυμνώσουν, νά καταμακελέψουν τόν τόπο. Σωστό - σωστότατο, ὅμως, πῶς θά ζοῦσαν; Νά πάνε στόν κάμπο. Μά κι ὁ κάμπος δέν ήταν μεγάλος. Καί τό χειρότερο τόν κάμπο τόν εἶχαν ζαπώσει οί τουρκαλάδες, οί κουτσαμπάσηδες, τά μοναστήρια. Ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος ἔτρωγε ψωμάκι καί τόν ἄνθρωπο τόν ἔτρωγε ἡ λάσπη, τό κουνούπι, ἡ σκλαβιά... Τοῦτα τά βουνά κράτησαν κι ἔθρεψαν τή λευτεριά. Ἐδῶ ἔστεκε μετερίζι, κνηγημένη, κι ἀπό δῶ ροβόλαγε κατά τόν κάμπο καί τίς πόλεις. Κρίνοντας ἀπ ἄλλα μέρη, ἀπό ἄλλες χῶρες, θά μπορούσες νά πεις: Μερικές μικροβελτιώσεις θά μπορούσαν νά κάνουν κι ἐδῶ οί ἴδιοι οί ἀγρότες. Ἀλλά, κυγημένοι καί κατατρεγμένοι, βυθισμένοι στή φτώχεια καί τήν καθυστέρηση, ἐγκαταλειμένοι, δέν μπορούσαν καί νά σκεφτοῦν.

Δέ λέω. Αϋριο - μεθαύριο τά πράματα θά ἀλλάξουν. Γι αὐτό καί παλαίβουμε. Νά μή γυρίσει ποτέ πιά πίσω κείνη ἡ παλιά σκληρή ζωή. Ὁ λαός θά είναι λεύτερος, ἀφέντης στό σπίτι του. Θά γλυτώσει ἀπ τό διωγμό.

Δέ θά εἶναι πεταμένος - παρατημένος σέ τοῦτα τά ἄγρια κατσάβραχα. Θά ἔχει ἀπό ποῦ νά περιμένει φῶς - βοήθεια... Τοῦτος ὁ τόπος ἔχει πολύ ἥλιο τό καλοκαίρι κι εἶναι ἐξαιρετικός γιά φρούτα... Βλέπεις; Ἡ συκιά φύτρωσε πάνω στήν ξερόραχη καί θέριψε... Καί γιά κτηνοτροφία δέν εἶναι καθόλου ἄσχημος. Γιά μελισσοτροφία... Δέν ἀποκλείεται νά υπάρχουν καί μεταλεύματα... Θά γίνουν δρόμοι... Σιγά - σιγά καπου - κάπου θά ντυθεῖ, θά ὁμορφύνει κάπως ὁ τόπος. Δέ θά εἶναι ὅπως τώρα... Τό κλίμα εἶναι πολύ καλό. Σέ ὀρισμένα μέρη ἴσως γίνουν κέντρα παραθερισμοῦ, συνοικισμοί γιά ἀπόμαχους, ἀρώστους, ἀνάπηρους... Ὡστόσο τοῦτες οἱ μεγάλες πληγές θά μείνουν τέτιες στόν αἰῶνα τόν ἅπαντα, κατι σά μουσεῖο ζωντανό μιᾶς βάρβαρης ἐποχῆς. Κανένας, οὔτε ὁ θεός, οὔτε ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά τίς κλείσει...

Οὔτε συζήτηση. Τοῦτα τά χῶματα, τά κράκουρα θά ἔλεγα, εἶναι τά παιδικά μας χρόνια, οἱ δικοί μας, οἱ πολλές στερήσεις, οἱ λίγες χαρές, οἱ ἀναμνήσεις... Μ ἄλλα λόγια ἡ μικρή μας πατρίδα καί τά νοσταλγοῦμε, καί τά ἀγαπᾶμε... ὅμως εἶναι ἄγορα - ἄξινα. Τούς δίνεις δέκα καί δέν σοῦ γυρίζουν οὔτε ἓνα. Ἄσκοπη - παράλογη σπατάλη δυνάμεων. Ὁ κόσμος θά φύγει ἄλλοτε. Βλέπεις ἀντίκρου στήν πλαγιά ἓνα ἄσπρο σπιτάκι. Ἐκεῖ ἦταν κάποτε 15 οἰκογένειες. Σήμερα ἔμεινε μόνο μία! Ψηλότερα στή χαράδρα πέντε. Σήμερα υπάρχουν μόνο τά χαλάσματα. Κι ἂν δέν φύγουν, θά τούς μετακινήσει τό κράτος, τό δικό μας, τό λαϊκό κράτος... Ὡς γιά μένα προσωπικά. Μ ἄρέσει πολύ, παρα-πολύ ἡ θάλασσα. Θά πάω πάλι στά καράβια... Καί σέ κάποια χώρα, ὁμορφη καί μακρινή, ἔχω καί κάποιον, πού μέ καρτερεῖ. Ἐδῶ θά ἔρχουμε πότε - πότε σάν ἐπισκέφτης νά θυμᾶμαι τά παλιά...

Κάποιο μάτι εἶδε τό τμήμα, μᾶς πρόδωσε κι ἀπ τίς δυό ἄρχισε μάχη σκληρή, ἀπ τίς λίγες. Κίνησαν συμπληρωματικές δυνάμεις ἀπ τίς πλησιέστερες βάσεις καί μᾶς ζορίζουν ἀπ ὅλες τίς πάντες. Ὁ διοικητής ἦταν παληκάρι, χωρίς ψευτοεπιδείξεις, σπασμοδικές ἐξάψεις καί μεταπτώσεις, ἀρωσιάρικες φιλοδοξίες... Παληκάρι μέ σύνεση καί ψυχραιμία. Δέ φοβόταν νά κοιτάξει τό χάρο ἴσα στά μάτια, ὅμως, ὅταν καταλάβαινε, πώς ἐκεῖνος ἦταν δυνατώτερος, δέν τό θεωροῦσε ντροπή νά κάνει τό «δ ε ι λ ὀ» καί νά λοξοδρομήσει. Δέν ἔδινε μάχη, ὅταν καταλάβαινε, πώς οἱ ἀπώλειες θά ἦταν δυσανάλογες καί πιό πολύ ἄσκοπες. Ὡμως σήμερα δέν εἶχαμε κατά πού νά πάμε. Μᾶς χτυποῦσαν κι ἀπό πίσω, κι ἀπό μπροστά, κι ἀπ τά πλάγια. Γυμνό μπροστά, γυμνό καί πίσω. Ἐμεινε μόνο ἓνα γιδόσυρμα μέσα ἀπ τούς γκρεμούς καί τό ἔπιασε ὁ καπετάνιος μέ ἐντολή νά τό κρατήσῃ ὅπως ὅποτε, ὥσπου νά νυχτώσει. Διαφορετικά δέ θά γλύτωνε κανένας. Κινδύνεψε τό τμήμα. Μιά ἄστοχη ἐνέργεια, μιά μικρή ἀδικαιολόγητη μετα-

κίνηση, κάποια «ακίνδυνη» σύμπτυξη ή κάτι άλλο μπορούσε να φέρει ολοκληρωτική καταστροφή. Έπρεπε να κρατάει τό τμήμα στην άπαλάμη και να τό κινάει σά μηχανή. Νά βλέπει παντού, ν ακούει καλά και νά μαντεύει τί γίνεται πίσω από κάθε ύψωμα, από κάθε τσουγκάρι. Νά ζυγίζει και τήν παραμικρότερη αλλαγή. Νά μή βιάζεται και νά μήν άργεί. Ούτε νά παραφέρεται, ούτε νά διστάζει... Η δύσκολη κατάσταση κινητοποίησε στό μάξιμουμ όλες τις άρετές του, όλα του τά νεύρα.

Όπου μεγάλωνε ό κίνδυνος, εκεί κι ό διοικητής μας. Στίς κρίσιμες στιγμές, όταν άρπαξε τό αυτόματο μέ τό ένα χέρι και κουνώντας τ άλλο, φώναζε έπιτακτικά «Άπάνω τους!», κανένας δέν έμενε πίσω. Κι όταν έλεγε «Έδω θά κρατήσουμε ως τόν έναν», κανένας δέ σάλευε άπ τή θέση του... Πολέμησε και σά διοικητής, πολέμησε και σάν άπλοūs μαχητής... Κι ήρθε άπαλο - γλυκό τό βράδυ. Και γλύτωσε τό τμήμα, νά συνεχίσει τόν άγώνα γιά τή χιλιάκριβη τή Λευτεριά...

Τό διοικητή μας τόν κλάψαμε όλοι, όχι γιατί ήταν διοικητής μας, γιατί ήταν καλός άνθρωπος. Κι ήταν άνθρωπος όχι μετά τό θάνατο - ό πεθαμένος δικαιώνεται - ήταν καλός κι όταν ζούσε. «Οί τέτιοι άνθρωποι ποτέ δέν πρέπει νά πεθαίνουν», είπε ό καπετάνιος μέ βουρκωμένα μάτια. Γιά τό διοικητή μας κουβεντιάσαμε και κείνη τή νύχτα, και τήν άλλη μέρα και πολλές άλλες μέρες και νύχτες...

Έκει, δίπλα στό παλιό σπιτάκι τους, στόν ίσκιο τής φουντωτής βαλανιδιάς τόν θάψαμε και σέ μιά πλάκα σκαλίσαμε πρόχειρα - βιαστικά:

Πέθανε νά μή γυρίσει ποτέ πιά πίσω
ή παλιά - σκληρή ζωή.

Άπό ώρα σταμάτησε ή μάχη. Έσβησε μιά μέρα σκληρή - ματωμένη. Δέν ακούς ούτε φωνή ανθρώπου, ούτε βέλασμα ζώου, ούτε γαύγισμα σκυλιού. Μόνο οί γρύλοι ταραίζουν τήν άπέραντη γαλήνη και τό βραδινό - - άλαφρό άγεράκι σιγοκουβεντιάζει μέ τή φυλωσιά τών δέντρών. Τό σκοτάδι άπλώθηκε άπ άκρη σ' άκρη και σκέπασε τόν τόπο μ ένα μαύρο - χνουδωτό χαλί άπό μετάξι. Χάθηκαν οί χαράδρες, οί γκρεμοί... όλες οί πλαγιές τής γής. Και θά νόμιζες, πώς πέθανε εκείνη ή παλιά βάρβαρη έποχή κι άπ τή στάχτη της γενήθηκε μιά άλλη, πού τήν έθρεψαν τά όνειρα, πού τήν πότισε τό αίμα του διοικητή μας και τόσων και τόσων άλλων, μιά έποχή γλυκειά - ήσυχη - άπαλή σάν έτούτη τή ζεστή αύγουσιάτικη νύχτα...

Ο Γκέσος μας

Γυρίζαμε από μία διείσδυση στον κάμπο και στο ριζό ανταμώσαμε το κοπάδι του Φτελιᾶ, πού ἔβασκε σκόρπιο στήν πλαγιά του Κεραμῆ.

Ἐνα τραγί κανοῦτο μέ στριμένα - μεγάλα κέρατα στέκονταν στον ὄχτο του μονοπατιοῦ καί μᾶς παρακολουθοῦσε ἤσυχα, σά νά μᾶς μετροῦσε. Ο Κώστας ὁ Αὐγερινός, ἀπ τοῦ Καρπενησιοῦ τά μέρη, τό καμάρωσε λίγο, τοῦ χαΐδεψε ἀπαλά τή μουσοῦδα, κάτι τοῦ εἶπε καί τοῦ ἔδωσε ἕνα κομματάκι ψωμί - μεγάλη θυσία στίς ἐπισιτιστικές δυσκολίες, πού εἶχαμε.

Μόλις πιάσαμε τό δασωμένο, ἄρχισε ψιλή βροχή κι ὅσο ἀνεβαίναμε τό νερό γίνονταν χιόνι. Κατά τό μεσημέρι, ὅταν φτάσαμε στό λημέρι, γύρω δέν ἔβλεπες περισσότερο ἀπό 80-100 μέτρα. Οἱ νυφάδες, χοντρές - πυκνές - ἀφράτες, κατέβαιναν χωρίς βιασύνη, γέμιζαν τό χάος ἀνάμεσα ουρανό καί γή, καθόταν στά δένδρα, στούς βράχους, σκέπαζαν τούς δρόμους, τίς χαράδρες... κι ὅλα - βουνά - ράχες καί πλαγιές - τά κάλυψε κάτι σάν ἄσπρη - κάτασπρη ὁμίχλη, σάν ἀχνός, σάν ἀσημένια σκόνη.

- Τώρα οὔτε τό πυροβολικό μπορεῖ νά χτυπήσει, οὔτε ἡ ἀεροπορία νά βομβαρδίσει, εἶπε ὁ διοικητής. Ἀνάψτε φωτιές νά ζεσταθεῖτε καί συγυριστεῖτε, ὅσο μπορεῖτε.

Οἱ πρῶτοι μπῆκαν στά πρόχειρα καλύβια, οἱ τελευταῖοι ἔστησαν τσαντήρια στίς ρίζες τῶν δέντρων κι ἡ παρέα μου χώθηκε σέ μία σπηλιά πίσω ἀπό τά βράχια καί τά χαμόκλαδα. Ρίξαμε ξύλα στή φωτιά καί καθήσαμε. Ο Κυδωνιάς μπαλώνει τή κυλότα του, ὁ Τσαντής τά βοῖδοτσάρουχα, ὁ Χαβάνης καθαρίζει τό πολυβόλο, ὁ Νικολαΐδης τραγουδάει σιγά ἕνα γλυκό - κλέφτικο σκοπό...

Ο Αὐγερινός κι ὁ Γιάνης ὁ Τραυλός ἀπό παλιά ἦταν φίλοι γκαρδιακοί. Ἐχουν μαζί τίς σφαῖρες, μαζί καί τό ψωμί. Κοιμοῦνται πλάτη μέ πλάτη νά ζεσταίνονται, στίς ἐπικίνδυνες ἀποστολές πάνε πάντοτε μαζί νά συβοηθοῦνται καί δέν ἀφήνουν εὐκαιρία νά μή ρίξουν πετριές ὁ ἕνας στον ἄλλον. Κρατοῦν ἀπ τά ἴδια κακοτράχαλα χώματα. Προτοῦ πάν στρατιώτες, ἀσχολοῦνταν μέ τά ζωντανά καί τά χωράφια. Ξενητεύτηκαν νά ζήσουν, ἀνακατεύτηκαν στό κίνημα νά δοῦν καλύτερες μέρες, ἀνέβηκαν ἀπ τούς πρῶτους στό ἀντάρτικο καί τώρα δέν πιστεύεις, πῶς κάποτε ἦταν ἀγρότες...

- Κεϊ στά χωράφια του Φτελιᾶ, Κώστα, ἀντάμωσες κάποιο συγγενῆ σου.
" Ἄν δέν εἶναι κρατικό μυστικό, δέ θά ἦταν, νομίζω, ἄσχημα νά μαθαίναμε
κι ἐμεῖς, τί σοῦ εἶπε καί τί τοῦ εἶπες.

" Ἐσπρωξε ἓνα ξύλο στή φωτιά, τσοῦγκρισε ἓνα ἄλλο, πού κάπνιζε.
- Ἐσύ, Γιάνη, γενήθηκες κι ἔζησες σέ παλάτια καί πολύ δικαιολογημένα
δέν μπορείς νά καταλάβεις τί νιώθει ἓνας ἄνθρωπος σάν κι ἐμένα σέ
τέτιες περιπτώσεις. Τό ἴδιο πάλι δέ θά ξέρεις, μ ὅλη σου τή μόρφωση -
- μέ δυσκολία εἶχε τελιώσει τό δημοτικό - πώς τά γίδια εἶναι τά πιό θερμόαι-
μα ζῶα. Καί στό χωριό μου - τό Μικρόρεμα - τόν περισσότερο καιρό καθό-
μαστε σ ἓνα σπιτάκι ὄξω στά χωράφια. Κι ἐμεῖς - παιδιά τότε - τίς κρύες
νύχτες τοῦ χειμῶνα παίρναμε τά κατσικάκια στήν ἀγκαλιά μας κάτω ἀπ τό
τριμένο σκέπασμα νά ζεσταθοῦμε. Μεγαλώσαμε μαζί τους καί τώρα, ὅταν
ἀνταμώνω κανένα καπάδι, θυμᾶμαι ὅλα τά παλιά...

Εἶχαμε καμιά τριανταριά γίδια καί μέσα σ αὐτά ξεχώριζε σάν τή φου-
ντωτή - ψηλή βελανιδιά στό βαθύλαγγο τοῦ Μοναστηριοῦ τῆς Παρθένου
Μαρίας, ἄν τή θυμάσαι, ὁ Γκέσος μας. Ἐσύ ὅπωςδήποτε καί πάλι δέ θά
ξέρεις. «Γέσσα» στά μέρη μας λένε τά ζῶα - γίδια, σκυλιά, μουλάρια -
πού ἔχουν σειρήτια καφετί στό πρόσωπο καί κοιλιά μέ τό ἴδιο χρῶμα.
Ἦταν ἓνα ζῶο ψηλό - γερό - ὁμορφο. Περπατοῦσε καμαρωτά. Κι ὅταν
φυσοῦσε ἀγέρας δυνατός - ἀντίθετος, κι ὅταν ἔβρεχε, κι ὅταν χιόνιζε, δέν
ἔσκυβε καθόλου τό κεφάλι. Περιφάνο ζῶο. Ποτέ δέ χτυποῦσε τ ἄλλα,
τά μικρά κι ἀδύνατα. Δέν ἦταν λαίμαργο. Φυσικά, αὐτό ἔτρωγε τά τρυφερό-
τερα βλαστάρια, τ ἄγκιχτο χορτάρι, πού φύτρωνε στις ἀπάτητες πλαγιές.
Σήκωνε τά μπροστινά του πόδια, τά στήριζε στόν κορμό τοῦ δέντρου ἢ
στήν πεζοῦλα τοῦ γκρεμοῦ κι ἔφτανε μισό μέτρο καί περισσότερο ψηλότερα
ἀπ τ ἄλλα. Μά κι ὅταν τά βάζαμε στό λίγο γρασίδι καί τ ἄλλα ἔτρεχαν ἐδῶ
κι ἐκεῖ, ποιό νά προλάβει τό καλύτερο καί περισσότερο χορτάρι, καί κού-
τραγε τό ἓνα τ ἄλλο, καί κάποτε δεγκώνονταν καί βέλαζαν ἀπ τόν πόνο,
αὐτό καί τότε ἔπιανε μιᾶ ἄκρη κι ἔβοσκε ἤσουχα-ἤσουχα. Κι ἄν ζύγωνε καμιά
γίδα, δέν τήν ἔδιωχνε. Τήν ἄφηνε νά βόσκει δίπλα του. Μόνο στό καλύβι
κρατοῦσε τά πρωτεῖα. Στέκονταν καί κοιμοῦνταν πάντοτε στήν ἴδια γωνιά.
Ἄν τύχαινε νά τήν πιάσει κανένα ἄλλο, τήν παραχωροῦσε ἀμέσως, ὅταν τό
ἔβλεπε νά πλησιάζει...

" Ἐμεῖς εἶχαμε τά πιό πρῶϊμα κατοικία, ὄχι γιατί τό κοπαδάκι μας ἦταν
καλύτερο ἀπ τά ἄλλα. Τό χρωστούσαμε στόν Γέσο μας. Τόν Ἰούνη - Ἰ-
ούλη, κάποτε καί νωρίτερα, φούντωναν στίς φλέβες του ἀδάμαστες οἱ ὀρ-
μές τοῦ φύλου καί κανένα θηκικό δέν ἄντεχε στίς ἐπιθέσεις του. Σέ μιᾶ
βδομάδα τό πολύ τέλιωνε στό σπίτι του κι ἔπαιρνε τά μονοπάτια γιά τίς
γειτόνισες. Καί κανένας ἀντίπαλος δέν μπορούσε νά τοῦ παραβγεῖ. Ἦταν
σιούτος μέ μεγάλο κεφάλι καί ἀφτιά κρεμασμένα πρὸς τά κάτω. Ἀντί γιά

κέρατα είχε δυό ζόγκους σκληρούς σάν πέτρα. "Ορθώνονταν στά πσινά του πόδια κι έπεφτε μέ άνυπολόγιστη μανία καί όρμη στόν αντίζηλο. Μιά, δυό, τρείς... καί, σάν τόν έβλεπε νά κάνει νερά, δέν τόν άφηνε ούτε στιγμή νά ξανασάνει. Τοῦ έδινε κουτουλιές τή μιά πάνω στήν άλλη στήν κοιλιά, στό κορμί, στά πόδια, παντοῦ, ώσπου έμνησκε νικητής καί τροπαιοῦχος στό ξένο χαρέμι." Έπειτα περνοῦσε άγέρωχα ανάμεσα στά θηλυκά, φουρτζάιζε δυό - τρείς φορές έπιτακτικά - προκλητικά, διαλεγε μιά φιλενάδα κάτι τίσ ψιθύριζε στ άφτί, τή χείδευε. Κείνη κουνοῦσε τήν ούρά, τό κεφάλι, τό κορμί κι άρنيόταν. Αὐτός τήν κυνηγοῦσε, αὐτή έτρεχε μέ νάζια καί καμώματα, γύριζε πίσω καί ξάμωνε νά τόν κουτρήσει, πηδοῦσε άπό πέτρα σέ πέτρα κι ύστερα παραδίνονταν ήδονικά - πειθήνια στόν κατακτητή της. Κι έπειτα όχι μιά καί δυό, πολλές μαζί στριμώχνουνταν σάν τίσ χανούμισες γύρω στό σουλτάνο τους...

Κι άπ τό δικό μας χωριό στό γειτονικό κι κει στ άλλο παραπέρα. "Αν έβρισκε κοπάδι, πού είχε τελιώσει, τό ζευγάρωμα, ούτε στέκονταν καθόλου. Τοῦ έριχνε μιά ματιά άδιάφορη - άκατάδεχτη καί συνέχιζε τό δρόμο του, ώσπου νά βρεϊ άλλο άπάρθενο. Γύριζε τό φθινόπωρο, όταν τέλιωνε ή άποστολή του. "Αν ήταν μέρα, έφερνε ένα γύρω στό κοπαδάκι μας, κάτι μουρμούριζε στίς φιλενάδες του κι ύστερα ξάπλωνε σέ κανένα προσήλιο νά ξεκουραστεί. "Αν ήταν νύχτα, βέλαζε μιά-δυό φορές μπροστά στό σπιτάκι μας, σά νά έλεγε «"Ηρθα! Καλώς σās βρῆκα!» ανέβαινε καμιά είκοσαριά βήματα καί κοιμώνταν δίπλα στό κλεισμένο μαντρί ως τό πρωί. - Νά τό δέσουμε! Νά τό τσοκανίσουμε! (εύνουχίσουμε) έλεγε ή μάνα μου. Θά τό χάσουμε κι έχει ένα σωρό λεφτά.

Ο πατέρας δέ συμφωνοῦσε.

- "Ας-το νά βοηθήσει καί κανένα άλλον, άπαντοῦσε.

Κείνη ή χρονιά ήταν πολύ άνάποδη. Τό καλοκαίρι πέρασε ξερό. Τό φθινόπωρο άργησε νά βρέξει καί δέν έβγαλε χορτάρι. Τά καπάδια ήταν άδύνατα καί κόντευε νά μείνουν στέρφα. Χρειάζονταν άρσενικό πολύ δυνατό καί έπιβλητικό νά έρεθίσει, νά ξυπνήσει τό ένστικτο στά θηλυκά. Καί ή άποστολή του τράβηξε σέ μάκρος. Κόντευε νά τελιώσει τό φθινόπωρο κι αὐτός δέν φαίνονταν νά ρθει. Δυνάμωσε ή γκρίνια τῆς μάνας. - Δέ σοῦ έλεγα γώ νά τό δέσουμε; Τώρα! Πάει. Τό χάσαμε κι είχε ένα σωρό λεφτά...

Ο πατέρας έσκυβε τό κεφάλι, ανακάτευε τή στάχτη μέ τή μασία καί σώπαινε. Η ίδια συλογή τόν έτρωγε κι αὐτόν. Ήταν μιά μέρα ζεστή στά τέλη τοῦ Νοέμβρη. Ο τόπος πράσινος. Ο ούρανός γαλάζιος. Καθαρή ή άτμόσφαιρα. Έβλεπες τίσ ράχες, τά βουνά ως τόν όρίζοντα μακριά. Ο πατέρας έσπειρε τήν παλιόλακα στάρι. Η μάνα άνοιξε μέ τό τσαπί τήν άβλακα νά στραγγίζει τό χωράφι. Εμείς, τά παιδιά, μαζέψαμε τίσ πέτρες καί τίσ

κουβαλήσαμε στην άκρη. Καί τό μεσημέρι μαζευτήκαμε στην κορφή νά φάμε λίγο φαί. Κι άξαφνα είδαμε νά στέκει στό λιθάρι τοῦ Σαρλή ὁ Γκέσος μας. Ἡ μάνα ἔσκυβε τό κεφάλι καί δέν ἔλεγε τίποτα. Ὁ πατέρας ἔστρωνε τά μουστάκια του, χαμογελώντας. Ἐμεῖς πηδούσαμε ἀπ τήν χαρά μας. Ὁ Γκέσος कारαούλισε κάμποσο, τίναξε τά μεγάλα του ἀφτιά, ἴσως νά διώξει κάποια μύιγα, βέλαξε τρεῖς φορές καί πῆρε τό ὀρθό - κοδελιαστό μονοπάτι. Τό ρέμα χωρίζει τά δικά μας χωράφια ἀπ τό γειτονικό χωριό. Τό καλοκαίρι ἔχει πολύ λίγο νερό, μόλις σαλεύει. Στίς κατεβασίες φυσάει ἀπ ἄκρη σ ἄκρη. Δέν μπορεῖς νά τό ζυγώσεις. Τώρα ἦταν κανονικό, ὅμως ἀρκετά ἐπικίνδυνο. Τό νερό ἔπεφτε ὀρμητικό ἀπό καζάνι σέ καζάνι, ἔφτιανε σουδες μικρές καί μεγάλες κι ὕστερα ἀπό ἕνα-δυό χιλιόμετρα ἔστρωνε - ἡμέρευε. Ὁ Γκέσος κατέβηκε τήν πλαγιά κι ἔφτασε στό πέρασμα. Τό ρέμα στριμώνχονταν ἀνάμεσα σέ δυό πέτρες ἄσπρες - στρογγυλές, ἀκονισμένες ἀπ τήν πολύχρονη τριβή, ἔφτιαχνε ἕνα μικρό καταράχτη ἀπό κάτασπρο - χιόνισμένο ἀφρό, γεμίζε ἕναν ὄβορό ἀρκετά βαθύ, πηδοῦσε ξανά ἄλλους βράχους καί συνέχιζε τό δρόμο του. Ὁ Γκέσος ἄλλες φορές, χωρίς νά κόψει καθόλου τό βάδισμα, μ ἕνα σάλτο βρίσκονταν στην ἄλλη ὄχτη κι ἔπαιρνε τόν ἀνήφορο γιά τά κονάκια. Τώρα σταμάτησε ἕνα - δυό λεφτά, κοίταζε τό νερό, τήν ἀπόσταση, σά νά τήν μετροῦσε μέ τό μάτι, τραβήχτηκε λίγα βήματα πίσω, μάζεψε ζόρι καί πήδηξε. Τά μπροστινά πόδια πάτησαν καλά καί γραπόθηκαν στόν ἄλλο βράχο, τά πσινά μόλις ἄγγιξαν τό φρύδι. Γλύστρησε, ἀναποδογύρισε καί τόν σκέπασε ὁ ἄσπρος ἀφρός.

– Πάει! Πνίγηκε! μουρμούρισε πικραμένος ὁ πατέρας. Ἐάν πήγαινε λίγο χαμηλότερα, τό πέρασμα θά ἦταν εὐκολότερο.

Κάποια ὥρα πρόβαλε μέσα ἀπ τό λόγγο, μουσκεμένος. ἘΑχνιζε ὅλο τό κορμί του Ἐως ποῦ τόν πῆγε τό ρέμα καί πῶς κατάφερε νά γλυτώσει!.. Στό βατότοπο ἔβασκαν μαζί τά δυό καπαδάκια, τό δικό μας καί τοῦ Χρηστοφώτη. Τό τραγί τοῦ γείτονα, σάν εἶδε τόν Γκέσο μας νά πλησιάζει, ἀγρίεψε, ἀντρειύτηκε, καμπούριασε τή ράχη κι ὀρμησε κατά πάνω του. ἘΉταν ξεκούραστο, παχύ καί δυό χρόνια μικρότερο στην ἡλικία. Ὁ Γκέσος ἦταν ἀδύνατος ἀπ τήν πολλή δουλιά, κουρασμένος ἀπ τό δρόμο καί πουντιασμένος ἀπ τό ἄθελο λουτρό. ἘΑνισο τό πάλαιμα καί περιμέναμε ν ἀποφύγει τόν καυγά. Τόν δέχτηκε, ὅμως οἱ δυνάμεις του δέν ἔφταναν. Τρίκλιζε, κοίταζε δεξιά-ἀριστερά, σά νά ζητοῦσε διέξοδο, τραβιούνταν λίγο πίσω, ἔπαιρνε δύναμη καί πάλι προχωροῦσε. Ὁ πατέρας παρακολουθοῦσε ἀνήσυχος. «Θά πάω νά τό χωρίσω!» μουρμούρισε. Τήν ἴδια στιγμή τό ξένο τραγί γονάτισε τό δικό μας. Φαίνονταν καθαρά. Δέν ὑπῆρχε ἄλλη λύση. Θά ἔπρεπε νά ἐγκαταλείψει τή μάχη. ἘΟμως δέν ἔγινε ἔτσι. ἘΕκανε μιά προσπάθεια, στύλωσε τά μπροστινά του πόδια στό χῶμα, στήριξε καλά τά πσινά του καί, σπρώχνοντας μέ τήν πλάτη τό ἄλλο τραγί, πού εἶχε πέσει ἀνάμεσα στό

οβέρκο και τή ράχη τό ἔριξε στό χαντάκι. "Επειτα σηκώθηκε, τινάχτηκε, στάθηκε λίγο στόν ὄχτο, παρακολουθώντας τό ἄλλο, πού προσπαθοῦσε νά βγεῖ ἀπ' τό χαντάκι, ἔκανε μεταβολή και σιγά-σιγά, ἀργά - κουρασμένα τράβηξε γιά τό μαντρί. Μπήκε στό καλύβι, ἔπιασε τό γιατάκι του και ξάπλωσε. Κεῖ τόν βρήκαμε τό ἄλλο πρωῖ και θά νόμιζες, πώς δέν εἶχε συμβεῖ τίποτα.

- Σκάφτε κεῖ στόν Ξεροπλάτανο και θάφτε-το, εἶπε ὁ πατέρας, στενοχωρημένος Τέτιο ζῶο εἶναι κρίμα νά τό φάν τά σκυλιά και τά κοράκια.

- Νά τό γδάρετε πρωῖτα, πετάχτηκε ἡ μάνα. Νά μή χάσουμε και τό τομάρι. "Εχει ἕνα σωρό λεφτά...

"Ομως ὁ πατέρας δέν συμφώνησε.

Τότε ἤμουν παιδί και νομίζω, πώς ὁ πατέρας μου ἀγαποῦσε τόν Γκέσο και λυπήθηκε γιά τό χαμότου, ἐπειδή ἦταν ἕνα ζῶο ὁμορφο - δυνατό - περήφανο. Κι αὐτό ἦταν ὅπωςδήποτε σωστό. Ἄργότερα, σά μεγάλωσα κάμποσο και μπήκα κάπως πιό πολύ στό νόημα τῆς ζωῆς, εἶδα στό πρόβλημα και μιά ἄλλη πλευρά. Ὁ πατέρας μου ἦταν πολύ ἐργατικός. Ἄπ' τά χαράματα ὡς τό σούρουπο στάχωράφια, στά ζωντανά. Δέν εἶχε ἀνάπαψη, οὔτε χειμῶνα. οὔτε καλοκαίρι. Κι ἀγαποῦσε κι ἐχτιμοῦσε τοῦς δουλευτάρηδες. και συχαινόταν. τοῦς τεμπέληδες τοῦς ἀχαίρευτους. Μέ τό ἴδιο μάτι ἔβλεπε τό ἀξιο ζευγάρι, τό δυνατό ἄλογο, τά μικρά ζῶα. Κάποτε πήραμε ἕνα σκυλι. Κοιμοῦνταν μακάρια στόν ἴσκιο τῆς μουριῆς. Κουνοῦσε τήν οὐρά και σέ φίλους, και σ' ἐχθρούς. Δέν πρόλαβε νά κλείσει δυό μῆνες, και τό ξέκανε, λέγοντας: «Αὐτό μόνο γιά κομμάτια εἶναι». Πουλοῦσε τίς γίδες, πού ἔδιναν λίγο τραγόμαλο ἢ γάλα. ἀκόμα και κείνες, πού γενοῦσαν δυό χρονιές συνέχεια ἀρσενικό. Ὁ Γκέσος μας ἀπ' τήν πλευρά αὐτή...ψεγάδι δέν τοῦ ἔβρισκες. Ἄπ' τόν Ἰούνη - Ἰούλη, ὅταν ἀρχιζε ἡ ἐποχή τῆς παραγωγῆς, μέρα-νύχτα δέ σταματοῦσε καθόλου. "Αρπαζε στά πεταχτά μιά-δυό μπουκές χορτάρι, ἔκοβε στά γρήγορα κάποιο βλαστάρι, λογοκοιμοῦνταν καμιά ὥρα νά ξεκουραστεῖ λιγάκι και ξανά στή μάχη τῆς σοδιᾶς. Κάθε χρόνο ἕκατό και παραπάνω κατσικάκια - μπορεῖ νά ἔφταναν και τά διακόσια. Ποιός τά μέτρησε; - ἐρχουνταν στή ζωή. "Αλλα τοῦ ἔμοιαζαν στό χρῶμα, ἄλλα τοῦ ἔμοιαζαν στό φύλο, ἄλλα δέν τοῦ ἔμοιαζαν καθόλου, ὁμως ὅλα ἦταν δικά του παιδιά. Και γι αὐτό ἀγαποῦσε και καμάρωνε ὁ πατέρας μου τόν Γκέσο μας, και γι αὐτό λυπήθηκε, ὅταν χάθηκε.

Πέρασαν χρόνια ἀπό τότε, και τί χρόνια! Εἶδαμε και τί δέν εἶδαμε στά χρόνια αὐτά! Ἦρθε και τοῦτος ὁ ἀγώνας, τό ἀντάρτικο. Και βλέπεις νά χτυπιοῦνται κάθε μέρα «στά μαρμαρένια ἀλώνια» ὁ ἄνθρωπος κι ὁ χάρος. Και βλέπεις κάθε μέρα νά φεύγουν οἱ πιό καλοῖ μας σύντροφοι. Και στή σκέψη μου μπήκε κι ἕνα καινούργιο στοιχεῖο. Κι, ὅταν ἀνταμώνω κανένα κοπάδι και βλέπω κανένα τραγί...σπῆσανε. θυμάμαι κείνη τή ζωή, τοῦς

δικούς μου, τόν Γκέσο μας και πίο πολύ τόν πατέρα μου. Πιστεύω, πώς, ἔστω και θολά, ἔστω κι ἄθελα, ἔστω και ἀσύνειδα, ἔκανε μιά παραβολή, σύγκριση κι ἔλεγε μέσα του: Σάν τόν Γκέσο πρέπει νά εἶναι ὁ ἄνθρωπος -
- περήφανος, ἐργατικός. Νά ζεῖ μέ τό κεφάλι ψηλά, νά παλαίβει και τή φτώχεια, και τήν ἀτιμία, και τόν ἐχθρό... Ν ἀφήνει στό πέρασμά του γλυκές ἀναμνήσεις και νά πεθαίνει, παληκάρι, πολεμώντας.

Ὁ Σιαϊτάνης.

Τά σπίτια τά χώριζε ἓνας ξερότοιχος καί δυό κηπάκια. Ὁ Παπαμανόλης ἦταν ἡσυχος ἄνθρωπος. Οἱ ἔγνιες του ἔκλωθαν γύρω στό σπίτι του, τήν πρεσβυτέρα, τή μοναχοκόρη τους τήν Ἀσημίνα, τήν ἐκκλησιά... καί βάσταξε ἡ ἡσυχία, ὥσπου ἔφτασαν στ' ἄφτιά του ἄσχημα μαντάτα. Κάπου ἄλλοῦ, ἔλεγαν, ἔκαψαν τίς ἐκκλησιές, κρέμασαν τούς παπάδες, πῆραν τό βίος τοῦ κόσμου... χρόνια παιδεύονταν μέ τό πριόνι καί τή πλάνη... καί τώρα πού βγήκε κι αὐτός ἄνθρωπος στόν κόσμο...

Ὁ Σαμαράς ἄφηνε τή γυναίκα μέ τά κουτσούβελα στά δικά του κουτσοχώραφα καί τόν περισσότερο καιρό δούλευε στοῦ παπα. Τό μεγαλύτερο παιδί, τό Νάκο, μόλις πιάστηκε λιγάκι, τό ἔστελναν νά φυλάει τίς δυό γελάδες τοῦ παπα. Τήν τετάρτη κι ὅλας μέρα - Κυριακή - τίς πῆγε μιά-δυό ὥρες στή βοσκή καί τίς ἔφερε πίσω. Τίς ἔκλεισε στό κατώγι καί στίς φωνές τοῦ παπα τ' ἀπάντησε, βάζοντας τή μιά ἀπαλάμη ὀρθή στό ἄλλο μισό τῆς ἀλλῆς:

- Τόσο ψωμάκι μοῦ ἔδωσε ἡ κυρά-παπαδιά. Μοῦ λύθηκε ὁ ἀφαλός ἀπ' τήν πείνα.

Οἱ δικοί του τόν ζόριζαν νά πάει, ὁ Παπαμανόλης τοῦ ἔδινε λίγο ψωμί περισσότερο καί μεγάλωνε τίς ἀπαιτήσεις. Τόν ὑποχρέωνε νά τίς πηγαίνει μακριά, κεῖ πού εἶχε πολύ καί φρέσκο χορτάρι, νά τίς βόσκει ὡς τό σούρουπο καί τό παιδί κόντευε νά κρεπάρει. Ἐχασε τά λιγα παιγνίδια, τίς Κυριακές καί τίς γιορτές κι ὅλες τίς διακοπές. Μίσησε τόν παπα, ὅσο δέν ἔπαιρνε ἄλλο καί τά ἔβαζε μέ τίς κότες του, πού πηδοῦσαν τόν τοῖχο καί τούς χαλοῦσαν τόν κῆπο. Τίς χούγιαζε, τίς κυνηγοῦσε μέ πέτρες καί μέ ξύλα καί τίς καταργιόταν νά τίς φάει κακό γεράκι. Ὁ Παπαμανόλης τόν μάλωνε καί τόν φώναξε ἀπό μακριά: «Σιαϊτάνη!» Κι ἀπ' τίς πολλές τό παιδί σκότωσε μιά. Ἡ μάνα τό ἄφησε νηστικό ὅλη τή μέρα κι ὁ πατέρας τό βράδυ τό ἔδειρε.

- Ἀπό αὔριο θά σταματήσεις τό σχολιό, τοῦ εἶπε. Θά πᾶς στόν Παπαμανόλη καί θά κάνεις ὅ,τι σοῦ λένε.

- Καί τό βράδυ θά ἔρχομαι ἐδῶ;

- Ὁχι! Θά κοιμᾶσαι ἐκεῖ. Κουβέντιασα μέ τόν παπά!

Τό παιδί δέν εἶπε τίποτα, μόνο τό μάτι του γιάλισε, μαύρισε καί τό πρωῖ

πήρε τό δρόμο γιά τό άγνωστο.

Πέρασαν χρόνια. Πλήθυναν οί «σαιϊάνηδες» κι ένας άπ αυτούς, όπως έλεγαν, ήταν καί ό Νάκος. Ό Παπαμανόλης δέν ξέρει τί πιστεύουν, όμως είναι έτοιμος, χωρίς νά ρωτήσσει τό «πώς καί τό γιατί» νά πνίξει καί τή μάνα του, άν του έλεγαν, πώς είναι άπό κεϊ. Οί γνώσεις του είναι πολύ φτωχές κι ίσως αυτό τόν έσπρωχνε νά είναι τύπος καί ύπογραμμός στήν ιεροτελεστία. Δέν έλεγε ούτε ένα «κύριε έλέησον» περισσότερο ή λιγότερο. Καί τά θρησκευτικά άποφθέγματα καί τίς φοβερές άπειλές γιά θεία τιμωρία δέν τό καταλάβαινε καλά, όμως, όταν έλεγε, στρέφονταν πάντοτε ένάντια στους φτωχούς «άμαρτωλούς». Ό καθυστέρηση καί τό «συμφέρον» (θά του έπαιρναν τά πλούτη οί σατανάδες) γίνονταν μέ τόν καιρό φανατισμός - κακία.

Κείνο τό καλοκαίρι έπεσε άρώστια στή Ροδιά, πέθαναν καί δυό, κι ό Νάκος πήγε νά δει τί κάνουν οί δικοί του. Έφτασε κι ό Νομιάτρος. «Κοιλιακός Τύφος», είπε καί σύστησε νά κάνουν όλοι οί γεροί ένέσεις καί νά κλείσουν τό πηγάδι, άπ όπου έπαιρνε όλο τό χωριό νερό. Ό πρεσβυτέρα ήταν φιλάσθενη καί τίς είχαν ύποδείξει μία σειρά ένέσεις έντοφλέβιες. Ό Παπās ούτε ν άκούσει ήθελε.

- Θέλεις νά πεθάνω, του παραπονέθηκε. Τέτια εύκαιρία δέ θά τή βρούμε άλλη φορά. Καί γιατί είναι «Σιαϊάνης»; Τί έχει περισσότερο ή λιγότερο άπ τους άλλους; Είδες; Ό γιατρός τής Άγριοσυκιās γύρεψε ένα σωρό λεφτά γιά τίς ένέσεις. Αυτός τίς έκανε χωρίς νά πάρει δεκάρα...

Κι ό Παπαμανόλης ύποχώρησε μέ έναν κατηγορηματικό όρο: Θα πήγαινε, άμα θά σουρούπωνε καλά, καί κανέναν δέ θά έβλεπε, πώς μπαίνει στό σπίτι του «Σαιϊάνη». Όμως ή ζωή τά φέρνει, όπως θέλει αυτή. Παρουσιάστηκε πυρετός καί στήν Άσημίνα - ίσως έλονοσία - κι ό Νάκος, άπό λάθος φυσικά, άγγιξε μία μέρα τόν κόρφο τής κοπέλας κι εκείνη ένιωσε ρίγος στό κορμί. Ό Νάκος ήταν λεβέντης στό κορμί, καμιά κοπέλα του χωριού δέν μπορούσε ν άντισταθει στήν όμορφιά του, καί ή Άσημίνα ήταν περήφανη...

Οί Ροδίτες ούτε τό σκέφτηκαν νά κλείσουν τό πηγάδι, όμως όταν ήρθε ή Άστυνομία καί τό σφράγισε, άναστατώθηκε όλο τό χωριό. Στήν πλατεία μαζεύτηκε κόσμος πολύς. Οί περισσότεροι ύποστήριζαν ν άνοίξουν άλλο πηγάδι λίγο παρέκει κι είχε παρθει σχεδόν ή άπόφαση, όταν ανέβηκε στό πεζούλι ό Νάκος.

- Χωριανοί! Έγώ έχω δουλέψει καί σέ ύγειονομικές ύπηρεσίες, καί σέ ύδραυλικές έγκαταστάσεις... Τό μικρόβιο δέ βρίσκονταν στό πηγάδι. Τό κουβάλησε κάποιος μέ τούς γκουβάδες, μπορεί καί τό νερό τής βροχής νά πέρασε άπό άκαθαροί καί τό μετάφερε. Καί τό δεύτερο πηγάδι θά μο-

λυνθεῖ καί πιά εὐκόλα καί πιά γρήγορα τώρα, γιατί τό μικρόβιο ἔχει διαδοθεῖ σ' ὅλο τό χωριό. Νά φέρουμε τό νερό ἀπ' τοῦ Παπα τή βρύση... Εἶμαστε χίλια περίπου ἄτομα γεροί. Τρία μέτρα νά σκάψει ὁ καθένας... Θά φτιάξουμε τό κανάλι, ὅπως μάς πεῖ ὁ Νομομηχανικός, γιά νά βάλουμε τούς σωλήνες, ὅταν θά τούς οικονομήσουμε. Γιά τήν ὥρα θά τό σκεπάσουμε μέ πέτρες καί χώματα... Καί τίς δεξαμενές ἀργότερα...

«Ἕτοι νά γίνει!» φώναξε ἓνας νεολαῖος καί τό ἐπανελάβαν ἄλλοι, πού ἦταν σκορπισμένοι ἐδῶ κι ἐκεῖ. Ὁ κόσμος μούδιασε -καημό τό εἶχαν νά φέρουν τό νερό- καί δέν ἀποφάσιζε νά πεῖ οὔτε «ναί», οὔτε «ὄχι».

- Νά βάλουμε μιά ἐπιτροπή κι ἓναν ὑπεύθυνο, συνέχισε ὁ Νάκος.
- Καί γιατί δέν ἀναλαβαίνεις ἐσύ; φώναξε ἓνας ἄλλος νέος τώρα.

Μιά βδομάδα ὑστερότερα, μόλις χάραξε, ἀκούστηκαν στό χοροστάσι βιολιά καί τραγούδια. Ξεκίνησαν πρῶτοι οἱ νεολαῖοι, στό κατόπι καί κάμποσες γυναῖκες. Τήν ἄλλη μέρα πῆγαν καί ἄντρες καί τήν Κυριακή σύσωμο τό χωριό. Μοίρασαν τήν ἀπόσταση στούς τέσερους μαχαλάδες κι ὁ κάθε μαχαλάς στίς οἰκογένειες. Καί δούλευαν ἀπ' τά χαράματα ὡς τό σούρουπο νά τελειώσουν μιά ὥρα γρηγορότερα. Ὁ Νάκος ἀνεβοκατέβαινε, ἔδινε ὁδηγίες καί διόρθωνε τά λάθη. Οἱ νεολαῖοι βοηθοῦσαν τούς πιά ἀδύνατους στά δύσκολα μέρη. Ὁ Παπαμανόλης δέν ἔβλεπε μπροστά του. Τώρα μπερδεύε καί τήν ἱεροτελεστία. Θά ἤθελε νά βγεῖ στήν Ὠραία Πύλη, νά ἀνεβεῖ στόν Ἄμβωνα καί νά φωνάξει, ὅσο μπορεῖ δυνατότερα: «Χωριανοί! Γιά τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ! Μήν ἀκολουθατε τό «Σιαϊτάνη» θά πέσει συμφορά μεγάλη στο χωριό!»

Ὁ Ἄπάνω μαχαλάς ἔπαιρνε κιόλας νερό ἀπ' τοῦ Παπα τή Βρύση. Οἱ ἀρχές κατάλαβαν τί κρύβονταν πίσω ἀπ' ὅλη αὐτή τήν ὑπόθεση καί ποιός τήν ὑποκινούσε. Παρακολούθησε τίς κινήσεις τῆς νεολαίας κι ἔφτασε στή Ροδιά ὁ ἀστυνόμος. Πῆγε στοῦ Παπαμανόλη. Φώναξαν καί τόν πρόεδρο καί τό δάσκαλο καί ἡ Ἀσημίνα, μπαινοβγαίνοντας νά τούς τρατάρει, ἀκουσε τή συζήτηση. Ὁ Νάκος ἔπρεπε νά φύγει.

Στίς 11 τή νύχτα χτύπησε τήν πόρτα καί μπῆκε. Ὁ Παπαμανόλης πήδηξε ὀρθός.

- Ὁξωωω! Ὁξωωω! Δέν θ' ἀφήσω νά μποῦν στό σπίτι μου «Σιαϊτάνηδες».

- Παπαμανόλη! ἄσε τήν ὑποκρισία στήν πάντα... Ἦρθα νά ζητήσω τό χέρι τῆς κόρης σου.

Ὁ Παπᾶς σκύλιασε. Ἔτρεμε ὀλόβολος.

- Ὁξω ἀπ' τό σπίτι μου! Ἡ κοπέλα μου θά προτιμήσει νά πνιγεῖ, παρά νά παντρευτεῖ ἐσένα.

- Μή στριγγλίζεις. Ἀκοῦν οἱ γειτόνοι. Ὅπως σ' ἀρέσει, ὁμως βάλ-το κα

λα στό νοῦ σου. Σέ 8 μήνες, ἴσως καί λίγες μέρες γρηγορότερα, θά γενη-
θει στό σπίτι σου ἓνα μικρό «Σιαϊτανάκι» καί θά χάσεις καί τό ψωμί σου, καί
τά γένια σου... Δέν θέλεις νά γίνει ὁ γάμος ἐδῶ, στείλτε τήν Ἰασημίνα
στήν πόλη Χ., στόν κουριάδο σου, καί θά κάνουμε ἐκεῖ καί χωρίς ἐσᾶς τά
στέφανα...

Ἰο Παπᾶς βουβάθηκε. Ὡσο μιλοῦσε ὁ Νάκος δέν ἔβγαλε τσιμουδιά.
Μά, σάν ἄκουσε νά κλείνει ἡ αὐλόπορτα, ἄρπαξε τήν Ἰασημίνα ἀπ' τά μα-
λιά καί τήν ἔδειρε βάνουσα καί, σά συνῆρθε λιγάκι, πρόσταξε:

– Ἰτοιμάσου ! Θά πᾶμε ἀμέσως στό γιατρό, στήν πόλη.

Ἰη κοπέλα μέ δυό δρασκιλισιές βρέθηκε στήν πόρτα κι ἀπ' τή σκάλα
εἶπε:

– Δέν πάω πουθενά.

Ἰεπεσε στό κρεβάτι, τσακισμένος. Μιά ὥρα ἀργότερα, πατώντας στίς
μύτες τῶν ποδιῶν, ζύγωσε κι ἡ πρεσβυτέρα.

– Μᾶς βρῆκε τό μασκαράλικο... Νά σκεπάσουμε, ὅσο μπορούμε, τήν ντρο-
πή. Σάν ἄντρας εἶναι λεβέντης. Καί σάν ἄνθρωπος... Ὡν ἦταν τιποτένιος,
θά τήν παρατοῦσε καί θά ἔφευγε...

Ἰαπ' τήν ἄλλη κιόλας μέρα ἡ Ἰασημίνα ἄρχισε νά κάνει ἐπιδεικτικά
ἔμετό...

Δέκα μήνες ἀργότερα ἡ παπαδιά πῆρε ἓνα σημείωμα ἀπ' τήν κόρη
της. Τήν εἰδοποιοῦσε πῶς σέ δυό βδομάδες τό πολύ θά γινόταν μητέρα
καί τήν παρακαλοῦσε νά πάει νά τήν βοηθήσει. Ἰο Παπαμανόλης τό διά-
βασε, κάτι μέτρησε μέ τά δάκτυλα καί μουρμούρισε κατσοφιάρικα:

– Τό «Σιαϊτάνη» ! Μᾶς ἔξαπάτησε. Τά παιδιά γενιοῦνται στούς 9 μήνες κι
ὄχι στούς 10 καί μισό ! Καί σέ λίγο πρόστασε: Στούς 11 καί μισό.

Ἰαπόκτησαν ἓνα κοριτσάκι κι ἓνα ἀγόρι. Ἰη πρεσβυτέρα πήγαινε κάθε
χρόνο καί, γυρίζοντας, μολογοῦσε καί τελιωμό δέν εἶχε. Ἰο Παπᾶς ἄ-
κουγε, μουτρωμένος, κι ὕστερα ἄρχιζε μέ τρόπο τίς ἀνακρίσεις. Κάποτε ἡ
παπαδιά τά ἔφερε μαζί της. Αὐτός ἀναψε καί κᾶηκε κι ἔπειτα σιγά-σιγά ἡ-
μέρευε. Τά χαιδεψε, τά φιλοῦσε, ἔπαιζε μαζί τους, κάποτε τά ἔπαιρνε καί
στήν ἐκκλησιά κι, ὅταν ὁ ψάλτης τόν ρώτησε «δέν εἶναι ἄμαρτία, ντροπή Πα-
πούλη, νά μπάζεις τά «Σιαϊτανάκια» καί στό ἱερό»; τ' ἀπάντησε: «Τί φταῖνε
αὐτά ! Ἰαθῶα πλασματάκια εἶναι».

Ἰηρθε ἡ σκλαβιά. Οἱ κατακτητές ἄρπαξαν τό βίος τοῦ κόσμου, μαζί καί
τοῦ Παπᾶ. Ἰαπό κουταμάρα πίστευε, πῶς σάν ἀντιπρόσωπο τοῦ Ἰγψίστου
«ἐπί γῆς» θά τόν σεβαστοῦν καί δέν ἔκρυψε τά σπορίματα, ὅπως ἔκαναν οἱ
ἄλλοι. Εἶχε καί λίγες οικονομίες, ἔγιναν παλιόχαρτα κι αὐτές. Φτώχυνε ἡ
Ροδιά, φτώχυνε, ἴσως καί περισσότερο, ὁ παπᾶς. Στό βουνό ἀκούγονταν του-

φεκιές. Ἐρχισε ἡ Ἀνάσταση τοῦ ἔθνους. Ὁ Παπαμανόλης κάθεται σκυμένος στό τζάκι. Συλογιέται κι ἄκρη δέ βρίσκει.

Κι ἓνα βράδυ, σάν ἐκεῖνο τό παλιό, ὁ Νάκος χτύπησε ξανά τήν πόρτα.
– Τό ξέρεις ! Μέ «Σιαϊτάνηδες» δέν θέλω ἀλεσβιρία, μουρμούρισε ὁ Παπαμανόλης σιγά, πολύ σιγά, σά νά μήν τό πίστευε κι αὐτός.

– Ἐσύ, Παπαμανόλη, πιστεύεις περισσότερο τ' ἀφτιά σου καί λιγότερο τά μάτια σου. Ἐάν ἀγαπᾶμε τίς γυναῖκες μας, τά παιδιά μας, ρῶτα τήν κόρη σου. Ποιός προδίνει τήν Πατρίδα καί ποιός παλεύει νά τή λευτερώσει, τό ξέρουν καί τά μωρά. Νά σοῦ θυμίσω τό Διάκο, τόν Παπαφλέσα... ἄμα σύ κλείνεις τά μάτια σου, ἄδικα θά πάν τά λόγια μου. Ἐλλωστε δέν ἦρθα νά συζητήσουμε τέτια πράματα. Ἡ Ἀσημίνα, ὅπως φαίνεται, εἶναι ξανά ἔγγυος.

– Μήπως ὅπως τότε, πού γένησε στούς 11 μῆνες καί μισό; ψέλισε μέσα ἀπ τά δόντια του ὁ παπᾶς.

Ὁ Νάκος γιά μιά στιγμή δέν κατάλαβε κι ὕστερα χαμογέλασε.

– Τί ἤθελες νά κάνουμε; Ἐφοῦ δέν μᾶς ἄφηνες νά παντρεφτοῦμε;... Ὁμως κι ἔγγυος νά μήν εἶναι, ἔχει δουλιὰ καί δέν μπορεῖ νά φύγει. Τά παιδιά μᾶς δυσκολεύουν καί κινδυνεύουν. Δέ θά μπορούσε ἡ παπαδιά νά πάει μαζί τους στό βουνό; Καί γιά τήν ὑγεία της εἶναι καλύτερα ἐκεῖ.

Δυό βδομάδες ἀργότερα. Στούς θάμνους, δεξιότερα ἀπ τό Μαυρολίθαρo, κάθεται ὁ Παπαμανόλης. Χαμηλά στήν κοιλάδα ζοῦσε ὡς τό πρῶτο καί πάλευε ἡ Ροδιά. Τώρα μόνο τό ψηλό-πέτρινο καμπαναριό στέκει ὀρθό. Στά δρομάκια, πού φέρνουν στό χωριό, δέ φαίνεται καμιὰ κίνηση. Δέν ἀκούς τίποτα. Καί καπνός δέ φαίνεται. Τό μεσημέρι ἔβρεξε κι ἔσβησε τ' ἀποκαΐδια. Ἡ ἐρημιὰ ἀπλώνεται ἀπ ἄκρη σ' ἄκρη, σκεπάζει τό χωριό, σκορπάει γύρω ἀπόγνωση καί κάθεται πέτρα βαριά στήν ψυχὴ τοῦ Παπαμανόλη. Νιώθει ἓναν κόμπο στό λαιμό... Ὑστερα σκέφτηκε. Στά λόγια θά κρύβονται κι ἄλλοι σάν κι αὐτόν. Πρέπει νά μαζευτοῦν, νά φτιάξουν καλυβάκια - σπιτάκια, ν' ἀρχίσει πάλι νά ζεῖ ἡ Ροδιά. Περνάει μέσα ἀπ τά χαλάσματα, πιάνει τήν ἀλυσίδα καί μέ τά δυό του χέρια καί σημαίνει - σημαίνει ἓνα τέταρτο σχεδόν. Ὑστερα κάθεται στό πεζούλι. Κοιτάζει ἐπίμονα τά σοκάκια καί περιμένει. Μέχρι τή μαύρη νύχτα τίποτα δέ σαλεύει. Γύρω σκοτάδι βαθύ μόνο. Πέρα ἀπ τή Μεγάλη Ράχη ὁ οὐρανός εἶναι κόκκινος. Οἱ γερμανοὶ καίνε ὅλη τήν περιοχή. Ὁ Παπαμανόλης νιώθει τρεμούλα. Σηκώνεται ξανά, πιάνει ξανά τήν ἀλυσίδα καί σημαίνει ξανά, πένθημα τώρα. Ὑστερα σφουγγίζει τόν ἰδρώτα μέ τό ράσο καί χάνεται στήν κάτω ρούγα σά φάντασμα.

Ἐντάμωσε τό Νάκο. Ἐκατσαν καί κουβέντιασαν.

– Ἐσύ θά μείνεις ἐδῶ, στό σπίτι. Νά κι ἡ κρυψώνα. Ἐάν χρειαστεῖ. Ἐμεῖς, ὅσο μπορούμε, τό ἀποφεύγουμε. Ἐκεῖ ἔχει καί λίγα τρόφιμα. Τά φυλάξαμε γιά τά παιδιά. Γιά τήν ὥρα πρέπει κάτι νά κάνεις. Ξέρω ἓνα μαραγκοῦδικο μικρό, κλεισμένο ἀπό καιρό... Γιά νά μήν ξεχάσεις καί τά ἱερατικά σου

καθήκοντα, στό νεκροταφείο υπάρχει ένα έκκλησάκι. Κανένας δέν τό λειτουργοῦσε καί παλιότερα. "Αν παρακαλέσεις τό Δεσπότη...

Σ ένα ραντεβου, λίγο ὑστερότερα, ὁ Νάκος εἶπε, σά νά μιλοῦσε στόν ἑαυτό του.

- Νά εἶχαμε ένα μέρος ἀσφαλισμένο γιά κρυψώνα !...
- Τί θά κρύψουμε; "Ανθρωπο;
- "Οχι ὀπλισμό.

Ἐπίσης ὁ Παπαμανόλης σκέφτηκε κάμποσο.

- Στήν έκκλησιά δέν κάνει; Ἐγώ θά τή φτιάξω. Ἐγώ θά τά πάω κι ἐγώ θά τά μεταφέρω. Κανένας δέ θά μᾶς ὑποψιαστεῖ.

Κι ἀντάμωναν πότε-πότε δυό παπάδες στόδρόμο, ιδιαίτερα τά βραδάκια, ὅταν πύκνωνε τό σκοτάδι γύρω. Καί κουβέντιαζαν, καί χειρονομοῦσαν, καί σταματοῦσαν καί πάλι ξεκινουῦσαν. Καί θά νόμιζες, πῶς εἶναι φίλοι τῆς ἴδιας ἡλικίας καί μοιράζονται τίς χαρές καί τίς πίκρες, τά σχέδια, τά ὄνειρα, τίς ἐλπίδες. Καί πότε-πότε ὁ ένας παπάς μέ μία γυναῖκα. Κι ἦταν εὐτυχισμένοι, ὅταν ἀντάμωναν καί οἱ τρεῖς μαζί στό έκκλησάκι. "Εβαζαν κάτω στήν Ἁγία Τράπεζα τό λίγο φαῖ, ἀραιά καί πούκανένα μποκάλι κρασί. "Ετρωγαν, ἔπιναν, κουβέντιαζαν, κάποτε καί τραγουδοῦσαν... Καί χώριζαν μέ βαριά καρδιά. Δέν ἤξεραν τί τούς περιμένει στό δρόμο...

Ἐπίσης ὁ Παπαμανόλης χτύπησε, ὅπως κάθε βράδυ, ἑσπερινό. "Εκανε κάμποσες βόλτες στό έκκλησάκι κι ἔπειτα βγῆκε στό νεκροταφείο. Πέρασε ἀργά-ἀργά μέσα ἀπό τούς τάφους, ζύγωσε στήν ἀπάνω πάντα καί στάθηκε πίσω ἀπό μία τριανταφυλιά, ψάχνοντας μέ τό μάτι τό γύρο τόπο. Θά πήγαινε δυό πολυβόλα στό Νάκο καί περίμενε νά νυχτώσει καλά. Κάποια στιγμή βγῆκε ἀπ' τούς θάμνους κάποιος. "Εκανε λίγα βήματα κι ἔπεσε. Ἐπίσης ὁ Παπαμανόλης πήδηξε τόν τοῖχο.

- Πατέρα ! μέ χτύπησαν, πρόφερε σιγά.

Ἐπίσης ἡ Ἀσημίνα κουβαλοῦσε παράνομο τύπο. Σ ένα στενό εἶχαν μπλόκο. Πήδησε μία μάντρα. Τήν πυροβόλησαν. Δυό σφαῖρες τήν πῆραν στό πλευρό, τήν ὥρα πού ὁ πατέρας της χτυποῦσε ἑσπερινο..! "Αν φτάσω στό έκκλησάκι, σκέφτηκε, μπορεῖ νά γλυτώσω.

Τή σήκωσε στήν πλάτη καί τήν κουβάλησε στήν κρυψώνα.

- Πατέρα ! Τό Νάκο. Καί προτοῦ ἐκεῖνος κάμει μία δρασκεισιά, ἄκουσε ξανά τή φωνή της: "Αν δέν τόν βρεῖς ἢ ἀργήσετε νά ρθειτε κι ἐγώ πεθάνω, σέ παρακαλῶ, πατέρα, ἔχε τό νοῦ σου. Πέσ-του ν' ἀνεβεῖ στό βουνό. Ἐδῶ θά τόν σκοτώσουν.

"Οταν γύρισε μέ τό Νάκο, ἡ Ἀσημίνα εἶχε φύγει. Ἐπίσης ὁ Παπᾶς τήν κοιτάζει, μαρμαρωμένος. Εἶχε τά μάτια κλειστά, τά χεῖλη μισάνοιχτα. Τό ένα χέρι στήν καρδιά, τό ἄλλο στό πλευρό. Σά νά κοιμώνταν. Σά νά μὴν ἄλαξε τί-

ποτα, μόνο όπως ήταν ξαπλωμένη, ή κοιλιά της έδειχνε περισσότερο φουσκωμένη από ό,τι όταν στεκόταν όρθή ή περπατούσε. 'Ο Νάκος έπεσε άπάνω της, τήν άγκάλιασε, τήν φιλούσε κι έκλαψε σαν μικρό παιδί. Καί τότε ό Παπαμανόλης ένιωσε νά λιώνει όλότελα ό πάγος. Δάγκωσε τά χείλη νά πνίξει τόν πόνο, σφούγγισε τά δάκρυα μέ τό μανίκι καί, τραβώντας τό Νάκο άπ τό ράσο, μουρμούρισε: «Παιδί μου ! μήν κάνεις έτσι. Τίποτα δέν βγαίνει!»

Μπροστά άπ τό νεκροταφείο περνούσε ή Δημοσιά. Λίγο δεξιότερα, στό ύψωματάκι, είχαν οί γερμανοί φυλάκειο νά έλέγχουν τήν έξοδο καί τήν είσοδο στήν πόλη. 'Ο Νάκος πήρε έντολή νά τό χτυπήσει. " Αρχισαν, όταν ό ήλιος κόντευε στή δύση, νά τούς πάρει τό σούρουπο καί νά μήν προλάβουν νά ρθούν ένισχύσεις. Στά 50 μέτρα καθηλώθηκαν. Λίγα λεφτά άργότερα έφτασε, καταϊδρωμένος, ό Παπαμανόλης μ ένα σακίδιο γεμάτο κάτω άπ τό ράσο.

– Μπράβο ! Τώρα θά τούς ξεμπήξουμε. " Εστειλε τίς χειροβομβίδες στό τμήμα καί συμπλήρωσε: " Εσύ φεύγα. Θά περάσω άπ τό Νεκροταφείο άργότερα νά σοῦ πῶ τά νέα.

Τήν ίδια ώρα φάνηκε άπ τίς πλάτες, στό δασωμένο, ένα τάνκς. Κινδύνευε ή έπιχείρηση.

– Μιά στιγμή ! Μή φεύγεις. Μέ τό αυτόματο χτύπα συνέχεια τή θυρίδα νά ζυγώσουν οί άλλοι άπ τό χωριό. " Εγώ θά πάω νά σταματήσω τό τάνκς.

Σύρθηκε μέ τήν κοιλιά καί χάθηκε στή χαραδρίτσα. " Εσκασε μία χειροβομβίδα, έβαλε τό τάνκς, δεύτερη χειροβομβίδα, φάνηκε λίγος καπνός, άκούστηκε κρότος δυνατός κι ύστερα έγινε ήσυχία. Πέντε λεφτά άργότερα τίναξαν στόν άέρα καί τό φυλάκειο.

'Ο Παπαμανόλης βρήκε τό Νάκο νά κοιμάται. Τραβήχτηκε λίγο ψηλότερα καί στήριξε τό αυτόματο σέ μία πέτρα. Θά φύλαγε ώσπου νά νυχτώσει καλά, μήν έρθουν καί τόν πάρουν. Στό ύψωμα κατάκατσε ό κουρνιαχτός. Στό γυμνό μπροστά δυό έφεδρολασίτες καί τρείς γερμανοί ξαπλωμένοι. 'Ο ήλιος άπό ώρα κρύφτηκε στή δύση. Σκοτεινίασε καί ό ουρανός ψηλά. 'Ο Παπαμανόλης κατέβασε τό Νάκο στήν κρυψώνα, τόν ξάπλωσε δίπλα στήν 'Ασημίνα, καμουφλάρισε καλά τή γλαβανή κι έφυγε.

Μετάφερε τό μαραγκούδικο σ άλλη συνοικία. Στό ίδιο μέρος θά κινούσε τήν περιέργεια τοῦ κόσμου, όταν θά τόν έβλεπαν κουρεμένο - ξυρισμένο. 'Η έπαφή μέ τήν όργάνωση, ύστερα άπ τό θάνατο τοῦ Νάκου κόπηκε. Στήν άποθήκη δέν υπήρχε πολὺς όπλισμός. Τόν είχαν πάρει στήν τελευταία έπιχείρηση. Τό καμπανάκι τής έκκλησίας έπαψε πιά νά χτυπάει έσπερινό.

Τά τελευταῖα γεγονότα τσάκισαν τόν Παπαμανόλη. Δέν μπορεί νά δουλέψει. "Όταν κάνει κανένα μερεμέτι, περνάει ἀπ τήν ἀγορά, ψωνίζει κάτι καί γυρίζει στό σπίτι. "Όταν ἀκούει καμπάνα νά σημαίνει, νιώθει πόνο στήν ψυχή. "Όταν βλέπει παπά, γυρίζει τό πρόσωπο ἀλλοῦ. Κάθεται στό τραπέζι, τρώει μιά μπουκιά -καί ὄρεξι δέν ἔχει- καί κοιτάζει τούς δικούς του, τό Νάκο, τήν Ἀσημίνα, τά παιδιά, πού στέκουν ἀράδα στόν ἀντικρινό τοῖχο. Καί θυμᾶται τά παλιά, ὅταν ζοῦσαν στή Ροδιά, τά ὅσα ἀκολούθησαν ἀργότερα καί μεγαλώνει ἡ πίκρα. Καί μιά βραδιά εἶπε στόν ἑαυτό του: «Μέ τούς ἀλητες, μέ τούς Χίτες, τούς μπουραντάδες κι ἄλλους χαζούς σάν κι ἐμένα, καί μέ τό σταυρό στό λαιμό σκοτώνουν ἑκατομμύρια νά θησαυρίσουν κι ὁ Μεγαλοδύναμος κοιτάζει ἀδιάφορος ἀπό ψηλά.».

Καί τήν ἄλλη μέρα ξανά τά ἴδια, καί τό ἄλλο βράδυ κουβέντιαζε πάλι μέ τούς δικούς του, ζωντανούς καί πεθαμένους, καί ζεῖ μέ τή λαχτάρα νά ρθεῖ ἡ χιλιάκριβη ἡ Λευτεριά, νά κατεβοῦν οἱ ἀντάρτες ἀπ τό βουνό, νά κατεβοῦν καί οἱ δικοί του, ἡ γυναῖκα του καί τά ἐγγόνια του.

Καί μ αὐτή τήν ἐλπίδα πέρασε τίς ὑπόλοιπες μέρες του.

Ο αδερφός μου ο Στάθης.

Η Βαρβάρα του Σακά, γυρίζοντας κατά τις 11 απ την αγορά, αντάμωσε στην αύλή την Καλλιόπη του Θανασιᾶ καί μουρμούρισε, ρίχνοντας ματιές φοβισμένες γύρω, χωρίς νά προσέξει, πώς τό παραθύρι μας ήταν λίγο άνοιχτό:

– Τό έμαθες, μωρή γειτόνισα, ψές τό βράδυ ό κεραυνός έπεσε σέ μπλόκο καί τόν τραυμάτισαν στό πόδι. Σκότωσε δυό, όμως δέν μπόρεσε νά φύγει.

Η μάνα μου, σάν τ άκουσε, κιτρίνισε μέ μιᾶς καί σωριάστηκε στό πάτωμα, λιπόθυμη. "Όταν τή συνεφέραμε, άνοιξε τά μάτια άργά - κουρασμένα, τά έφερε ένα γύρο, άφηρημένα, κι ύστερα θυμήθηκε.

– Πάει ό αδερφός σας, παιδάκια μου, πρόφερε σβησμένα καί λιποθύμισε ξανά.

Πρίν από κάμποσους μήνες πέρασε από τό σπίτι μας ένας νεολαῖος, φίλος μου, πού, όπως πρόσεξα άργότερα, είχε πότε-πότε μυστικές συναντήσεις μέ τή μάνα μου. Πάνω στην κουβέντα τόν ρώτησα, αν γνωρίζει τόν Κεραυνό. "Ηθελα νά τόν έβλεπα, έστω καί μιά φορά, νά καμάρωνα τή λεβεντιά του.

– Τόν αδερφό σου ! έκανε μέ άπορία.

– Ο αδερφός μου τ άπάντησα, δέ σφάζει σπουργίτι καί θά σκοτώσει άνθρωπο μέ μαχαίρι ή πιστόλι; "Άλλος εἶναι.

– Μπορεῖ νά πέφτω κι όξω, πρόσεσε, πασχίζοντας νά διορθώσει τήν γκάφα του. Μή λές τίποτα, σέ κανένα, ούτε στή μάνα σου.

Η μορφή του Στάθη ήταν βαθιά χαραγμένη στην καρδιά μου καί τέττα θά μείνει σ όλη τή ζωή μου. Τόν λάτρευα. Ήταν ό μεγαλύτερος -μέ περνούσε 10 χρόνια- καί φρόντιζε για όλους, όμως περισσότερο για μένα, γιατί ήμουν καί μικρότερος, καί άρρωστιάρης. Μοῦ έπιανε πεταλούδες καί τζιτζίκια, μοῦ έκανε όλα τά χατήρια. Τό φθινόπωρο όταν τέλιωσαν τά άλλα φρούτα ανέβαινε σέ δυό θεόρατες - κατακόρυφες βελανιδιές, μέ κληματαριές άπάνω καί μέ κίνδυνο νά πέσει καί νά σκοτωθεῖ, μοῦ κατέβαζε, γεμίζοντας τόν κόρφο του, άγριοστάφυλα, γρέντζελα, όπως τά λέγαμε στό χωριό μου. "Όταν χτυπούσαν τά πόδια μου σίς πέτρες καί μάτωναν τά δάχτυλα, τά σφούγγιζε καί τά φιλούσε νά μοῦ περάσει ό πόνος, μ έπαιρνε καβάλα καί μ έβγαζε μέσα απ τά νερά καί τ άγκάθια, μοῦ έφτιαχνε διά-

φορα χοντροκομένα παιγνιδάκια... Τά βράδια κοιμούμαστε καταγίς, στό χῶμα, τό ἓνα δίπλα στό ἄλλο, σάν κουταβάκια. Ἡ μάνα, γιά νά μήν κρυώσω, μ ἔβαζε νά κοιμηθῶ μαζί της, ὅμως ἐγώ ἔφευγα καί χωνόμουν σά γατάκι στήν ἀγκαλιά τοῦ ἀδερφοῦ μου. Δέν ἔβρισκα ἄλλο μέρος ζεστότερο...

Γιά τά χωριά μας κείνον τόν καιρό ἔλεγαν: Κρέας-Χριστοῦ, Λαμπρή καί Ἀπόκριες. Γιά μᾶς μόνο τή Λαμπρή κι ὄχι πάντοτε. Τή σαρακοστή τῶν Χριστουγένων στέναμε στό λόγγο παγίδες. Εἶχε ὁ καθένας τίς δικές του, μέ τ ὄνομά του, ὅμως τίς ἔφτιαχνε καί τίς φρόντιζε ὁ Στάθης. Τά χαράματα - μέ λάσπες, κρούσταλα, βροχή - πήγαινε ξυπόλητος καί τίς ἔστενε κι ἄργά τό βράδυ τίς χαλοῦσε νά μήν πιαστοῦν ποντίκια. Βάζαμε γιά δόλωμα κούμαρα κι ὁ πατέρας, ὅταν παραπονιόμαστε, γιατί δέν πιάναμε τίποτα, ἔλεγε: «χαζά εἶναι τά πουλιά; Βρίσκουν κούμαρα στό λόγγο, ὅσα θέλουν». Κι εἶχε δίκιο. Ὅταν οικονομούσαμε ψιχουλα ἀπό ψωμί, σπειριά ἀπό καλαμπόκι - κριθάρι - σιτάρι... τά ξεγελούσαμε καί πιάναμε πότε σταρίθρα, πότε καλογιάνο...κάποτε καί κόσουφα ἢ καρδερίνα καί τότε εἶχαμε πανηγύρι. Τά μαζεύαμε ἓνα - ἓνα, τά βάζαμε στό ἀλάτι, τά ἄρμαθιάζαμε, τά μετρούσαμε δυό καί τρεῖς φορές τή μέρα καί τά φυλάγαμε σάν τά μάτια μας. Κάποτε μᾶς πήρε ἓνα ἢ γάτα καί, ἂν δέν ἦταν ὁ πατέρας, δέ θά γλύτωνε. Τά Χριστούγενα ἢ μάνα τηγάνιζε κάθε φορά ἓνα γιά τόν καθένα καί τά τρώγαμε σιγά - σιγά, γλύφαμε καί τά δάκτυλα. Ἐκείνη μᾶς μάλωνε, ἐμεῖς σκουπίζαμε τά χέρια ἀπ τά ροῦχα καί πάλι τά γλύφαμε. Κι ἡ πείνα μεγάλη κι αὐτά πολύ νόστιμα.

Στίς 20 τοῦ Δεκέμβρη ἔπεσε μιά πασπάλα χιόνι καί σκέπασε τόν τόπο πέρα ὡς πέρα κι ἐμεῖς χαιρόμαστε, γιατί τώρα τά πουλιά δέ θά ἔβρισκαν κούμαρα στό λόγγο. Ὁ Στάθης γύρισε ἀπ τίς παγίδες, στενοχωρημένος. Ἀπ τό πρῶι εἶχε πάει δυό φορές καί δέ βρῆκε τίποτα. Ἡ μάνα ἔφτιαχνε λειτουργίες καί τῆς ζήτησε λίγο ζυμάρι κι ἓνα ποτηράκι ρακί. Δέν τοῦ ἔδινε καί μόνο ὕστερα ἀπό πολλά παρακάλια ὑποχώρησε. Ἀνακάτεψε καλά, πολλές φορές, τό ρακί μέ τό ζυμάρι. Ἐμεῖς κοιτάζαμε περίεργα. Δέν ξέραμε τί πάει νά φτιαξει. Γύρω στ ἀλώνι ὑπῆρχαν κάμποσα ἄχυρα ξεχιονισμένα καί κεῖ πήγαιναν τώρα τά σπουργίτια νά βροῦν κανένα σπόρο. Σκόρπισε τό ζυμάρι καί κρύφτηκε στό καλύβι. Τά πουλάκια, πού εἶχαν φοβηθεῖ κι ἔφυγαν δέν ἄργησαν νά γυρίσουν καί νά πέσουν λαίμαργα στά ψιχουλα. Καί σέ δυό-τρια λεφτά τό ἓνα ὕστερα ἀπ τ ἄλλο ἄρχισαν νά ζαλίζονται. Τά μάζεψε σ ἓνα καλάθι καί τά ἔφερε στό σπίτι. Ἡ μάνα ἔκανε τό σταυρό της, ἐμεῖς χορεύαμε. Τά σκέπασε μέ ἓνα τρύπιο κόσκινο καί τά παρακολουθοῦσε μέ τό κεφάλι γυρτό ἀπ τίς πάντες. Ἐκείνη γρήγορα συνήλθαν καί πηδοῦσαν ἀπ τό ἓνα μέρος στ ἄλλο. Τά μετρήσαμε. Εἰκοσι ἑφτά. Ὅλον τόν μήνα νά παιδευόμαστε, οὔτε τά μισά δέ θά πιάναμε. - Ἄιντε ! Τί τά καμαρώνεις; τοῦ εἶπε ἡ μάνα. Κόφ-τα !

- Κρίμα τά καημένα ! μουρμούρισε και ζύγωσε στο παραθύρο.

Έχωνε τό χέρι στό καλάθι, έπιανε τά σπουργίτια ένα - ένα, τό κρατοῦσε λίγο στή χούφτα, τό κοιτάζε από παντού, τό χαιδεψε κι ύστερα τ' άφηνε λεύτερο, χωρίς νά λέει τίποτα. Μόνο στό τελευταίο ψιθύρισε: Πές και στ' αδερφάκια σου. Άλλη φορά νά μήν πίνετε και μεθάτε...

Τό χωριό δέ μās κρατοῦσε άλλο και φύγαμε. Έμεις τά παιδιά είμασταν χαρούμενα. Θά βλέπαμε άλλο τόπο, άλλο κόσμο. Έξαιρεση έκανε ο Στάθης. Περπατοῦσε συνεφιασμένος - βουβός. Στά καρπούλια στέκονταν και κοιτάζε πίσω και στό τελευταίο, τό ψηλότερο, σά νά δάκρυσε.

Μόλις έκλεισε τά 19, πέθανε ο πατέρας. Από τότε ή μάνα έκανε κανένα ψευτομεροκάματο στα πλουσιόσπιτα κι αυτός τόν ίδιο χρόνο τέλιωσε μιά τεχνική σχολή και μπήκε στό έργοστάσιο έφαρμοστής. Κείνα τά χρόνια ήταν πολύ δύσκολα για τόν αδερφό μου. Δούλευε και ύπερωρίες, δούλευε και τις γιορτές και τις περισσότερες φορές έρχόνταν τά μεσάνυχτα στό σπίτι. Η μάνα ανησυχούσε και κάποιο βράδυ του είπε: «Που πās, παιδάκι μου, και χάνεσαι;! Μήπως καμιά...». «Ναι, μάνα, τής αποκρίθηκε, χαμογελώντας. Έχω μιά φιλενάδα γλυκειά κι όμορφη, σαν τόν ήλιο και τόσο περήφανη -δε δέχεται νά τής κάνω δώρο ούτε ένα ζευγάρι κάλτσες !...».

Πήγε στον έλληνοϊταλικό πόλεμο και γύρισε γερός. Σκλαβώθηκε ο τόπος και τό μαῦρο εκείνο χειμώνα ο Στάθης χάθηκε απ τήν πιάτσα. Κι από τότε δέν τόν είδαμε ξανά. Δέν ήρθε ούτε μιά φορά στό σπίτι. Η μάνα μου ήταν πολύ ανήσυχη και τις πρώτες μέρες, όταν τήν ρωτούσαν οι γειτόνισες, άπαντοῦσε στερεότυπα: «Δέν ξέρω, που πήγε. Κάποιος μου είπε, πώς έφυγε για τή Μέση Άνατολή...»

Γρήγορα άκούστηκε πρώτα στις άλλες γειτονίες, ύστερα και στή δική μας, τό όνομα « Κεραυνός ». Κι έγινε θρύλος και χαρά, κι έγινε φόβος και τρόμος. Πότε στον ένα μαχαλά, πότε στον άλλο, κάποιος προδότης θά πλήρωνε μέ τό κεφάλι του. Οι ταγματασφαλήτες ύστερα απ τό σούρουπο δέν τολμοῦσαν νά κυκλοφοροῦν ένας - ένας στις άκρογειτονίες. Κάμποσους, τούς περισσότερους, τούς έστελναν στον κάτω κόσμο άλλοι αγωνιστές, όμως οι φήμες έλεγαν: « Ο Κεραυνός ! ». Κεραυνό τόν βάφτισε ο κόσμος. Δέν ήξεραν, που κάθετα, αν έχει σπίτι, συγγενείς... Λίγοι τόν είδαν στό πρόσωπο κι, όσοι τόν είδαν, δέν ήξεραν ποιός είναι. Κι όλοι μολογοῦσαν και τελιωμό δέν είχαν, πώς είναι ψηλός, φαρδύς, όμορφος και παληκάρι...

Και στις δύσκολες μέρες τής πείνας ο Στάθης δέ μās ξεχασε. Όταν στα διαλείματα κατάφερνε νά κάνει κανένα μεροκάματο, όταν χτυπούσαν καμιά γερμανική αποθήκη, καμιά έφοδιοπομπή... ή μάνα τή μέρα δέν είχε τόπο νά σταθει, τήν νύχτα δέν τήν κολοῦσε ύπνος, όμως, κάθε Σάβα-

τόβραδο πήγαινε στό νεκροταφείο. Συγύριζε τόν τάφο του πατέρα, πα-
ραμέριζε τά βάζα μέ τά λουλούδια, έχωνε τό χέρι στήν κρυψώνα κι έπαιρ-
νε, ό,τι έβρισκε...

- 'Ορίστηκε ή δίκη.

- Θα πάω ! τής είπα.

- "Οχι ! μ άποκρίθηκε αύστηρά - κατηγορηματικά. Θα πάω γώ !

Μιά γυναίκα στό δικαστήριο κείνη τήν έποχή και σέ τέτοια δίκη θα κι-
νούσε τίς ύποψίες και θα τήν έπαιρναν από πίσω οι χαφιέδες. Είχε γίνει
τρελή απ τόν πόνο της, όμως θα έπνιγε τή λαχτάρα νά δει τό Στάθη, γιά
νά γλυτώσει έμας τ άλλα. Είχε και δικές της αντίληψεις γιά τόν άγώνα.
Δέν έφερνε αντίρηση νά μπούμε στις όργανώσεις, αλλά «γιατί νά πάτε σεΐς
μπροστά, έλεγε. "Ας πάνε οι άλλοι !...» Τώρα μέ τό άτύχημα του Στάθη
έγινε πιό γκρινιάρια και πολύ άπότομη. Και μένα, αν ήξερε και μπορούσε,
δέ θα μ άφηνε νά πάω...

Πήρα ένα πάκο έφημερίδες, έβαλα μπροστά-μπροστά τίς πιό Χιτλε-
ρόφιλες και μπήκα στήν αίθουσα σαν πωλητής. Δυό χρόνια και κάτι είχα νά
δω τό Στάθη. Χώθηκα στόν κόσμο και τόν κοίταζα απ τίς πλάτες και λίγο
απ τό πλευρό. Μου φάνηκε περισσότερο ψηλός-γεροδεμένος. Παρά τά
τραύματα στέκονταν γερά στά πόδια του. Τί τόν περίμενε, τό ήξερε κι
αυτός και μεΐς. Κι αν αρνιόταν όλα τ άλλα, έμνησκε τό όνομα, έμνησκαν
οι δυό σκοτωμένοι στό μπλόκο. "Όσο βρισκονταν μακριά, ό κίνδυνος έ-
δειχνε ήρωϊσμός και θαύμαζα, και καμάρωνα τόν άδερφόμου. Τώρα; ! Εΐ-
χα δει και κρεμασμένους, και σκοτωμένους, και πεθαμένους - ήταν κάτι τό
συνηθισμένο γιά κείνα τά χρόνια - όμως έτούτος ήταν ό άδερφός μου.
Μπορούσε νά φύγει και τό ίδιο βράδυ, όταν ό κόσμος θα έπεφτε νά κοι-
μηθει, μπορεί και στά χαράματα, όταν θα άρχιζε μία καινούργια μέρα. Μέ
δυσκολία κρατούσα τά δάκρυα.

Οι δικαστές φοβούνταν τό λαό. Σαν τόν Κεραυνό υπήρχαν κι άλλοι.
Φοβούνταν και τούς γερμανούς. Και ή έποχή δέν σήκωνε. Δέν ήταν και
τόσο εύκολο νά στείλουν στόν άλλο κόσμο έναν άνθρωπο, πού πάλαιβε γιά
τή λευτεριά του τόπου. Και γι αυτό προσπαθοΐσαν νά βγάλουν απ τή μέση
τόν κατακτητή, νά παρουσιάσουν τόν άδερφό μου σαν φανατικό έγκλημα-
τία, πού σκοτώνει άθώους ανθρώπους, συμπατριώτες, έλληνες, γιατί δέν
άκολουθοΐσαν τή γραμή του ΕΑΜ, νά φορτώσουν στήν 'Αντίσταση και τή
γενικότερη εύθύνη. «'Ηρξαντο χειρών άδίκων και έβύθισαν τό "Εθνος εις
τήν άλληλοσφαγήν», φώναξε δυό φορές ό 'Επίτροπος του Στρατοδικείου.

'Η άκροαματική διαδικασία ήταν σύντομη κι ό Πρόεδρος γύρισε στό
Στάθη, λέγοντας:

- 'Ορίστε ν άπολογηθείς και, αν όμοληγήσεις τά έγκλήματά σου και ζη-

τήσεις συγγνώμην, τό δικαστήριον, παίρνοντας υπόψη καί τό νεαρόν τῆς ἡλικίας σου, θά δείξει ἐπιείκειαν...

—... Μοῦ εἶχαν στήσει καρτέρι κι ἦταν πολλοί. Ἐγώ δέν τούς πείραξα, οὔτε τούς γνώριζα. Ἄρχισαν νά μοῦ ρίχνουν στά πόδια. Δέν τούς ἱκανοποιοῦσε νά μ ἀφήσουν στόν τόπο. Ἦθελαν νά μέ πιάσουν ζωντανό, νά μέ παραδώσουν στή Γκεσταπό, νά μέ βασανίσουν, κι ὕστερα νά μέ κρεμάσουν. Ἀναγκάστηκα νά υπερασπίσω τή ζωή μου, ὅπως θά ἔκανε καί κάθε ἄλλος... Εἶμαστε, λέτε «ἐγκληματίες», «προδότες», γιατί ἀρχίσαμε πρῶτοι. Ἐμεῖς δέν πήγαμε στήν Ἰταλία-Γερμανία νά τούς σκλαβώσουμε καί, μόλις πάτησαν τό πόδι τους ἐδῶ, μᾶς ἄρπαξαν τό ψωμί καί πέθανε ὁ κόσμος ἀπ τήν πείνα. Καί τότε δέν ὑπῆρχε ἀκόμα Ἀντίσταση. Ἄν ἐμεῖς εἶμαστε προδότες, τότε καί ὁ Ἑλληνοϊταλικός πόλεμος, καί ἡ ἐπανάσταση τοῦ 21 ἦταν προδοσιά. Ἐμεῖς εἶμαστε ὁ λαός καί ὁ λαός δέν μπορεῖ νά προδώσει τόν ἑαυτό του. Κάπου ἀλλοῦ βρίσκεται ἡ ἀλήθεια κι εἶναι πολύ καθαρή κι ἀπλή. Οἱ δικοί μας οἱ τρανοί εἶναι μέ τό μέρος τοῦ κατακτητή. Ἄν πρόκειται νά γίνει ὁ λαός πραγματικά λεύτερος, χίλια χρόνια καί μιά μέρα νά μείνουν ἐδῶ οἱ γερμανοί καί γι αὐτό τούς ἀγωνιστές τῆς λευτεριᾶς τούς λένε προδότες καί, ἄν μπορούσα, δέν θά ἄφηνά οὔτε ἕνα ζωντανό. Ἐγώ δέν σκότωσα Ἕλληνα. Ποτέ δέν σκέφτηκα νά σηκώσω ὄπλο σέ ρωμιό, ἀλλά, ὅταν μπροστά στόν Γκεσταπίτη ἔμπαινε ἕνας ἐθνοπροδότης, ἄν δέν τόν ξέκανα ἐγώ, θά μέ ξέκαναν αὐτοί... Ἀναγκαστήκαμε ν ἀπαντήσουμε, ἀλλά εἴτε σέ ἄμυνα βρισκόμουν, εἴτε σέ ἐπίθεση, ἡ οὐσία δέν ἀλλάζει. Ὑπάκουα στήν ἐπιταγή τοῦ Γέρου «Φωτιά καί τσεκούρι στούς προσκυνημένους», ἐκπλήρωνα τό χρέος τοῦ Πολίτη ἀπέναντι στήν Πατρίδα...

— Σταμάτα τήν προπαγάνδα ! τόν ἔκοψε ὁ Πρόεδρος καί τράβηξε τά πραχτικά, στριγγλίζοντας: Ὑποκείμενα, πού σφάζουν ἀνθρώπους μέ τό σουγιά καί γλύφουν τό αἷμα μέ τή γλώσσα, παρασταίνουν τόν πατριώτη ! Τά ξέφυλλισε, διάβασε μερικές περικοπές καί πρόστεσε: Αὐτό, κατηγορούμενε, εἶναι θηριοδία, σαδισμός, ἠθική ἀποσύνθεση κι ὄχι πατριωτισμός...

— Ἐγώ κ. Πρόεδρε, στή ζωή μου δέν ἔσφαξα οὔτε σπουργίτι. Δέν τό σήκωνε ἡ καρδιά μου. Ὅμως, ὅταν τό ἀπαιτοῦσε ὁ ἀγώνας, τό χέρι μου δέν ἔτρεμε καθόλου καί δέ λάθεψε οὔτε μιά φορά. Ὅσο γιά τούς μάρτυρες.. αὐτοί δέν εἶναι πατριῶτες, οὔτε καί προδότες. Οὔτε Ἕλληνες, οὔτε γερμανοί. Εἶναι τιποτένιες ψυχές. Χαμένα κορμιά. Αὔριο-μεθαύριο, ἄν θά ἀλλάξει ἡ κατάσταση καί τούς δοθεῖ ἡ δυνατότητα, θά καταθέσουν καί γιά σᾶς, καί γιά ὅποιονδήποτε ἄλλο, τά ἴδια καί χειρότερα, καί μέ ὄρκο, καί μέ τίς ἴδιες λέξεις... Ὅμως ὁ κάθε λογικός ἀνθρώπος καταλαβαίνει. Ὅσα λένε, εἶναι τελίως παράλογα πράγματα. Περιμένεις τό Γκεσταπίτη - δικό μᾶς ἢ ξένο - σ ἕνα σοκάκι, σέ μιά πολυσύχναστη διασταύρωση, τόν βρίσκεις σ ἕνα κέντρο...κι ὀλόγουρα παραμονεύει ὁ κίνδυνος. Ἐχεις καιρό νά κόβεις ἀφτιά καί μύτες, νά βγάζεις μάτια; Καί τί νόημα θά εἶχε γιά μᾶς

μιά τέτοια ενέργεια !.. Τόν κόσμο τόν κερδίσαμε μέ τήν αγάπη, μέ τήν ἀλήθεια, τόν αγώνα... Ἡ τρομοκρατία χρειάζεται σέ κείνους, πού δέν ἔχουν τό λαό μαζί τους. Αὐτά γράφει ἡ ἱστορία, τά Ψαρά, τό Μεσολόγγι... Αὐτό λέει ἡ ζωή καί σήμερα. Κοιτάχτε...

– Φτάνει, κατηγορούμενε, φτάνει ! Μιά φορά ἀκόμα. Σκέψου τί σέ περιμένει κι ἀπάντα μέ δύο λόγια: Μετανοιώνεις γιά τά ἐγκλήματά σου; Ζητᾶς συγγνώμη; Ναί ἢ ὄχι;

– Μόλις ἔκλεισα τά 26, κ. Πρόεδρε, καί ζυγώνει ἡ χιλιάκριβη ἡ Λευτεριά. Καί θά ἤθελα νά ζήσω πολλά χρόνια ἀκόμα. Ἀλλά νά εἴσαστε βέβαιοι. Ἡ καρδιά μου καί μπροστά στό Ἀπόσπασμα θά χτυπήσει τό ἴδιό ἡσυχά, ὅπως χτυποῦσε κι ὅταν ἔκανα περίπατο στό πάρκο, κι ὅταν γύριζα τά βράδια ἀπ' τό ἐργοστάσιο στό σπίτι, κι ὅταν ἔδινα στήν μάνα μου τόν κόπο τῆς δουλειᾶς μου...

Ἡ συνοδεία τοῦ πέρασε τίς χειροπέδες καί τράβηξαν γιά μιά πλάγια ἐξοδο. Περπατοῦσε ὀρθός. Κάποια στιγμή ἔριξε ἓνα βλέμα στήν αἴθουσα. Οἱ ματιές μας συναντήθηκαν. Δέν τό περίμενε καί χλώμιασε. Τά μάτια του γέμισαν πόνο-χάδι. Ἐγώ δέν μποροῦσα νά σαλέψω. Κι ἂν οἱ περιστάσεις τό ἐπέτρεπαν νά τοῦ πῶ κάτι, ἀπ' τό στόμα δέ θά ἔβγαине φωνή. Πέρασε τό χέρι ἀπ' τά μαλιά, σάν νά μέ ἀποχαιρετοῦσε, ἔτριψε τά μάτια νά κρύψει τή συγκίνηση, ἔβαλε τό δάκτυλο στό ριζάφτι καί, χαμογελώντας, βγήκε.

Ὁ Στάθης ἀπό παιδί εἶχε τό συνηθιο αὐτό. Μιά μέρα, πρωτοῦ φύγουμε ἀπ' τό χωριό, μαζέψαμε τήν παιδική μας περιουσία: Ἐνα σουγιά κολοκοτρώνη, ἓνα μαχαίρι μέ σπασμένη μύτη, τίς παγίδες, τά τσελικόξυλα, ἓνα τόπι ἀπό μπαλώματα καί κάτι ἄλλα τέτια ψευτοπαιγνιδάκια. Χωθήκαμε βαθιά στό λόγγο, τά κρύψαμε σέ μιά μικρή σπηλιά καί βγήκαμε στό κοντινό – γυμνό ὑψωματάκι. Ἐδειξε τόν τόπο μέ τό χέρι καί μοῦ εἶπε. « Ἀμα θά εἴμαστε λιγότερο φτωχοί, θά γυρίσουμε πάλι στό χωριό. Κοίταξε κι ἐσύ καλά. Μήν ξεχάσουμε τό μέρος καί δέν τά βροῦμε... »

Τῆ δεύτερη φορά ἦταν ἓνα πρωινό γεναριάτικο, πένθιμο-μουντό. Στά βουνά χιόνιζε, στόν κάμπο ἔβρεχε κι ἔτσουζε τό κρύο. Στίς φτωχογειτονιές, θέριζε ἡ σκλαβιά κι ἡ πείνα... Μπαίνοντας, ξαφνιάστηκε. Τά κανόνισε νά λείπουν ὅλοι κι ὀλότελα τυχαία βρέθηκα ἐγώ στό σπίτι. Ἐβαλε τό χέρι του στήν πλάτη μου. « Ἀδερφούλη μου! Δέν κάνατε μάθημα; μέ ρώτησε καί συνέχισε, χωρίς νά περιμένει ἀπάντηση. Ὅπως φαίνεται, τά σχολιά θά κλείσουν. Εἶσαι μικρός ἀκόμα κι ἀδύνατος, ἀλλά, ἂν ἔβρισκες καμιά δουλιά ἀλαφριά, θά εἶχε καί ἡ μάνα κάποιο ἀποκούμπι... Ἐγώ θά φύγω. Τῆς φιλενάδας μου τῆς ἔτυχαν πολλές ἀναποδιές καί πρέπει νά τή βοηθήσω ὅπως-δηποτε... Μπορεῖ ν' ἀργήσω, ὅμως θά γυρίσω πάλι καί τότε δέν θά εἶναι

ὅπως τώρα. Θά πάμε ὅλοι μαζί καί στό χωριό. Κεῖνο τό παλιό σπιτάκι μας, ἄν τό θυμᾶσαι, καί τά χωράφια τά ἔχει τώρα κάποιος ἄλλος. Ἐμεῖς θά στήσουμε τσαντήρι ψηλά, στήν Κρύα Βρύση. Θά ἀνεβοῦμε καί στό Γρέκι, καί στή Στρουγγούλα, θά ἀγναντέψουμε καί θά καμαρώσουμε τόν τόπο, θά δοῦμε τόν κόσμο νά δουλεύει στά χωράφια, νά πάει στά πανηγύρια, νά χορεύει, νά τραγουδάει... Θά καθήσουμε μιά - δυό βδομάδες καί θά γυρίσουμε πάλι ἐδῶ...

Ἀπ' τό δρόμο κάποιος τόν φώναξε. Μέ φίλησε στά γρήγορα κι ἔφυγε τρεχάτος. Ἡ φωνή του εἶχε ἕναν τόνο μελαγχολικό - νοσταλγικό. Ἐμπαινε σέ μιά ἐπικίνδυνη δουλιά κι ἴσως δέ θά ἔβλεπε ξανά, ὅ,τι ἄφηνε πίσω του. Ἐγώ τότε δέν ἤξερα καί σέ κείνη τήν ἡλικία δέν μπορούσα νά μπῶ στήν ψυχική κατάσταση τοῦ ἀδερφοῦ μου. Οὔτε κι ἀνησύχησα. Ἦμουν σίγουρος. Σέ 2-3 βδομάδες θά γύριζε πάλι ὁ ἀδερφός μου. Ὡστόσο τά λόγια του μέ πίκραναν καί βγήκα στό παράθυρο νά τόν δῶ καί μιά φορά ἀκόμα. Ἄκουσε τό τρίξιμο, γύρισε τό κεφάλι, ἔβαλε τό δάχτυλο στό ριζάφτι, μοῦ φώναξε « μήν ξεχάσεις! » καί, χαμογελώντας, ἔστριψε στό κάθετο σοκάκι...

Τότε καλά. Ὅμως τώρα;! Τί ἤθελε νά πεῖ; Τί θά ἔπρεπε νά θυμᾶμαι; Παιδεύτηκα κάμποσο. Ἐκανα ἕνα σωρό ὑποθέσεις. Σκάλισα ὅλα τά παλιά. Πήγα καί στό χωριό μας τό Σφεντάμι. Πέρασα ἀπ' τά πρῶτα σοκάκια τῆς ζωῆς μας. Θυμήθηκα τίς παγίδες, τά σπουργίτια, τή στοργή του, τά κρυμένα στή σπηλιά κακοφτιαγμένα παιγνίδια. Γύρισα πάλι ἐδῶ, στήν Πόλη. Ἴσως ἤθελε νά πῶ ἕνα λόγο παρηγοριᾶς στή μάνα μου, σ' ἀδέρφια μου. Ἴσως κάτι ἄλλο. Τέλος ἡ σκέψη σταμάτησε στό φίλο μου τό νεολαῖο. Αὐτό ἦταν. Θά ἔπρεπε νά τοῦ διηγηθῶ, τί ἐγινε στό δικαστήριο καί νά τόν παρακαλέσω νά εἰδοποιήσει τούς παραπάνω... Ἀλλά δέν πρόφτασα νά ἡσυχάσω. Ἡ ὀργάνωση εἶχε ἀνθρώπους στό δικαστήριο, θά τά μάθαινε κι ἀπ' τόν τύπο. Ἀπ' ὅλο αὐτό τό ἀντιπάλαιμα ἀνάμεσα στή σκέψη καί στήν καρδιά, τίς ἀναμνήσεις, τίς ἀναζητήσεις... δέν ἔβγαινε μιά λογική ἀπάντηση. Κι ὀλίγελα ἀνεπάντεχα ἄκουσα μιά φωνή νά μοῦ λέει: « Τί ἀγαποῦσε περισσότερο κι ἀπ' τή ζωή του ὁ ἀδερφός σου; » Καί κείνη ἀκριβῶς τή στιγμή κατάλαβα ποιά ἦταν « γλυκειά κι ὀμορφή σάν τόν ἥλιο » φιλενάδα του κι αὐτό μέ βοήθησε νά μαντέψω τί ἐνοῦσε ὁ ἀδερφός μου καί τί δέ θά ἔπρεπε νά ξεχάσω γώ...

Ὡς τό βράδυ γύρισα στούς δρόμους. Μόλις σουρούπωσε ἔπιασα μιά σκοτινῆ-ἀπόμερη γωνιά κι ὦρα πολλή ἔκλαψα τόν ἀδερφό μου κι ἄς μὴν εἶχε πεθάνει ἀκόμα. Καί τήν ἴδια νύχτα ἔφυγα κι ἐγώ ἀπ' τό σπίτι.

Ἡ πρώτη καί τελευταία...

Οἱ φυλακές γεμάτες-φίσκα. Εἶχαν μεγάλη σοδιά κείνα τά χρόνια. Καί κουβαλοῦν-κουβαλοῦν συνέχεια γέρους-μεσόκοπους-νέους-γυναῖκες καί παιδιά, δαρμένους - κουρεμένους - καταμακελεμένους. Στά βουνά μακριά ἀκούγονται πότε-πότε καί ντουφεκιές, ὅμως εἶναι τόσο ἀραιές κι ἀδύνατες, σά νά μήν ὑπῆρχαν καθόλου, καί δέν κάνουν τίποτε ἄλλο παρά νά δυναμώ-νουν τήν τρομοκρατία. Στή δυτική πλευρά καί τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀνατολικῆς μένουν οἱ ὑπόδικοι, οἱ ἀλαφροποινίτες καί στόν τελευταῖο, τόν 5ο θάλαμο, οἱ βαρυποινίτες. Αὐτούς γιά τίς σωματικές του ἀνάγκες τούς βγάζουν μόνον 15' καί σέ εἰδική ὥρα. Εἶναι ὁ πῖό ζωντανός θάλαμος. Με-ρικοί κοροϊδεύουν τίς θανατικές καταδικες καί μ' ἕναν τρόπο καμαρώνουν κίόλας, γιατί δείχνουν, πῶς αὐτοί ἐκπλήρωσαν καλύτερα ἀπ' τούς ἄλλους τό πατριωτικό τους καθῆκον.

Βροχερή μέρα τοῦ Ἀπρίλη. Ἄνοιξαν κι ἔμπασαν τόν Περικλῆ τόν Πλεύρη.

– Σέ ἰσόβια; ρώτησε ὁ Γιωργαλῆς κι ὕστερα ἀπ' τήν ἀπάντηση συμπλήρω-σε: Τί κατάρρα εἶναι αὐτή γιά μᾶς! Οἱ ἀρβανίτες μιά χούφτα ἄνθρωποι... Ἄς τὰ δεῖ ἡ καθοδήγησι!

Ἦ Βαγγέλης ὁ Μάλινος, ὁ θαλαμάρχης, τρεῖς φορές καταδικασμένος σέ θάνατο, ρώτησε τό νεοφερμένο πόσον καιρό ἔκανε ὑπόδικος, πότε πέ-ρασε ἀπό δίκη, γιατί τόν κατηγοροῦν συγκεκριμένα, ἂν ξέρει κανένα νέο.
– ...Οἱ ὀργανώσεις ὄξω χτυπήθηκαν ἄσχημα. Ἦ κόσμος, ἔστω καί ἀνορ-γάνωτος, παλαίβει γιά τούς φυλακισμένους. Νά βοηθήσουμε κι ἐμεῖς. Νά τραινάρουμε τίς θανατικές ἐκτελέσεις, νά τίς μετριάσουμε, νά ματαιώσου-με ὅσες μπορέσουμε. Στό μεταξύ θά δυναμώσει ὁ ἀγώνας τοῦ λαοῦ, ἡ διεθνῆς συμπάραστασι. Μπορεῖ νά ἀλλάξει καί ἡ πολιτική κατάστασι...

Ἦ κουβέντα δέν ἄρεσε στούς ἄλλους.

– Νά μέ συμπαθᾶς! τόν ἔκοψε ὁ Νταλάκας. Οἱ θανατικές ἀποφάσεις δέν πρόκειται νά ἐκτελεστοῦν. Θά σηκωθεῖ ὁ κόσμος στό πόδι. Γιά τρομοκρατία τίς ἐπέβαλαν...

Πρὶν ἀπό μιά βδομάδα εἶχαν κάνει τήν ἀρχή. Στά Γιάνινα ντουφεκίσαν δυό παληκάρια τῆς Ἀντίστασις γιά ἀπόκρυψη ὀπλισμοῦ. Ἦ Περικλῆς τό

ήξερε και νόμιζε, πώς οι θανατοποινίτες θα έπρεπε να προσγειωθούν, να προετοιμαστούν ψυχολογικά και να παλαίσουν, όμως προτίμησε να σωπάσει.

Μόλις είχε πατήσει τα 27. Οι χαρακές στο μέτωπο, μιά μόνιμη κι άλλες μικρότερες - περαστικές, τα δυό εισαγωγικά δεξιά - ζερβιά άπ' τό στόμα, οι λίγες άσπρες τρίχες στους κροτάφους και περισσότερο οι κουβέντες του τόν φέρνουν για μεγαλύτερο. "Επιασε γρήγορα γνωριμίες. "Εμαθε τά όνόματα όλων, τίς ποινές, τίς διαθέσεις. Κινείται άνετα στό περιβάλλον. Τή μιά κάνει βόλτες μέ τό Γιωργαντζά, τήν άλλη παιδεύεται να πείσει τόν Τσουκαλά, πώς δέν είναι συμβιβασμός να υποβάλει αίτηση χάριτος. Τσακώθηκε μέ τό Χαρίτο, γιατί εκείνος δέν ήθελε να παρακαλέσει έναν πλούσιο συγγενή του να μεσολαβήσει. Πότε βοηθάει κάποιον να κάνει έφεση και πότε τή γράφει ο ίδιος. "Ωρες κουβεντιάζει μέ τόν θαλαμάρχη: « Να οργανώσουμε τό δίχτυ σύνδεσης με τον οξω κόσμο γιατί όπως είμαστε απομονωμένοι... »

Η έκτέλεση μαθευτηκε. Τήν ανακοινωσε επιτηδες ο ίδιος ο διευθυντής. Καί τώρα φτανουν τα μαντάτα και για άλλες. Κι άλλαξε ή ατμόσφαιρα. Ο θάλαμος γέμισε σκέψη - άνησυχία - φόβο. Τουτός κόβει βόλτες νευρικές, κείνος ξαπλώνει στό στρώμα και δέ μιλάει, ένας τρίτος τσακώνεται και μέ τά ρούχα του, ο Ρόβας υπόγραψε, πώς είναι προδότης-έγκληματίας και πήγε στό σπίτι του... Οι ψυχραιμοί είναι περισσότεροι. Αύτοι και οι ισοβίτες παλαίβουν τήν ψυχολογία του θανάτου, όμως οι σπασμένοι δίνουν τόν τόνο, όπως συμβαίνει, όταν σ' ένα κτίριο μέ πολύ κόσμο άκούγεται μέσ τή γαλήνη τής νύχτας τό κλάμα ενός μικρού παιδιού. Τά βράδια δέν άκούγονται ιστορίες του άγώνα. Υπάρχουν άνθρωποι να διηγηθούν, όμως υπάρχουν κι άλλοι... « Αφήστε-μας ήσυχους να κοιμηθοῦμε! » μπηχνουν τίς φωνές. Κλείνουν τά μάτια και συλογιούνται, όλο συλογιούνται. Δυό δυνάμεις, ή απογοήτευση κι ή παληκαριά, αντιμάχονται ή μιά τήν άλλη κι ένα Σαβατόβραδο φάνηκε, πώς νίκησε ή πρώτη.

"Εκλεισαν τό θάλαμο. Πέρασε και καμιά ώρα νύχτα. Καί τόν άνοιξαν πάλι. Στην είσοδο στάθηκε ο έσωτερικός σκοπός μέ τό αυτόματο περασμένο στό λαιμό κι ένας φύλακας. "Άλλοι δυό ζύγωσαν τό θαλαμάρχη. « Τά πράγματα σου κι έξω! του είπαν. Θα σε μεταφέρουμε σ' άλλες φυλακές » Λίγα λεφτά άργότερα άκούστηκαν μέσ τή νυχτερινή σιγαλιά οι ριπές πίσω άπ' τίς φυλακές και ή πνοή του θανάτου πάγωσε τίς ψυχές των φυλακισμένων. Σταμάτησαν και οι ανάσες. Κι άπότομα έσπασε τή νεκρική σιγή ο Γιωργαλής:

- "Αιντε να δέσουμε τά τσαμασίρια μας! Κρίμα στους άγώνες μας! " Ας τά δει!...

- Τί νόημα έχουν τά μοιρολόγια σου, σ. Γιωργαλή; τινάχτηκε ο Πλεύρης.

Ποιός μᾶς φταίει; Στήν Ἀντίσταση μπήκαμε ἐθελοντικά. Αὐτό μᾶς ἐπέβαλε τό συμφέρο, τό ἐθνικό χρέος καί καμιά ἐγγύηση δέν πήραμε, πώς δέ θά πάθουμε τίποτα. Κάποτε πρέπει νά πεθάνω γώ, γιά νά προχωρήσεις ἐσύ ἢ τό ἀντίθετο, διαφορετικά χανόμαστε κι οἱ δύο. Ἕλλη φορά ἡ θυσία ἔχει ἠθική - ἀπώτερη σημασία κι ὄχι ἄμεση ὑλική. Τέτιος εἶναι ὁ ἀγώνας. Σήμερα δικό μας χαρακώμα εἶναι ἡ φυλακή καί πρέπει νά τό κρατήσουμε μέ τό κεφάλι ψηλά... Μήν παίζεις μέ τά νεῦρα τοῦ κόσμου. Βάλε κι ἐσύ ἓνα χέρι νά νικήσουμε τίς δυσκολίες. Ἄλλωστε ἡ δική σου καταδίκη πάρθηκε μέ μιά ψῆφο διαφορά καί οἱ πληροφορίες λένε, πώς οἱ τέτιες ἀποφάσεις δέν ἐτελοῦνται. Κι, ἅμα βγεῖς ὄξω κάνε ὅσες κριτικές θέλεις...

Ἕστερα ἀπ τήν ἐκτέλεση τοῦ Μάλινου πρότειναν γιά θαλαμάρχη τόν Περικλῆ. Σκέφτηκε νά τοῦς πει: «Νά βάλουμε ἓναν ἄνθρωπο πιό μόνιμο, ἓναν ἰσοβίτη. Ἕμεῖς οἱ θανατοποινίτες σήμερα εἶμαστε κι αὔριο...». Ἕμως, γιά νά μή φοβίσει τόν κόσμο, μπορούσαν νά τό πάρουν καί γιά δειλία, δέν ἔφερε ἀντίρηση.

Κύλησαν κάμποσες μέρες, χωρίς νά πάρουν κανένα. Ἕφτασε καί μιά φήμη, πώς ξεσηκώθηκε ἡ κοινή γνώμη καί σταμάτησαν οἱ ἐκτελέσεις. Μιά ἄλλη ἔλεγε, πώς ὁ Δ.Σ. ζυγώνει στήν Ἀθήνα. Στό θάλαμο γύρισε κάπως ἡ γαλήνη. Ἀκούγονται γέλια, πειράγματα, ἀστεῖα. Καί τά βράδια, τίς ὥρες τῆς « ἀναγκαστικῆς κατάκλισης » ἄρχισαν ξανά νά λένε ἱστορίες τοῦ ἀγώνα.

Οἱ φυλακισμένοι πολλές φορές ὑπόβαλαν τά αἰτήματά τους στή διεύθυνση τῆς φυλακῆς καί τέλος ζήτησαν κάποιον ἀπό παραπάνω. Ἕστερα ἀπό πολλά ἦρθε ὁ εἰσαγγελέας. Μπροστά αὐτός πίσω ὁ διευθυντής καί μερικοί φύλακες πέρασαν κι ἀπ τόν 5ο θάλαμο. Ρωτοῦσαν τόν καθένα, ἐκεῖνος ἔλεγε τό παράπονό του, ὁ διευθυντής ἔδινε μιά ἐξήγηση καί προχωροῦσαν στόν ἐπόμενο. Ἕτσι ἔφτασαν καί στόν Πλευρή. Ἕ Ο Περικλῆς γιά τόν ἑαυτό του δέ ζήτησε τίποτα. Ἕ Ὅπως εἶχαν συμφωνήσει, ἔβαλε τά ζητήματα τοῦ θαλάμου:

- Νά βγαίνουμε, κ. Εἰσαγγελέα, ὅπως κι οἱ ἄλλοι φυλακισμένοι, στό προαύλιο. Νά μᾶς ἐπιτρέπεται τό ἐπισκεπτήριο. Νά ἐρχόμαστε σέ ἐπαφή μέ τοῦς δικούς μας, μέ τοῦς δικηγόρους... Νά ἐφαρμοστεῖ καί σέ μᾶς ὁ κανονισμός τῆς φυλακῆς...

Στά τέτια αἰτήματα ὁ διευθυντής κάθε φορά ἀπαντοῦσε: «Σᾶς χρειάζεται μιά σφαῖρα στό κούτελο. Ἕ Ἕν θέλετε ἐπιείκεια, κάντε δήλωση ἀποκήρυξης...». Ἕ Ὅμως ὁ Εἰσαγγελέας ἦταν πιό «πολιτισμένος» καί ἀπάντησε: - Θά τό ἐξετάσουμε.

Τήν ἴδια ὥρα ὁ διευθυντής κάτι μурμουούρισε μέσα ἀπ τά δόντια του

καί, ανεβάζοντας λίγο τή φωνή, πρόστεσε:

– Αὐτός εἶναι κοινός ἐγκληματίας. Δέν θά ἔπρεπε νά τόν στείλουν ἐδῶ...

Τά λόγια του ἔκαναν ἐντύπωση στούς φυλακισμένους. Ἐναρωτιούνταν τί συμβαίνει καί περίμεναν κάποια ἐξήγηση. Ὁ Περικλῆς, ἐπειδή τό θεωροῦσε ἀσήμαντο, δέν εἶπε τίποτα. Τήν τέταρτη μέρα, τήν ὥρα πού κάθησαν νά φᾶνε, ὁ Γιωργαλῆς, κακιώμενος ἀπ τήν κριτική, ρώτησε:

– Σύντροφε Πλεύρη ! Τί ἐνοοῦσε ὁ διευθυντής μέ κείνο τό «κοινός ἐγκληματίας»;

– Ἐνοοῦσε, πῶς ἐγώ εἶμαι «κοινός ἐγκληματίας», ὅπως κι ἐσύ εἶσαι «πολιτικός ἐγκληματίας», ἀλλά, ἀφοῦ σέ τρώει ἡ περιέργεια, ἴσως καί καμιά ὑποψία, τό βράδυ, τήν ὥρα τῆς «ψυχαγωγίας», θά σᾶς διηγηθῶ τήν ἱστορία.

– Ἡ μάνα μου δούλευε ὑφαντουργίνα στό ἴδιο τμήμα μέ τήν Κυρά-Μαρία, τή χήρα. Ὁ πατέρας μου κλητήρας στό Εἰρηνοδικεῖο. Τήν Ἀντιγόνη τήν περνοῦσα 5 χρόνια. Καθόμαστε στήν ἴδια γειτονιά, μιά πόρτα, καί πότε γώ πῆγαινα στό σπίτι τους καί πότε αὐτή ἔρχονταν στό δικό μας καί παίζαμε. Τῆς ἄρεσε νά τήν ανεβάζω στό σβέρκο καί νά τρέχουμε σάν ἄλογο καί καβαλάρης. Μόλις ἔκλεισα τά 17 πῆγα ἐξορία. Ἀπ τό νησί πέρασα στόν ΕΛΑΣ καί μέ τήν συνθηκολόγηση κατέβηκα στήν πόλη. Βρῆκα τόν πατέρα παράλυτο. Ἡ μάνα τή δεύτερη κιόλας μέρα μοῦ εἶπε: «Νά πᾶς, παιδί μου, νά δεῖς τήν Κυρά-Μαρία καί τήν κόρη της. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦς ἔκανε ἐξωση καί τώρα μένουν στήν ἄλλη ἄκρη. Ὅσα χρόνια ἔλειπες ἐσύ, αὐτές μᾶς παραστάθηκαν. Ἐπесе ὁ πατέρας σου στό στρῶμα καί δέν εἶχαμε, ποιός νά τοῦ δώσει ἕνα ποτήρι νερό. Ἡ Ἀντιγόνη ἔπαιρνε τά βιβλία της, ἀργότερα τή δουλιά της -εἶναι μοδίστρα- ἔρχονταν ἐδῶ καί τοῦ κρατοῦσε συντροφιά...»

Βρίσκονταν μόνη στό σπίτι καί, σά μοῦ ἄνοιξε, ἔμεινα μέ τό στόμα ἀνοιχτό. Μπροστά μου στέκονταν μιά γυναίκα ψηλή-γεμάτη, πάρα-πολύ ὀμορφη.

«Ἀντιγόνη ! Ἐσύ;» τραύλισα.

Γέλασε, κοκίνησε κι ἔγινε πολύ πιό ὀμορφη. Μοῦ ἄπλωσε τό χέρι.

Μιά δύναμη μέ ἔσπρωχνε, χωρίς νά ξέρω τί κάνω, τήν τράβηξα ἀπότομα στήν ἀγκαλιά μου καί τήν φίλησα στό στόμα. Ἀποτραβήχτηκε. Τά μάτια της βούρκωσαν. Φοβήθηκα. Ἄν μαρτυροῦσε στή μάνα της;! Πῆγα νά τοῦς πῶ ἕνα «εὐχαριστῶ» καί ρίχτηκα στήν κοπέλα.

«Μή θυμώνεις ! Ἀστεῖα !» Προσπάθησα νά μπαλώσω τήν κατάσταση.

«Τέτια ἀστεῖα !» Χαμογέλασε. Στά μάτια της ἔλαμπε τώρα μιά παράξενη φλόγα. Πάλι μιά δύναμη μέ ἔσπρωχνε. Κι ὀλότελα αὐθόρμητα τῆς εἶπα:

«Μή θυμώνεις ! "Ελα ! Θά σοῦ τό δώσω πίσω καί δέ θά ὑπάρχει τίποτα στή μέση...»

Καί, νομίζω, τούτη τή φορά ἔπεσε αὐτή πρώτη στήν ἀγκαλιά μου. Καί τόσο παρασυρθήκαμε, πού κόντεψε νά μᾶς πιάσει ἡ μάνα στά πράσα... Παλαιψαμε νά ρθει ἡ λευτεριά καί ... τίς πρωινές ὥρες ἔψαχνα γιά δου-λιά. Τ ἀπογεύματα καί τά βράδια ἔτρεχα ἀπό γειτονιά σέ γειτονιά νά βρῶ τόν ἕναν καί τόν ἄλλον νά κρατᾶμε σύνδεση, ἔστω καί μέ ἄτομα, ὥσπου νά καλμάρει λίγο ἡ τρομοκρατία, γιά νά φτιάξουμε ξανά ὀργανώσεις. Ἄπ τό σπίτι περνοῦσα πότε-πότε ἰδιαίτερα ὅταν δούλευε ἡ μάνα, νά δίνω λίγο κουράγιο στόν πατέρα. Δέν φοβόμουν τόσο τό ἐπίσημο κράτος, ὅσο τούς συμμορίτες. Τί εἶχα σέ βάρος μου; ὅ,τι εἶχατε κι ἐσεῖς.

Στή δίκη ἦρθε μάρτυρας υπεράσπισης ἡ μάνα τῆς Ἄντιγόνης, τσα-κισμένη ἀπ τόν πόνο, κι ἀπ τή δική της κατάθεση ἔμαθα πάνω-κάτω τί εἶ-χε γίνει. Ἄπ τήν περιοχή τῶν Γρεβενῶν κατέβηκε στήν πόλη ἕνας «ἀν-ταρτόπληχτος», ὁ Τζάτζος. Μεγαλύτερο κάθαρμα δέ γένησε ἡ φύση. Κάθησε σ ἕνα σπίτι τῆς ἴδιας αὐλῆς, ἀντικρυ ἀπ τό δωμάτιο τῆς Κυρά-Μα-ρίας, κι ἔκανε συνέχεια ἐπίθεση στήν κοπέλα. Κεῖνο τό βράδυ μπῆκε στό δωμάτιο, μόλις σουρούπωσε. Κάθησε στόν καναπέ κι ἄρχισε νά διηγιέται μέ κυνισμό, πόσες γυναῖκες κούρευε, πόσες ἔδειρε, πόσες βίασε... Πῶς βα-σάνιζε τούς ἑαμοβουλγάρους... Κι ἀπ τά πολλά μολόγησε καί τά παρακά-τω:

« Ἀπόψε στήσαμε καρτέρι καί θά πιάσουμε ἕνα κάθαρμα, παλιό κομ-μουνιστή, τῆς ὁδοῦ Κανάρη. Ξέρουμε τά στέκια του. Δέ θά μᾶς γλυτώσει. Θά τόν κάνουμε κιμά».

« Καί πῶς τόν λένε; » κατάφερε ν ἄρθρώσει ἡ κοπέλα.

« Πλεύρη. Περικλή Πλεύρη».

Ἡ ὥρα περνάει. Τήν Ἄντιγόνη δέν τή χωράει ὁ τόπος. Ὁ Τζάτζος συνεχίζει νά διηγιέται τά ἔργα του. Κατά τίς 10, βγῆκε ἡ γυναίκα του στό παραθύρι κι ἔμπηξε τίς φωνές. Ἡ Κυρά-Μαρία εἶχε πάει σέ μιά γειτόνισα νά τῆς ὑφάνει ἕνα στρωσίδι. Ἡ κοπέλα ἔτρεξε καί τή φώναξε.

«Μάνα ! αὐτό κι αὐτό. Μπορεῖ νά μήν εἶναι στό σπίτι. Θά εἰδοποιήσω τούς δικούς του κι αὐτοί θά βροῦν τόν τρόπο νά τοῦ δώσουν τό χαμπέρι».

«Μωρή κοπέλα ! Τέτια ὥρα εἶναι ἐπικίνδυνο νά κυκλοφορεῖς στό δρό-μο. Κοντεύει 11. Καλύτερα νά πάω γώ...»

« Ἐσύ εἶσαι κουρασμένη καί δέν μπορεῖς νά τρέξεις».

Φθινόπωρο ἀπαλό. Στό γάργαρο οὐρανό λάμπει γεμάτο τό φεγγάρι. Φυσάει ἀλαφρά νοτιάς καί πέφτουν ἕνα-ἕνα τά φύλα τῶν δέντρων. Ἔρη-μες οἱ ἀκρογειτονιές. Ἡ τρομοκρατία, λεύτερη-ἀφηνιασμένη ἀπ τό ρακί, τό φανατισμό, τό αἶμα, γυρίζει στους δρόμου ἀσύδοτη. Ὁ κόσμος μαζεεύε-

ται από νωρίς στά σπίτια. Στο μαχαλά άπ τήν άλλη πάντα, κατά τό δρόμο του Κανάρη, ακούγονται ντουφεκιές. Παγώνει ή ψυχή της. Φοβάται νά τρέξει. Θά κινήσει τίς ύποψίες. Βγαίνοντας στην όδό Μακεδονίας, βλέπει άπ τά δεξιά μιά παρέα νά περπατάει καταμεσίς στό δρόμο. Στρίβει άριστερά. Βιάζει λίγο τό βήμα. Τό ίδιο κάνουν κι εκείνοι. Ή απόσταση μικραίνει. Νά πάει κανονικά, θά τήν πιάσουν. Θά τήν πәне μέσα, θά τήν άνακρίνουν, θά τήν βασανίσουν. Τό έχει αποφασίσει. Θά τά ύποφέρει όλα, όμως τό πρwί θά τήν αφήσουν κι ως τότε... Νά τό βάλει στά πόδια, θά τήν πυροβολήσουν... Στο σπίτι, ύστερα άπ τήν Τράπεζα, κάθεται μιά γνωστή της. "Αν ή έξώπορτα είναι άνοιχτή, άπ τήν αύλή θά περάσει στόν άλλο δρόμο. Άνοίγει τό βήμα. Τής φωνάζουν νά σταματήσει. Τρέχει όσο μπορεί. Σπρώχνει τήν πόρτα. Τήν ίδια ώρα πέφτουν οί ριπές...

«Φεύγα ! Θά σέ σκοτώσουν !» ψιθύρισε, μπαίνοντας, κι έκατσε στό πάτωμα.

Τό χέρι της ήταν γεμάτο αίματα. Ή σφαίρα τή χτύπησε λοξά, λίγο ψηλότερα άπ τό γουφό, ίσως νά τής είχε πειράξει τό νεφρό. Βαμβάκι δέν είχαμε. "Εσκισα ένα σεντόνι και έδεσα τήν πληγή.

«Φεύγα !» είπε ξανά.

«Έμένα, κι αν μέ πιάσουν, δέν πρόκειται νά μέ ξεκάνουν. Έσύ, αν σ αφήσω δw, θά πεθάνεις άπ τήν αιμοραγία. Θά σέ πάω στό νοσοκομείο».

Τήν ώρα πού τής έδενα τό τραύμα, μου διηγήθηκε τί είχε συμβεί στό δρόμο. Τή σήκωσα στην άγκαλιά μου. Πήγαμε καμιά δεκαριά βήματα. Ήταν αδύνατο νά τήν κουβαλήσω. Τήν άπίθωσα στό ντουβάρι. "Εσκυψα. Αυτή μ έσφιξε μέ τά μπράτσα άπ τό λαιμό, έγw πέρασα τά δικά μου πίσω και τήν έπιασα άπ τά πόδια. Προχωρήσαμε ίσαμε 300 μέτρα. "Ενωσα κάτι ύγρό στην άπαλάμη. Τά χέρια της κρύωσαν, ξελάσκαραν και τώρα δέ μέ κρατούσαν άπ τό λαιμό. Τήν ξάπλωσα στό πεζοδρόμιο. Τό αίμα τρέχει. "Εσκυψα άπό πάνω της. Κάτι ψιθύρισε. Νομίζw «φύγε!». Στή στροφή φάνηκε ή περίπολος. Ζύγωσε. Τους είπα, πώς μιά γυναίκα έχει άκατάσχετη αιμοραγία και τους παρακάλεσα νά μέ βοηθήσουν νά τήν πάω στό νοσοκομείο. Μαζί τους ήταν και κάποιος άπ τή γειτονία μας. Τους πήγανε στό σπίτι. «Αυτός είναι !» είπε κι ό διοικητής διέταξε: «Στό τμήμα !» "Εσκυψα και φίλησα τήν Άντιγόνη. Μου φάνηκε, πώς σάλεψε τά χείλη και κάποια λέξη βγήκε άπ τό στόμα της. Μπορεί νά κάνw και λάθος.

"Εφτιαξαν ένα σωρό κατηγορίες. Καμιά δέ «δικαιολογούσε» μεγάλο ταξίδι και, ψάχνοντας-ψάχνοντας, βρήκαν «τό έγκλημα» και μέ καταδίκασαν σέ θάνατο για βιασμό και φόνο εκ προμελέτης μιās γυναίκας.

Σώπασε κι έγειρε βαρύ στό στήθος τό κεφάλι. Ή μεγάλη χαρακιά αυ-

λακώνει τό μέτωπο ἀπ' τή μιά ἀκρη ὡς τήν ἄλλη. Γύρω τῆς μαζεύτηκαν κι ἄλλες πολλές, πάρα-πολλές. Τά εισαγωγικά δεξιὰ - ζερβιά ἀπ' τό στόμα βάθουναν πολύ.

Τά μάτια του εἶναι ὑγρά.

– Αὐτή ἦταν ἡ πρώτη μου ἀγάπη, ψιθύρισε. Ὅλοτελα ἀγνή. Ἀλάζαμε πότε-πότε κανένα φιλί στά πεταχτά καί περιμέναμε νά γίνει λίγο ἡσυχία νά παντρευτοῦμε...

Σώπασε ξανά κι ὕστερα, σηκώνοντας ἀργά τό κεφάλι, συμπλήρωσε: – Ὅπως δείχνουν τά πράματα καί ἡ τελευταία. Ἦκουσα κάμποσες ἀπόψεις: «Δέν ἦταν σίγουρο, πῶς θά μέ σκότωναν ἐκεῖνο τό βράδυ καί θά ἔπρεπε νά περιμένει τό πρωῖ». «Δέν εἶναι λογικό νά βάζεις σέ κίνδυνο τή ζωή δυό ἀνθρώπων». «Βύθισε σέ ἀπόγνωση δυό οικογένειες...» κι ἄλλα τέτια. Ἐγώ θά προτιμοῦσα νά μή ριψοκινδυνέψει. Πολύ πιό ἤρεμα θά ἔφευγα, ἂν δέ μεσολαβοῦσαν τά ὅσα ἔγιναν. Ὅμως ἡ κοπέλα ἄκουσε τή φωνή τῆς καρδιάς, τή φωνή τοῦ χρέους κι ὄχι τή λογική τῶν μικρομπακάλικων λογαριασμῶν, πού στήν οὐσία κρύβει δειλία - φυγή...

Στά μέσα τῆς ἴδιας βδομάδας. Δέν εἶχε βγεῖ ἀκόμα τό φεγγάρι. Στό σκοτεινό οὐρανό τρεμοσβύνουν ἀπόψε μυριάδες ἀστέρια. Οἱ δρόμοι εἶναι κι ἀπόψε ἔρημοι. Στήν ἀτμόσφαιρα ἀπλώνει ἓνα ἀλαφρό κύμα ἀπό ζέστη κι ἄρωμα. Στό χαντάκι, πίσω ἀπ' τίς φυλακές, ἀκούγεται μιά νεροχελώνα, ἀντίκρου στό δάσος οἱ τρίλες τ' ἀηδονιοῦ.

Ἦρθαν καί τόν πῆραν. Κοντά στήν πόρτα γύρισε, μάς χαιρέτησε μέ μιά κίνηση τοῦ χεριοῦ καί εἶπε:

– Παλαῖψτε νά εἶμαι ἐγώ ὁ τελευταῖος.

Πόσο όμορφη θά είναι αύριο ή ζωή!

Ο έρχομός καινούργιων άλαξε κάπως τή ζωή. Οί παλιοί ξεψάχνιαζαν τούς νεοφερμένους: Πότε πιάστηκαν, γιατί τούς κατηγορούν, άν όρίστηκε ή δίκη, άν ξέρουν κανένα νέο... Τούς ζύγιζαν, τούς τοποθετούσαν κάπου στή συνείδησή τους και τούς άφηναν ήσυχους. Γίνονται κι αυτοί, όπως κι οί παλιοί, νούμερα τής φυλακής. Όμως τουτός σά νά ήταν κάπως διαφορετικός. Τίς περισσότερες ώρες κάθονταν ξαπλωμένος κι άγνάντευε τίς άντικρυνές βουνοκορφές άπ τό βορινό παράθυρο. Στή συνηθισμένη «ανάκριση» άπάντησε κοφτά:

– Μέ λένε Σισμάνη Χαρίλαο. Είμαι τυπογράφος. Μέ κατηγορούν για κατασκοπεία...

“Όσο σύντομη ή «κατάθεση», τόσο περισσότερα και τά έρωτηματικά. Κι ό ίδιος μέ τή στάση του έριχνε νερό στό μύλο τής περιέργειας. Έδειχνε άφηρημένος, δέν έκανε παρέα μέ άλλους, δέν παραπονιόνταν. Μερικοί τόν πέρασαν για σπασμένο και προσπαθούσαν νά του δώσουν κουράγιο, άλλοι για κουτούτσικο κι άρχισαν τά άνοστα άστεία. Τό ζήτημα μπερδεύονταν πío πολύ, γιατί κανένας άπ τούς καινούργιους δέν τόν ήξερε. Τόν είχάν πάει στό «Μεταγωγών» άπ τό μπουντρούμι, τήν ώρα πού ξεκινούσαν για τίς φυλακές.

– Έμένα μου κόβει τό μάτι, λέει ό Πασάς. Τόν έσπασαν στό ξύλο και του έστριψε...

– Κρίμα! είσαι και δάσκαλος, άπαντάει ό Λάβρακας. Ίδέα δέν έχεις άπό ψυχολογία. Τήν άπολογία του έτοιμάζει.

Στή δεύτερη βόλτα στάθηκαν δίπλα στό Σισμάνη.

– Σύντροφε Χαρίλαε ! του σύστησε ό Θαλαμάρχης. Ρίξ-το και λίγο όξω.

– Δέ σκέφτομαι τή δίκη, άν ένοείς αυτό, άπάντησε ήρεμα. Δέν έχω και τί νά σκεφτώ. Δέν ύπάρχει τίποτα σέ βάρος μου κι αυτοί έχουν άπλοποιήσει πάρα-πολύ τά πράματα. Πρώτα άποφασίζουν ποιόν θά στείλουν στόν άλλο κόσμο κι ύστερα φτιάχνουν τό κατηγορητήριο... Ίσως νά τό έχει ή φύλακή, μπορεί και ή περίσταση. Κοιτάζεις άπ τό παράθυρο τά περασμένα και τά νοσταλγεϊς, όσο σκληρά κι άν ήταν. Μπορεί και ή ψυχή τ άνθρώπου νά είναι έτσι φτιαγμένη. Φτάνεις στήν κορφή κι άγναντεύεις πίσω μέ λαχτάρα, προτού πάρεις τή στροφή. Και ή δύση μου θυμισε μιά παλιά σκηνή. Τόν καιρό του ΕΛΑΣ πέτυχα σέ μιά πλαγιά του Παρνασσού. Στόν όρι-

ζοντα μακριά είχε σύνεφα πολλά. Πουπουλένια - βαμβακένια, σταχτιά -
- κρουστά - αφράτα. Ὁ οὐρανός ἔμιαζε μέ τό Αἰγαῖο - ἀκρογιάλια δαντε-
λωτά, ὄχτες τραχές, ἀμέτρητοι κόρφοι καί λιμνοῦλες γαλάζιες... Ἕλλη
μιά φορά... Ὅμως ἐμεῖς δέν εἶχαμε καιρό νά χαροῦμε τίς ὁμορφιές τῆς
φύσης. Τώρα ἐδῶ μᾶς δίνεται ἡ εὐκαρία νά ἐμφανίσουμε τό φιλμ πού τό
τραβούσαμε τότε στά πεταχτά...

- Τέτοια ἐποχή καί ὄνειροπολήματα! Κούνησε τό κεφάλι ὁ Πασάς.

- Ἀκριβῶς! Στίς ἀπότομες καμπές τό ὄνειροπόλημα εἶναι ὁ χυμός τῆς
ζωῆς, τό φτερό τῆς προόδου. Ἀκούστηκε βόμβος ἀεροπλάνου κι ὁ Σισμάνης
συνέχισε: Πόσον καιρό δέ στάθηκε ὁ Δαίδαλος κι ὁ Ἴκαρος ἐκεῖ στά
ἄξινα ἀκρογιάλια τῆς Κρήτης μπροστά στό ἀπέραντο πέλαγος, ὄνειροπο-
λώντας νά φτιάξουν φτερά!.. Κάποιος ἄλλος ἀγνάντευε ἀπ' τό παράθυρο
τῆ γειτονιά, τῆ βυθισμένη στή φτώχεια καί τήν κακομοιριά, κι ἔγραψε, πῶς θά
ρθεῖ ἕνας καιρός... Κι ἄλλοι ἀργότερα κοσκίνισαν τά πέταξαν τίς οὐτο-
πίες, πρόστεσαν καινούργια κι ἔφτιαξαν τό Μεγάλο Ὄνειρο. Ἀκόμα καί
κεῖ, ὅπου τό ὄνειρο «ἔγινε ἔργο ζωντανό», στή θέση του φύτρωσαν ἄλλα.
Χωρίς ὄνειρο δέ ζεῖ ἡ ἀνθρωπότητα.

- Βρῆκε καί τόν καιρό καί τόν τόπο... φουρκίστηκε ὁ Σκάλας, πού ἦταν
καταδικασμένος σέ θάνατο καί μάταια περίμενε ἀπάντηση στήν ἔφεση.

- Ἰσως νά ἔχεις δίκιο, σύντροφε, θά κάνουμε ὅ,τι μπορούμε νά σταματή-
σουν οἱ δίκες, οἱ ἐκτελέσεις, ὅμως πέρα ἀπ' αὐτό... Πόσοι ἄλλοι πρὶν ἀπό
μᾶς δέ βρέθηκαν μπροστά σέ μιά τέτια στιγμή!.. Κι ἔφυγαν, ἀφήνοντας -
- μας γιά κληρονομιά τούς χορούς, τά τραγούδια, τά ὄνειρά τους. Κι ἦρθε
ἡ δική μας σειρά νά τά συνεχίσουμε. Κι ὕστερα ἀπό μᾶς θά ρθοῦν ἄλλοι...
Ἄλλωστε ὁ θάνατος, εἴτε στό κρεβάτι, εἴτε στό ἀπόσπασμα, εἴτε κάπου
ἄλλου, θάνατος εἶναι, ὁ ἴδιος πάντοτε, διαφέρει μόνο ἀπό τό τί θά ἀφήσει
πίσω του. Καί τί θά κερδίσουμε νά σκαλίζουμε συνέχεια τήν ἴδια πληγή!
Θά φαρμακώσουμε μόνο ὅσες μέρες μᾶς ἀπομένουν, πού μπορεῖ νά εἶ-
ναι λίγες, ὅμως, ποιός ξέρει, μπορεῖ νά εἶναι καί πολλές

Ὁ Πασάς, σάν εἶδε τό φύλακα τῆς ὑπηρεσίας στό προαύλιο, τράβηξε
τό Λάβρακα ἀπ' τά μπράτσα καί μουρμούρισε:

- Θεοπάλαβος! Θά τόν στείλουν στό Στρατοδικεῖο κι αὐτός, ἀντί νά φρο-
ντίσει γιά μάρτυρες, δικηγόρο... ἀεροβατεῖ...

- Κι ἐγώ σοῦ λέω, δέν μπορεῖς νά μπεις στήν ψυχὴ τ' ἀνθρώπου. Κάνει
τόν ὑπερεπαναστάτη, γιατί δέν ὑπάρχει τίποτα σέ βάρος του. Περιμένει
σήμερα - αὔριο νά τόν ἀφήσουν νά βγεῖ καί νά χαρεῖ τίς ὁμορφιές τῆς
φύσης.

Ὁ Σισμάνης ἔμεινε πάλι μόνος. Θυμᾶται. Ὁ καθηγητής τῶν ἐλληνικῶν
στό Γυμνάσιο τούς εἶχε βάλει νά γράφουν ἔκθεση «ἐντυπώσεις ἀπό μιά
ἐκδρομὴ». Τοῦ γύρισε τό τετράδιο μουρμουρίζοντας: «Σισμάνη! εἶσαι ὁ-

νειροπόλος. Στη ζωή προκόβουν οι θετικοί άνθρωποι, οι πρακτικοί κι όχι οι φαντασιόπληκτοι...»

Είχε γράψει για ένα χωριουδάκι, τή Χαραυγή, ξαπλωμένο αναπαυτικά στά πόδια του βουνοῦ, για ένα ανοιξιιάτικο γλυκό απόβραδο, για τόν καπνό π ανέβαινε άπ τά τζάκια, τίς νοικοκυρές, πού μπαινόβγαιναν στά σπιτία, τά παιδιά, πού έπαιζαν στίς ρούγες, για τή χαρούμενη - ήσυχη κι εύτυχισμένη άγροτική ζωή... Τέτιο χωριό δέν είχαν βρεϊ στήν έκδρομή. Δέν αποκλείεται και νά μήν ύπήρχε τέτιο χωριό. Όμως αυτός έτσι τό ήθελε κι έτσι τό έγραψε. Τό παρατσούκλι άρεσε. Τό πήραν οι συμαθητές του και τόν πείραζαν κι, αν δέν τόν έδιωχναν λίγο άργότερα άπ τό σχολιό, ίσως σήμερα νά μήν τόν έλεγαν Σισμάνη...

Έτσι. Από παιδί είχε τή λόξα. Κι έγινε σωστή άρώστια στά Μεγάλα Χρόνια. Βοήθησαν κι οι συνθήκες. Τόν περισσότερο καιρό, θαμένος μέσ τή γή, μακριά άπ τόν κόσμο, μακριά άπ τό φώς. Σάν τέλιωνε τή δουλιά, ξάπλωνε στό στρώμα μοναχός κι όνειροπολουσε. Τή νύχτα, όταν είχε σκοτάδι και καλόν καιρό, ανέβαινε στήν τaráτσα κι άγνάτευε τά φώτα, κι άγνάτευε τ άστρα, κι άκουγε τή βοή τής πόλης, κι όνειροπολουσε τόν καινούργιο κόσμο...

Κι ή άγάπη του είχε κάτι τό όνειροπόλο. Είχαν πάει έκδρομή. Μαζί κι ή Στέλα. Κάποια στιγμή ξεκόπηκαν. Τής πέταξε ένα κλωναράκι πευκο, του έριξε ένα λιθαράκι. Τήν κυνήγησε άπό πέτρα σέ πέτρα, άπό δέντρο σέ δέντρο και κει στό λαγγαδάκι γλύστρησε ή κοπελιά. Τής πρόσφερε ένα άγριοτριαντάφυλο κι αυτή μιά μαργαρίτα...

Όταν του έδωσαν έντολή νά κλειστεί στό χειροκίνητο τυπογραφείο, του είπαν: «Κανένας δέ θά μάθει, πού θά πās και τί θά κάνεις». Κι έμεινε πάλι μόνος. Κι όνειροπολουσε κι έκανε σχέδια νά έβρισκε έναν τρόπο νά έστελνε ένα μήνυμα σή Στέλα. Κι έφτιασε ένα πακέτο χαρτί μέ τή «μαργαρίτα» ζωγραφισμένη δίπλα στό λαγγαδάκι. Και τής άπάντησε μέ τόν ίδιο τρόπο.

Κάποτε τό όνειροπόλημα πέρασε άπ τήν άλλη πάντα. Ένα φεγγάρι άντάμωσε τή Στέλα στό βουνό. «Νά παντρευτοῦμε!» τόν πάλαιβε εκείνη. Αύτός άλιώς όνειρεύονταν τήν οικογενειακή ζωή... Νά έρχονται ή χιλιάκριβη ή Λευτεριά. Νά γίνονταν ήσυχία. Νά είχαν ένα σπιτάκι μέ λουλούδια στήν αύλή. Νά γυρίζουν άπ τή δουλιά και νά πηγαίνουν ξένιαστοι περιπατο... Κι ήρθαν τά μεταβαρκιζιανά και τώρα...

Μπήκε κάποιος κι έδωσε στό θαλαμάρχη μιά τσαλακωμένη έφημερίδα. Είχε τή φωτογραφία του Σισμάνη κι έγραφε... και τί δέν έγραφε! Στέλεχος,

φυλακές, έξοριες, τυπογραφεία, κώδικες, άσυρματοι... Ούτε θεοπάλαβος ούτε κομμουνιστής του γλυκού νερού. Οί δυό φίλοι κοιτάχτηκαν στά μάτια και για πρώτη φορά συμφώνησαν: Τήν είχε πατήσει και για αυτό τώρα έλεγε μεγάλες κουβέντες. Τήν ίδια στιγμή φώναξαν τό Σισμάνη στό γραφείο. Ο διευθυντής του διάβασε ένα κομάτι άπ τό κατηγορητήριο και μισή ώρα σχεδόν συνέχισε τήν κατήχηση. Ο Σισμάνης ούτε και πρόσεχε. Άπ τό παραθύρι φαίνονταν ή κοιλάδα και ή άντικρυνή πλαγιά ώς τήν κορφή του λόφου. Πρασινάδα σκέπαζε τή γή κι άπό πάνω έσκυβαν οί άσημένιες έλιές. Γάργαρος ό ουρανός κι ό τόπος γελοῦσε κάτω άπ τίς άχτίδες του ήλιου. Κοίταζε και ροφούσε λαίμαργα τήν όμορφιά, τά χρώματα...

- Τ άκουσες; του έκοψε τούς ρεμβασμούς ό διευθυντής.
- Τά ξέρω άπόξω. Μου τά είπαν χίλιες φορές στήν Άσφάλεια.
- Και τί σκέφτεσαι νά κάνεις; Ξέρεις τί σε περιμένει.
- Θά παραδεχτώ τήν ένοχή μου και τελιώνει ή υπόθεση, τ άπάντησε νά τόν ξεφορτωθεί.

Άστραψε τό μάτι του διευθυντή.

- Τότε, κάτσε και γράψε μιά έκθεση.

Ο Σισμάνης σά νά συνήρθε.

- Καλύτερα στό δικαστήριο. Θά είναι και πολύς κόσμος εκεί.

Τήν άλλη μέρα ξανά στό γραφείο. Ο διευθυντής βιάστηκε νά φωνάξει ένα δικό του δικηγόρο.

- Κάποιος γνωστός σου με παρακάλεσε νά αναλάβω τήν υπόθεση. Θά ήθελα νά ξέρω, αν θά όμολογήσεις τήν ένοχή σου.

- Όσα λέει ή ασφάλεια είναι ψέματα άπ τό «Α» ώς τό «Ω». Αν τό παραδεχτώ, θά με καταδικάσουν εκατό φορές σε θάνατο.

- Για τή γενική, τήν πολιτική ευθύνη μιλάω. Τίς καταθέσεις θά τίς μπάλωσουμε. Πρέπει νά συγουρευτώ, νά περάσω άπ τίς διάφορες υπηρεσίες και νά έπισπεύσω τή δίκη. Δέν είναι σωστό νά κάθεσαι υπόδικος.

Ο Σισμάνης τώρα κατάλαβε τίς συνέπειες. Τό κόμμα ήταν σχεδόν διαλυμένο. Όξω δέν είχε κανένα συγγενή, για νά φροντίσει. Η Στέλα, κι αν έμαθε, πώς πιάστηκε και παράνομη νά μήν ήταν, τί μπορούσε νά κάνει! Είχε μόνο μιά έλπίδα. Νά παραταθεί όσο τό δυνατό περισσότερο ή υποδικία, μήπως γίνονταν καμιά γενικότερη άλαγή. Κείνη ή φράση «Θά παραδεχτώ τήν ένοχή μου» θά τόν έστελνε μιά ώρα γρηγορότερα στον άλλο κόσμο... κι άπότομα πάλι στή σκηνή ή «λόξα» του. Οί άλλοι δέν είχαν καμιά σχέση με τή δική του υπόθεση. Τούς κόλησαν σ αυτόν μόνο και μόνο νά τούς στείλουν στό στρατοδικείο. Αν άλλαζαν οί μάρτυρες τίς καταθέσεις, μπορούσαν νά γλυτώσουν τουλάχιστον εκείνοι. Κούνησε τό κεφάλι, ούτε καταφατικά, ούτε άρνητικά, κι ό δικηγόρος του περιέγραψε σε χοντρές γραμ-

μές τό σχέδιο τῆς δίκης.

Γύρισε στό θάλαμο καί ξάπλωσε πικραμένος. «Έκανα μιά βλακεία καί μισή», σκέφτηκε. «Σισμάνης! στό έπισκεπτήριο», άκούστηκε μιά φωνή στό προαύλιο. «'Ο δικηγόρος εἶπε μέσα του, κάτι ξέχασε καί γύρισε πίσω. Θά τοῦ πῶ: «Δέν ἔχω άνάγκη άπό υπεράσπιση» κι ἔτσι θά κερδίσω κάμποσο καιρό». Στά κάγγελα στέκονταν μιά γριούλα.

- Ἦρθα, παιδί μου, γιά τό Βαγγέλη μου. Σοῦ ἔφερα καί σένα ἕνα πακέτο τσιγάρα άπ τή θεία σου τήν Εὐανθία.

'Ο Σισμάνης δέν κάπνιζε. Στήν πόλη δέν εἶχε οὔτε Εὐανθία, οὔτε ἄλλη θεία. Ἐτοιμάστηκε νά πει: «Κυρούλα! κάνεις λάθος», ὅμως δίπλα στέκονταν ὁ φύλακας. Θά τήν τραβοῦσαν στό, «ιδιαιτέρο» καί θά τήν ἔδερναν νά μαρτυρήσει άπό ποῦ ἦταν τά τσιγάρα. Τά ἔβαλε στή τσέπη, εὐχαρίστησε τή γριούλα ἔστειλε χαιρετίσματα στή θεία τήν Εὐανθία καί γύρισε στό θάλαμο.

'Ο Ταρσῆς, πού ἔκανε βόλτες, ζήτησε τσιγάρο άπ τό Σκάλο.

- Ποῦ νά τό βρῶ; τ άπάντησε κείνος, μουτρωμένος. Σάν κι εἶχα ἔπισκεπτήριο;

'Ο Χαρίλαος ἔβγαλε τό πακέτο, μοίρασε τά τσιγάρα καί, κει ποῦ ετοίμαζονταν νά πετάξει τό κουτί, εἶδε σέ μιά γωνία τή «μαργαρίτα» ζωγραφισμένη δίπλα στό ρεματάκι. Ξεχείλισε ἡ καρδιά του άπό χαρά. Ξαπλωσε κι ἄρχισε ξανά τό ὄνειροπόλημα. Ποῦ νά βρίσκεται; Ἴσως στόν ἴδιο τάφο, τό δικό του, ἴσως στήν ἴδια δουλιά. Κοιτάζει τή «μαργαρίτα» μέ λαχτάρα καί κουβεντιάζει νοερά: Στέλα! σ εὐχαριστῶ. Μείνε ἤσυχη. Ἐχω κουράγιο. Ὅ,τι κι ἂν συμβεῖ... Ἄν σ ἄκουγα καί παντρευόμαστε, μπορεῖ νά εἶχες σήμερα κάποιον δίπλα σου, ὥσπου νά περάσει ὁ πόνος καί νά φτιάξεις ξανά ὄνειρα...»

Οἱ δικαστές τό πρωί, τήν ὥρα τοῦ καφέ, μελέτησαν «έπιστάμενα» τή δικογραφία των καί τώρα σοβαροί καν...δίκαιοι ανέβηκαν στίς ἔδρες τους. Οἱ «αὐτόπτες» μάρτυρες κοκίνιζαν στήν αίθουσα άναμονῆς. Τά σώματα τοῦ ἔγκλήματος-τυπογραφικά στοιχεῖα, φορητοί ασύρματοι, κρυπτογραφικοί κώδικες...- κουβαλήθηκαν στό διπλανό δωμάτιο. Οἱ δικηγόροι πιάνουν θέσεις. Οἱ δημοσιογράφοι -άρεκέτά πολλοί τή φορά αὐτή- πάνε κι ἔρχονται. Πυκνώνει τό άκροατήριο. Ἄπό στόμα σέ στόμα εἶχε διαδοθεῖ, πῶς θά γίνονταν μιά συντριπτική άποκάλυψη.

Τελιῶσαν οἱ μάρτυρες κατηγορίας - υπεράσπισης δέ χρειάζονταν - καί δόθηκε ὁ λόγος στό Χαρίλαο καί γιατί αὐτόν ἔφερναν σάν άρχηγό καί γιατί μέ τήν άπολογία του ἤθελαν νά σπάσουν τό ἠθικό τῶν ἄλλων.

- Ὁμολογῶ, κ. δικαστές. Εἶμαι καί κατάσκοπος, καί προδότης, καί μίσθαρνο ὄργανο. Ὅμως ποιός ἔφταιξε νά γίνω τέτιος καί χειρότερος; Πρώτη καί καλύτερη ἡ βάβω μου. Καθόμαστε τίς μεγάλες νύχτες τοῦ χειμῶνα στό τζάκι καί μᾶς ἔλεγε παραμύθια γιά δράκους καί βασιλόπουλα... Δεύτερος

ὁ δάσκαλος. "Ὅταν διηγούνταν τούς μύθους τῆς ἀρχαιότητος, ἐμεῖς κρεμόμαστε ἀπὸ τὰ χεῖλη του. "Ἐφταιγε κι ὁ χαρακτήρας μου. "Ἦμουν ὄνειροπόλος..." Ἐβλεπα μὲ τὴ φαντασία τὸν "Ἀη-Γιώργη, λεβέντη κι ὁμορφο, νὰ χτυπάει μὲ τὸ κοντάρι του, τὸ θεριὸ νὰ σπαρταράει, νὰ φοβάει καὶ τὸν κόσμο νὰ τρέχει λεύτερος γιὰ νερό στὴ βρύση... ἔβλεπα τὸν Ἡρακλῆ νὰ πατάει τὸ νευρώδικο πόδι του στὸ λαιμὸ τῆς Λερναίας Ὑδρας, νὰ κόβει ἕνα-ἕνα τὰ κεφάλια καὶ νὰ καίει τὴν πληγὴ μὲ τὸ δαυλὸ νὰ μὴ φυτρώσουν ξανά... Καὶ λαχταροῦσα κι ὄνειροπωλοῦσα νὰ γινόμεθα κι ἐγὼ σὰν αὐτούς... Θὰ πεῖτε: Γιατί τὰ λέω αὐτά; Γιὰ νὰ καταλάβετε τὴν αἰτία, πού ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο ὡς ἐδῶ, γιατί, ἂν δὲν βροῦμε τὴν αἰτία, δὲ θὰ γιатρέψουμε τὴν ἀρώστια. Ὁνειροπολοῦσα κι ἔλεγα: Γιατί νὰ μισεῖ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἄνθρωπο;! Γιατί νὰ πεινάει ὁ κόσμος;! Ὅσα ξοδεύονται γιὰ τὸ θάνατο, ἂν πήγαιναν γιὰ τὴ ζωὴ!... Νὰ φτιάχναμε μιὰ κοινωνία γεμάτη χαρὰ - ἀγάπη - εἰρήνη!...

Ὁ Πρόεδρος σκύλισε.

- Φτάνει! Φτάνει! Αὐτὸ εἶναι κομμουνιστικὴ προπαγάνδα.

Ὁ Σισμάνης ἔσιωσε τὸ κορμί, σήκωσε πιὸ ψηλὰ τὸ κεφάλι.

- Κύριοι δικαστές! Ἀφήστε-με νὰ τελιώσω. Σᾶς λέω, τί σκεφτόμουν τότε. Τὸ τί πιστεύω τώρα, θὰ τὸ ἀκούσετε ἀμέσως.

- Αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει. Πές-το μὲ δύο λόγια καὶ τελιώνουμε.

- Ὡς τὰ σήμερα ἔχουν γίνεαι ἕνα σωρὸ δίκες. Οἱ ἴδιοι μάρτυρες, οἱ ἴδιες καταθέσεις, μόνο οἱ κατηγορούμενοι ἀλλάζουν. Ἄλλοι καταδικάστηκαν σὲ πολύχρονη φυλακὴ, ἄλλοι σὲ θάνατο. Κάμποσοι ἔχουν ἐκτελεστεῖ κιόλας... ὅμως σὲ καμιὰ περίπτωσι δὲν ἀποδείχτηκε ἡ ἐνοχὴ. Καὶ χρειάζονταν μιὰ ἀνοιχτὴ ὁμολογία νὰ δικαιολογήσει τίς παλιές καταδικές καὶ νὰ δημιουργήσει προηγούμενο γιὰ τίς μελλοντικές. Ἐτοὶ κλείστηκε μιὰ συμφωνία ἀγραφῆ. Οἱ μάρτυρες νὰ ἀλλάζουν βασικά τίς καταθέσεις, νὰ ποῦν δηλ. ἕνα μέρος τῆς ἀλήθειας. Ἐτοὶ θὰ μὲ διευκόλυναν νὰ γλυτώσω τὸ κεφάλι μου. Τούς εὐχαριστῶ, γιατί ἐκπλήρωσαν τίς ὑποσχέσεις τους. Ἐνας ὁμολόγησε, πῶς δὲ βρῆκαν τυπογραφεῖο, ὁ ἄλλος, πῶς μ' ἐπίασαν στὸ δρόμο χωρὶς σακάκι καὶ δὲν κουβαλοῦσα στὴν πλάτη ἀσυρμάτους κι ἄλλα τέτια κι οἱ τσέπες τοῦ παντελονιοῦ μου εἶναι -κοιτάχτε- ὀλότελα τρύπιες κι ἂν ἔβαζε μέσα τούς κώδικες, τὰ κρυπτογραφήματα... θὰ τὰ ἔχανε... Ὁ «ἐνοικιαστής», ὅταν εἶδε τὴ φωτογραφία μου στὶς ἐφημερίδες, πῆγε στὴν Ἀσφάλεια καὶ κατέθεσε, πῶς καθόμουν στὸ σπίτι του. Ἐδῶ ἀμφιβάλει, ἂν ἦμουν ἐγώ... Τώρα ἔρχεται ἡ σειρά μου νὰ ἐκπληρώσω ἐγὼ τὴν ὑποσχέσή μου. Νὰ ἀναλάβω τὴν εὐθύνη μου... Τὸ συγκεκριμένο κατηγορητήριό σὲ καμιὰ περίπτωσι δὲν πρόκειται νὰ τὸ παραδεχτῶ. Ἀφοῦ τὸ ἀναίρεσαν οἱ ἴδιοι οἱ μάρτυρες. Οἱ συγκατηγορούμενοι δὲν εἶχαν καμιὰ σχέση καὶ ἐπαφὴ μὲ μένα...

- Σ' ἀφαιρῶ τὸ λόγο! Σ' ἀφαιρῶ τὸ λόγο!, πετάχτηκε ὁ Πρόεδρος.

- Κύριε Πρόεδρε! Δὲ μὲ κατάλαβες. Σημασία ἔχει ἡ γενικὴ πολιτικὴ τοῦ

ΚΚ κι όχι αν είναι ή όχι σωστή μία συγκεκριμένη καταγγελία. Σ αυτό σκέφτομαι νά φτάσω.

– Αφήστε-τον, κ. Πρόεδρε, παρακάλεσε ο συνήγορος, πού δέν είχε χάσει τελίως τίς ελπίδες. Αυτό μās χρειάζεται.

– Αυτό μόνο! Αυτό! Φώναξε ο Πρόεδρος.

– Πραγματικά. Ή πολιτική μου -δηλ. του Κόμματος. Ήγώ δέν έχω ξεχωριστή πολιτική δική μου- είναι πέρα γιά πέρα άντεθνική, προδοτική, ξενόδουλη. Γι αυτό υπάρχουν αποδείξεις, όσες θέλετε. Στά σύνορα -άπ τήν μία άκρη ως τήν άλλη- σ όλες τίς βουνοκορφές, τά διάσελα, τά σταυροδρόμια...χιλιάδες, δεκάδες χιλιάδες και περισσότεροι ακόμα κομμουνιστές και έαμίτες φρουρούν και θά φρουρούν στόν αιώνα τόν άπαντα τή λευτεριά και άνεξαρτησία τής Πατρίδας μας.

– Κάτω! Κάτω! Κάτσε κάτω! ούρλιαξε ο Πρόεδρος.

– Όσο γιά τή Σοβιετική Ένωση, έχει δικά της έδάφη. Δέν τής χρειάζονται ξένα. Τό κακό βρίσκεται κάπου άλλου. Ή αν κατέβαινε λίγο παρακάτω ο Ταλμπούχιν, δέ θά είχε κότσια νά κάνει επέμβαση ο Τσώρτσιλ κι άργότερα ο Τρούμαν κι ο λαός μας θά ήτο σήμερα λεύτερος...

Τά τελευταία λόγια άλλοι τ άκουσαν κι άλλοι όχι. Στήν αίθουσα έπικρατοῦσε πανδαιμόνιο. Ή Πρόεδρος χτυπούσε τό κουδοῦνι και στρίγγλιζε. Οί δικαστές, παρά τήν έθιμοτυπία, φώναζαν: Σέ θάνατο! Σέ θάνατο! Οί χωροφυλάκοι προσπαθοῦσαν νά βγάλουν τό Σισμάνη όξω άπ τήν αίθουσα...

Οί σκοτινές δυνάμεις δέν πέτυχαν μία «συντριπτική άποκάλυψη», όμως και τό όνειρο του Χαρίλαου του Σισμάνη νά βοηθήσει κάπως τούς συντρόφους του, έμεινε όνειρο.

Τρείς μέρες άργότερα, πολύ πρωί, ξεκίνησε ή συνοδεία. Τό άπόσπασμα πήρε θέση γέμισε τά όπλα έπιδειχτικά, τά σήκωσε και τά έφερε «έπί σκοπόν». Ή Σισμάνης κοίταζε τά γύρω βουναλάκια, τό γαλάζιο ούρανó, τόν ήλιο, πού πρόβαινε στήν άνατολή κι, όταν ο έπικεφαλής τόν ρώτησε «τελευταία σου θέληση;» άπάντησε σιγά:

Πόσο όμορφη θά είναι

αῦριο ή ζωή !

Ὁ Κέδρος τοῦ Μπάρμπα - Στέλιου

Γιὰ νά πέσουμε ἀπ τὴν ἄλλη πάντα -κατὰ τὴ θάλασσα- καβαλήσαμε στὶς ἀρχές Ἰούνη τὸ βουνό καὶ φτάσαμε τίς πρωινές ὥρες στὴ Στρουγγούλα. Στὸ γυμνὸ δέν εἶχαν ἀνεβεῖ τὰ πρόβατα ἀκόμα καὶ μυριάδες λουλουδάκια τὸ καθένα μὲ τὸ δικό του χρῶμα, ἄρωμα καὶ σχῆμα κεντοῦν τὸ καταπράσινο χαλί. Βράχοι σκόρπιοι ἐδῶ κι ἐκεῖ καὶ πάνω τους νησάκια ἀπὸ χλόη καὶ θυμάρη. Στὰ ζερβά καὶ τίς χαράδρες τὸ χιόνι παλαίβει μὲ τὸ χάρο. Ὑστερα ἀπ τὸ ὄροπέδιο θεόρατοι γκρεμοί, πεζοῦλες ἀπὸ σταχτογάλαζο γρανίτη, κηπάκια πράσινα, κρεμασμένα στὸ χάος, καὶ τὸ ἀλπινικὸ χορτάρη σφυρίζει καὶ βογγάει, καθὼς τὸ δέρνουν τοῦ βοριά τὰ κύματα. Χαμηλά τὸ ριζὸ ἀραιοκεντυμένο, σὲ συνέχεια χωραφάκια καὶ χερσότοποι, χωριουδάκια, δεξιὰ-ζερβιά βουνά, γυμνά κι αὐτά, καὶ στὸ βάθος μπροστά χάνεται ἡ θάλασσα μὲς τὴν πρωινὴ ἀσημένια καταχνιά. Ἀπὸ κεῖ περνοῦσα γιὰ πρώτη φορά καὶ μαγεμένος ἀπ τὸ μεγαλεῖο τῆς φύσης, ἀναστέναξα:

- Τὶ ὀμορφιά!

Ὁ φίλος μου ὁ Μαυροβουνιώτης κατάγονταν ἀπὸ κείνα τὰ μέρη κι εἶχε χαρεῖ καὶ τὴν ὀμορφιά τους, καὶ τὸ μεγαλεῖο τους, καὶ πῶς πολὺ τὴν πίκρα τους.

- Μόνο μιά τέτια ἐποχὴ, μурμουρίσει. Ἀργότερα καίγεται ὅλος ὁ τόπος. Ἡ περιοχὴ εἶναι ἀπ τίς πῶς φτωχές.

Κατεβήκαμε τὸ γιδόσυρμα. Ἐγὼ στὴν οὐσία δὲ βάδιζα. Καθόμουν στὸ πλευρό, πιανόμουν ἀπ τὰ χορτάρη καὶ τίς πέτρες, ἄπλωνα τὸ ἓνα πόδι μπροστά καὶ γλιστροῦσα ἓνα βῆμα, χωρὶς νά κοιτάξω καθόλου κατὰ-δῶ καὶ κατὰ-κεῖ. Μ' ἔπιανε ζαλάδα. Ὑστερα ἀπ τοὺς γκρεμούς σταματήσαμε λίγο στὸ Τσιουμακάκι, ἓνα βράχο καφετί-κοκινωπό. Στὸ ἀντικρινὸ ὑψωματάκι στέκονταν ὀρθὸς ἓνας ξέρακας μὲ τρία ἀσπρόμαυρα κλωνάρη.

- Πάει κι ὁ Κέδρος τοῦ Μπάρμπα - Στέλιου! ἀναστέναξε ὁ φίλος μου...

Ἦταν μετὰ τὴ Βάρκιζα, ὅταν ἄρχιζε τὸ καινούργιο ἀντάρτικο. Πολὺ δύσκολες συνθήκες. Μᾶς ζόρισαν ἀπὸ παντοῦ. Μέρη νηστικοί. Μείναμε χωρὶς πυρομαχικά. Εἶχαμε μόνο μιά διέξοδο. Νά ἀνεβοῦμε στὸ βουνό καὶ νά τραβήξουμε κατὰ τὸ βοριά, μήπως ἀνταμώσουμε ἄλλα τμήματα. Τραυματίστηκα στὸ Λοῦρο καὶ καταλαβαίνεις ἂν μποροῦσαν ν' ἀνεβοῦν τὸ Γιδόσυρμα, κουβαλώνοντας-με στὴν πλάτη. Ἄν εἶχα μιά σφαῖρα ἀκόμα... Κι ἦταν σκληρὴ ἀνάγκη κι ὄχι ἵποτισμός ἢ κάτι ἄλλο, ὅπως θές πές-το. Ὅποιους

ἔπιαναν, γέρους ἢ λαβωμένους, τοὺς βασάνιζαν ἀπάνθρωπα, τοὺς ἔκοβαν τὰ κεφάλια καὶ τὰ περνοῦσαν ἀπὸ χωριά καὶ πόλεις νά τρομοκρατήσουν τὸν κόσμον. Μὲ πῆγαν κοντὰ στό ρέμα, μ' ἔκρυψαν στοὺς θάμνους κι ἔφυγαν λέγοντας: «Μιλήσαμε σέ κάποιον νά σέ προσέχει, ὥσπου νά ρθοῦμε νά σέ πάρουμε...»

Αὐγουστος. Ὡλα καμένα γύρω κι ἀπέραντη ἡ ἐρημιά. Ποτέ δέν ἦμουν τόσο ἀπαγοητευμένος. Κύλησε ἡ μέρα. Ὁ ἥλιος ἔκατσε στά μακρινὰ βουνά. Ἐρχεται ἡ νύχτα. Συλογιέμαι κι ὄλο συλογιέμαι. Ἀπὸ παντοῦ παραμονεύει ὁ κίνδυνος. Δέν μπορῶ νά περπατήσω. Ἐχω μισό παγούρι νερό καὶ τίποτε ἄλλο. Καὶ ἡ ὑπόσχεση ἦταν μόνο γιὰ κουράγιο. Κι ὥστόσο!... Πάνω στή φωτιά ὁ ἄνθρωπος γίνεται τολμηρός. Τώρα καὶ σφαῖρα νά εἶχα... Ἡ ζωὴ, ὅπως θές πές-το, εἶναι γλυκειά.

Κάποια στιγμή φάνηκε στήν ἀντικρυνή πλαγιά ἓνα κοπαδάκι πρόβατα. Στό κατόπι ἀκολουθοῦσε ὁ τσοπάνος καὶ περπατοῦσε ἀργά, πολὺ ἀργά, σὰ νά ἦταν κουρασμένος ἀπ' τὴ δουλιὰ, ἀπ' τὴ ζωὴ. Ἄφησε τὰ ζωντανά νά πιοῦν νερό, νά μαζέψουν κανένα χλωρὸ χορτάρι δεξιά-ζερβιά ἀπ' τὸ ρέμα κι αὐτὸς ἦρθε καὶ κάθησε στό βράχο τρία μέτρα μακριὰ ἀπὸ μένα. Τραβάει ἀπ' τὸν κόρφο τὴ σακούλα, βγάζει ἓνα ροκόφυλο, κομμένο ἀπ' τὶς ἄκρες, καὶ δυὸ κλωνιὰ καπνὸ. Τυλίγει τσιγάρο, τὸ πιάνει μὲ τὰ δόντια, τσακμακάει, τὸ ἀνάβει καὶ τραβάει μιά βαθειὰ ρουφηξιά. Μιά μαύρη σκούφια, σκεπάζει τὸ κάτασπρο κεφάλι του. Τὰ καμένα μουστάκια πέφτουν μπροστὰ στό στόμα. Τὰ κοντὰ-πυκνά-ἄσπρα γένια δέ σ' ἀφήνουν νά δεῖς τὸ χρῶμα, τὶς ρυτίδες τοῦ προσώπου. Τὸ πουκάμισο ξεφτισμένο, ἀδέξια μπαλωμένο. Ἡ ζέστη ἀφόρητη κι αὐτὸς φοράει σταυρωτὸ σουρτοῦκο καὶ στό μπράστο ἔχει κρεμασμένο ἓνα κοντοκάπι παλιό... Καπνίζει ἡσυχα-ἡσυχα καὶ μὲ τὸ βλέμα χαϊδεύει τὸν τόπο γύρω. Ἀκούω τοὺς χτύπους τῆς καρδιάς μου. Τί ἄνθρωπος νά εἶναι! Ἦρθε κι ἔκατσε στό βράχο ἐπίτηδες ἢ τυχαῖα; Μήπως σ' αὐτὸν εἶχαν μιλήσει;! Νά τοῦ κάνω σημάδι, πὼς ἐκεῖ ἦμουν κρυμένος; Δέκα λεπτά ἀργότερα σβῆνει τὸ τσιγάρο, χώνει τὸ ἀποτσιγάρο στήν τσέπη καὶ σηκώνεται. Τρέμει ἡ ψυχὴ μου. Ρίχνει μιά ματιὰ ἀκόμα γύρω, στρώνει τὸ κοντοκάπι κι ἀναμεράει τὰ χαμόκλαδα.

– Καλὴ-σπερα! Ὡς τὸ ρέμα θά σέ πάω, σβαρνώντας. Ἐκεῖ θά περπατήσεις, ὄχι καὶ πολὺ, στό κουτσό.

Ἀκουμπώντας μὲ τὸ δεξιὸ χέρι σ' ἓνα ξύλο καὶ μὲ τ' ἄλλο στὸν ὦμο τοῦ μπάρμπα-Στέλιου, ἀνεβήκαμε καμιά εἰκοσαριά βήματα, περπατώντας στό νερό.

– Φτάσαμε! Κάτσε.

Παραμέρισε τὰ χαμόκλαδα. Μέσα ἀπ' τὰ κέδρα καὶ τὶς ἀσφάκες φάνηκε ἓνα μέτρο ψηλότερο μιά μαύρη τρύπα. Ξάπλωσε μὲ τὴν κοιλιὰ, πιάστηκε

ἀπ τὶς ρίζες καί, σπρώχνοντας μὲ τὰ πόδια, σύρθηκε σὰ φίδι μὲ ἀφάνταστη δυσκολία. Χάθηκε πρῶτα τὸ κεφάλι, ὕστερα ἡ πλάτη... καί μὲ πολὺ κόπο κατάφερε νὰ μπεῖ. Γύρισε κατὰ πίσω κι ἔβγαλε τὰ χέρια ἀπ τὴν τρύπα.
– Ξάπλωσε μὲ τὶς πλάτες στό κοντοκάπι. Θά σέ τραβήξω ἐγώ. Βόηθα κι ἐσύ...

“Αναψε ἓνα κερὶ καί δέν μπορούσε νὰ τὸ κρατήσει. “Ετρεμαν τὰ χέρια του. Κι οἱ δύο εἶμασαν μούσκεμα στὸν ἰδρῶτα. Κατεβήκαμε τρία-τέσσερα βήματα, ἀνεβήκαμε ξανά στὴν καθατὸ σπηλιά, ἔσβησε τὸ κερὶ καί καθήσαμε στό σκοτάδι, ὥσπου νὰ ἔρθουν οἱ καρδιές μας στὸν τόπο τους.
– Ψηλά ἔχει μιά χαραμάδα καί δέν πρέπει νὰ ἀνάβεις τὴ νύχτα φῶς. Ἐκεῖ φαίνεται ὁ Κέδρος τοῦ Γρεβενιώτη. Ἄμα θά ἔχω κάτι γιὰ σένα, θά κρεμῶ τὸ καρδᾶρι κι ὅταν θά παρουσιάζεται κίνδυνος, τὴν κάπα μου. Σ ἓνα-δυὸ μέτρα βάθος περνάει τὸ ρέμα. Πάρε τὸ σκοινί. Μ’ αὐτὸ θά κατεβάζεις τὸ παγούρι γιὰ νερό καί τὴ νύχτα θά τ’ ἀφήνεις κρεμασμένο. Ντύσε τὸ σταυρωτό. Θά σ’ ἀφήσω καί τὸ κοντοκάπι. Ἐδῶ κάνει κρύο. Ἐγὼ δὲ θά μπῶ ἄλλη φορά. Δέν μπορῶ. Οὔτε καί χρειάζεται. “Εσφαξα ἓνα κρυαράκι. Πρέπει νὰ τὸ ψῆσω. Θά περάσεις λίγες μέρες. “Υστερα βλέπουμε. Καλή-νύχτα καί περαστικά σου.

Μπήκαμε στό Σεπτέμβρη. Ἡ σπηλιά μου ἔχει κι αὐτὴ τὶς χαρὲς τῆς. Ἡ μурμουρά τοῦ νεροῦ μοῦ κρατᾶει μέρα-νύχτα συντροφιά. Ἄκούω πότε τὸν ἀγέρα νὰ σκούζει στὶς γυμνὲς πλαγιές, πότε τὰ ἀγριοπούλια νὰ σφυρίζουν ψηλά στοὺς ἀπότομους γκρεμούς. Τὸ πρῶτ’ ἡλιοσκαπετάει ὁ ἥλιος στὴν ἀψηλότερη βουνοκορφή, σκορπάει λίγο τὸ σκοτάδι καί ζεσταίνεται τὸ σπιτί μου ὡς ἀργὰ τὸ βράδυ. Κάθουμαι ξαπλωμένος, γιὰ νὰ κλείσουν γρήγορα τὰ τραύματα, καί σηκώνουμαι μόνο δυὸ φορές τὴ μέρα. Ζυγώνω στό παραθυράκι μου καί βλέπω τὸν Κέδρο ἀπ τὴ διχάλα του κι ἀπάνω. Καί καρτερῶ τὸ σούρουπο. Ἐρχονται τὰ προβατάκια, πίνουν νερό στό ρέμα, περνοῦν μπροστά ἀπ τὴ σπηλιά καί χάνονται στὴ χαραδρίτσα πίσω ἀπ τὸ διάσελο κι ὁ μπάρμπα-Στέλιος μὲ τὰ κουδουνάκια τους μοῦ λέει «Καλή-σπέρα, καλή-νύχτα».

Στὰ πίσω χωριά χτυπήθηκε κάμποσες φορές τὸ τμήμα, σκόρπισε καί διαλύθηκε! Ἐπιασαν αἰχμαλώτους, τοὺς ἀνάκριναν κι ἔμαθαν, ποιοὶ σκοτώθηκαν, ποιοὶ τραυματίστηκαν, ποῦ καί πότε. Τότε στό ριζὸ βρισκόνταν μόνο ὁ γέρο-Γρεβενιώτης. Ἐστειλαν ἀνθρώπους κι ἔψαξαν, ἔβαλαν ἄλλους καί παραφύλαξαν κι ὕστερα τὸν κάλεσαν στό χωριό. Ὁ γέρος κρέμασε τὴν κάπα του στὸν Κέδρο καί πῆγε.

– ... Μπάρμπα-Στέλιο, ἄρχισε ὁ Πρόεδρος. Οἱ Ἐαμοβούλγαροι βγῆκαν πάλι στὰ βουνά. Καινούργιες συμφορὲς θά πέσουν στό κεφάλι μας. Τὸ κράτος θά σέ ἐνισχύσει καί σύνταξη θά σοῦ δώσει...

– Μετά χαρᾶς, Πρόεδρε. “Ο,τι θέλετε.

- Τό Μαυροβουνιώτη ποῦ τόν ἔχεις κρυμένο;

Μπήκε στή συζήτηση ὁ ἀστυνόμος κι ὁ ἀρχισυμορίτης τῆς περιοχῆς. Ὁ γέρος ἀπ τὶς ἀνακρίσεις κατάλαβε, πῶς δέν ἤξεραν τίποτε τὸ συγκεκριμένο κι ἔπιασε τὸ «δέ». Οἱ ὑποσχέσεις, οἱ φοβέρες κι οἱ βουρδουλιές δέν εἶχαν κανένα ἀποτέλεσμα κι ἔμεινε ὁ παπάς. Τό εἶχε παινευτεῖ κιόλας: «Σέ μένα θά τό πεῖ χαρτί καί καλαμάρι».

Ὁ Γρεβενιώτης ἀπό νωρίς εἶχε μείνει μόνος στή ζωή. Ἐδωσε τὰ χωράφια σέ μιά γειτόνισα χήρα μέ τέσσερα παιδιά κι αὐτός παιδευόταν μέ τὰ προβατάκια του. Τὴν ἀνοιξη τὰ ἔβγαζε στὸν Κέδρο. Μαζί του ἔσμιγαν κι ἄλλοι τσομπαναραῖοι. Τοῦ ἔστελναν μέ τὴ σειρά ἓνα λιανόπαιδο νά τόν βοηθάει κι αὐτοὶ καταπιάνονταν μέ τὰ χωράφια καί δέν ἔχαναν οὔτε μιά κούπα γάλα. Τό καλοκαίρι ἀνέβαινε στό γυμνό καί τὸ φθινόπωρο κατέβαινε πάλι στό ριζό. Περνούσαν τὰ χρόνια, λιγότευαν οἱ σμίχτες κι ἀπ τα 50 κι ὕστερα ἔμεινε μόνος. Ἀπὸ τότε δέν ἀνέβηκε ἄλλη φορά στό βουνό. Τώρα μπήκε στὰ 72. Βάδιζε ἀργά, πολὺ ἀργά. Λέει πολὺ λίγες κουβέντες. Νυστεύει τὶς Τετάρτες, τὶς Παρασκευές κι ὅλες τὶς σαρακοστές. Ξεμολογιέται καί μεταλαβαίνει κανονικά. Δέν ἀπλώνει χέρι σέ ξένο φρούτο. Στὴ ζωή του δέν τσακώθηκε οὔτε μιά φορά μέ κάποιο τσομπάνο, γείτονα. Κι, ὅταν αὐτὸς ἔχει δίκιο, ὑποχωρεῖ. Δέν κακολογáει, δέ βρίζει... Ἐάν μπορούσε νά ὑπάρχει κι ἓνας μόνος ἅγιος στὴ γῆ, αὐτὸς θά ἦταν ὁ μπάρμπα-Στέλιος. Κι ὁ παπάς στὴ «θρησκευτικὴ ἠλιθιότητα τοῦ γέρου», ὅπως ἔλεγε, στηρίζονταν.

Βγαίνοντας ἀπ τὸ κοινοτικό κατάστημα, ἔπεσε πάνω στὸν παπά, πού ἔκανε βόλτα.

- Παπούλη! ἦρθα νά πληρώσω τὰ ἐκκλησιαστικά.
- Πάμε στό σπίτι.

Ἄρχισε τὴν κουβέντα ἀπὸ μακριά, τόν κέρασε ἐπίτηδες καί δυὸ ρακιά.

- ... Μπάρμπα-Στέλιο! καιρὸ ἔχεις νά ἐξομολογηθεῖς.
- Εἶμαι ἀνάλαγος, Παπούλη. Ἄπ τὰ πρόβατα ἔρχουμαι.
- Ὁ ὕψιστος τὶς ἀκαθαρσίες τῆς ψυχῆς βλέπει.

Πέρασε τὸ πετραχήλι καί πῆρε τὸ Εὐαγγέλιο. Ὁ γέρο - Γρεβενιώτης ἔβγαλε τὴ σκούφια, ἔκανε σταυρό, γονάτισε κι ἔβαλε τὸ χέρι στό ἱερό βιβλίο. Κι εἶπε ὅλη τὴ ζωή του.

- Ἡ ψυχὴ σου, τέκνον μου, εἶναι ἀθῶα σάν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ὁ Χριστὸς γρήγορα θά σέ καλέσει νά ἀναπαυτεῖς στοὺς κόλπους του καί ζητάει νά ἐκπληρώσεις καί τὴν τελευταία σου ἀποστολὴ πάνω στὴ γῆ.
- Μετὰ χαρᾶς Παπούλη!
- Τ ἀποβράσματα τῆς κόλασης μέ τὴ δύναμη τοῦ διαβόλου ἐξαπατοῦν τοὺς ἀγαθοὺς ἀνθρώπους. Καταστρέφουν τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη, τὴν ἀγία οἰκογένεια...

Οι ρυτίδες βάθυναν απότομα στήν μπάλα του Γρεβενιώτη. Στο κούτελο πετάχτηκε ιδρώτας. Τό βλέμα σκοτεινίασε, μά δέν ταλαντεύτηκε καθόλου.

- Στο βουνό έχουν τά λημέρια τους. Κι έσύ...
- Θά έχω τό νοῦ μου, Παπούλη.
- Ἐπ τό Λοῦρο πήρες τό Μαυροβουνιώτη.
- Νά ρίξει ὁ θεός άστραπή καί νά μέ κάψει, ἄν εἶναι ἀλήθεια.
- Σέ εἶδαν.
- Στο κόσμο, παπούλη, υπάρχουν καί ἄνθρωποι κακοί, πού λένε ψέματα.
- Πές τήν ἀλήθεια νά ξαλαφρώσει ἡ ψυχή σου.
- Δέ νιώθω κανένα βάρος στήν ψυχή μου.
- Δέν θά ἐκπληρώσεις τήν ἐντολή του θεοῦ;
- Ὁ θεός ξέρει καί δέν μπορεῖ νά ζητάει ἄδικα πράματα. Δυό χρόνια μέ τό μέτρο έχω νά περάσω ἄπ τό Λοῦρο...

Ὁ παπός ὄλο κι ἔχανε τήν ψυχραιμία του. Θύμωσε, ἀγανάκτησε, ἀγρίεψε καί ἄλαξε σελίδα. Ἐπ τή νουθεσία, τήν καλοσύνη, καί τίς ἐντολές του Ἐψίστου πέρασε στίς ἀπειλές, στήν κόλαση, τό αἰώνιο πῦρ, τά καζάνια μέ τή χοχλαστή πίσσα, στούς κρεμασμένους ἄπ τή γλώσσα καί τά νύχια... ὁμως ὁ γέρο-Στέλιος δέν εἶπε τίποτα.

Τήν ἄλλη μέρα περισσότερο τόν ἔδειραν καί λιγότερο τόν ἀνάκριναν. Τήν τρίτη δέν τόν πείραξαν. Φοβήθηκαν μήν πεθάνει κι ἀποτύχει ἡ ἀποστολή τους. Τήν τετάρτη τόν ἄφησαν ἐλεύθερο. Πῆγε στό σπίτι κι ἔπεσε στό τζάκι, πεθαμένος. Τό μεσημέρι φώναξε τή γειτόνισα.

- Φέρε τά ρούχα μου ν ἀλάξω. Θά πάω νά δῶ τί ἔγιναν τά πέντε ζωντανά.

Ἐβαλε στό σακούλι λίγο ψωμί, τυρί καί κάμποσα κουκιά, ρεβύθια καί καλαμπόκι ἄβραστα. Εἶπε νά γεμίσει κι ἓνα ἀκόμα, μά δέν μπορούσε νά τά κουβαλήσει. Θά κινούσαν καί τήν περιέργεια του κόσμου. Τό πέρασε στήν πλάτη, τό καμουφλάρισε μέ τό σουρτουῦκο καί ξεκίνησε. Περπατάει μέ κόπο καί συλογιέται. Καί κατάλαβε. Ἐπ τήν ἀρχή ἔκανε λάθος. Θά ἔπρεπε νά ἔχει πεῖ τό μυστικό καί σ ἓνα δεῦτερο - ἔμπιστο πρόσωπο. Τώρα! ἄν πάθει τίποτα;!

Νύχτωσε ἐκεῖ, πού τελιώνουν τά χωράφια κι ἀρχίζει τό ριζό. Περπατάει ἀργά - ἀργά ἄπ τά πιό ἀπίθανα μονοπάτια. Στέκει πίσω ἄπ τά δέντρα, στίς ἀπότομες στροφές, στά τσουγκαριά καί ἀφουγκράζεται. Νομίζει, πώς γύρω του κινοῦνται ἴσκοι. Θέλει νά καπνίσει, δέν τολμάει. Πέρασε ἄπ τό ρέμα, ἔριξε μιά ματιά ὀλόγυρα, ἤπια νερό καί ἐκπλήρωσε τήν τελευταία του ἀποστολή πάνω στή γῆ. Ἐστερα ἄπ τά μεσάνυχτα ἔφτασε στόν Κέδρο. Δέν ἔχει ὄρεξη οὔτε νά καπνίσει. Ἐγειρε λίγο κατά τό προσήλιο, χώθηκε σ ἓνα μονόπλατο καλυβάκι καί ξάπλωσε, κάπως ξαλαφρωμένος τώρα.

Είχε ανεβεί κάμποσο ο ήλιος, όταν ξύπνησε. Στέκεται κάτω απ τον Κέδρο, βάζει την απαλάμη στην μπάλα και πάνω από μία ώρα ψάχνει επίμονα τον τόπο γύρω. Τίποτε δεν φαίνονταν, τίποτα δεν ακουγόνταν. Και κάποια στιγμή ψηλά στο φρύδι, εκεί π αρχίζουν οι γκρεμοί, βλέπει τα προβατάκια του. Σάν έμνησκαν μονάχα τους, κατά κεϊ πήγαιναν πάντοτε, γιατί είχε λίγο πράσινο χορτάρι, τούφα, όπως τό έλεγαν οι τσομπαναραίοι. Τά μέτρησε. "Έξι. Πιό μέσα στο ζωνάρι θά βόσκουν όπωςσδήποτε και τ άλλα. Απ την ένταση και τά γεράματα μερμηγκίζουν τά μάτια του και μετακινούνται πέρα δώθε τά προβατάκια του. Γέμισε χαρά ή καρδιά του. Θά τά πάρει τό βράδυ κιόλας, και θά κατεβεί στά χειμαδιά, όξω απ τό χωριό." Έτσι θά σβύσουν και οι ύποψίες. Και τή νύχτα, μία φορά τή βδομάδα, θά τά καταφέρνει ν ανεβαίνει ως τή Σπηλιά.

Ανήφορος όρθός - μεγάλος. Πέρασε τό δασωμένο, την απότομη πλαγιά μέ τις πολλές πέτρες και στέκεται ξανά στο Μυτερό Τσογκάνι. Βάζει πάλι τό χέρι αντήλιο, αγναντεύει, κρυώνει ή καρδιά του, μά δεν τό πιστεύει. Κατά τό μεσημέρι φτάνει στο φρύδι, κάθεται σέ μία απ τις έξι πέτρες, στηρίζει τούς άγκωνες στά γόνατα, χουφτώνει τό κεφάλι και καραουλίζει. Τουτός ό καταπληκτικά - ξένος άγριότοπος μέ τά γυμνά βουνά, τούς άπάτητους γκρεμούς, τις βαθιές χαράδρες, τά λίγα δέντρα, τις μικρές πολιάνες και τις άμέτρητες πέτρες...είχε ένα στολίδι κι ήταν όμορφος... Μέ τά προβατάκια του ζούσε, μ αυτά κουβέντιαζε ό γέρος. Του έδιναν χαρά και λύπη, άπαγοήτευση κι έλπίδες. Ήταν ό λογισμός του, ή συντροφιά του, ή ψυχή του. Τώρα;!

Στόν Κέδρο τόν περίμεναν δυό και τόν κατέβασαν ξανά στο χωριό.
- Νά μιλήσουμε, μάρμπα-Στέλιο, άντρίκια, άρχισε ό πρόεδρος. Σου είπα και προχτές. "Αν έπιμείνεις, θά σέ δείρουν, θά σέ βασανίσουν...κι, αν δέ σέ ξεκάνουν, θά σέ βάλουν φυλακή και θά πεθάνει αυτός απ την πείνα και τό κρύο. "Αν μās πείς, πού κρύβεται έσένα θά σ αφήσουν νά πās στο σπίτι σου κι αυτόν θά τόν στείλουν στο Στρατοδικείο, θά τόν δικάσουν κάμποσα χρόνια και πάλι θά τόν βγάλουν.

- Σās είπα κι εγώ προχτές: Δεν ξέρω τίποτα.

- Και τά τρόφιμα; Χτές τό δειλινό έφυγες απ τό σπίτι σου μέ τό σακούλι γεμάτο. Σήμερα στόν τροβά σου βρέθηκαν τρία κρεμύδια και λίγο ψωμί ξερό. Και δεν είναι τό ίδιο σακούλι. Τό άλλο τί τό έκανες; Τίνος τό έδωσες;

Ο μάρμπα-Στέλιος δεν έχει τί νά πεϊ και σώπαινε, άκουμπώντας στην άγκλίτσα του. Κι απ την άνάκριση πάλι στο ξύλο. Τό έδειραν, ώσπου τόν άφησαν σχεδόν άναισθητο στο πάτωμα. Πάλι ό πρόεδρος.

- Σταματάτε βρέ παιδιά! Σέ λυπάμαι μάρμπα-Στέλιο. Δέ βλέπεις; Θά πās χαμένος κι έσύ κι αυτός. Πές την άλήθεια νά γλυτώνεται κι οι δυό.

- Μιά καταψιά νερό.

Τό ἦπιε, τοῦ ἔδωσαν κι ἓνα ποτῆρι ἀκόμα.

– Ἔχεις δίκιο, πρόεδρε! Περνοῦσα μέ τὰ ζωντανά ἀπ τό Λοῦρο κι ἔπεσα πάνω σ ἓνα λαβωμένο «Μπάρμπα! μοῦ εἶπε. Εἶμαι χτυπημένος καί δέν μπορῶ νά περπατήσω. Γιά τό καλό τοῦ τόπου πολέμησα. Ὅπως ἔκαναν καί οἱ κλέφτες τοῦ 21. Ἄν θέλεις:» Ἐλειψα τέσερες μέρες καί κατάλαβα, χτές τό βράδυ μέ περίμενε στήν Κυδωνιά. Μπάρμπα! μοῦ εἶπε, σ εὐχαριστῶ ἀπό καρδιά. Εἶναι καιρός νά πάω στό τμήμα μου, νά γλυτώσεις καί σύ ἀπ τίς φασαρίες «Σκέφτηκα: Ἡ στράτα θά εἶναι μεγάλη κι αὐτός δέν ἔχει τίποτα. Τοῦ ἔδωσα τό σακούλι, μοῦ φίλησε τό χέρι καί χάθηκε στή ρεματιά τοῦ Τσιμίκου.

Γιατί τοὺς μίλησε ἔτσι; Νά τοὺς ἀποπροσανατολίσει ἢ νά τοὺς πεισματώσει, γιά νά τόν ξεκάνουν μιά ὥρα νωρίτερα; Φυσικά, κανένας δέν ξέρει, ἀλλά δέν κατάφερε τό πρῶτο, πέτυχε τό δεύτερο.

Ἐμεινα καί κάμποσες μέρες ἀκόμα στή Σπηλιά καί τότε κατάλαβα, ποῖο φαί εἶναι νοστιμότερο στόν κόσμο. Ἐβαζα στό στόμα λίγα σπειριά καλαμπόκι-κουκιά-ρεβύθια, τὰ μασοῦσα καλά-καλά, πρόσθετα κι ἓνα κομματάκι τυρί. Ὁ μπάρμπα-Στέλιος, καί τὰ προβατάκια του δέν ξανακούστηκαν. Μόνο ἡ κάπα του κρέμονταν στόν Κέδρο. Στό μεταξύ παρουσιάστηκε κι ἄλλος κίνδυνος. Ἀρχισαν τὰ κρύα. Γιά μιά στιγμή νόμισα, πῶς βρίσκουμαι σέ ἀπελπιστική κατάσταση. Ὑστερα κατάλαβα, πῶς δέν εἶναι ἔτσι. Τά τραύματα στό στήθος εἶχαν κλείσει. Δοκίμασα τό πόδι. Πονοῦσε, ἀλλά θά τὰ κατάφερνα. Ἄλλοι μέ νωπά τραύματα καί στά δυό πόδια σύρθηκαν μέ τήν κοιλιά, μέ τό πλευρό, ὦρες - μέρες...

Ἀρχές Ὀκτώβρη. Ὅλη τή νύχτα λυσομανοῦσε ἡ καταιγίδα κι ἐγώ τουρτούριζα ἀπ τὰ κρύα. Τό πρωί βγήκα ἀπ τό «νοσοκομεῖο» μου. Χιονοθύελα. Δέν ἔβλεπες τρία μέτρα πέρα ἀπ τή μύτη σου. Μέ τραβοῦσε σά μαγνήτης ὁ Κέδρος. Ζύγωσα μέ προφύλαξη κι ἄς μὴν ὑπῆρχε ψυχὴ. Ξεκρέμασα τήν κάπα. Κρατιοῦνταν καλά, σχεδόν καινούργια. Ὁ μπάρμπα-Στέλιος τή φύλαγε γιά δυσκολότερες μέρες.

Ἦταν βρεγμένη, μὰ σάν τήν ἔριξα πάνω ἀπ τό ντυμένο κοντοκάπι, ζεστάθηκε καί τό κορμί καί ἡ ψυχὴ μου... Ἄντεξε σ ὅλες τίς περιπέτειες τοῦ ἀντάρτικου. Στό τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τήν ἔκρυσπα κάπου καί, σά γύρισα ἀπ τή φυλακή καί τό στρατόπεδο, τήν πῆγα στό σπίτι. Τήν κρέμασα ἐκεῖ ὅπου ἔβαζε κάποτε ἡ μάνα μου τὰ εἰκονίσματα κι, ὅσες φορές δρασκελάω τήν πόρτα, τή βλέπω καί θυμᾶμαι τόν Κέδρο, τόν μπάρμπα-Στέλιο, τή Σπηλιά μου. Κι, ὅταν ἐγώ θά φύγω, θά τήν ἀφήσω στά παιδιά μου σά σύμβολο, σάν παράδειγμα, σάν κειμήλιο, ὅπως θές πές-το, ἐντιμότητας, παληκαριᾶς, ἀλληλεγγύης...

Θά ζούμε στή χαρά τῶν ἄλλων.

Πιάσαμε τό δίκورφο. Τό ὄνομα δέν εἶναι πετυχημένο. Ἔχει μόνο μία κι ὄχι δυό κορφές. Καί δέν εἶναι καθαυτό κορφή. Θά νόμιζες, πώς κάποιος τήν ἔκοψε κάποτε μέ τό μαχαῖρι κι ἔφτιαξε ἓνα γυμνό, ἴσιο - κατάϊσιο ἀλανάκι χωρίς καμιά προεξοχή. Ἐπίσης ἀρχίζουν δυό ἀντερίσματα. Κατεβαίνουν καμιά 200ριά μέτρα ὀμαλά, κατά τή μέση πλαταίνουν ψηλώνουν λιγάκι κι ὕστερα πάλι κατεβαίνουν, στενεύουν καί ἐνώνονται ξανά πιό κάτω, στό Σταχτί Τσουγκάρι. Θά τό κρατούσαμε ὡς τό βράδυ νά περάσουν τά ἄλλα τμήματα ἀπ τ ἀριστερά. Φυσικό ὄχυρό ἀπ τά σπάνια. Μποροῦσες νά κινεῖσαι μέσα ἀπ τό δασωμένο νά κρύβεσαι πίσω ἀπ τά βράχια καί νά μήν ἀφήνεις τόν ἀντίπαλο νά ξεμυτίσει. Καί τό γυμνό τό ἐλέγχουμε ἀπό χαμηλότερα. Ἄδύνατο ἦταν μόνο τό Τσουγκάρι καί τό ἔπιασε ὁ ἐπίτροπος μέ μία ὀμάδα κι ἓνα βαρῦ πολυβόλο... Ὅμως, καλύτερα ἀπ τήν ἀρχή.

* * *

Κατεβήκαμε στό Δαφνολόγγο νά ἐλέγξουμε τή δημοσιά καί νά συγκεντρώσουμε πληροφορίες. Τό σούρουπο εἶδαμε μακριά, στή στροφή, φῶτα αὐτοκινήτων. Ἐνα λεφτό ἀργότερα βγήκε στό ἀντικρυνό διάσελο κάποιος καί πήρε τό μονοπάτι, ἀκουμπώντας στό ραβδί του. Τοῦ στήσαμε καρτέρι. Ἦταν μία γριούλα μέ τή μαύρη ὀμπόλια ὡς τά μάτια. Εἶχε κάτι φορτωμένο στή ράχη, πού τήν ἔκανε περισσότερο καμπούρα. Ἐρχονταν ἀπ τήν Τριανταφυλιά καί πήγαινε στή Δαμασκηλιά, σ ἓνα συγγενή της, ν ἀλέσει λίγο καλαμπόκι, γιατί στό χωριό της δέ δούλευε ὁ μύλος. Μᾶς εἶπε καί τά ὀνόματα, καί τό δικό της καί τοῦ συγγενή της, καί οἱ ἄλλες πληροφορίες -ἀπ ὅτι ξέραμε- ἦταν ἀκριβεῖς καί οἱ ἀπαντήσεις -ὅπως κι ἂν μπερδεύα τις ἐρωτήσεις- πάντοτε οἱ ἴδιες. Μιλοῦσε μέ τή μύτη καί ἀπ τήν ἀρχή μου γέννησε τήν ἀντιπάθεια. Κι ἴσως αὐτό νά ἦταν ἡ αἰτία κι ἔψαχνα νά βρῶ ὑποπτα σημεία: «Γιατί νά εἶναι τόσο καλά κατατοπισμένη; Γιατί προτίμησε τό μονοπάτι, ἀφού ἡ δημοσιά περνάει ἀπ τή Δαμασκηλιά;». Τήν ἔστειλα μ ἓναν ἀντάρτη στό τμήμα κι ἐμεῖς οἱ ἄλλοι μείναμε νά παρακολουθήσουμε τ αὐτοκίνητα.

Γυρίσαμε στό λημέρι τά μεσάνυχτα. Σκούνησα τόν ἀντάρτη καί μ ἓνα νόημα τόν ρώτησα, πού εἶναι. Μέ μία κίνηση μου ἔδειξε τό καλύβι τῆς διοίκησης.

- Καί τί κάνειι ἐκεῖ;
- Κοιμάται μέ τό διοικητή.
- Ἡ γριά;
- Τώρα γριά! ἔκανε καί γύρισε ἀπ τό ἄλλο ἵπλευρό.

Τό πρῶί βιάστηκα νά δώσω ἀναφορά καί πιό πολύ νά μάθω τί ἔγινε. Τά λόγια τοῦ ἀντάρτη δέν ἦταν καθαρά. Στήν πόρτα τῆς καλύβας στέκονταν ἕνας νέος ἄγνωστος, μέτριος στό ἀνάστημα, γεροδεμένος, ντυμένος στά πολιτικά.

- Ὁ διοικητής δέν εἶναι μέσα, μοῦ εἶπε. Ἦρθε κάποιος σιμά νά φέξει κι ἔφυγαν μαζί.

Τόν κοίταζε περίεργα ἀπ τό κεφάλι ὡς τά πόδια κι ἀπότομα κατάλαβα.

- Ἔσου εἶσαι ἡ γριούλα;

Ἦαψε ἕνα χαμόγελο καί φάνηκαν τά ἄσπρα, κάπως ἀραιά καί ἀκανόνιστα δόντια του. Στά μάγουλά σχηματίστηκαν δυό λακάκια καί τά μάτια του, καστανά-στρογγυλά-μεγάλα, ἔλαμψαν.

- Τί νά κάνεις! ἀπάντησε μέ φωνή καθαρῆ-μπάσα. Τέτιες εἶναι οἱ περιστάσεις. Ἄλλωστε καί τό καμουφλάζ καί τά δικαιολογητικά ἦταν γιά τόν ἀπλό καί ἀπονήρευτο κόσμο. Καί μόνο ἀπό μακριά καί στό σκοτάδι εἶχαν κάποια ἀξία. Ἄν ἔπεφτα σ αὐτούς, γρήγορα θά ἔβρισκαν, πῶς δέ ἡμουν γριά...

Συνεχίσαμε τήν κουβέντα πάνω ἀπό μιά ὥρα. Μοῦ ἔδωσε πολύτιμες πληροφορίες, ζυγισμένες - ἀξιοποιημένες κι αὐτό, μ ὅλο πού εἶχε κοιμηθεῖ μέ τό διοικητή, μοῦ ἐνίσχυσε τίς ὑποψίες.

Μετά τό καλαμποκίσιο κουρκούτι ἔγινε πολιτική ἐνημέρωση. Εἰσήγηση ἔκανε ὁ «Δάσκαλος» (ψευδόνυμο), ἀξιωματικός στρατολογίας. Ὅταν ἔλειπε ἡ διοίκηση, ἐπειδή σάν ἀρχαιότερος ἔμνησκε στή θέση τῆς, ἄρπαζε τήν εὐκαιρία νά δείξει τήν ἀξία του. Μέ τό διαφωτιστή δέν τά ταίριαζε, ὅμως γιά πρώτη φορά ἦρθαν σέ ἀνοιχτή σύγκρουση μπροστά σέ συγκέντρωση. Ἡ συζήτηση ἐπεχτάθηκε, ἀναψε, μπερδεψε.

- Σύντροφοι! φώναξε κάποια στιγμή ὁ στρατολόγος. Ψές μᾶς ἦρθε ἕνας καινούργιος ἀντάρτης. Αὐτός ἔχει πιό ἄμεση ἀντίληψη. Θά θέλαμε νά μᾶς πεῖ, τί γίνεται στήν πόλη, τί γνώμη ἔχει γιά τό Δ.Σ., γιά ὅσα ἄκουσε ἐδῶ...

«Ναί! Ναί! Νά μᾶς πεῖ!» φώναξαν κάμποσοι μαζί ὅμως ἐκεῖνος ἔσκυβε τό κεφάλι, κοίταζε τά δάχτυλα τοῦ ἐνός χεριοῦ, σά νά μετροῦσε, καί σῶπαινε ἐπίμονα. Ζήτησε τή γνώμη του κι ὁ διαφωτιστής μέ τήν ἐλπίδα νά τοῦ δώσει δίκιο. Ὁ νεοφερμένος καί πάλι δέν ἀπάντησε. Μερικοί νόμιζαν, πῶς ντρέπονταν, φοβόνταν καί προσπαθοῦσαν νά τοῦ δώσουν κουράγιο. «Ἐβάζαν κι οἱ δυό ὄχι σωστή θέση, μοῦ ἐξήγησε ἀργότερα. Γιά τό κῦρος τῶν ἀξιωματικῶν δέν ἤθελα νά μιλήσω μποροστά στούς ἀντάρτες. Θά τό ἀνάφερνα στή διοίκηση κι αὐτή θά εὑρίσκε τόν τρόπο νά τό διορθώ-

- σει... » Ἄπ τὸ ἀδιέξοδο μᾶς ἐβγαλε ὁ νυχτερινὸς συνοδὸς του:
- Νά μᾶς πεῖ, πῶς κατάφερε καὶ βγήκε στό ἀντάρτικο, φώναξε.
  - Αὐτό εἶναι ἄλλο, ἀπάντησε καὶ σηκώθηκε.

Μίλησε γιὰ τὴν κατάσταση στὴν πόλη, τὴν τρομοκρατία, τὴν προπαγάνδα καὶ τὰ σχέδια τῆς ἀντίδρασης. Οἱ ἀντάρτες ἄκουγαν μέπροσοχή κι ὕστερα ἀπὸ πολλές μεριές, σχεδὸν πολλοὶ μαζί, τοῦ ἔκαναν ἐρωτήσεις σ' ἓνα σωρὸ θέματα κι ἐκεῖνος δέν προλάβαινε νά ἀπαντήσει. Καὶ φάνηκε, πῶς εἶχε τί νά πεῖ, κι ἤξερε, πῶς νά τό πεῖ. "Ὁμως ἐγώ!.. Κεῖνες τίς μέρες εἶχαμε πάρει καὶ μιά πληροφορία, πῶς ὁ ἐχθρὸς θά ἔστελνε στό Δ.Σ. δικούς του ἀνθρώπους καταρτισμένους - ἱκανούς... καὶ οἱ ὑπόνοιες ἔγιναν ἀκράδαντη πεποίθηση. « Πράχτορας ! εἶπα μέσα μου. Ξεσκολισμένος πράχτορας! Καὶ τὰ λέει τόσο καλά, γιὰ νά κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ ν' ἀνεβεῖ πιὸ ψηλά. Κι ἔξυπνος, καὶ τολμηρὸς. " Ἀρχισε ἀπ τὸ διοικητή... »

Ἄπ τ' ἀνάραχο κατέβηκε μιά παρέα κι ὁ διοικητής, ζυγώνοντας εἶπε:

- Καλά πού σᾶς βρήκαμε συγκεντρωμένους. Τόν παλιὸ ἐπίτροπο τόν ἔστειλα σ' ἄλλη δουλιὰ καὶ στὴ θέση του ἔβαλα τόν καινούργιο ἀντάρτη...

Περισσότερο κι ἀπὸ μένα τὰ ἔχασε ὁ «πράχτορας». Κοίταζε σά νά μὴν καταλάβαινε τίποτα.

- Τί; Δέ συμφωνεῖς; Ρώτησε ὁ διοικητής.
- Δέν τό περίμενα καὶ ξαφνιάστηκα. Βγήκα νά ὑπηρετήσω τόν ἀγῶνα σάν ἀπλὸς μαχητής. Στό Δ.Σ. ὑπάρχουν στελέχη, πού πολέμησαν κάμποσα χρόνια καὶ λογικὸ εἶναι νά ἔχουν ἀγωνιστικὲς φιλοδοξίες. Θά βρεθοῦν κι ἄλλοι νά ποῦν: Ψές ἦρθε, σήμερα τρανός. Κι ἐδῶ οἰκογενειακότητες. Ἐπειδὴ γνῶριζε τό διοικητή...
- Ἐγὼ δέν ἤμουν σύμφωνος νά ἀναλάβεις... Τόν ἔκοψε ὁ διοικητής.
- Σωστά! μπῆκε στὴ συζήτηση ὁ ἐπίτροπος τῆς παραπάνω μονάδας. Οἱ μαχητές δέ σέ ξέρουν καὶ καλά εἶναι νά τοὺς πεῖς λίγα λόγια ἀπ τὴ ζωὴ σου.

- Ἐκλεισα τὰ 25 πρὶν ἓνα μῆνα. Φοιτοῦσα στό Γυμνάσιο, ὅταν ξέσπασε ὁ Ἑλληνο-ιταλικὸς πόλεμος καὶ πῆγα ἐθελοντῆς στό μέτωπο. Πολέμησα δύο μῆνες καὶ κάτι. Τραυματίστηκα. Τόν καιρὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης δέ μ' ἄφησε τό κόμμα νά βγῶ στό βουνό. Δούλευα στίς ὀργανώσεις τῆς πόλης. Πρὶν 20 μέρες πῆρα ἐντολή καὶ ἦρθα... Καὶ πάλι σᾶς λέω: Δέν εἶχα καμιά διάθεση νά γίνω ἐπίτροπος, ὅμως ἐδῶ εἶμαστε στρατός κι ὁ καθένας ἔχτελεῖ, τίς διαταγές κατὰ γράμμα. Μοῦ μένει μόνο ἓνα: Νά δουλέψω, γιὰ νά δικαιώσω τὴν ἐκλογή τῶν παραπάνω, νά κερδίσω τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ τμήματος...

Μετὰ τὴ συγκέντρωση μέ κάλεσε ὁ διοικητής γιὰ συνεργασία.

– Ύπάρχει κανένα σημεῖο σκοτινó; Γιατί δέν ἤσουν σύμφωνος νά ἀναλάβει ἐπίτροπος; τόν ρώτησε σέ μιά διακοπή.

– Κι ἐγώ, γέλασα ἀνοιχτόκαρδα, δέν ἔπρεπε νά πῶ κείνη τήν κουβέντα μπροστά στό τμήμα, ἀλλά κι ἐσύ!.. Πάσχεις ἀπό ἐπαγγελματική ἀρώστια. (ἤμουν ὑπεύθυνος τῶν πληροφοριῶν). Δούλέψαμε μαζί στήν πόλη. Ἐγώ στό Κόμμα, αὐτός στήν ΕΠΟΝ. Εἶναι ἐξαιρετικό παληκάρι. Εἶπα στούς παραπάνω: «Ἐναν ἐπίτροπο κι ἓνα διοικητή γιά τήν πρώτη γραμμή θά βροῦμε. Τό κίνημα δέν τελιώνει μέ τό ἀντάρτικο. Οἱ τέτιοι ἄνθρωποι θά μᾶς χρειαστοῦν αὔριο...» Αὐτό εἶναι ὄλο.

Ἔτσι ἡ γριούλα ἀνάλαβε ἐπίτροπος κι ἀπό τότε γίναμε φίλοι.

* * *

Καί τώρα πάλι στό Δίκορφο. Ὁ ἐχθρός πιό δῶ ἀπ τή χαραδρίτσα, σέ 250-300 μέτρα ἀπόσταση, δέν μπόρεσε νά προχωρήσει. Ἀνατινάξαμε τό γεφυράκι, τό δρόμο καί τά γύρω κοτρώνια καί θερίζαμε τόν ἐνδιάμεσο χῶρο μέ τά αὐτόματα. Κι εἶμασταν ἤσυχοι. Ἡ μέρα εἶχε τσακίσει κιόλας, τά πυρομαχικά μᾶς ἔφταναν. Στίς 3 ἔφτασε, ἀναμένος, ἓνα σύνδεσμος. Μᾶς εἰδοποίησαν νά συγκεντρωθοῦμε στό Καμένο Ἐλατο, ἀφήνοντας ἓνα σκοπό στήν κάθε ομάδα. Ὁ διοικητής, σάν εἶδε τόν ἐπίτροπο νά πλησιάζει, ἀνέβηκε σ ἓνα βράχο.

– Σύντροφοι! ὁ ἐχθρός ἔσπασε ἀπ τά δεξιά. Ἐάν δέν προλάβουμε...

Ἔστερα ἀπ τό ἀντέρισμα κατεβαίνει μιά πλαγιά ἀπότομη, ὀλότελα γυμνή. Χαμηλά, πέρα ἀπ τό λαγκάδι μέ τίς ἰτιές καί τά πλατάνια ἀκολουθεῖ κάμπος, ὄχι μεγάλος, καί στήν ἄκρη περνάει τό ποτάμι.

– Ἐάν φύγουμε ὄλοι, θά βγοῦν ἐδῶ καί θά μᾶς θερίσουν. Θά μείνει μιά ομάδα νά μᾶς καλύψει. Τρεῖς ἄνθρωποι εὐκολο εἶναι νά κρυφτοῦν, νά ἐλιχτοῦν, νά ξεγλουστρήσουν μέσα ἀπ τήν ἐχθρική διάταξη. Τί λές Κίτσο;

– Ἐγώ σ διοικητή, πρώτη φορά περνάω ἀπό δῶ. Δέ ξέρω καθόλου τό μέρος.

– Ἐσύ Χαρίλαε;

– Καί γιατί νά μὴ μείνει ὁ Κίτσο; Ἐάν κρατήσῃ δυό ἀντάρτες, πού ξέρουν τόν τόπο.

– Φτάνει ἓνας ὑποστήριξε ὁ Μάνθος. Ἐάν πιάσει τό Ἄλωνάκι, κουνούπι δέν περνάει...

– Ἐνας! ἓνας! εἶπαν καί μερικοί ἄλλοι.

Ὁ διοικητής νεύριαζε.

– Ἐνας! Ἐνας! Ἐάν πιάσει ὁ Κίτσο, θά εἶναι αὐτός ὁ ἓνας;

– Νά ρίξουμε κλῆρο.

Πολλοί πίστευαν, πώς ή διοίκηση, ξεκινώντας από διαφόρους λόγους ύποκειμενικούς - ένα μικροτσάκωμα, κάποια προστριβή ή απειθαρχία... - δέ θα έκρινε άμερόληπτα και μέ τόν κληρο θα άπόφευγαν τόν κίνδυνο αυτό. Ο διοικητής βιάζονταν, έχανε τήν ψυχραιμία του και δέν μπορούσε νά ζυγίσει τίς συνέπειες. Ή όψη του έπίτροπου συνέφιασε. Κάτι θέλησε νά πει, μά τό μετάνιωσε.

- Ώραϊά, φώναξε και γυρίζοντας στόν έπίτροπο, πρόστεσε: ΄Ετοιμάσε τούς κλήρους!

Τραβήχτηκε πίσω από ένα δέντρο και σέ 5 λεπτά γύρισε μέ τό δικωχο γεμάτο χαρτιά.

- "Όλα είναι άσπρα. Μόνο σ ένα έγγραφο «ναί». "Οποιος τό πάρει...

Μπήκαμε στή γραμμή και δομιμάζαμε τή «τύχη» μας. Στήν όψη του καθενός διάβαζες άμέσως τό αποτέλεσμα. Οί πρώτοι πήγαν νά αντικαταστήσουν τίς σκοπιές και οί άλλοι - ό ένας πίσω άπ τόν άλλο άρχισαν τή σύμπτυξη. "Όλο και περίσευαν οί «τυχεροί», όλο και λιγόστευαν οί ύποψήφιοι. Μεγάλωναν οί πιθανότητες, μαζί και ή άγωνία. Μείναμε οί τρεις. - ΄Η σειρά σου σ διοικητή! είπε χαμογελώντας και δεξιά - ζερβιά στά μάγουλα φάνηκαν τά λακάκια. Τά μεγάλα - στρογγυλά - καστανά μάτια του πήραν μιά έκφραση θλιμένη.

- Σέ καμιά περίπτωση, φώναξε ό διοικητής άγαναχτισμένος.

- Τότε θα τραβήξω γώ για σένα.

Σήκωσε τό χαρτί ψηλά, τό έδειξε κι άπ τίς δυό πάντες και συμπλήρωσε:

- ΄Αφοϋ και τό δικό σου είναι άσπρο, τότε τό «ναί» πέφτει σέ μένα.

- Τι νόημα είχε αυτή ή άπεριοσκεψία! Ξέσπασε ό διοικητής.

- Κάποιος θα έπρεπε νά μείνει. Μέ βάση τόν άνελέητο νόμο τής ανάγκης, αυτόν τόν «κάποιον» έπρεπε νά τόν διαλέξεις έσύ και νά τόν όρίσεις μέ διαταγή, όμως δέν τό σήκωνε ή καρδιά σου κι έβαλες τό ζήτημα σέ έθελοντική βάση. "Όταν προχωρείς, βρίσκονται παληκάρια νά πάνε μπροστά, όταν άποτραβιέσαι... Πίσω από κείνα τά βουνά περνούν τά σύνορα κι οί άντάρτες καταλαβαίνουν. Τοϋτος ό έλιγμός δέν είναι άπ τούς συνηθισμένους... ΄Ο κληρος ήταν χειρότερη λύση. "Αν πετύχαινε κανένας χωρίς ψυχή! Σκέφτηκα νά προτείνω: Μόνο ανάμεσα στα στελέχη. Δέν πρόλαβα. Και καλύτερα. "Αν δέ δέχονταν θα ήταν ντροπή πριν άπ όλα για μάς τούς δυό... Νά μείνεις έσύ; ! Θα έλεγε ό κόσμος: Μωρέ! δέ βρέθηκε κανένας άλλος!... Κι έπασε ό κληρος σέ μένα. Καλά θα ήταν νά αναλάβω άπ τήν αρχή, για νά λείψει όλη ή φασαρία, μά δέν ήθελα νά γίνει ρεκλάμα κι ούτε χρειάζεται νά μάθει ό κόσμος, ποιός ήταν ό «τυχερός».

- Αυτό, πού φοβόμουν, αναστέναξε μέ πίκρα ό διοικητής και γυρίζοντας σέ μένα, πρόστεσε: Θα αναλάβεις έπίτροπος.

Νά κάνεις τόν ἥρωα σέ τέτιες ὥρες, δέν εἶναι εὐκόλο, ὡστόσο, θές ἀπό συγκίνηση, θές ἀπό φιλία, θές ἀπό πίκρα, εἶπα:

- Θά μείνω ἐγώ.

- Ἐσένα σέ περιμένουν τρεῖς, ἐμένα... χαμογέλασε, καί περνώντας τήν τσάντα του στό λαιμό του, εἶπε: Σιδηροκέφαλος. Καί μή ξεχάσεις τό γράμμα. Σέ συνέχεια ἔδωσε τό χέρι στό διοικητή: "Ἄν καμιά φορά σέ φέρει ὁ δρόμος καί περάσεις ἀπ'τά παλιά μας λημέρια, χαιρέτα κι ἀπό μένα τόν κόσμο μας.

Φορτώθηκε τό σακίδιο μέ τίς ἐφεδρικές ταινίες, ἔριξε τό πολυβόλο στήν πλάτη καί χάθηκε στή δασωμένη ἀνηφόρα. Πέρασε τό γυμνό ἀπ'τό ἀπυρόβλητο, ἔφτασε στό φρύδι, ἔσπρωξε τό αὐτόματο στό Ἄλωνακι καί σύρθηκε μέ τήν κοιλιά ὡς τό ἄλλο φρύδι. Ἄκουστηκε μιά ριπή κομμένη - τὰ-τὰ-τὰ - ἀκολούθησε μιά συνεχής - τρ-τρ-τρ -καί πάλι κομμένη. Μᾶς εἰδοποιούσε, πῶς ἔπιασε θέση καί μπορούσαμε νά ἀποσύρουμε τίς σκοπιές.

Χαμηλότερα ἀκούσαμε πάλι τίς ριπές. Τώρα ἦταν πιό πολλές καί δέν ἀκολουθοῦσαν κανονική σειρά. Κι ἦταν σά νά ἔλεγαν: Κάνουν ἐπίθεση. Μείνετε ἤσυχτοι. Ἐγώ κρατάω

Κοντεύαμε στό ρέμα, ὅταν φάνηκαν δυό ἀεροπλάνα. Ὅλο καί χαμηλώναν καί στένευαν τούς γύρους. Κάποια στιγμή τό πρῶτο ἔκανε βουτιά κι ἔριξε ἓνα ζευγάρι ρακέτες. Ἄκολούθησε τό δεύτερο καί μιδραλιοβόλησε. Καί ξανά ἀπ'τήν ἀρχή, κάμποσες φορές. Ἐφυγαν τὰ ἀεροπλάνα. Σκόρπισαν οἱ καπνοί κι οἱ σκόνες. Καί πάλι οἱ ριπές ἤρεμες - ρυθμικές. Δεξιά στόν κάμπο σηκώθηκε κourνιαχτός. Προχωροῦν τὰ τάνκς. Στά ἀριστερά φάνηκαν οἱ λοκατζήδες. Ἐμεῖς τρέχουμε. Στό Δίκorφο πάλι τὰ ἀεροπλάνα. Βομβάρδισαν ξανά τό Ἄλωνακι. Κι ἔφυγαν τὰ ἀεροπλάνα. Καί σκορποῦσαν οἱ καπνοί κι οἱ σκόνες." Ὁμως τώρα δέν ἀκούστηκαν ριπές.

Ὅλο γυρα γαλήνη. Μόνο τὰ κοτσύφια κελαδοῦν μ' ἓνα ἰδιόρυθμο τρόπο, ὅπως γίνεται τὰ ἀπόβραδα τοῦ φθινοπώρου, ὅταν ψάχνουν νά βροῦν βολικό κλαρί, γιά νά κourνιασόουν. Κρατᾶμε θέσεις στά ὑψωμάτια πέρα ἀπ'τό ποτάμι, χαμηλά, στ'ἀπόσκιο, κι ἀντίκρυ μας στέκει τό Δίκorφο ἤρεμο κι αὐτό. Οἱ τελευταῖες ἡλιαχτίδες χαιδεύουν ἀπαλά τό Ἄλωνακι. Ἡ μέρα σβήνει.

Καθόμασταν δίπλα-δίπλα καί σωπαίναμε.

- Ἐγώ φταίω! Ἄναστάναξε κάποια στιγμή ὁ διοικητής. Κάμποσες φορές μοῦ εἶχε πει: Στό ἀψύ - σκληρό κρασί τοῦ πολέμου πρέπει νά βάζουμε, ὅσο μπορούμε, λιγότερο συναισθηματισμό. Σώπασε ξανά κι ἀπότομα ρώτησε: Κάτι ἀνάφερε γιά γράμμα. Τί ἐνοοῦσε;

Ἦταν ἐνωρίτερα. Τόν Αὐγουστο. Ὅλη τή μέρα δέ μᾶς ἄφησαν νά ἡσυχάσουμε καθόλου. Μᾶς χτυποῦσαν ἀπ'τό πρῶι ὡς τό βράδυ, κύματα - κύ-

ματα, μέ πεζικό - πυροβολικό και αεροπορία. Κατά τό βραδάκι σταμάτησε ή μάχη κι άπλώθηκε γύρω παραδεισένια γαλήνη. Είχαν φύγει μακριά και τά πουλιά, και τά άγρίμια. Ξαπλώσαμε οί δυό μας στό 'Αγνάντιο. Μύριζε μπαρουτί, καπνιά, σκαμένο χῶμα. Ζέστη χλιαρή χείδευε τή γή.

- Είχαμε πολλές άπώλειες, αναστέναξε ό επίτροπος κάποια στιγμή και για πρώτη φορά τή φωνή του τή δονούσε κάποια δόση πίκρας - άπαγοήτευσης - άπαισιοδοξίας. Οί συνθήκες είναι πολύ δύσκολες. Αύτοί δυναμώνουν, έμεϊς λιώνουμε στά πόδια μας... "Αν συμβεί κάτι, έχω ένα γράμμα στην τσάντα μου. Φρόντισε νά φτάσει στον προορισμό του, χωρίς νά προστέσεις ή άφαιρέσεις έστω και μιά λέξη. Και, αν χαθείς έσύ και γλυτώσω γώ, θά μεγαλώσω τά παιδιά σου.

"Εγραφε:

«Καλιόπη!

Πόση ζεστή μου είναι πάντοτε ή συντροφιά σου! Στίς δύσκολες ώρες σ άκούω νά μου λές: "Αιντε! Μιά ανάσα άκόμα και πέρα άπ τό ποτάμι μās περιμένει λιβάδι πράσινο, λουλούδια, παιδάκια και τραγούδια...

Και θά είναι άτέλειωτη ή άνοιξη, παντοτεινός άφέντης ή αγάπη... Και στίς καλές, ύστερα άπό κάποια νίκη, όταν σταματάει ή μάχη και πέφτει ήσυχο τό βράδυ, και στό λόγγο τραγουδούν τ άηδόνια, και στό βουνό προβάλει τό φεγγάρι, και πάλι σ έχω πάντοτε κοντά μου. Και κουβεντιάζουμε και λέμε, πώς θά είναι αύριο ή ζωή μας. Σταματάμε μιά στιγμούλα νά χαρούμε λίγο τήν όμορφιά τής νύχτας και πάλι λέμε: Θά ρθει όπωσδήποτε κείνη ή μέρα κι, αν έμεϊς τύχει και φυλάμε σέ κάποιο πέρασμα σκοπιά, δέν πειράζει. Θά ζοῦμε στή χαρά τών άλλων...»

"Εσβησαν μέσ στό σκοτάδι όλα, μαζί και τό Δίκорφο. Κοιμήθηκαν και τά κοτούφια. Ο καιρός τό γύρισε νοτιά. Τό κλάμα τής κουκουβάγιας ταραζει πότε-πότε τή σιγαλιά τής νύχτας και τό άλαφρό άγέρι φέρνει άπ όλες τίς βουνοκορφές, τά διάσελα και τά σταυροδρόμια, κι άπ τόν κόρφο τής γής, και άπ άλλες έποχές, παλιές, κι άπ άλλες χῶρες, μακρυνές, τά ίδια λόγια:

«Θά ζοῦμε στή χαρά τών άλλων!»

Ἐποκοιμήθηκε.

Στό κρατηρήριο, ἄρχισε τήν ἱστορία του ὁ Μπαλαούρας, βρῆκα μόνον ἕνα, λιγνόν - φαλακρό, πού διάβαζε ἐφημερίδα. Σέ λίγο μᾶς ἔφεραν κι ἕναν τρίτο. Καλημέρησε, ἄφησε τό μπογαλάκι του κοντά στό παράθυρο κι ἔκατοσε.

- Ἐκοῦτε τί γράφει ὁ Α...εἶπε ὁ πρῶτος κι ἀνάφερε ἕναν ἄλλο συγγραφέα, εἰδικό στά στρατιωτικά.
- Καί ποιός εἶναι αὐτός; ρώτησε ἀπλά ὁ νεοφερμένος.
- Αὐτόν τόν ξέρουν καί οἱ κότες, ἀπάντησε ὁ φαλακρός, ρίχνοντάς-του ἕνα βλέμα συμπονετικό.
- Τότε ἐγώ εἶμαι ἀκόμα κοτόπουλο, χαμογέλασε ἤρεμα ὁ ἄλλος.
- Ζαβιτσᾶνος Γεράσιμος, Μπαλαούρας Νικόλαος καί Βαρνάς Ζαχαρίας, φώναξε ὁ δεσμοφύλακας, κοιτάζοντας μιά κατάσταση, τά πράγματά σας κι ὄξω.

Στό καράβι ἡ συνοδεία εἶχε τήν καλωσύνη νά μᾶς λύσει. Ὁ Βαρνάς ἦταν κοτόπουλο ἀκόμα, ἐγώ γιανάκι στό κίνημα κι ὁ Ζαβιτσᾶνος ἄνοιξε συζήτηση μέ τούς ἐπιβάτες. Ἐμεῖς καθήσαμε στό κατάστρωμα καί κουβεντιάζαμε.

- Ἀπό οἰκονομικά; μέ ρώτησε κάποια στιγμή.
- Οἱ δικοί μου χρεώθηκαν κι ἐγώ, σάν μπῆκα στόν κρατικό μηχανισμό κι ἤρθε ἡ ὥρα νά ξεφλήσω κανένα γραμματίο, βγῆκα κλέφτης στ "Ἀγραφα. Θά εἶναι ντροπή καί ὑπαιτιγμό νά τούς κάνω...
- Ἐγώ εἶμαι ἐργάτης τῆς βαρειᾶς βιομηχανίας, τό βαρύ πυροβολικό τῆς Ἐπανάστασης, ὅπως λέμε, ὅμως τό ἐπάγγελμά μου στό νησί δέν ἀξίζει πεντάρα. Ἐσύ ἔχεις κι αὐτό τό ἀλκολίκι, τό τσιγάρο...

Στήν ἀποβάθρα μᾶς περίμεναν ὅλοι σχεδόν οἱ ἐξόριστοι. Ἐμένα δέ μέ χαιρέτισε κανένας, τό Ζαβιτσᾶνο ἕνας, ἴσως δύο, τό Βαρνά τόν γνώριζαν πολλοί. Ἐνας ψηλός-μουστακαλῆς, σπρώχνοντας τούς ἄλλους δεξιά-ἀριστερά, τόν ζύγωσε καί τοῦ ἔσφιξε τό χέρι δυνατά.

- Ζαχαρία! ἀπό ποῦ; τί γίνεται ἡ Πάτρα; Ὁ ἀδερφός σου;
- Ἀπ' τήν Αἴγινα. Τήν Πάτρα ἔχω καιρό νά τή δῶ. Ὁ ἀδερφός μου κάθετα ἤσουχα σπίτι του.
- Ἐνας τέτιος ἐπαναστάτης!

Μᾶς εἰδοποίησαν νά πάμε στήν Ἀστυνομία.

- 'Απ τήν Πάτρα είσαι; τόν ρώτησα στό δρόμο. Σέ πέρασα γιά κεφαλώνιτη.
- 'Εκεῖ δούλεψα παλιότερα. Τό 32 σέ μιά συγκέντρωση, μ ἔβαλαν ἀπ τό
'Εργατικό Κέντρο νά μιλήσω γιά τή συνδικαλιστική ἐνότητα. Αὐτός, ὁ Γιάνης
ὁ Πετρόπουλος, ἦταν ἡγέτης τῆς ρεφορμιστικῆς παράταξης. 'Αγανάχτησε
ἀπό ὅσα ἔλεγα καί, πλησιάζοντας σιγά-σιγά, μ ἔφτυσε στό πρόσωπο. 'Ο
ἀδερφός μου παρακολουθοῦσε ἀπ τό διπλανό γραφεῖο καί, σάν τόν εἶδε
νά βγαίνει στό διάδρομο, τόν κάλεσε μέσα καί τοῦ ἔδωσε δυό χαστούκια.
Τοῦτος - εἶδες; εἶναι γορούλας - δέν ἔμεινε πίσω. Μπορεῖ νά τοῦ ἔδωσε
καί περισσότερα, ὅμως ἄδικο εἶχε ὁ ἀδερφός μου. Πάνω ἀπ ὅλα ἔμπαινε
ἡ ἐνότητα.

Δέκα μέρες ἀργότερα τό Γραφεῖο τῆς 'Ομάδας μέ βάση τίς πληροφο-
ρίες τῶν νεοφερμένων καί ὠρισμένες ἀστικές ἐφημερίδες, πού ἔφτα-
ναν πότε - πότε στό νησί ἔκανε πολιτική ἐνημέρωση. Μίλησε κι ὁ Ζαβιτσά-
νος. Στό διάλειμα εἶδα τόν προϊστάμενο νά κουβεντιάζει μέ τό Ζαχαρία κι
ἄκουσα τή λέξη «ὀπωσδήποτε!», Σάν ἄρχισε ξανά τή συζήτηση, πρῶτος
σηκώθηκε ὁ Βαρνάς, βγάζοντας ἕνα χαρτάκι ἀπ τήν τσέπη.

- ... ὁ σ. Ζαβιτσάνος ἰσχυρίζεται, πώς «τό Γραφεῖο ξέκοψε ἀπ τό κίνημα,
δέ διαθέτει στοιχεῖα καί ἔτσι μέ τήν ἐπισκόπηση καλιεργεῖ τή σύγχυση,
τήν ἀπαγοήτευση. 'Εγώ τοὺς εἶπα: Λίγες εἶναι οἱ μέρες τοῦ Μεταξᾶ. Αὐτοί
δέν τά πῆραν καθόλου ὑπόψη...». Δίπλωσε τό χαρτί καί πρόσθεσε: 'Η
ἄποψη αὐτή δέν εἶναι σωστή. Τό Κόμμα ξέρει καί τό Γραφεῖο ξέρει...

- 'Εξάπαντος κι ἐσύ! τόν κοροΐδεψε ὁ Ζαβιτσάνος.

- Φυσικά κι ἐγώ.

- Πότε;

'Ο διάλογος βάσταξε κάμποσα δευτερόλεπτα κι ἄναψε τήν περιέργεια
τοῦ κόσμου, πού ξέσπασε σέ γέλια, ἐπιδικιμασίες καί ἀποδοκιμασίες, σάν
ἄκουσε τόν ὁμιλητή νά λέει ἤσυχα-ἤσυχα: 'Ο Μεταξᾶς θά πέσει, ὅταν
θά τόν ρίξει ὁ λαός.

- Γιά νά γίνει ἡ ἐπανάσταση, συνέχισε ὁ Ζαχαρίας, πρέπει νά κινηθοῦν
ἑκατοντάδες χιλιάδες, ἴσως καί ἑκατομμύρια ἄνθρωποι. "Αν δέ θέλει ὁ
λαός, τό Θεό πατέρα νά ἔχεις, 'Επανάσταση δέν κάνεις. Χρειάζεται καί
καθοδήγηση γερή. Πόσους ὀπαδοὺς εἶχαμε πρὶν ἀπ τή Διχτατορία; Στό
μεταξύ τό Κόμμα, τό κίνημα χτυπήθηκε ἄσχημα. Ποιός λοιπόν θά ρίξει
τό Μεταξᾶ;

- Τότε τί καθόμαστε ἐδῶ;

- "Αν ἐμεῖς ἐδῶ σηκώσουμε τά χέρια καί τό Κόμμα ὀξω πάψει νά παλαίβει,
τότε στόν αἰῶνα τόν ἄπαντα 'Επανάσταση δέ γίνεται. Κίνημα χωρίς αἰσιο-
δοξία δέ μπορεῖ νά ὑπάρχει, ἀλλά καί νά πιστεύουμε πώς ὁ Μεταξᾶς θά
πέσει σέ λίγες μέρες, μῆνες τό πολύ!... "Αν προσέξατε, τό μεγαλύτερο
ποσοστό τῶν δηλώσεων ἀνθρώπων ἀναλογεῖ στοὺς ὑπεραισιόδοξους. "Ερ-

χονται στό νησί γιά μιά ώρισμένη χρονική περίοδο κι, όταν αὐτή ἐξαντλεῖται, δένουν τά μπαγάζια τους. Οἱ ἐξόριστοι δέν εἶναι παιδάκια νά τά μεγαλώσεις μέ παραμύθια. Πρέπει νά ξέρουν, πού βρισκόμαστε, τί δυσκολίες μᾶς περιμένουν, νά εἶναι προσανατολισμένοι...

Δέν ἤμουν σύμφωνος μαζί του. «Γιατί δέν ἀφήνει τόν κόσμο, ἔλεγα μέσα μου, νά πιστεύει, ὅ,τι θέλει! Μέ τόν καιρό προσαρμόζεται». Καί μέ ξαφνιάσαν οἱ ἐπεφημίες. Καί πάλι δέν παράδωσα τά ὄπλα. Τίς ἀπόδωσα στίς ρητορικές ικανότητες τοῦ Ζαχαρία. Ἄργότερα κατάλαβα. Οἱ ἐξόριστοι ἀντιδροῦσαν σέ μιά ἄσχημη παράδοση, πού τή χρησιμοποιοῦσαν τά Γραφεῖα καί τήν ἔθρεφτε συνέχεια ἡ παρανομία. Δέν τό χωροῦσε ἡ ψυχή μας, πῶς θά ζούσαμε ὅλα μας τά χρόνια κατατρεγμένοι. Οἱ νεοφερμένοι παρουσίαζαν τήν κατάσταση ὄξω ρόδινη. Ὁ καιρός κυλοῦσε κι ἐγινε κοινόχρηστη ἡ φράση: «Ἡ ἐσωτερική κατάσταση καλή, ἡ ἐξωτερική τό ἴδιο κι ὁ φουκαρᾶς ὁ Σαμαντάς χρόνια καί χρόνια φυλακή!»

Ὁ καπετάν - Γιούργιας μάλωσε κι ἔβαψε τήν τράτα του κι ἤθελε νά τή δοκιμάσει. Βγαίνοντας ἀπ τή Λέσχη, εἶδαμε τό δικό μας ὑπεύθυνο νά τσακώνεται μέ κάποιους.

– Πᾶμε ἐμεῖς; μέ τράβηξε ἀπ τό μπράτσο ὁ Ζαχαρίας. Τώρα δέν ἔχει ψάρια καί δέ βρίσκει πλήρωμα καί, προτοῦ τ ἀπαντήσω «ἀφοῦ δέν ξέρω», φώναξε ἀπό μακριά: Ντῖνο! Βάλε καί μᾶς τούς δυό!

– Θέλουμε καί γιά κουπί. Ξέρετε;

Κάτι μουρμούρισε μέσα ἀπ τά δόντια του καί τράβηξε ἴσα στή βάρκα. Βοήθησε νά φορτώσουν τήν τράτα κι ἔκατσε στό πρῶτο κουπί δεξιά, λέγοντας σέ μένα: «Πιάσε τό ἄλλο στίς πλάτες μου!»

Ἐβαζα ὅλες μου τίς δυνάμεις καί πίστευα, πῶς, ἂν ἔκαναν ὅλοι ἔτσι, θά πετοῦσε ἡ βάρκα στόν ἀέρα. Στά 50 μέτρα ἄκουσα τόν καπετάνιο, πού κρατοῦσε τό τιμόνι: «Τό δεύτερο κουπί ἀπ τά δεξιά δέν τραβάει καλά!»

– Μή μᾶς παραπαίρνεις, Καπετάνιο! μουρμούρισε ὁ Ζαχαρίας. Ἄτζαμῆδες εἴμαστε. Θά συνηθίσουμε.

Ὅπως κατάλαβα ἄργότερα, ὁ Ζαχαρίας τραβοῦσε ὑπέροχο κουπί. Θά νόμιζες, πῶς δέ βάνονταν κοθόλου, σά νά ἔκανε βόλτες στήν πλατεία, σά νά ἀνάσαινε φυσιολογικά, ξαπλωμένος στό κρεβάτι. Ρίξαμε τήν τράτα, κατέβηκαμε, πιάσαμε κρόκο κι ὁ διάβολος τό πῆγε νά εἶναι ὁ σάκος γεμάτος ψάρια. Πῆρε ὁ ἰδιοκτήτης τά μισά, τό 1/4 ἡ ὁμάδα καί τά ὑπόλοιπα τά μοιράστηκε τό πλήρωμα. Κρατήσαμε μιά ὁκά καί τ ἄλλα τά πούλησε ὁ Ζαχαρίας.

– Βάσταξα τρεῖς δραχμές νά ἀγοράσουμε λάδι, μοῦ εἶπε. Τά ρέστα πάρ-τα ἐσύ. Θά εἶσαι ὁ ταμίας. Πρέπει νά παλαιψουμε τήν ἐξορία. Ψάρια δέ θά ἔχει κάθε μέρα...

Κι από τότε γίναμε καί μείναμε ως τό τέλος φίλοι. Καί ή έξορία διαβαί-
νει. Δέν είχαμε καί παράλογες άπαιτήσεις. ΄Εκοψα τό τσιγάρο άπ τό καρά-
βι άκόμα. Πηγαίναμε στήν τράτα, ψαρεύαμε μέ τό καλάμι, μαζεύαμε χόρτα,
κάναμε χαμολοδουλίες... Κι, όταν οικονομούσαμε κανένα δίφραγκο νά βάλου-
με μιά κουταλιά λάδι στό φαϊ ή νά αγοράσουμε ένα κομμάτι ψωμί παρα-
πανήσιο, είμαστε οί πρώτοι του χωριού. Καί, σά δέν είχαμε δουλιά, ξαπλώ-
ναμε στήν άμουδιά ή σέ κανένα κάβο άπόμερο καί κουβεντιάζαμε. Κάμπο-
σα άπό κείνα τής έξορίας τά έσβησε ό χρόνος, άλλα τά καταχώνιασε βα-
θιά στό ύποσυνείδητο, άλλα τά άλλαξε ή κοινωνική πορεία. Κι ώστόσο στίς
άπότομες στροφές, όταν κάποια νοσταλγία μου γεμίζει τήν ψυχή, ή μνήμη
μου φέρνει πίσω όλοκάθαρο τό νησί τής έξορίας καί νιώθω δίπλα μου τό
Ζαχαρία. ΄Ηταν μιά μέρα κρύα. ΄Αφήσαμε τά καλάμια καταγίς καί μαζευτή-
καμε στά βράχια ν άπαγγιάσουμε. Καί, σά νά ήταν άφορμή τά πετρόψαρα,
πού δέν τσιμπούσαν, σά νά άπαντούσε στό δικό του έξωτερικό διάλογο,
είπε: «Πρέπει νά γεμίσουμε τό σακί μας ύπομονή. Δέν άποκλείεται νά
δουλεύουμε γιά τίς έρχόμενες γενιές...». Κάποιο ήσυχο άπόβραδο. Τό
σκοτάδι άπλώνει σιγά πάνω στή γή. Τό κυματάκι φλυαρεί μέ τά βότσαλα.
Τό κίνημα χτυπήθηκε στήν ΄Ισπανία. ΄Ο φασισμός προχωράει στήν Εύρώπη.
Είμαστε ξαπλωμένοι στά ζεστά χαλίκια. Μιά διάχυτη θλίψη σά νά γεμίζει
τόν άγέρα. Κι είπε ό Ζαχαρίας: «Ο άγώνας γιά τό καλό του κόσμου είναι
σκληρός καί δύσκολος, όμως δέν ύπάρχει καί εύγενικότερο πράμα πάνω
στή γή. Κλείνει όλες τίς άρετές τ ανθρώπου...». ΄Ο Ζαραγιάνης έκανε
δήλωση κι ήρθε νά τόν άποχαιρετίσει. ΄Εγώ θά τόν σκυλόβριζα, όμως αυ-
τος του είπε: «΄Ηρθες στήν έξορία γιατί ή ζωή όξω ήταν δύσκολη καί σ
ανάγκασε νά παλαίψεις. Τώρα είναι χειρότερη. Δέν έκανες καλά άλλα,
αν έχεις κάτι περίσιο-ρουχο, παπούτσι άσ-το δώ, στους συντρόφους, καί
κοίταξε, μήν περάσεις άπ τήν άλλη πάντα. ΄Ισως ανταμώσουμε ξανά στό
χαράκωμα του άγώνα...» Κι άλλες φορές, πολλές φορές, άλλα τέτια, πολ-
λά τέτια.

΄Από τότε πέρασε μιά όλόκληρη ζωή. Οί περισσότεροι σύντροφοι τής
έξορίας σήμερα δέ ζούν κι, όσοι ζούν, είναι γέροι κι, όπως συμβαίνει στους
άπόμαχους, όλο καί συχνότερα σκαλίζουν τά περασμένα. ΄Ετσι κι εγώ καί
σέ κάθε κοσκίνισμα βρίσκω καί μιά καινούργια άρετή στή ψυχή του φίλου
μου. Στο νησί πήγα μέλος του Κόμματος, μά, αν έγίνα κομμουνιστής - στό
βαθμό πού έγίνα - τό χρωστάω σ αυτόν...

΄Αργότερα ό συνεταιρισμός μας σχεδόν διαλύθηκε. ΄Ο Ζαχαρίας ανά-
λαβε τή διαφώτηση τής ΄Ομάδας κι είχε πολλή δουλιά.

Ξεψυχάει καί τό δεύτερο καλοκαίρι στήν έξορία. Βράδυ γλυκό. Οί χω-
ρικοί κουβαλούν τή σοδιά τους άπ τά χωράφια. ΄Η θάλασα λάδι. Τά γρι-
γρι άράδιασαν τίς βάρκες άπό κάβο σέ κάβο κι έτοιμάζονται νά ρίξουν

τά δίχτυα. Πάνω από μιά ώρα περίμενα τό φίλο μου στήν άμουδιά καί δέν ήρθε. Άργά πήρα τό δρόμο γιά τό σπίτι μέ τήν καρδιά κάπως βαριά. Τό πρωί πολύ νωρίς μās φώναξαν στή Λέσχη.

– Σύντροφοι! μās ανακοίνωσε ό Γραμματέας. Είδοποίησε ή Άστυνομία, πώς μερικοί σύντροφοι - αυτοί κι αυτοί - χτές δέν έδωσαν «παρών».

– Αυτό είναι έγκλημα! πετάχτηκε ό Ζαβιτσάνος. Τό Γραφείο δραπετεύει ανθρώπους άχρηστους, σαν τόν Βαρνά... καί τά σπασμένα θά τά πληρώσουμε έμεϊς.

– Αυτό, Ζαβιτσάνο, είναι προβοκάτσια, τόν έκοψε ό Γραμματέας. Ό Βαρνάς έλεγε προχτές, πώς στίς Φωκόπετρες κατά τά χαράματα έχει πολλά χταπόδια. Δέν αποκλείεται νά πήραν καμιά βάρκα καί τούς έπιασε ή φουρτούνα στ άνοιχτά. Νά ψάξουμε παντού.

Ό Ζαβιτσάνος τήν ίδια μέρα έκανε δήλωση. Φεύγοντας, ειπέ: «Χίλια χρόνια νά καθόμουν έξορία, αλλά δε θέλω νά φέρνω πολιτικές ευθύνες γιά τίς τυχοδιωκτικές ενέργειες του Γραφείου».

Μέ σημάδια τούς άστερισμούς έβαλαν πλώρη βόριο - δυτικά - κατά κει είχαν έντολή καί γιάφκα - καί ή φουρτούνα τούς πήγε άλλοι γι άλλοι. Δυό μερόνυχτα πάλαιψαν μέ τό χάρο. Οί άλλοι πότε-πότε άλαζαν βάρδια νά ξεκουράζονται λιγάκι. Ό Ζαχαρίας ούτε ένα λεφτό! Όσο ειχε μπουνάτσα, τραβούσε κουπί, ύστερα έπιασε τό τιμόνι. Γιά προσανατολισμό τώρα δέν μπορούσε νά γίνει λόγος. Παιδεύονταν νά κρατάει τή βάρκα στον ίδιο άξονα μέ τό ρέμα, μήν τούς πάρει τό κύμα απ τήν πάντα καί τούς αναποδογυρίσει. Κατά τό σούρουπο τής δεύτερης μέρας φάνηκε στό βάθος ξέρα κι ύστερα απ τά μεσάνυχτα άραξαν σ ένα κόρφο άμουδερó.

– Καί τώρα; Ψιθύρισε κάποιος σιγά.

Ό Ζαχαρίας έσταζε νερό απ τό κεφάλι ως τά πόδια κι έτρεμε.

– Έγώ δέν μπορώ νά περπατήσω ούτε ένα βήμα. Έχω πυρετό. Προχωράτε γιαλό-γιαλό καί κρύψτε τή βάρκα. Αν πέσαμε σέ έρημονήσι, θά μās χρειαστεί. Αν βγήκαμε στήν Ήπειρωτική Ελλάδα καί μπορείτε, έλάτε νά μέ πάρετε. Διαφορετικά, ώρα καλή σας!

Απ τά πρώτα κióλας χωριά τούς πήραν του κυνήγου τά «παληκάρια» τής Ε.Ο.Ν. Σκόρπισαν κατά δώ καί κατά κει. Γλύτωσε ό Ζαχαρίας κι ένας άκόμη. Οί υπόλοιποι πιάστηκαν.

Έρθε ό πόλεμος, ή Έθνική Άντίσταση, ή λευτεριά. Θυμούμουν πάντοτε τό φίλο μου κι έλεγα: «άμα σταθεροποιηθει κάπως ή κατάσταση, θά πάω νά τόν άνταμώνω, αν ζει». Τόν Νοέμβρη μ έστειλαν στήν Άθήνα γιά κάποια δουλιά, όμως, πού νά τόν βρω; Είχα διαβάσει, πώς ό Γιάνης ό Πετρόπουλος δούλευε στά Συνδικάτα. Τόν πέτυχα στό Έργατικό Κέντρο.

– Στήν κατοχή κάποτε βλεπόμαστε. Τώρα έχω καιρό νά τόν δω. Δέν περ-

νάς άπ τήν Κεντρική Έπιτροπή;

Παρά - λίγο νά μήν τόν γνωρίσω. Άδύνατος. Τά μαλιά του ψαρά. Τά μάτια του βαθουλωμένα. Τό χρώμα του προσώπου σκούρο - χωματένιο. Χαμογέλασε μέ κάποια δόση πίκρας.

- Μέ πειράζει, Νίκο, ή καρδιά καί τά πλεμόνια. Κάποτε καί πλευρίτιδα. Πήρα πούντα τότε μέ τήν απόδραση. Μέ βρήκαν καί οικογενειακά βάσανα.

Είχε παντρευτεί λίγο πρίν τή Διχτατορία μέ μία συντρόφισσα του άγώνα. Έκαναν κι ένα παιδί καί πέθανε, όταν αυτός βρίσκονταν φυλακή. Μετά τήν απόδραση, ώσπου νά συνδεθει μέ τήν όργάνωση, στή γυναίκα του βρήκε άποκουμπι. Έκείνη, γιά νά ξεχάσει τόν πόνο του πρώτου παιδιού, επέμενε. Τό δεύτερο έγινε τρίω χρονώ. Ένα χειμωνιάτικο βράδυ γύρισε ή μάνα άργά από κάποια κομματική δουλιά καί τό βρήκε νά κοντανασαίνει σαν τό καντήλι, όταν δέν έχει λάδι. Καί γιά ειρωνία τής τύχης, κείνο τό βράδυ καί τό επόμενο ό Ζαχαρίας τήν περίμενε σ ένα σκοτεινό σοκάκι νά τής δώσει λίγο άλεύρι. Από τότε έσπασαν τά νεύρα της. Οί σύντροφοι του σύστησαν νά τή βάλουν σέ κανένα νοσομείο, όμως αυτός άγαπούσε τή γυναίκα του καί δέν ήθελε νά τό πιστέψει, πώς είχε κάτι σοβαρό. Νόμιζε, πώς μέ τή Λευτεριά καί τήν Ειρήνη θά γίνονταν κι αυτή καλά.

Η συζήτηση του σκάλισε τή πληγή. Έσκυψε, ανακάτεψε τά χαρτιά του τραπεζιού καί πρόστεσε.

- Άν ήξερα, τό μόνο πού μπορούσα νά κάνω, ήταν νά μήν παντρευτώ. Άλλά, άς αφήσουμε τά άτομικά. Έμαθα, πώς ήσουν στό άντάρτικο καί σέ ζήλευα. Ηθελα νά έβγαινα κι εγώ, ν άκουγα τά φαράγγια νά άχολογούν άπ τά τραγούδια του άγώνα, νά έβλεπα τόν ήρωισμό του Έθνους... αλλά κι εμείς έδω δέν καθήσαμε μέ σταυρωμένα χέρια...

Η εποχή ήταν γεμάτη άνησυχία.

- Τί θά γίνει;

Έσκυψε πάλι τό κεφάλι, Έπαιξε λίγο, χτυπώντας άλαφρά τά δάκτυλα στό μάρμαρο. Σήκωσε ξανά τό κεφάλι άργά.

- Αυτόι πάνε γιά τήν έξουσία. Θά χρησιμοποιήσουν καί τά πιό άπίστευτα μέσα, γιά νά μάς συντρίψουν. Η καθοδήγηση ούτε ν άκούσει θέλει γιά σύγκρουση. Επιμένει στήν ειρηνική - δημοκρατική εξέλιξη. Ο κόσμος είναι άνάστατος. Καταλαβαίνει, πώς του παίρνουν τή Λευτεριά μέσα άπ τά χέρια. Κυκλοφορεί φαρδιά - πλατειά τό σύνθημα: Οί λαοί, όταν είναι νά διαλέξουν τίς άλυσίδες ή τά όπλα, προτιμούν τά όπλα. Κι είναι άδύνατον νά τά άντιπαλαίψεις. Κι είναι ζήτημα, αν πρέπει νά τό άντιπαλαίψεις. Καί σωστή νά είναι ή πολιτική μας, ό λαός δέν τήν έγκρίνει. Καί δεν είμαστε έτοιμοι γιά δυναμική άναμέτρηση. Ηρθαμε σέ αντίθεση μέ τόν έαυτό μας...

Χωρίσαμε από τότε δέν ανταμώνσαμε άλλη φορά. Ἐκολούθησαν τὰ Δεκεμβριανά, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἡ ἤτα... Ὁ Ζαχαρίας δουλεύει ξανά στήν παρανομία. Ἡ ἀντίδραση ξεφρένιασε. Ἡ τρομοκρατία χειρότερη ἀπὸ τὴν ἰταλο-γερμανική. Οὔτε στέγη, οὔτε ψωμί καί οἱ ἄνθρωποι λίγοι, πολὺ λίγοι. Τότε πέθανε καί ἡ γυναίκα του. Στὴν κηδεῖα τῆς δέν πῆγε. Θὰ τὸν ἐπιαναν. Κρυμένος πίσω ἀπὸ τὰ παντζούρια ἐνός παραθυριοῦ, τὴν εἶδε γιὰ τελευταῖα φορά στό δρόμο νά τραβάει γιὰ τὸ νεκροταφεῖο. Τὴ συνόδευσαν τρεῖς γριουῦλες... Ἐνίωσε πόνο δυνατό. Ἄν τὴν ἐβαζε σέ κανένα ψυχιατρεῖο, μπορούσε νά ζήσει κάμποσα χρόνια ἀκόμα. Καί τούτη ἡ σκέψη τοῦ ἔφερε μεγαλύτερο πόνο. Μιά τέτια ζωή!.. Καί λίγο ἀργότερα ἀκολούθησε ἄλλο χτύπημα τὸ ἴδιο ὀδυνηρό. Διαλύθηκαν οἱ κομματικές ὀργανώσεις κι ἔμεινε χωρίς πολιτική δουλιὰ, χωρίς οἰκονομική ἐνίσχυση. Τώρα δέν τὸν χριάζονταν. Καί νωρίτερα πολλοὶ τὸν ἔλεγαν δογματιστὴ - ἀδιάλακτο. Τί νὰ ἔκανε; ! Βγῆκε ἀπὸ τὴν παρανομία κι ἐγκαταστάθηκε σέ μιὰ ἀδερφή του, πού ζοῦσε μέ μιὰ μικρὴ σύνταξη τοῦ ἀντρός τῆς. Παρεκάλεσε μερικούς συντρόφους νά τὸν βοηθήσουν. Κι ἀπὸ κείνη τὴν περίοδο ἔβλεπες κάθε πρωὶ ἓνα γεροντάκι νά σπρώχνει στό σταυροδρόμι, κοντὰ στό σχολιό, ἓνα παγκάκι καί νά πουλάει, ἀνάλογα μέ τὴν ἐποχὴ, κάστανα ψημένα, φιστίκια, ἀστραγάλια...λεμονάδες, παγωτὰ, σοκολάτες... Τὰ ὄνειρα περιορίστηκαν στὰ μικροπράματα, στὰ παιδάκια, στοὺς διαβάτες. Δέν πεινάει. Ἐχει στέγη καί ἡσυχία... Ἀλλά, τὰ βράδια, ὅταν μένει μοναχός καί ξαπλώνει στό στῶμα, νιώθει τὴν ψυχὴ του ἄδεια. Ἡ στενοχώρια δὲ μοιάζει μέ τίς παλιότερες, δέν ἔχει ἀπότομους παροξυσμούς, δέν προκαλεῖ ὀδυνηρό σπαραγμό, ὅπως ἔγινε μέ τὸ θάνατο τῶν δικῶν του. Εἶναι σιγανή - καθημερινή - ἀπέραντη. Σὰ νὰ κάθεται σέ μιὰ πέτρα καί νὰ βλέπει τὰ ἐρείπια τοῦ παλατιοῦ, πού τὸ ἔχτιζε ψηλά - πανόριο τόσα καί τόσα χρόνια μέ κόπο καί ἀγάπη. Σὰ νὰ πέθανε κάτι τὸ ἴδιο ἀκριβὸ σὰν τὴ γυναίκα του, σὰν τὰ παιδιὰ του...

Ἡ Ἀστυνομία τὸν ξέρει, μὰ δέν τὸν πειράζει, σὰ νὰ τοῦ λέει: Ἐόφλησες! Μόνο κανένας ἀστυφύλακας «πολὺ πατριώτης», περνώντας ἀπὸ κεῖ μέ μιὰ κλωτσιὰ τοῦ χαλάει πότε-πότε τὸ κατάστημα.

Ἀπὸ κεῖ τὸν μάζεψε ἡ χούντα. Τὸ στρατόπεδο τὸν ἔμπασε πάλι στὰ νερά του. Βρῆκε ξανά τοὺς συντρόφους. Ἀλλά καί δῶ ἀναποδιά. Τὸν κράτησαν μερικούς μῆνες κι ὕστερα τὸν ἀπόλησαν. Ἐφτασε στό σπίτι στίς 11 τὴ νύχτα. Ἡ ἀδερφή του εἶχε πεθάνει. Οἱ κληρονόμοι - μιὰ ἐγγονιά μέ τὸν ἄντρα τῆς - παρά λίγο νά μὴν τὸν δεχτοῦν καθόλου. Γιὰ πρώτη φορά τὸ χαμόγελο τοῦ Ζαχαρία ἦταν μονάχα πίκρα. Ἐνίωσε ἓναν κόμπο στό λαιμό, κι, ὅπως ἔκανε νά τὸν καταπιεῖ, τὸ καρῦδι, πού εἶχε μεγαλώσει, κουνήθηκε πάνω-κάτω δυὸ φορές.

- Μὴν κατεβάζετε τὰ μοῦτρα. Μόνο μιὰ-δυὸ βραδιές, ὥσπου νὰ βρῶ

πουθενά άλλοῦ καμιά τρύπα...

Στίς ἐφημερίδες εἶχε διαβάσει τά ὀνόματα κι ἤξερε, ποιοί δέν εἶχαν πιασθεῖ. Πολύ πρωῖ πήρε τά δρομάκια. Μπήκε σ ἕνα ἐργαστήρι.

– Πελοπίδα! πρέπει ν ἀρχίσουμε ἀπ τό Α. Νά φτιάξουμε μιά ἐπιτροπή. Νά βγάλουμε μιά προκηρυξούλα. Νά μάθει κι ὁ δικός μας κόσμος, καί ἡ ἀντίδραση, πώς τό Κόμμα δέν πέθανε. Νά βιαστοῦμε. Δέ νιώθω καλά.

– Ἐγώ δέν πρόκειται νά ἀνακατευτῶ καί σέ παρακαλῶ νά μὴν περάσεις ἄλλη φορά ἀπό δῶ.

– Νά μέ φέρεις σ ἐπαφή μέ τό γαμπρό σου. Μ ἄφησαν νά μὴν πεθάνω στό στρατόπεδο, ὅμως δέν ἀποκλείεται νά μέ παρακολουθοῦν. Δέν μπορῶ νά πάω στό σπίτι του. Κάνε μου τή χάρη σά φίλος, σά σύντροφος κι ἔπειτα μὴν ἀνακατεύεσαι.

Δυό βδομάδες ἀργότερα. " Ὑστερα ἀπ τό ραντεβοῦ βγήκε στό δρόμο. Νιώθει χαρά ἀπλή - ἀπαλή, σά νά ἦταν μιά πολύ παλιά ἐποχή, ὅταν ἔβαζαν τά θεμέλια τῆς ΟΚΝΕ. Φυσικά. Ἐπάρχουν διαφορές. Τότε ἦταν νέος καί παληκάρι. Τώρα γέρος καί δέν μπορεῖ νά περπατήσει τοῦ πιάνεται ἡ ἀνάσα. Τότε ἔχτιζαν σέ γερή βάση. Τώρα τά ρεύματα διαβρώνουν τό ἔδαφος. Ὡστόσο κάτι θά γίνει, κάτι ἔγινε κιόλας... Τό βράδυ δέν εἶχε πού νά κοιμηθεῖ, οὔτε φαῖ. Πρέπει κάπου νά σταθεῖ, νά σκεφτεῖ... Πέρασε τό Σύνταγμα, τήν ὁδὸ Συγγροῦ, μπήκε στό Ζάπειο. Τρέμουν τά πόδια, νιώθει ζαλάδες. Κάθεται στόν πάγκο. Ἀπλώνει τό μπράτσο στό στήριγμα, ἀκουμπάει τό πρόσωπο ἀπάνω καί στίς 3 καί 2', ὅπως διεπίστωσε ὁ ἰατροδικαστής, ἀποκοιμήθηκε.

Κείνος ό Φίλιπας!..

Ή βάβω ή Ρήνα κάθεται στις πρώτες - πρώτες καρέκλες. Στο στήθος έχει καρφισωμένο θά νόμιζες ραμένο, ένα φύλο ίχνογραφίας. Τό έκοψε από ένα παλιό τετράδιο του άγγονά της, του Χρήστου. « Κατάρα στον πόλεμο! » γράφει τό χαρτί μέ μεγάλα-παρτσιακλά ψηφία. Κοιτάζει όλόγυρα καί δέν τό πιστεύει. Δεξιά κι άριστερά καί πίσω ως τή πόρτα, καί στους διαδρόμους παντού φίσκα. Δίπλα της ό "Αγγελος, ένα άγόρι ως όχτώ χρονώ, κρατάει ένα τενεκεδένιο περιστέρι. Τό έφτειαξε Κείνος ό Φίλιπας - καρφωμένο σ ένα κοντάρι. Τό σηκώνει ψηλά καί τό κουνάει πέρα - δώθε μέ χαρά νά τό βλέπει ό κόσμος.

Ή ζωή έφερε τή γριά στή συγκέντρωση, αλλά, αν δέν ήταν καί Κείνος ό Φίλιπας!.. Είναι κομμουνιστής, δηλαδή αντίχριστος, κακός, άπ αυτούς, πού χαλούν έκκλησιές, οικογένειες... καί κάνουν κι άλλα πράγματα φοβερά καί τρομερά. Ή βάβω δέν τό πιστεύει. Ή Φίλιπας είναι καλός άνθρωπος κι έδω πάλι τά μπερδεύει: Ή Φίλιπας δέν είναι Κομμουνιστής, έπειδή είναι καλός άνθρωπος ή είναι καλός άνθρωπος, έπειδή είναι κομμουνιστής. Μήπως γιά τή νύφη της... μιά άγια ψυχή - δέν έλεγαν τά ίδια! Καί τόν καιρό του Ε.Α.Μ. - ΕΛΑΣ σά τό Φίλιπα ήταν όλοι!

- Ήσύ, θεία - Ρήνα, τής είπε, πρέπει νά τό καταλάβεις καλύτερα άπ τους άλλους.

- Μωρέ Φίλιπα! έμένα δέ μου έμεινε κανένας. Τί θά μου πάρουν; Τής έδειξε τό παιδί.
- Τό μαξούμι!

«Τό παιδί του παιδιοΰ μου είναι δυό φορές παιδί μου» λέει ή Παροιμία. Καί τό άγγόνι του παιδιοΰ ή τό δισέγγονο νά είναι τρεις ή τέσερες φορές παιδί μου; Ή παροιμία δέ τό λέει, όμως ή βάβω ή Ρήνα κάτι ξέρει. Ή πόνος γιά τό χαμό των δικων της, οί πίκρες καί τά δάκρυα μιās όλόκληρης ζωής - έβδομήντα έννιά τόσα χρόνια - ή μοναξιά σέ τούτη τήν άπέραντη πολυκοσμία κι ό Καημός τ ανθρώπου, πού έκατσε στή δύση καί βλέπει πίσω τή ζωή, νά ανανεώνεται συνέχεια.... μαζεύτηκαν όλα μαζί κι έφτειαξαν ένα ώκεανό αγάπης γιά τούτο τό παιδάκι.

Κλειδωσε δυό φορές τή πόρτα, άνοιψε τό καντήλι κι άς μή ήταν γιορτή, κι έκατσε δίπλα στό κρεβατάκι του παιδιοΰ. Ή,τι έγινε μέ τους άλλους, δέ θ αφήση νά γίνει καί μέ τούτο. Ήκεϊνοι χάθηκαν μακριά καί δέ μποροΰσε νά βάλει τό κορμί της πρόχωμα. Ή πόλεμος τέσερες φορές τή

χτύπησε καί τή ξεσκλίδιασε, ὅπως ἡ ἀστραπή τό δέντρο, καί πίστευε, πώς ἡ μπόρα ἀρκετά τήν εἶχε δεῖρει καί τώρα θά τή ἄφηνε ἤσυχη. Ὅμως ὕστερα ἀπό κείνα, πού τῆς εἶπε Κεῖνος ὁ Φίλιπας. Συλλογιέται καί δέν μπορεῖ νά ξετυλίξει τό διασίδι καί μόνο ἓνα εἶναι καθαρό σάν τόν ἥλιο. Τό παιδί θά τό γλυτώσει κι, ἂν τή κάνουν ζάπι θά πεθάνει αὐτή πρώτη. Ἄφοῦ τά ζῶα...

Κεῖ στό χωρίο τῆς, τόν Ἄνεμόξυλο, ἡ κολοβή γέννησε τρία κουταβάκια κι ἤθελαν νά τά σκοτώσουν. Δέν εἶχαν τί νά τά ταῖσουν. Ὁ πατέρας τή μαύλισε πιά κεῖ, δείχνοντάς-της ἓνα κομμάτι ψωμί, τό κουνούσε καί τριαβιούταν ὄλο πιά πίσω νά τή ξεμακρύνει ἀπ τά παιδιά τῆς. Ὁ γείτονας ὁ Σπύρος πῆρε τό ἓνα καί τράβηξε κατά τά βράχια. Μόλις ἔκανε νά τό πνίξει, κείνο ἔσκουξε. Ἡ σκύλα, πηδώντας ἀπό πέτρα σέ πέτρα καί ἀλυχτώντας, ἔφτασε στό λεφτό. Ὁ Σπύρος φοβήθηκε καί τ ἄφησε καταγίς. Τό ἔπιασε μέ τά δόντια καί τράβηξε γιά τή φωλιά τῆς. Τότε ὁ πατέρας βρῆκε τή εὐκαιρία καί τῆς πῆρε τό δεύτερο. Ἐπαναλήφθηκε ἡ προηγουμένη σκηνή, ὅμως ἔτσι, ὅπως ἔτρεχε ἀπ τό ἓνα στ ἄλλο, τῆς σκότωσαν τά δυό κι ἔμεινε τό τελευταῖο. Τό ἔβαλε ἀνάμεσα στά μπροστινά τῆς πόδια, τό ἔγλειψε, τό χαῖδεψε καί δέν ἄφηνε κανένα νά τό ζυγώσει. Ὁ πατέρας ἀγρίεψε. Ἄρπαξε ἓνα ξύλο κι ἄρχισε νά τή χτυπάει γιά νά φύγει. Ἐκείνη κουλουριάστηκε ἔσφιγγε τό παιδί τῆς ἀνάμεσα στά πόδια καί τό λαιμό τῆς, κόλησε τό μουσούδι τῆς στό κεφάλι του κι ἔκλαψε σάν ἄνθρωπος. Ἡ βάρβαρη σκηνή βάστηξε κάμποσα λεφτά. Τέλος μ ἓνα σάλτο χύμηξε ἀπάνω του, τοῦ ἔπιασε τό πουκάμισο μέ τά δόντια καί, τραβώντας-το μέ λύσσα, τό ἔκανε κομμάτια. Κατόπι γύρισε στό κουτάβι, τό πῆρε μέ τό στόμα καί ἐτοιμάστηκε νά τό βάλει στά πόδια. Δέν πρόλαβε. Ὁ πατέρας, στραβός ἀπ τό γινάτι, τῆς ἔδωσε μιά μέ τό τσεκούρι στό κεφάλι. Ἐτσι πέθανε ἡ Μάνα, ὅμως τό παιδί τῆς γλύτωσε. Μιά κι ἔμεινε μόνο κι ἄλλο σκυλί γιά τό σπίτι καί τά ζωντανά δέν εἶχαν, τό κράτησαν.

Ἡ βάβω ἡ Ρήνα συλλογιέται, κι ἀπ τοῦ μυαλοῦ τῆς τή στράτα περνάει πόσες φορές ὡς τώρα! - ἡ ζωή τῆς.

Φθινόπωρο. Τό ψυχρό βοριαδάκι κατεβαίνει ἀπ τίς χιονισμένες βουνοκορφές. Οἱ κουροῦνες σκούζουν στριγγά στό κάστρο κι ἓνα κοπάδι ἀγριόχηνες σέ σχῆμα τριγώνου χωρίς βάση τραβάει κατά τό νοτιά. Στήν ἀγορά κυκλοφοροῦν διάφορες φῆμες. Στά πρόσωπα τοῦ κόσμου διαβάσεις τήν ἀνησυχία. Γυρίζοντας ἀπ τή δουλειά, βρῆκε τόν ἄντρα τῆς νά σκάβει θεμέλιο.

- Τέτοιος καιρός καί σπίτι! κούνησε τό κεφάλι. Ἡ μάνα ἄρρωστη. Τά πόδια τοῦ Σταμάτη κρέμουνται ὄξω ἀπ τή σαρμανίτσα. Ἐσύ χωρίς παντελόνι. Τά παπούτσια καί τῶν δυό μας βάζουν νερό. Στό μπακάλη χρωστᾶμε...-

- Λές νά μή ξέρω! Ἡ ἀπάνω πάντα κοντεύει νά πέσει. Εἶναι καί ντροπή: Τόσα σπίτια ξένα ἔχτισε, λέει ὁ κόσμος, καί τό δικό του δέν ἀξιώθηκε νά φτείαξει.

- Κάτι ἀκούγεται γιά πόλεμο.

«Τό λόγο δέν ἀπόσωσε, τόν λόγο δέν ἀποῦπε». Χτύπησε ἡ καμπάνα τῆς Μητρόπολις καί στό κατόπι ὅλες οἱ ἄλλες.

Κι ἦρθε χειμώνας βαρύς, χειμώνας κρύος - φαρμακερός. Ἡ Β, Ρήνα δουλεύει στά ξένα σπίτια. Τίς περισσότερες φορές δέ μπορεῖ νά πάρη μαζί της τό παιδί. Νά τό βάλει κοντά στή κατάκοιτη πεθερά, φοβᾶται. Ἡ φυματίωση τῶν ὀστέων, λέει ὁ κόσμος, δέν κολάει, ὅμως... Τό φασκιώνει καί τό δένει καλά στή κούνια, μή τύχη κι ἀναποδογυρίσει, ἀφήνει μιά ούργια σκοινί περίσιο καί δίνει τή ἄκρη στήν ἄρωστη νά τόν κουνάει, ὅταν κλαίει...

Ἡ Δῆμος τραυματίστηκε στήν Ἀετοράχη. Τόν ἔφεραν στή πόλη μέ ἄλλους, σωριασμένους σέ μιά νταλικά. Ἡ χάρος δέν ἔλεγε νά ξεκολήσει ἀπ τό κρεβάτι του. Ἡ Ρήνα μέρα νύχτα στή δουλειά καί ἀπό κεῖ στό σπίτι νά συγυρίσει τό παιδί καί τή πεθερά, κι ὕστερα στό νοσοκομεῖο. Δούλευε καί τίς Κυριακές, καί τίς γιορτές, ἀκόμα καί τίς νύχτες, ὅταν ἔβρισκε. Κάποτε ἦταν πολύ ὁμορφη γυναῖκα: Τώρα; ! κουράστηκε, ἔμεινε ἄπνη, ἀδυνατήσε καί γέρασε ἀπότομα.

Κύλησαν καί λίγα χρόνια ἀκόμα. Ἡ γριά πέθανε καί ξαλάφρωσαν. Μπάλωσαν τήν ἐτοιμόροπη πάντα τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ γιός τους μεγαλώνει μέ τήν ὥρα. Δουλεύουν καί οἱ δύο. Ἡ φτώχεια κάπως ἀπάλυνε...

- Νά φτειάξουμε τό σπίτι. Ἡ Σταμάτης μεγάλωσε, παντρεύεται.

Ἐχτισαν τά θεμέλια. Ἡ ἀπάνω πάντα τό ἔφτασαν κι ὡς τή μέση. Κι ὕστερα, ὁ Δῆμος πῆγε μακριά, πέρα ἀπ τή θάλασα, στήν Ἀλμυρά Ἐρημο, νά λευτερώσει τά σκλαβωμένα... ἀδέρφια του, νά διώξει τό Τουρκο πίσω ἀπ τή Κόκινη Μηλιά... Ἡ πόλεμος τέλειωσε, ὅμως συνεχίζει νά τή γεμίζει φαρμάκια. Τή μέρα ἡ δουλιά, τό παιδί τήν τραβοῦν κάπως ἀπ τήν ἐμονη ἰδέα. Τή νύχτα μέ τό Δῆμο κουβεντιάζει, κάποτε καί στό ὄνειρό της. Τόν βλέπει αἰχμάλωτο καί τόν δέρνει ἕνας ἀγᾶς - ἄγριος αἰμοβόρος... ἀνάπηρο - κουρελή - ψωριάρη νά ζητιανεύει στούς δρόμους... κατάκοιτο σέ μιά γωνιά νά τόν καίει ὁ πυρετός καί νά μή ἔχει κάποιον νά τοῦ βάλει ἕνα κρύο πανί στό κεφάλι... νά θυμᾶται τό σπίτι του τό παιδί του καί νά κλαίει... Ἡ Δῆμος δέν ἦρθε. Αὐτή γεράζει. Καί σύνταξη δέ κατάφερε νά βγάλει. «Δέν ὑπάρχει καμιά πληροφορία, πῶς σκοτώθηκε, τῆς εἶπαν. Μπορεῖ καί νά ζεῖ...»

Ἡ Σταμάτης μεγάλωσε κι ἔγινε πολύ ὁμορφο παληκάρι κι οἱ κοπέλες τόν γλυκοκοιτάζουν. Κι ἡ Ρήνα τρέμει μήν τόν ξελογιᾶσει καμιά ἄμυαλη

καί ἡ χαρά της δέν εἶχε μολογημό, ὅταν τή ρώτησε γιά τή Σοφία...

Τό ἀνδρόγυνο χρειάζονταν μιά καμαρούλα χωριστή κι ἄρχισαν ξανά τό σπίτι. Ἐπόχτησαν καί γιό. Τόν ἐβγαλαν Χρῆστο. Δῆμο ἤθελε αὐτή. Ὁ παπᾶς ἔβαλε λόγια στό νουνό... Ἡ Ρήνα γέρασε. Ἐγινε ἡ γριά ἡ Ρήνα, ἡ βάβω ἡ Ρήνα. Θυμᾶται τόν ἄντρα της. Κάποτε κλαίει κιόλας. Ἴσως καί νά καρτερεῖ ἀκόμα. Κι ὡστόσο παίζει μέ τό ἐγγονάκι της, γελάει καί δουλεύει τώρα πιά πολύ. Μά τόν φτωχό τόν ζηλεύει κι ὁ Θεός, ὅταν τόν βλέπει χαρούμενο...

Κι ἦρθε τό δεύτερο χτύπημα πιά δυνατό ἀπ τό πρῶτο, κι ἀκολούθησε τό τρίτο... Ἡ γριά ἡ Ρήνα ἔμεινε ξανά μοναχή. Κι, ἂν δέν ἦταν τό ἀγγόνι της - τή βοήθησε πολύ καί Κεῖνος ὁ Φίλιπας, δέν θά τή κρατοῦσε ἡ ζωή. Δουλεύει νά μεγαλώσει τό παιδί καί κάθε βράδυ τοῦ μολογᾶει γιά τούς γονεῖς του!

– Κίνησε, παιδί μου, μιά ἄγρια φυλή ἀπό ἰακριά, μιά καταραμένη φυλή. Φοροῦσαν πέταλα καί σταυρό στό λαιμό... Δέν τούς εἶχαμε φταίξει σέ τίποτα. Ἀδέρφια δέν εἴμασταν νά τσακωθοῦμε στή μοιρασιά, οὔτε γειτόνοι νά συναξιάσει ὁ ἕνας τόν ἄλλον, οὔτε χωριανοί νά μαλώσουμε γιά τά ζωντανά... Ἦταν κακοί ἄνθρωποι, ἄπονοι. Ἦρθαν νά μᾶς πατήσουν τόν τόπο. Καί πῆγε ὁ πατέρας σου νά τούς πολεμήσει. Καί πήραμε δύο γράματα. Τό δικό μου ἔλεγε: « Ὁ υἱός σου ἔπεσε ἡρωϊκός μαχόμενος... » Τῆς μάνας σου « ὁ σύζυγος σας... » Μᾶς διαγοῦμησαν ἀγόρι μου. Μᾶς πῆραν τό σάρι, τό λάδι... δέν μᾶς ἄφησαν τίποτα. Πείνασε ὁ κόσμος. Πεθαίνει στούς δρόμους. Καί σηκώθηκαν νά τούς πολεμήσουν. Καί ἡ μάνα σου μαζί. Καί τή ἔπιασαν. Κεῖνο τό «ζαγάρι» ὁ Τρύφωνας τή πρόδωσε. Καί τή κρέμασαν...

Ὅσο μεγαλώνει τό ἀγγόνι, τόσο ἀπλώνει κι ὁ πόνος τῆς βάβως. Ὅταν ἦταν νά πάει κληρωτός, ὁ ἴδιος ὁ Χρῆστος βιάστηκε νά παντρευτεῖ ν ἀφήσει κάποιον ἀποκούμπι στή γριούλα. Ἡ βάβω ἡ Ρήνα ἦταν ἀπαρηγόρητη. Δέ θά ἔβλεπε ξανά τ ἀγγόνι της. Ἐτσι εἶχε γίνει καί μέ τούς ἄλλους δύο.

Τούς γύμνασαν καί τούς πῆγαν μακριά. Ὅχι στό Σαγγάριο νά λευτερώσει τά σκλαβωμένα... ἀδέρφια του καί νά διώξει τόν Τοῦρκο πίσω ἀπ τή Κόκινη Μηλιᾶ, οὔτε στό Μπέλες νά σταματήσει τίς χιλτερικές ὀρδές, πού ἔρχονταν νά πατήσουν τόν τόπο μας. Τόν ἔστειλαν στήν ἄλλη ἄκρη τοῦ κόσμου, στήν Κορέα. Ἡ βάβω ἡ Ρήνα δέν εἶχε ἐλπίδες νά δεῖ ξανά τό ἀγγόνι της, ὅμως τό εἶδε στή σφραγισμένη κάσα,...

Ἦστερα ἀπ τό φεύγιο τοῦ Χρηστοῦ ἡ νύφη της γένησε τό Ἄγγελο καί πάνω στίς 40 ἀκριβῶς τῆς ἔστησε μιά φοβερή σκηνή. Τήν εἶπε «οὐραουζα», «λοβιασμένη»... γιατί ἔφαγε τόσους ἄντρες. Τό ἴδιο βράδυ πῆρε τά πραγματά της καί χάθηκε, καί δέ φάνηκε ἄλλο. Κι ἔμεινε ἡ Βάβω ἡ Ρήνα πάλι μοναχή μέ τό μωρό

“Ολη τή νύχτα, όταν τής μίλησε Κεῖνος ὁ Φίλιπας, καί τήν ἐπόμενη καί πολές ἄλλες σκέφτηκε, ὅσο δέ σκέφτηκε σ ὄλη της τή ζωή της. Καί μέσα ἀπ τό λαβύρινθο καί τή θολούρα κάμποσα πράγματα, πού νωρίτερα οὔτε τό μάντευε, περνοῦν ἀπ τόν μυαλό της καί ξεκαθαρίζουν λίγο. Τό παιδί θά τό ὑπερασπιστεῖ. Θά τό γλυτώσει. Τά βραδάκια πάει στους γείτονες. Θέλει ν ἀκούσει τί λένε καί οἱ ἄλλοι, νά δεῖ, ἂν εἶναι κι ἄλλοι σάν αὐτή. Στήν ἀρχή δέν ἀνακατεύονταν στή συζήτηση. “Ὁμως σιγά-σιγά, ὅταν ἡ κουβέντα τά φέρνει βολικά, πετάει κι αὐτή καμιά κουβέντα. Καί πῶς μπήκε γιά καλά στό χορό κι αὐτή δέν τό «ἀπέικασε».

“Ὅλοι θέλουν τήν εἰρήνη, ὅλοι μισοῦν τόν πόλεμο, ὅμως σά νά λείπει κάτι, πού θά τούς ἔδειχνε, πῶς δέν εἶναι οὔτε λίγοι, οὔτε ἀδύνατοι. Κι αὐτό δέν ἀποκλείεται νά σκέφτηκε Κεῖνος ὁ Φίλιπας. Τήν εἰδοποίησαν γιά τή συγκέντρωση. Κι ὅσα ἔγιναν ὡς τώρα, συζητήσεις στά σπίτια, στά κρυφά, λίγοι-λίγοι, δέν ἦταν ἄσχημο, ὡστόσο ἄλλο πράμα εἶναι ὁ κινηματογράφος καί μέρα μεσημέρι. Θά τό φωνάξουν νά τά ἀκούσει καί τό γκοσβέρνο, καί πιό πέρα. Θά μαζευτοῦν πολλοί ἢ καμιά δεκαριά καί θά ντροπιαστοῦν; Κι ἂν τούς χτυπήσουν; “Ετσι εἶπε. Κεῖνο τό «ζαγάρι» ὁ Τρύφωνας. Ἡ γριά ἢ Ρήνα δέ μπορεῖ νά τό καταλάβει. Γιατί νά τούς χτυπήσουν;! Σάν καί θά κάνουν κανένα κακό; Εἰρήνη θά ζητήσουν γιά ὅλο τόν κόσμο. Αὐτή θά πάει ὁ κόσμος νά χαλάσει, ὄχι μόνο γιά τό παιδί. “Εχει μιά αἴσθηση, θολή κι ἀόριστη, πῶς ξεπληρώνει - σά μνημόσυνο - ἓνα μέρος ἀπ τό χρέος της, ἀπέναντι σ ὅλους τούς νεκρούς της. “Ὁμως φοβᾶται καί ρώτησε Κεῖνον τό Φίλιπα.

- Πήραμε ἄδεια, θεία Ρήνα, μόνο νά μαζευτοῦν πολλοί.

Ἐδῶ εἶναι ὁ κόμπος καί γι αὐτό παίρνει τά σπίτια σβάρνα κι ὄχι μόνο μιά φορά. “Υστερα ἀπ τή συγκέντρωση τούς περίμενε ἡ Ἀστυνομία στό δρόμο κι ἄρχισαν οἱ ἀντιλογίες, οἱ ἀπειλές, τά σπρωξίματα.... ὡσπου ἀναψε γιά καλά τό γλέντι. Ἡ ἀστυνομική δύναμη ἦταν λίγη. Τό πλῆθος ἔσπασε καί ξεχύθηκε στήν ὁδὸ Κολοκοτρώνη, φωνάζοντας συνθήματα εἰρήνης. Ἀπό μακριά ἀκούστηκε ποδοβολητό. Τό ἰπικό ἔπασε μέ ὀρμὴ στή φάλαγγα καί τή ἔκοψε στά δυό. Φασαρία, ξύλο, βρισιές, αἵματα-φωνές. Τή Βάβω τή Ρήνα τήν ἄρπαξε ἓνα κῦμα καί τή πέταξε σάν πούπουλο στήν πόρτα ἑνός σπιτιοῦ. Τό ἀνθρώπινο κῦμα τραβήχτηκε πάλι κι ἔμεινε μονάχη της. Μέ τό ἓνα χέρι κρατάει τόν “Αγγελο σφικτά, μὴν τόν χάσει, καί μέ τό ἄλλο κρατάει τό ραβδί της καί φωνάζει: Κατάρρα! Κατάρρα!

Ἐνας καβαλάρης ἔριξε τό ἄλογο σ ἓνα τσούρμο, ποδοπάτησε κάποιον, πήδηξε πάνω ἀπ τούς ἄλλους δυό καί τώρα ἔρχεται κατά πάνω της. “Εσπρωξε τό παιδί ἀνάμεσα στό θυροστόμι καί στό κορμὴ της νά τό προστατεύσει. Ἀπ τό βράχνιασμα καί τόν φόβο δέν μπόρεσε νά φωνάξει ἄλλο. Σηκώνει μόνο τό ραβδί της, ὅπως ὁ ξιφομάχος τό σπαθί, καί τό κουνάει πέρα-

δῶθε μέ ὀργή. Τό παιδί ἔβγαλε τό μουτράκι του στή πάντα νά δει τί γίνεται. Τό μυαλουδάκι του δούλεψε μέ γρηγοράδα. Τό κοντάρι μέ τό τενεκεδένιο περιστέρι δέ θέλει νά τό χάσει. Χώνει τό χέρι στή τσέπη. Ὅταν ξεκίνησαν γιά τό κινηματογράφο, ἡ βάβω τοῦ ἔδωσε ἕνα αὐγό. Δέν ἤξεραν πόσο θά βαστάξει ἡ συγκέντρωση καί μποροῦσε νά πεινάσει. Μέ τή φασαρία τό εἶχε ξεχάσει. Τό ἔσφιξε καλά στό χέρι καί τό σφεντώνισε μέ ὄση δύναμη εἶχε. Τό ἄλογο ἀλαφιάστηκε, τίναξε λίγο τό κεφάλι καί τό αὐγό ἔπεσε στό μάτι. Χλιμίτρησε ἀπ τό πόνο ὀρθώθηκε ἀπότομα στά πσινά του πόδια, κλώτσησε κι ὁ καβαλάρης ἤρθε κορώννα-γράματα.

Στίς πλάτες τους ἀνοιξε ἡ πόρτα, μιά γυναῖκα τούς ἔκανε νόημα νά μποῦν καί τήν ἔκλεισε πίσω τους. Ἐπ τό διάδρομο βγήκαν στό ἄλλο τετράγωνο κι ἀπό κεῖ τράβηξαν γιά τή γειτονιά τους. Ἡ βάβω εἶναι κουρασμένη-ιδρωμένη. Σφουγγίζει κάθε τόσο τό πρόσωπο μέ τό κεφαλομάντηλο, ἀκουμπάει βαριά στό ραβδί καί μέ δυσκολία σέρνει τά πόδια, ὅμως εἶναι χαρούμενη. Φυσικά! Ἡ Ἀστυνομία τούς διέλυσε, ἀλλά... «Ἄλλη φορά θά εἶμαστε περισσότεροι, συλογιέται, καί τότε...»

Στή συγκέντρωση μίλησε καί Κεῖνος ὁ Φίλιπας. Ἐπ τά λόγια του τοῦτα θυμᾶται πιό καλά ἡ βάβω ἡ Ρήνα: «Ἐμεῖς εἶμαστε οἱ πολλοί, ἐμεῖς εἶμαστε οἱ δυνατοί καί πρέπει νά μήν ἀφήσουμε νά γίνει πόλεμος. Ἄς πάρουμε παράδειγμα ἀπ τή θεία τή Ρήνα, ἔχει ὀγδόντα χρόνια καί δέν ἄφησε πόρτα γιά πόρτα.... Ἄν κάνουμε ὅλοι ἔτσι!...»

Τό παιδί σέρνει τό κοντάρι μέ τό τενεκεδένιο περιστέρι πάνω στό γκαλντερίμι. Στό πρόσωπο γυαλίζουν κόμποι ἰδρώτα. Ρίχνει ματιές φοβισμένες στή βάβω. Ὅσες φορές τσακώνεται μέ τά γειτονόπουλα τοῦ λέει: «Δέ θά μοῦ γίνεις μόρτης σά τό παιδί τοῦ Τρύφωνα! Θά σέ ἀφήσω μιά μέρα νηστικό.... «Φαῖ πάντοτε τοῦ δεῖνει, ὅμως κάποτε τό χειριτονάει.

- Γιαγιά! ἄμα φτάσουμε στό σπίτι, θά μέ δεῖρεις;

Σκέφτηκε λίγο. Θυμήθηκε τή σκηνή μέ τό χωροφύλακα καί χαμογέλασε. Ἐσφιξε τό παιδί στό πλευρό της καί, θές νά μή τό λησμονήσει ποτέ, θές γιά νά μήν τ ἀκούσει κανένας, τοῦ ψιθύρισε στ ἀφτί:-

- Καλά ἔκανες, ἀγόρι μου. Δέ θά τούς ἀφήσουμε. Τό καημένο τ ἄλογο δέν ἔφταιγε.

- Αὐτόν μάτιασες. Τ ἄλογο σήκωσε τό κεφάλι, καί....

. . .

Τό παιδί ἀποκοιμήθηκε. Ἡ βάβω κάθεται δίπλα στό κραβατάκι του καί τό κοιτάζει μέ στοργή. Κοιμᾶται βαθειά. Ἀνασαίνει ρυθμικά. Τό χειλάκι του

είναι μισάνοικτο. Λάσχαραν τά δάκτυλα καί τό κοντάρι μέ τό περιστέρι ἔγειρε στή πάντα. Ἡ μορφή του μπερδεύεται, μέ ἄλλες μορφές, ἀγαπημένες μορφές. Στό ἴδιο κρεβατάκι ἀποκοίμηζε καί νανούριζε καί καμάρωνε τό τό Σταμάτη καί τό Χρήστο. Ἔφυγαν ὅλοι κι ἔμεινε αὐτή ἓνα κούτσουρο μέ τοῦτο τό ὄρφανό. Δάκρυα κυλοῦν στό στραγγισμένο πρόσωπο. Τά σκουπίζει συνέχεια καί μουρμουρίζει: «Ἄνάθεμα καί πάλι ἀνάθεμα!»

Νιώθη κούραση βαριά, χωρίς νά προσευχηθεῖ, γέρνει στό στρῶμα. Δέν τῆς κολάει ὕπνος. Κρυώνει κι ἄς εἶναι καρδιά καλοκαιριοῦ. Τά πόδια ἀπ τό κότσι καί κάτω σά νά πάγωσαν. Τό ξένεμα σιγά - σιγά ἀνεβαίνει στό καλάμι. Τά χέρια τῆς σά νά μουδιάζουν. Καταλαβαίνει. Δέν εἶναι ἀπ τίς σημερινές τρεχάλες, οὔτε ἀπ τή συγκίνηση. Ἦρθε ἡ ὥρα τῆς!...

Σηκώνεται μέ κόπο. Ζυγώνει τό κρεβατάκι. Σκύβει-φυλάει τό παιδάκι. Κεῖνο χωρίς νά ξυπνήσει, ἄπλωσε τά χεράκια του καί τήν ἀγκαλιάζει. Στέκεται κάμποσο καί τό κοιτάζει. Στήν ὄψη τῆς διαβάζεις ζωντανό τό φόβο. Τί θ ἀπογίνει τό ἀπροστάτευτο ὄρφανό! Καί πάλι γαληνεύει κάπως. Πάει στή κασέλα, βγάζει τό κλειδί ἀπ τή τσέπη κι ἀνοίγει. Παίρνει μιά ἀλαξιά καινούργια ροῦχα δικά τῆς καί τ ἀπιθώνει στό κάθισμα. Ἔστερα τραβάει ἓνα δεματάκι, τυλιγμένο μ ἄσπρο χαρτί, δεμένο μέ κόκινη κλωστή. Τό χώνει στό κόρφο, φιλάει ξανά τό παιδί καί βγαίνει. Τραβάει τή πόρτα, χωρίς νά τή κλειδώσει κι ἀνεβαίνει καμιά 50αριά σπίτια. Χτυπάει καί μπαίνει.

- Μωρέ Φίλιπα! δέ νιώθω καλά.

- Ἀπ τή κούραση, θεία Ρήνα. Θά ξεκουραστεῖς ἀπόψε κι αὔριο θά εἶσαι καλά.

- Δέν εἶναι ἀπ αὐτό ἔχω τόσα χρόνια!...

- Τί κουβέντες εἶναι αὐτές! Ἄλλα δέκα τό λιγότερο.

- Α! μπρέ Φίλιπα! Κακά τά ψέματα. Ἔχε τό νοῦ σου στό παιδί. Εἶναι πεντάρφανο.

- Θέλω ἓνα ρακί;

- Φχαριστῶ! Ἦσουν πάντοτε καλός μαζί μου. Πάρε! Αὐτά εἶναι τά χαρτιά του. Τό βιβλιάριο τῆς σύνταξης.... Ἐδῶ ἔχω καί λίγες οικονομίες... ἔλεγα νά τό σπουδάσω. Τό εἶχαμε καημό μέ τό μακαρίτη τόν ἄντρα μου... Πάρ-τα καί κυβέρνα-τα. Ἐγώ φεύγω. Καί πάλι σέ παρακαλῶ. Ἔχε τό νοῦ σου. Βάλτο στή δική σας στράτα...

Είχε δίκιο ό Στεφανής.

Τί είχε τό Δαφνοτόπι κι ήταν άπ τά καλύτερα χωριά; Τό Καστρί. 'Ο Μεγαλοδύναμος όπως φαίνεται, έπλασε τούτη τή γή, σύμφωνα μέ τίς ψυχικές του διαθέσεις: Τά γινάτια του, τίς χαρές του, τά καπρίτσια. " Άλλοτε βουτούσε μέ φούργια τίς γροθάρες του στή νωπή λάσπη, σάν τίς γυναίκες όταν ζυμώνουν σταρίσιο άλεύρι, κι έγιναν οί χούνες, τά γούπατα..., άλλοτε σήκωνε τή yatzáρα του καί τήν κατέβαζε μέ θυμό στό σφιχτό ζυμάρι κι έφτιαξε τά λαγκάδια, τούς γκρεμούς, τά βουνά... Κι άλλες φορές, όταν βρίσκονταν στίς καλές του ώρες, άνοιγε τή φαρδιά του άπαλάμη, έσιαχνε τό χώμα, τό χαιΐδευε άπαλά-άπαλά, πετούσε τίς πέτρες δεξιά-ζεργιά καί σχηματίστηκαν οί άπέραντοι κάμποι. Κάτι τέτιο είχε συμβεί καί μέ τό Καστρί. Είναι ένας καμπούλης άρκετά μεγάλος γιά κείνα τά όρεινά μέρη. Άπ τό ριζό έφεραν οί Δαφνοτοπίτες τό νερό. " Έσκαψαν κάμποσα χιλιόμετρα, στίς χαράδρες έβαλαν ξύλινες κάνουλες καί έφτιαξαν τό αυλάκι. Τ άφράτο χώμα - Οί θρύλοι έλεγαν, πώς εκεί ήταν κάποτε χωριό - τό φουσκί άπ τά γιδοπρόβατα, πού ξεχειμαζαν στά γύρω ύψώματα, τό νερό καί πίο πολύ ή σκληρή δουλιά του κόσμου κάνουν τουτο τό μέρος πολλές φορές πίο καρπερό άπ τ άλλα χωράφια.

'Ο Γιάννης ό Σταύρακας κάθετα στό Δίστρατο. Βγάζει τό λερωμένο μαντήλι, σφουγγίζει τό κούτελο, τό πρόσωπο, τό λαιμό, κουμπώνει τή φανέλα κι άναστενάζει: «Που θά βρω λεφτά!...» Παντρεύτηκε πρίν πάει κληρωτός καί σά γύρισε άπ τό στρατό, δέ βρήκε ούτε καρφί. Γιά νά στήσει ξανά νοικοκυριο, πήρε τή Βαγγελή του Κεφάλα, μιά γυναίκα κουτσομπόλα μ ένα μωρό, τή Λάμπρω, στήν άγκαλιά...

- Τί σοϋ φταίει ό άδερφός σου; του είπε μιά μέρα ό Στεφανής. 'Η γυναίκα σου έμεινε μοναχή. " Έσκαβε τά χωράφια μέ τό τσαπί. Πολλή δουλιά, λίγο φαί. 'Αδυνάτισε. Τήν πήρε κι ό τύφος. " Έδωσε τό μικρόβιο και στό παιδί. " Αντί πάγο - έβαζαν ζεστά... 'Ο άδερφός σου δέχεται νά συμβιβαστείτε. " Άσε κι έσύ τή στενοκεφαλιά. Κι, αν θέλετε, κάντε τά δυό σπίτια ένα.

“Αν τοῦ ἔλεγε κι ἓνας ἀκόμα: «Δίκιο ἔχει ὁ Στεφανής!».

– Ὁ Στεφανής, τόν κούρτισε ἡ γυναίκα του, εἶναι ἀπ «Αὐτούς». Τό ἴδιο κι ὁ ἀνεπιός σου. Γι αὐτό κάνουν καί παρέα. Τόν Παντελή καμιά δέν τόν παίρνει. Δέν ἔχει βρακί νά βάλει στόν πσινό του. Ὁ ἀδερφοῦκλας σου δέν μπόρεσε νά μᾶς γυφτίσει μέ τά δικαστήρια καί πάει νά μᾶς τά πάρει ὅλα μέ τήν προξενιά...

Τή δίκη τήν ἔχασε. Βάλτωσε στά χρέη. Σά νά ἔχει δίκιο ὁ Στεφανής. Στό μονοπάτι λίγο ψηλότερα, φάνηκε ὁ Νίκος. Ἀπ τή δίκη γύριζε κι αὐτός. Τσίκνωσε μέ μιᾶς ἡ ὄψη τοῦ γέρο - Σταύρακα. Πέταξε τό τσιγάρο, ἀκούμπησε τό ραβδί στή γῆ καί σηκώθηκε, ψιθυρίζοντας, ὅλο γινάτι καί κακία: Ἡ ἐγώ, ἡ αὐτός!

Μιά βδομάδα ἀργότερα ἀντάμωσε τό Στεφανή στό Κουτσουπόδι.

– Καλή-μέρα μπάρμπα - Γιάνη. Γιά ποῦ ὦρα καλή;
– Τί; Νά τόν ἀφήσω νά μοῦ πάρει τήν περιουσία;
– Βιάσου! Αὔριο - μεθαῦριο δέ θά ἔχετε μέ τί νά τσακώνεστε. Θά μᾶς τά πάρουν...
– Τό βιός μας; Ποιανοῦ τοῦ βαστᾶν τά βρακιά;
– Ἄιντε, νά σέ δοῦμε. Ἐδῶ θά φανεῖ ἂν ἔχεις ψυχή.

Καί σά νά εἶχε δίκιο ὁ Στεφανής. Ἐφτασε στό Δαφνοτόπι μιά ἐπιτροπή ἀπ τό Νομάρχη, ἓνα βουλευτή, τόν Κολουβά, κι ἓνα ἄλλο πρόσωπο ἀγνώστου «ἐθνικότητος καί ἐπωνύμου»... Φώναξαν καί τά κεφάλια τοῦ χωριοῦ, τόν πρόεδρο, ἓναν ἀπόστρατο ταγματάρχη - τό Στάμπα - κι ἓνα ψευτοκομματάρχη τῆς περιοχῆς - τό Σταμούλη. Κουβέντιασαν κάμποσο κι ὕστερα οἱ ντόπιοι συνόδεψαν τούς ὑψηλοῦς ξένους ὡς τίς Ἀλαταριές. Τό χωριό κουνήθηκε ἀπ ἄκρη σ ἄκρη. Τό γινάτι τοῦ ἑνός πηδοῦσε ἀπό παραθύρι σέ παραθύρι, ἀπό σπίτι σέ σπίτι, ἀπό γειτονιά σέ γειτονιά, ἀντάμωνε τό γινάτι τοῦ ἄλλουνοῦ καί φούντωσε σάν αὐγουσιάτικη πυρκαγιά. Οἱ τρανοί γυρίζοντας ἀπ τίς Ἀλαταριές, σταμάτησαν στό καμπαναριό. Ἡ βοή τοῦ κόσμου ὅλο καί δυνάμωνε. Ἀπό στιγμή σέ στιγμή μποροῦσε νά ξεσπάσει ἡ ὄργη. Ὁ πρόεδρος ἔστριψε λίγο τό μουστάκι μέ τό ἓνα χέρι κι ἔβηξε, βάζοντας τό ἄλλο στήν τσέπη τοῦ πανταλονιοῦ:

– Χωριανοί! ποιός σᾶς εἶπε, πῶς θά μᾶς πάρουν τά χωράφια; Τό κράτος θέλει νά φτιάξει ἀεροδρόμιο. Ὅσοι δέχονται.
– Ὅχι! Ὅχι! βούιξε τό πλῆθος. Δέ δεχόμαστε! Νά πᾶς αὔριο κιόλας στήν πόλη. Νά γράψετε καί στήν κυβέρνηση. Γι αὐτό σέ βάλαμε πρόεδρο.
– Τί πράματα εἶναι αὐτά; Φώναξε ὁ Στάμπα. Θά τά βάλουμε μέ τό κράτος;
– Παλιάνθρωπε! Ἐσύ τά μαγεῖρες. Τό σπίτι σου νά δώσεις! Τή σύνταξη σου!...
– Χωριανοί! πάλι ὁ Πρόεδρος. Τσακωνόμαστε γιά τό τίποτα. Μιά ἀπλή σκέψη ἔκανε τό κράτος. Ἐπειδῆ ἔχει καλή τοποθεσία. Προτοῦ ἀποφασίσει ὁ-

ριστικά, θά μᾶς ρωτήσῃ καί θά πληρώσῃ τόν τοίτσικα ἀηδόνι.
– Πόσα θά δώσει Πρόεδρε; Ρώτησε ὁ γραμματικός τῆς κοινότητος.
– Ἀνάλογα. Τόν Σιαπέρα, νά σᾶς ἀναφέρω ἕναν, 60 χιλιάδες.
– Ἰιι!! ἔκαναν δύο-τρεις. Τόσα λεφτά γιά μιά γωνιά τόπο!
– Ὁ φτωχός κι ἡ τύχη του! Ψευτοαναστέναξε ὁ Κατσάνας. Νά εἶχα κι ἐγώ μιά ἄκρη ἐκεῖ!

Ὁ γέρο - Σταύρακας στήν ἀρχή ἦταν πύρ καί μανία. Κουνοῦσε τό ραβδί του, ἀπειλοῦσε, φώναζε, ὅμως, σάν ἄκουσε λεφτά, καί πολλά μάλιστα, κάπως κρύωσε.

– Καί τί θά τά κάνουμε τά λεφτά; Ρώτησε σέ χαμηλότερο τόνο τώρα.
– Χά-Χά! γέλασε κρύα ὁ Πρόεδρος. Τά λεφτά, μπαρμπα - Γιάνη σταύρωσαν καί τό Χριστό!

– Χωριανοί! Βοήθησε ὁ Σταμούλης. Ἐπ τήν τρίχα μερικοί ἐφτιαξαν τριχιά. Ἐγώ μίλησα καί μέ τό βουλευτή μας. Τό κράτος μέ τό ζόρι δέν πρόκειται νά πάρει οὔτε πιθαμή. Θά μᾶς βοηθήσῃ νά ἀγοράσουμε χωράφια ἄλλοῦ, ν ἀνοίξουμε μαγαζιά. Ἐγώ καί τό σπίτι μου δίνω νά κατεβῶ στήν πολλή. Μήν ἀκοῦτε αὐτούς, πού σᾶς ἀνάβουν τά αἵματα. Φωνάζουν κι ἐκεῖνοι πού δέν ἔχουν κανένα συμφέρο, κι αὐτοί, πού θά τά πουλοῦσαν μετά χαρᾶς, ἄν ἔβρισκαν καλή τιμή.

Τό χωριό σά νά μούδιασε. Ὅμαδες - ὁμάδες συζητοῦσαν, κοντραστάριζαν... Ὁ Στάμπας εἶδε τήν ἀλλαγὴ καί βιάστηκε νά χαρεῖ τή νίκη. Γύρισε στό Στεφανή:

– Κόκινε! αὐτές τίς μέρες ἐσύ καί ἡ παρέα σου βγάλατε φωτιές. Δέν ἀφήσατε σπίτι γιά σπίτι. Καί στά καλύβια, ὄξω στά χωράφια, πήγατε. Τώρα τί βουβάθηκες;

Ἐβγαλε τήν τραγιάσκα, τήν κράτησε λίγο στό χέρι καί πάλι τή φόρεσε.
– Χωριανοί! Λένε: Ὅποιος θέλει τό δίνει, ὅποιος δέ θέλει... Γιά νά γίνῃ τό ἀεροδρόμιο, χρειάζεται ὅλο τό Καστρί. Πῶς ἄλλιῶς; Θά κάθεται το ἀεροπλάνο σέ τοῦτο τό χωράφι, τό πουλημένο, ὕστερα θά πηδάει ἀπό τό ἄλλο τό ἀπούλητο, καί θά πάει πιο πέρα; Αὐτοί βάλθηκαν νά πάρουν μερικούς μέ τό μέρος τους, νά μείνουμε λιγότεροι καί νά μᾶς τσουβαλιάσουν ὅλους.
Ἄς μᾶς ποῦν: Ποῦ ὑπάρχουν χωράφια νά τά ἀγοράσουμε. Ὅσο γιά τά μαγαζιά. Θά μᾶς δώσουν καμιά ἀποζημίωση, θά τή φάει ὁ κόσμος στίς στρατες καί θά μείνει μέ τά χέρια ἄδεια. Τό στενό τό ξέρετε. Ἐγραψαν κι οἱ ἐφημερίδες. Μέ τέτιες κουβέντες τούς πῆραν τά λειβάδια καί τώρα τρέχει ὁ κόσμος νά τά πάρει πίσω. Καταξοδεύτηκαν. Νά τά ποῦμε ἀνοιχτά! Ὅσο ἐμεῖς ζωντανοί, Καστρί δέν πρόκειται νά δοῦν...

Τό περιστατικό μέ τό στενό ἦταν πολύ γνωστό καί τούς ἀναψε ξανά τά αἵματα...

Ὁ γέρο-Σταύρακας δὲν ἄκουσε τὸ Στεφανή κι ἔκανε ἀγωγή. Τούτη τὴ φορά κέρδισε αὐτός καί, γυρίζοντας ἀπ τὴν πόλη, ἔκατσε πάλι στοῦ Δίστρατο. Ἡ καρδιά του ξεχειλίζει ἀπὸ παράπονα. «Ἐμεινες μόνος σου, γέρο - στριμένε! τοῦ εἶπε τὸ πρῶτὸ ὁ Στάμπας. Ὁλο τὸ χωριὸ συμφώνησε. Θὰ σοῦ δώσουν καμιὰ ξερόραχη στὴν ἄκρη καί θὰ σοῦ ποῦν: Δέν τὴ θέλεις; Τὰ παράπονα στοῦ Δήμαρχο!». Κοιτάζει τὸ Καστρί. Ὁ κάθε ἀγρότης ἀγαπάει τὴ γῆ του κι ἄς εἶναι μιά ἄγονη πλαγιά, μιά χουφτα πέτρες, ὅμως ὁ γέρο - Σταύρακας!... Τυραγνισμένος-ἔρημος. Τὸ παιδί του πέθανε. Μὲ τὴν πρώτη γυναίκα οὔτε πρόλαβε νὰ ζήσει. Ἡ δεύτερη... ποτέ δὲν τὸν σεβάστηκε. Ἡ κοπέλα - ξένος καρπός. Τί ἦταν δικά του; Τοῦτο τὸ χωράφι. Τὸ ὄργωνε, τὸ ἔσπερνε. Χάιδευε, ὅπως ἡ μάνα τὸ μωρὸ της, τὰ καινούργια φυτόρα, τὰ κίτρινα στάχια, τίς φούντες τῶν καλαμποκιῶν, τίς πατάτες, τὰ κρεμύδια... Τοῦτο τὸ χωράφι εἶναι ἡ ψυχὴ του. Σ αὐτὸ γενήθηκε, σ αὐτὸ μεγάλωσε, σ αὐτὸ θέλει καί νὰ πεθάνει. Καί τώρα; ! Μιά κλωτσιὰ κι ὄξω καί, ἂν δέ σ ἄρέσει, «τὰ παράπονα στοῦ δήμαρχο!...»

Πέρασε κι ἓνας μῆνας ἀπὸ τότε καί κάποιος σούρουπο, κατάκοπος, μῆκε στοῦ σπιτί. Πῆρε τὸ παγούρι ἀπ τὸ ντουλάπι, κάθησε στοῦ ἀκρινὸ κασόνι, τράβηξε δυὸ ρουφηξές ρακί καί μουρμούρισε:

- Γυναίκα! πιάσε μιά κότα. Τὴ δίλερη.
- Τὴ δίλερη; Μόνο αὐτὴ γενάει.
- Κάνε, ὅπως σοῦ λέω. Εἶπα, στοῦ Στεφανή, νὰ περάσει ἀπὸ δῶ νὰ φάμε.

Γέρνει τὸ κεφάλι στὸν ὦμο καί συλογιέται. Κεῖνο τὸ τομάρι, ὁ Γούλας, ἔβγαλε τὸ πιστόλι, τὸ ζύγωσε στοῦ κούτελο καί οὔρλιαξε: «Σὴκω ἀπάνω τὸ Σταυρὸ σου, τὴν Παναγιά σου, κερατά! Ἄλλιῶς σοῦ τὴν ἀναψα!». Οἱ ἄλλοι μαρμάρωσαν. Μόνο ὁ Νίκος... Καί γυρίζει ἡ σκέψη πίσω καί πάει μακριά, στὰ περασμένα, καί φέρνει στοῦ νοῦ ὅλες τίς καλὲς στιγμὲς τῆς παιδικῆς του ἡλικίας κι ἡ καρδιά του μαλακώνει. Τραβάει μιά ρουφηξιὰ ρακί ἀκόμα καί μουρμουρίζει. «Τὸ αἶμα νερὸ δέ γίνεται!»

Οἱ ἀρχὲς ἤξεραν. Οἱ χωρικοὶ δύσκολα θὰ ἔβγαιναν ἀπ τὰ χωράφια τους κι ἐτοίμασαν ἓνα σχέδιο μὲ διάφορα μέτρα ψυχολογικῆς καί ὑλικῆς πίεσης νὰ κουράσουν τὸ Δαφνοτόπι, νὰ τὸ διασπάσουν, νὰ τὸ γονατίσουν. Συγκρότησαν μιά ἐπιτροπὴ ἀπὸ εἰδικούς. Ἐβαλαν ἐπικεφαλὴς ἐκεῖνον τὸν ἀγνώστου «ἐθνικότητος καί ἐπωνύμου», τὸ Χαρίτο, τὴν ἐφοδίασαν μ ἓνα σωρὸ ὄργανα καί ἐργαλεῖα, μὲ σκηνὲς ἐκστρατείας κι ἄλλα νὰ ἔχουν μπόγο καί νὰ κάνουν ἐντύπωση, τῆς ἔδωκαν 8 χωροφυλάκους καί μιά ὀμάδα στρατιῶτες καί τὴν ἔστειλαν στοῦ Δαφνοτόπι νὰ κάνει μιά προκαταρκτικὴ ἀναγνώριση, νὰ ἐπισημάνει τὸ μέρος μὲ πασάλους καί σημαιοῦλες, νὰ καθορίσει πού θὰ ἐγκατασταθοῦν τὰ οἰκήματα, τὰ φυλάκια... καί κυρίως νὰ δείξουν στοῦν κόσμῳ, πὼς παιδεύεται γιὰ μιά χαμένη ὑπόθεση... Οἱ προετοιμασίαις ἔγιναν στὰ κρυφά, γιὰ νὰ αἰφνιδιάσουν τὸ χωριὸ, κι ὁ γέρο - Σταύρακας

χαμογελάει. 'Από πού τό έμαθε ό Στεφανής κι ό «έξυπνος» ό Στάμπας δέν πήρε είδηση; 'Ως τά μεσάνυχτα οι Δαφνοτοπίτες είδοποιήθηκαν και προ- του φέξει, βρέθηκαν στις θέσεις τους.

'Εκεί πού οι απότομες πλαγιές πλησιάζουν κι αφήνουν ένα πολύ στενό πέρασμα κάθονταν καταγίς και διπλοπόδι ό γέρο - Σταύρακας. Σέ συνέχεια πάνω στις τουφες και τίς πέτρες άλλοι. Στήν πλαγιά, λίγο μακρύτερα, ως τό Καρυδόρεμα γυναίκες και παιδιά. Είδοποίησαν νά βγει μπροστά ό Κ. Χαρίτος. 'Ο γέρο - Σταύρακας σηκώθηκε, έμπηξε όρθά τό αγριελήσιο τζο- μάκι του, άκούμπησε άπάνω τό στήθος κι έκλεισε τό πέρασμα.

- Πού είναι ό Πρόεδρος;
- Δέν έχουμε Πρόεδρο.
- 'Ο κ. Στάμπας;
- Δέν τόν φύλαγα.

Κατάφτασε κι ή έξουσία. 'Ο διοικητής διάταξε τό πλήθος νά διαλυθει. Οι φαντάροι έβαλαν «έφ όπλου λόγχη». Οι χωροφυλάκοι γέμισαν έπίδειχτι- κά. 'Ο γέρο - Σταύρακας ξεκούμπωσε τήν ιδρωμένη φανέλα, ξεγύμνωσε τό στήθος και φώναξε: «Βαράτε, όρέ παληκαράδες!. Οι φαντάροι προχώ- ρησαν λίγα βήματα μέ τά όπλα «προτεταμένα», οι χωροφύλακες ντουφέ- κισαν στον άέρα... 'Ο Στάμπας έμαθε, όταν έφεξε καλά. "Ωσπου νά μαζέ- ψει τά «παιδιά» του, πήγε μεσημέρι. 'Αρματώθηκαν μέ ξύλα, μαχαίρια, πι- στόλια κι ήρθαν νά βοηθήσουν τό κράτος. Πέρασαν από ένα μονοπάτι και ρίχτηκαν στους πρώτους. Πήρε κουράγιο κι ό διοικητής. «Νά συληφθούν οι πρωταίτιοι! Νά συληφθούν και νά δεθούν!» φώναξε. "Επιασαν πρώτα τό γέρο - Σταύρακα άπ τό σουρτουόκο και τόν τραβούσαν. 'Εκείνος έπεσε κα- ταγίς και, γιά νά μή τόν σβαρνίσουν, στήριξε τό πόδι στή ρίζα ενός πουρνα- ριοϋ και μέ τό άλλο κλωτσοϋσε, όσο μπορούσε. 'Ο Γούλας, άφρίζοντας από λύσα, τράβηξε τό πιστόλι. 'Ο Νίκος ό Σταύρακας, σαν είδε τόν κίνδυ- νο, δάγκωσε τό χωροφύλακα, πού προσπαθοϋσε νά του περάσει χειροπέ- δες, έπιασε τό Γούλα μέ τό ένα χέρι άπ τό λαιμό και μέ τό άλλο γύρισε τήν κάνη του πιστολιου στον άέρα. 'Ο Κουμαριάς χτύπησε τό Νίκο μέ τήν άγκλίτσα στήν πλάτη, ό Σταφυλάς έβγαλε μαχαίρι, έτοιμος νά τό μπήξει στé πλευρό του Νίκου, ό Στεφανής χτύπησε τό Σταφυλά, ό Στάμπας χτύπησε τό Στεφανή... Κείνη τή στιγμή άκούστηκε στο Διάσελο ή φωνή τής Μάρως του Κουβαρά: «έεεε!! γυναίκες! Κουσιάτε! Μας σκοτώνουν τους άντρες και τά παιδιά!». Μέσα άπ τά ρεματάκια, τίς γιδόστρατες και τό λόγγο χύμη- ξαν τά γυναικόπαιδα μέ ξύλα και πέτρες. Σέ λίγο Δαφνοτοπίτες, χωροφυ- λάκοι - στρατιώτες κι έπιτροπή έγιναν ένα τσούρμο. 'Αχρηστεύτηκαν και τά όπλα. Οι χωρικοί μπορούσαν νά τους άφοπλίσουν. 'Ο διοικητής έδωσε έ- ντολή νά τραβηχτούν πίσω-πίσω και νά πιάσουν τήν Πολιάνα. Στο μεταξύ τά γεγονότα μαθεύτηκαν μέ τά τηλέφωνα, μέ τους στρατοκόπους και κινή- θηκαν και τά γύρω χωριά.

Τ ἀπόγιομα φάνηκε στή δημοσιά ἓνα αὐτοκίνητο. Κάποιος πῆρε ἓν ἄλογο ἀπ τὸ χάνι καί σέ μισή ὥρα ἔφτασε. Κάλεσε τόν κ. Χαρίτο σέ μιά ἄκρη καί κάτι τοῦ εἶπε. Καί κείνος φώναξε ἀπό μακριά στό διοικητή: «Νά κατεβουῦμε στήν Ποταμιά. Σ ἓνα τέταρτο θά ρθοῦν ἐνισχύσεις!»

Αὐτά σκέφτονταν ὁ γέρο - Σταύρακας, ὅταν μπῆκε ὁ Στεφανής.
- Κάτσε νά πιοῦμε κανένα τσίπουρο, ὥσπου νά γίνει τό φαῖ.
- Ἔλεγα νά πεταχτῶ ὡς τὸ Νίκο. Ὅπως φαίνεται, ἄρπαξε κάποιες ζεστές. Σταμάτησε λίγο, σκεφτικός, καί συμπλήρωσε: Τί λές; Δέν ἔρχεσαι κι ἐσύ;

Ὁ γέρο - Σταύρακας νωρίτερα μιά μικρὴ ἀφορμὴ ἤθελε, ὅμως τώρα δέν τ ἄρεσε νά παραδοθεῖ χωρὶς καμιά ἀντίρηση.

- Πολλά γυρεύεις!
- Σήμερα παρά λίγο νά μᾶς ἀφήσεις χρόνους. Θά πηγαινες στὸν ἄλλο κόσμο καί θά σέ ρωτοῦσε ὁ Μεγάλος Πέτρος: «Κακορίζικε! Τί ἔχεις καί τσακώνεσαι μέ τὸν ἀδερφό σου; Οὔτε καλημέρα δέ λέτε. Θέλεις νά μπεῖς καί στό παράδεισο! Ἄιντε στήν κόλαση νά ψήνεσαι στό πῦρ τὸ αἰώνιο!..»

Ἔσιαξε τὰ μουστάκια, τράβηξε μιά ρουφηξιά καπνὸ καὶ χαμογέλασε πονηρά.

- Ἔσεῖς οἱ «Ἄπαυτοί» λέτε, πῶς δέν ὑπάρχει ἄλλος κόσμος. Ἐδῶ εἶναι ἡ Κόλαση, ἐδῶ κι ὁ Παράδεισος. Τώρα; Τό γυρίσατε;

Πάνω ἀπὸ 30 χρόνια εἶχε νά μπεῖ στό πατρικό. Μόλις δρασκέλισε τὸ κατώφλι, τὸν χτύπησε ἀπότομα ἡ φτώχεια. Στὴ γωνία, πίσω ἀπ τὴν πόρτα, εἶχε τρυπήσει τὸ πάτωμα κι ἀπ τὸ κατώγι ἀνέβαινε μυρωδιὰ γελαδοβουνιάς. Κοντὰ στό τζάκι εἶχε καεῖ ἓνα σανίδι ἀπ τὸν καιρὸ τῆς ἀρώστιας τοῦ γέρου. Κι ἀκόμα δέν ἀξιώθηκαν νά τὸ μπαλώσουν. Γύμνια παντοῦ. Μιά κασέλα, τὸ ἀμπάρι ξεχαρβαλωμένο, λίγα ροῦχα, ἄλλα τόσα ἔπιπλα. Σφίχτηκε ἀπὸ πόνου ἢ καρδιά τοῦ γερο-Σταύρακα. Γιά τὴν κατάντια τ ἀδερφοῦ του ἔφταιγε κι αὐτός.

Οἱ νοικοκυραῖοι ξαφνιάστηκαν. Δέν περίμεναν τέτια ἐπίσκεψη. Ὁ Νίκος, πού ἦταν ξαπλωμένος δίπλα στή γωνιά, σκεπασμένος μ ἓνα παλιό, χιράμι, μουρμούρισε σιγά:

- Τί ἦταν αὐτό;

Ἔσκυψε ὁ γερο-Σταύρακας. Στά μάτια καί τῶν δυὸ κάτι ἔλαμπε.

- Τί κάνεις, ὀρέ! Κόντεψε νά σέ φᾶν τὰ παλιοτόμαρα.

- Μέ πονάει τὸ πλευρό καί ἡ κλειδωση στήν πλάτη. Ἔβαλα σινάπι. Τί νά γίνει;! Γλυτώσαμε τὰ χωράφια...

Ἡ γυναῖκα τοῦ Νίκου ἔβγαλε ἀπ τὴν κασέλα ἓνα μποκάλι ρακί, ἔφερε κι ἓνα πιάτο μέ σούκα ξερά. Πέρασε μιά ὥρα κουβεντιάζοντας καί κουτσοπι-

νοντας. Στήν πόρτα φάνηκε ή Λάμπρω.

- Τό φαΐ είναι έτοιμο.

- Φέρ-το δώ. "Αν θέλει άς έρθει κι ή μάνα σου.

"Εβαλαν τήν τάβλα κοντά στό Νίκο καί κάθισαν γύρω της. Γέμισαν τά ρακοπότηρα καί τσούγγρισαν.

"Ο Στεφανής έριξε μιά ματιά στους νέους.

- Ξέρεις τί λέω, μπάρμπα-Γιάνη; Αὐτοί τό Καστρί εύκολα δέν τ αφήνουν. Γιά νά είμαστε πιό δυνατοί, δέν ανταμώνετε τά δυό χωράφια; "Εγώ κουμπάρος.

"Ο γερο-Σταύρακας έσκυψε πιό πολύ τό κεφάλι, έμεινε έτσι λίγα λεφτά βουβός καί, χωρίς νά σηκώσει καθόλου τά μάτια άποκρίθηκε σιγά:

- "Από μένα, μέ τήν τύχη μου.

- Μπράβο! "Αιντε κι ένα τραγούδι!

Οί Δαφνοτοπίτες, κουρασμένοι, πέφτοῦν νά κοιμηθοῦν. Τά φωτάκια ένα - ένα σβήνουν. Τό χωριό βυθίζεται στό σκοτάδι. Παντοῦ γαλήνη καί μονο στό πατρικό τῶν Σταυρακαίων, ὕστερα από τόσα χρόνια, τόσα μίση καί κατατρεγμούς, άκούγεται ξανά τό τραγούδι, ποῦ σκορπάει γύρω γλυκά - άρμονικά:

« ... Κάνουν οί βλάχοι μιά χαρά,
παντρεύουνε τή Λάμπρω ... »

Κι ὅ,τι θ ἀφήσουμε ἐμεῖς στή μέση...

Εἶμαστε συνάδελφοι καί φίλοι ἄρχισε νά ξεφυλίζει τίς ἀναμνήσεις του ὁ Νώντας ὁ Στουρνάρας. "Όταν τό φέρνει ἡ ζωή, θυμάμαι πάντοτε δίπλα σ αὐτόν καί τό κυπαρίσι, πού στέκονταν ὀρθό - περίφανο καί λυγρό στή μέση τῆς πλατείας, πενήντα μέτρα πιο πέρα ἀπ τό σχολιό καί πάλευε ὅλο τό χρόνο μέ τό βοριά, μέ τό νοτιά, μ ὅλα τῆς φύσης τά στοιχιά. Καί στίς μεγάλες ζέστες τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅταν δέν ἀνάσαινε καθόλου ἀγέρας κι ὁ ἥλιος ἀναβε κι ἔκαψε ὅλον τόν τόπο γύρω αὐτό καί πάλι δέ σώπαινε. Κουβέντιαζε μέ τά πουλιά, πού κρύβονταν στήν φυλωσιά του νά βροῦν λίγη ὄροσιά. Ὁ Γιώργος ὁ Ναζιώτης στήν ψυχή κι ὄχι στό κορμί ἔμοιαζε μέ τό κυπαρίσι. Μέτριος στ ἀνάστημα, φαρδύ στήθος, λίγο χοντρότερος ἀπ τό κανονικό, μέ μεγαλούτσικη κάπως μύτη, σπαρταριστό - παιδιακίσιο γέλιο κι ἡ ἀπέραντη καλωσύνη τοῦ ἔδινε τήν ὀμορφιά. Μπήκε πρίν ἀπό μένα στή μεγάλη στράτα κι ἦταν ἡ ζωή τοῦ ἀγώνος ἀσίγαστος, σκληρός καί «στεῖρος», θά ἔλεγε ὁ βιαστικός, πού κυνηγάει μιά προσωπική ικανοποίηση κι ὄχι τό μεγάλο καί δύσκολο ἰδανικό.

Πηγαίναμε στόν Προφήτη Ἡλία κι ἀπ τό Λυκοδιάσελο ψηλά βλέπεις ὅλη τήν ὀρεινή περιοχή. Βουνά ψηλά - γυμνά, ράχες, ξέρες, ἀπότομες πλαγιές, δῶ κι ἐκεῖ χωραφάκια ἕνα ἀλῶνι τόπος τό καθένα, καί ἀραιά καί πού κανένα ποτιστικό νά πρασινίζει σάν κοκίδα ὄασις στή καμένη ἔρημο. Τό λίγο χῶμα δέν εἶναι καί τόσο ἄγονο, ὅμως, δέν ἔχει νερό.

- Τόση φτώχεια! κούνησε τό κεφάλι ὁ Σκεύης, βάζοντας τήν ἀπαλάμη ἀντήλιο. Ἄν καταλάβαινε ὁ κόσμος τί πρέπει νά κάνει!...

- Σωστά! συμπλήρωσε ὁ Ναζιώτης, ὅμως καί οἱ συνθῆκες... Χρειάζονται ὄρες νά πᾶς ἀπ τό ἕνα χωριό στό ἄλλο καί τά σπιτία... στούς τέσερους ἀνέμους.

Πρίν ἀπό χρόνια καί ζαμάνια, ἔλεγαν οἱ θρύλοι, σέ κείνο τό καφκί ἦταν χτισμένοι μιά πολιτεία ξακουστή καί γύρω τῆς, μαζεμένα σά τά πρόβατα στήν στρούγκα, κάμποσα χωριά μεγάλα καί μικρά. Κι ἔγινε δυνατός σεισμός, πού δέν ἄφησε τίποτα ὀρθό. Μιά ἄλλη φήμη, πῶς ἔπεσε φοβερό θανατικό καί μιά τρίτη πῶς ξέσπασε ἄγριος ἀλληλοσπαραγμός. Κι ὅσοι γλύτωσαν ἔπιασαν τά λογγά τίς σπηλιές καί τά φαράγγια... ἔφτειαξαν καλύβια, ἔπειτα σπιτάκια, ἔσκαψαν τή γή, ἀνάστησαν νοικοκυριά... καί ζοῦσαν μακριά ὁ ἕνας ἀπ τόν ἄλλο, σάν τούς λύκους καί τ ἀρκούδια. Κανένας δέ ξέρει τήν ἀλήθεια - τίποτε τό γραπτό δέ σώζεται - καί τέτιοι μύθοι, μέ μικρές ἢ μεγάλες παραλαγές, ὑπάρχουν κι ἄλλοῦ, ὅμως ἀπό τότε, σύμφωνα μέ τή παράδοση, κείνη ἡ περιοχή πῆρε τό ὄνομα «Σκορποχώρια».

- Καί μεῖς δέν προσαρμόσαμε τή δουλιὰ μας, πρόστεσε ὁ φίλος μου. Ἡ κοθοδήγησις μᾶς εἶπε, ἀλλά...

Ἡ ἀπόγνωσις τῆς πόλης μᾶς ἔστειλε πότε - πότε ἕναν ἐργάτη, τόν Τριαντάφυλο τὸ Φτεριώτη, νὰ μᾶς βοηθάει.

- ...Ἡ ἀτομικὴ στρατολογία, μᾶς εἶπε σέ μιά, συνεδρίασις, εἶναι καλὴ χωρὶς θεμέλια δὲ χτίζεις σπίτι. Ὅμως ἐσεῖς σὰ νὰ τὸ παρατραβήξατε... Νὰ κινήσετε τὸν κόσμον μαζικὰ - μὲ αἰτήσεις, συγκεντρώσεις, ἐπιτροπές... - γιὰ καλαμπόκι, γιὰ τοὺς φόρους, τὰ δάνεια, τὴ συγκοινωνία... Τίς θεωρίες γιὰ λεύτερο κι εὐτυχισμένον μέλλον δύσκολα τίς καταλαβαίνει ὁ κόσμος. Βοηθάτε - τον νὰ λύνει τὰ σημερινὰ, τὰ καθημερινὰ προβλήματα καί, ἅμα θὰ ὀργανώνει, καλύτερα τὴ δουλειὰ του καί θὰ κουράζεται λιγότερο, καί θὰ τρώει, μιά μπουκιά περισσότερο, θὰ ἔχει καί λίγον καιρὸ καί λίγη δύναμη νὰ σκέφτεται. Καί δὲ χρειάζονται οὔτε νεῦρα οὔτε στενοχώριες. Οἱ ἐργάτες βασικά θὰ κάνουν τὴν ἐπανάστασις κι ἀφοῦ πιά πέρα, στίς πόλεις, εἶναι ἀκόμα ἡσυχία...

Ἐμεῖς - δύο δάσκαλοι, ἕνας ταχυδρόμος, ἕνας μπακάλης, ἕνας τσαγκάρης καί τρεῖς ἀγρότες, τὸ Ἐπιτελεῖο τῆς Ἐπανάστασις σ' ἐκείνη τὴν ἀγροτικὴν περιοχὴν - δὲ φέραμε καμιά ἀντίρρηση, οὔτε καί τοὺς δώσαμε μεγάλη σημασία. Εἴμασταν κι αὐτοδίδακτοι καί «παντογνώστες». Εἶχαμε γεννηθεῖ στό χωριό, ἐκεῖ μεγαλώσαμε κι ἐκεῖ ζούσαμε κι εἴμασταν βέβαιοι. Ἡ φτώχεια ἦταν τὸ μοναδικὸ κίνητρο τῆς Ἐπανάστασις, σ' αὐτὸ καλούσαμε καί τὴν προπαγάνδα καί φτάναμε στό συμπέρασμα πὼς ἡ ἀγροτιά μὲ καθοδήγησις τὴ διανοήσις σάν κι ἐμᾶς - θὰ ἔκανε τὴν ἀλλαγὴν. Ἦταν καί δυσκολότερη ἢ μαζικὴ δουλιὰ. Καί τὸ Φτεριώτη τὸν παίρναμε γιὰ δικηγόρον. Πὼς μπορούσε ἕνας ἐργάτης νὰ ξέρει περισσότερα ἀπὸ μᾶς!

Ὁ Ναζιὼτης ἤξερε περισσότερα, γι' αὐτὸ τὸν βάλαμε καί Γραμματέα. Σὰ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Πόλης ἔπαιρνε μέρος στίς συνεδριάσεις της κι ἐκεῖ ἄκουγε κι ἐμάθαινε πολλὰ, ὅμως κι αὐτὸς ἔβλεπε τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰ, τίς ἐδαφικὰς δυσκολίες. Τὴ βαθύτερη αἰτία δὲ τὴ καταλάβαινε.

Ὁ ἀγρότης δούλευε ὅλες τίς μέρες τοῦ θεοῦ, ἀπ' τὸ πρῶν ὡς τὸ βράδον κι ὅλες τίς ἐποχὰς τοῦ χρόνου χειμῶνα - καλοκαίρι. Ἐσκαβε τὴ γῆ, τὸ μάρμαρον, μὲ τὴ σκεπαρνιαὴ καί τὸ λαστό, ὄργωνε μὲ τὴν πλάτη καί δὲ χόρταινε ψωμάκι. Ἀπ' τὸ χῶμα σήκωνε κεφάλιν νὰ δεῖ ἂν ὑπάρχουν σύνεφα στό οὐρανόν. Νόμιζε, πὼς θὰ ἔβγαινε ἀπ' τὴν ἀνέχεια, ἂν ἄρπαζε μιά χούφτα πέτρες ἀπ' τὸ γείτονα ἢ τὸν ἀδερφόν. Πετιοῦνταν ὁ χωροφύλακας ἀπ' τὸ μονοπάτι καί σκοτώνονταν νὰ κρυφτεῖ στό λόγγον. Καί προσκυνούσε τοὺς τρανοὺς. Ἡ ἀπομόνωσις, οἱ κατατρεγμοί, οἱ μικροανταγωνισμοὶ τοῦ ταλάνιζαν χωρὶς ἀρχὴν καί τέλος τὸ μυαλόν, τοῦ ἀφιόνιζαν τὴ συνείδησις, τοῦ διαμόρφωναν πάπου πρὸς πάπου τὴν ἀντίληψιν, πὼς εἶναι ζούδι ἀδύνατον, πού μπορεῖ νὰ τὸ πατήσῃ ὁ καθένας στό κεφάλιν... Κι ἀπ' τὴν ἄλλην τὸν

Έκαναν καχύποπτο-κακό και πονηρό απέναντι στο φτωχό, τό διπλανό, δουλικό κι ευπειστο μπροστά σε κάθε γραβατοφορεμένο κατεργάρι. Κι εμείς με τό τσαπί και τό φτυάρι - τήν άτομική στατολογία, τήν αφηρημένη προπαγάνδα - παιδεύομαστε ν ανοίξουμε τό πέρασμα, πετώντας τό μπόσμα, πού τό είχαν σωριάσει οί αιώνες...

Κεῖνον τόν καιρό ἀριστερές ἐφημερίδες κι ὅταν ἔβγαιναν, δέν ἔρχονταν στή περιοχή μας. Δέν τίς ἄφηναν. Βιβλίο, κι ὅσοι ἤξεραν πέντε κολιβογράμματα, δέ διάβαζαν. Ράδιο δέν ὑπῆρχε κι εμείς περιμέναμε τίς γιορτές και τά πανηγύρια νά ρθοῦμε σ ἐπαφή μέ τούς δικούς μας νά κάνουμε ὀργανωτική - πολιτική δουλιιά, διαφώτιση, και γι αὐτό πηγαίναμε στόν Προφήτη Ἡλία.

Ὁ κόσμος βολτάριζε στήν πλατεία. Οἱ νέοι - ἀγόρια και κορίτσια - ντυμένοι μ ὅτι καλύτερο εἶχαν, χόρευαν κι ἔκαναν ἐπίδειξη κι ἀγώνα ἐπικράτησης. Οἱ γλετζέδες κουτσόπιναν στά πρόχειρα καφενεῖα. Οἱ ἠλικιωμένοι - ἄνδρες γυναῖκες - κάθονταν στά ὄχτια, κουτσομπόλευαν και χάζευαν. Δίπλα μας ἡ γριά Τζούμαινα κλαίγονταν.

- Εἶχα δυό κότες ὅλο - ὅλο. Ἡ μία, κακό γεράκι νά τή φάει, πῆγε και γέννησε στήν ἀστρέχα 14 αὐγά. Βγῆκαν τά τυφλοπόντικα και τά ἔφαγαν. Ὅσο νά μαζέψω ἄλλα,θά περάσει μήνας κι ὅσο νά βγοῦν πουλιιά ἄλλος ἕνας. Κι ἂν ἔρθουν πρῶιμα τά κρύα... Δέ θά ἔχω νά βάψω ἕνα αὐγό τή Λαμπρή.

Ὁ Γιώργος ἦταν γεννημένος δάσκαλος κι ὄχι μόνο πειθαρχικός σύντροφος, πού ἄκουγε κι ἐφάρμοζε τίς ὑποδείξεις τῶν παραπάνω. Τή μισή μέρα μέ τά παιδιιά τήν ἄλλη μισή μέ τούς ἀγρότες. Τούς ἔδειχνε ν ανοίγουν πηγάδια, νά φτιάχνουν στέρνες και νά ποτίζουν ἔστω και μισό στρέμα χωράφι ἴσια και νά μή παιδεύονται μέ τίς ξερόραχες, νά διαλέγουν τό σπόρο, νά χρησιμοποιοῦν λιπάσματα, νά φυτεύουν τίς πλαγιές ἐλιές κι ἄλλα καρποκλάρια, ἀντί νά σπέρνουν καλαμπόκι και νά μή παίρνουν οὔτε τό σπόρο, νά περιποιοῦνται τά ζωντανά... Μέ τό καιρό τό χωριό του κι οἱ γύρω μαχαλάδες ξεχώρισαν, ἀνέβηκαν και οἰκονομικά,και πολιτικά.Κι αὐτός δένονταν κι ἀγαποῦσε ὅλο και περισσότερο τά κακοτράχαλα κεῖνα μέρη, τόν κόσμο... Ἀρπαζε και τή παραμικρότερη εὐκαιρία «νά λαδῶσει και νά ξεσκουριάσει τή σκέψη τοῦ ἀγρότη», ὅπως τόν πείραζε ὁ Σκεύης.

- Δέν ἔγινε και μεγάλη ζημιιά, τήν παρηγόρησε. Μπορεῖ νά ἀγοράσεις στήν πόλη. Ὁ Παπανάσης ἔφερε μιιά μηχανή. Βάζει χιλιάδες αὐγά και βγάξει πουλιιά. Δέν τά δίνει κι ἀκριβά.

- Μωρέ γυναῖκες! χαχάνισε ἐκείνη. Χωρίς κλώσα ποιός θά σπάσει τά τσόφλια;

- Ἐσύ, θειά ἐσένα, ἤξερες πότε θά γεννηθοῦν τά παιδιιά σου;

- Ὅχι ! Ὅταν μ ἐπιαναν οἱ πόνοι.

– Τότε ή κότα θά είναι έξυπνότερη από σένα, αφού ξέρει,πότε είναι έτοιμα τά πουλιά νά βγοῦν καί σπάζει τό τσόφλιο.

Καί σέ μιά-δυό ώρες κούνηθηκε όλο τό χωριό. Ή γριά διέδωσε πώς δάσκαλος άπ τό διπλανό χωριό είναι «Ήντίθεος».

“Ενας άνθυπομοίραρχος, πού είχε έρθει στό πανηγύρι νά φρουρήσει τά συμφέροντα τών άγροτῶν, μάς φώναξε στό κοινοτικό γραφείο. Μάς ρώτησε τί είχε συμβεί, μάς έκανε κάμποση ώρα κατήχηση καί μάς ειδοποίησε, πώς θά πάρει τά «ένδεικνυόμενα» μέτρα, άν δεϊ καί τή παραμικρότερη κίνηση. Ή κόσμος φοβήθηκε κι έτσι χάλασε ή δουλιά μας. Καί δέν ήταν ή πρώτη, ούτε ή τελευταία φορά, πού γιά τό τίποτε κι άπό τό τίποτε πληρώναμε τή καθυστέρηση του κόσμου.

Στήν έπιστροφή ό φίλος μου περπατούσε άμήλητος. Ήπ τό Λυκοδιάσελο έριξε μιά ματιά στόν Προφήτη Ήλία κι άναστέναξε.

– Φυσικά. Ή Ήστυνομία άφορμή ζητούσε, αλλά. Τό φταίξιμο είναι δικό μου. “Αϊντε νά τής έξηγήσω, πώς μέ τή πίεση του πουλιου σπάζει τό τσόφιο, τήν έκανα κουτότερη άπ τήν κότα, τήν πλήγωσα κι είχαμε ζημιά αντί κέρδος... Ή άγώνας σέ κείνα τά μέρη καί σέ κείνα τά χρόνια ήταν άφάνταστα δύσκολος καί τ άποτελέσματα... φτωχότερος κι άπ τό κόσμο κι άπ τόν τόπο. “Επεφτες άπ τά πόδια σου, ό,τι έφτειαχνες σήμερα χαλούσε αύριο, σ έπιανε άγανάκτηση, όμως τά προβλήματα έστω κι άσήμαντα - - δίπλα στά επαγγελματικά καί κοινωνικά πολιτικά - ήταν τόσα πολλά, πού δέν άφηναν καιρό γιά πλήξη. Πολλύ συχνά ξεσπούσαν κακοκαιρίες. Τότε ή δουλιά γίνονταν πió δύσκολη. “Επρεπε νά κινείσαι νύκτα, νά περπατάς πολλά χιλιόμετρα καί τό πρωϊ νά βρίσκεσαι ξανά στήν έδρα σου. Μά καί στίς άναλαμπές!... Κάποτε τό κόμμα βγήκε άπ τήν παρανομία καί κατέβηκε στίς εκλογές σαν Ήνιαίο Μέτωπο. Ής τότε λέγαμε καί τί δέ λέγαμε! Τώρα ήρθε ή ώρα νά μετρηθοῦν τά «άσκέρια» Συνεδριάζαμε νά δοῦμε ποιούς θά βάζαμε αντιπροσώπους στά βασικότερα χωριά. Ή τσαγκάρης πρότεινε νά πāμε έμείς, ένας στό καθένα. “Ετσι θά έβλεπε ό κόσμος, πώς δέ πετάγαμε λόγια στόν άέρα, θά δείναμε κουράγιο στους άλλους. Ήμείς οϊ υπόλοιποι, γιά νά μή δείξουμε δειλία, δέ λέγαμε ούτε «ναϊ» ούτε «όχι», όμως ό Ναζιώτης αντίταχθηκε κατηγορηματικά καί δήλωσε, πώς θά ζητούσε τή γνώμη τής όργάνωσης. Σέ δυό μέρες έφτασε ό Τριαντάφυλος.

– ... Στό τραπέζι τών κατεργαριών μάς είπε, δέν παίζουν μ άνοιχτά χαρτιά. Θά φανερωθείτε γιά λίγους ψήφους καί στή πρώτη εύκαιρία θά σās μαζέψουν. “Ετσι άποκεφαλίζουμε, στήν οῦσία διαλύουμε τήν όργάνωση. Νά ψάξετε καί νά βάλετε τόν καλύτερο στό κάθε εκλογικό τμήμα καί, άν κάπου δέ βρεϊτε δέ θά χαλάσει ό κόσμος...

Ξεπεράσαμε τό πρώτο εμπόδιο και παρουσιάστηκε άμέσως τό δεύτερο. Η λύση του τσαγκάρη ήταν επικίνδυνη - άσύμφορη, όμως εύκολη. Τώρα;! Ποίους θά βάζαμε; Τρέξαμε, παιδευτήκαμε, παρακαλέσαμε και μπαλώσαμε κάπως τή κατάσταση. Γιά τήν Άνδρομέδα είμασταν ήσυχoi. Ο Ναζιώτης είχε εκεί έναν γνωστό και φίλο τό Γελαδάρη. Του μιλήσαμε και δέχτηκε.

Έγιναν οι έκλογές και πήραμε γιά πρώτη φορά σέ κείνο τό καφκί 38 ψήφους. Φαρμακωθήκαμε. Τούς ύπολογίζαμε γιά 150 τό λιγότερο. Πιο πέρα χάλασε ό κόσμος. Στά μακρύτερα χωριά έφτασε ή είδηση, πώς ήταν 380 και σέ μερικά, πώς ξεπέρασαν τούς χίλιους. "Άκουγες ό,τι ήθελες! Κοκίνησαν τά τσιπόρια και οι πέτρες..." «Κρέμασαν σ όλες τις έκκλησιές κόκινες σημείες μέ σφυροδρέπανα...» κι άλλα τέτια. Στίς διαδόσεις άνακατεύονταν και ή λαχτάρα του καθενός νά γίνει κάτι, χωρίς αυτός νά διακινδυνέψει, και ή μοχθηρή και προβακατόρικη προπαγάνδα τής αντίδρασης.

Στήν Άνδρομέδα ούτε ένας. Ο φίλος μου έγινε πύρ και μανία.
- Νά πάμε νά κουβεντιάσουμε, του πρότεινα. Νά δούμε τί συνέβη.
- Και τί θές νά δούμε; Θά μάς πεί, πώς άρώστησε και δέν ψήφισε, πώς πέταξαν τό ψηφοδέλτιο... Καλά είναι νά μή συνηθήσει ό άνθρωπος νά λέει ψέματα... Μπορούσε νά μή δεχτεί. Σάν και τούς βάλαμε τό μαχαίρι στό λαιμό!

Ο Γελαδάρης δούλευε μέ τή φαμίλια του στό Σαμάρι. Ζύγωσε χαμογελώντας άδέξια - ένοχα.

Δήλωσα, πώς θά είμαι αντιπρόσωπος του Ένιαίου Μετώπου και τήν ίδια μέρα ήρθε στό σπίτι μου ό Άστυνόμος και μου, έδωσε ένα ψηφοδέλτιο σημαδεμένο. «Θέλω νά συγουρευτώ, πώς θά τό ρίξεις, μου είπε, και δέ μ ενδιαφέρει, άν θά τό βγάλουν άκυρο. Τουτο τό φεγγάρι δέ σηκώνει έξορία. Θά σέ στείλω φυλακή γιατί ξεχέρωσες χωρίς άδεια κι από κεϊ, - στό μεταξύ θά τελιώσει ό γάμος - θά πάρεις τό καράβι γιά τήν Άνάφη».

- Και δέ σκέφτηκες, πώς θά έβγαινες ψεύτης και σέ μάς και στό κόμμα;
- Είχα μιλήσει σέ καμιά δεκαριά και κανένas δέ μου είπε όχι. Ένας νά ψήφισε, θά μάς σκέπαζε όλους... Είχα και τ άλλο. Οι σύντροφοι θά μέ καταλάβουν...

Στόν πηγαιμό ό Γιώργος ήταν νευριασμένος. Στό γύρισμα κάπως εύθυμος. Στή μορφή του έπαιζε μιά έκφραση είρωνική.

- Μ άρεσε ή ντομπροσύνη του και ή πονηριά του, ψιθύρισε κάποια στιγμή. Νά πούμε και του στραβου τό δίκιο...

Η σκληρή πραγματικότητα σκορπούσε τις αύταπάτες. Οι όργανώσεις - άκόμα κι ή δική μας - έλυναν όλο και δυσκολότερα προβλήματα. Τό κίνημα δυνάμωνε, άνέβανε. Μαζί ώριμαζε, κι ό φίλος μου.

- Έχεις και δίκιο, δευτέρωσε. Ο άγρότης δέν είναι σάν τόν έργάτη. Άν ό

Γελαδάρης πήγαινε έξορία πρώτος ό αδερφός του θ άρπαζε τήν εύκαιρία νά τοῦ πάρει τό χωράφι. Καί οί συνθήκες; Πρέπει νά, ἔχεις άσυρμάτους νά τούς είδοποιήσεις καί άεροπλάνα νά τούς μαζέψεις κι, ώσπου νά τούς μαζέψεις, πάει ή Έπανάσταση! Είναι καί μικροσυμφέροντα. Δύσκολα μονιάζουν. Καί ή νοοτροπία τους! Προχτές άντάμωσα στή Λυγαριά τό Μουστάκα - έσύ δέ τό ξέρεις. Αὐτός τό πολύ δύο φορές τό χρόνο πάει στό χωριό. Τυχαίνει καί μήνας νά μή καλημερήσει άνθρωπο. Όλότελα άγράμματος κι όλο τό χρόνο πεινάει.

«Δάσκαλε! μοῦ εἶπε. Τί κατάρρα μᾶς βρῆκε! βγῆκαν καί στόν τόπο μας «Άντίχριστοι». Θά μᾶς χαλάσει ό Θεός!... Είναι από τούς πιό φανατισμένους. Καί όχι μόνο αὐτός. Θά νομίσεις, πώς ή έξαθλίωση κι ή καθυστέρηση είναι ποσά εύθείας ανάλογα. Πάλι σώπασε, καί πάλι μουρμούριε: Δίκιο ἔχει ή καθοδήγηση. Οί εργάτες θά πάνε μπροστά. Έμεῖς πρέπει νά δουλέψουμε χίλιες φορές περισσότερο, σκυλίσια, νά οργανώσουμε τοῦτα τά κατσάβραχα, νά βοηθήσουν κι αὐτά τήν Έπανάσταση, όταν θά ρθει ή ώρα.

Οὔτε λόγος. Η άγροτιά δέ μπορεί νά πάει μπροστά, όμως ή ζωή ἔχει καί παρακλάδια, πού συμπληρώνουν τό γενικό κανόνα. Ήρθε μιά ἄλλη εποχή. Τά Σκορποχώρια πάλι δέν πήγαν μπροστά, όμως σηκώθηκαν σύσωμα στό πόδι καί μπροστά - πρώτος στους πρώτους - ό Ναζιώτης. Καί γλέντησε τό μεγαλείο τῆς Άντίστασης, τίς μάχες, τό τραγούδι, τήν Άνάσταση τοῦ Έθνους. Ό λαός έσπασε τά γρανάζια τῆς παλιάς μιζέριας, καί κονταροχτυπήθηκε σάν τό Διγενῆ στά μαρμαρένια άλώνια, καί πέταξε τ άψηλοῦ.

Κι ύστερα; πληρώσαμε τήν παιδική, τήν έγκληματική μας άφέλεια. Ό δοσιλογισμός φανάτησε τά κατακάθια τῆς κοινωνίας, τά έβαλε μπροστά καί έρίχτηκε μέ λύσα τυφλή στόν ἄοπλο λαό, πού τά εἶχε δώσει όλα γιά τή λευτεριά τοῦ τόπου. Τό κίνημα παράδωσε τά 99 όπλα κι έκρυψε τό ένα καί ή αντίδραση γιά τό ένα βασάνιζε καί σκότωνε τούς 99. Ό τόπος υπέφερε χίλιες φορές περισσότερο άπ τήν γκεσταπίτηκη περίοδο καί δέν μπορεί νά γίνει καμιά σύγκριση μέ τή Μεταξική. Δέν εἶχες ψωμί νά φᾶς σπίτι νά κοιμηθεῖς, οὔτε τρύπα νά κρυφτεῖς. Σέ κυνηγοῦσαν καί τά κλαριά κι οί πέτρες. Η παλιά μας συντροφιά, πού εἶχε μεγαλώσει πολύ τόν καιρό τοῦ Ε.Α.Μ. σχεδόν διαλύθηκε.

Έτούτοι χάθηκαν, εκείνοι σκόρπισαν έδῶ κι εκεί κι ἄλλοι μούδιασαν. Όμως ό φίλος μου, όπως στή χαρά έτσι καί στή συμφορά. Δέν έλειψε οὔτε στιγμή άπ τό μετερίζι του. Μέσα από σύρματα, λόγγα καί γκρεμούς, μέρα - νύκτα, καί μέ τό καλό καιρό καί μέ άχαμνό, έτρεχε από χωριό σέ χωριό, από μαχαλά σέ μαχαλά, από σπίτι σέ σπίτι νά βλέπει ό κόσμος, πώς δέν πέθανε τό Κόμμα, ή Άντίσταση....

Στά έβγα τοῦ Άπρίλη. Ό τόπος, ντυμένος γιορτινά, μοσχοβολάει

ἀπ ἄκρη σ ἄκρη. Ἡ φύση σά νά γελάει μέ τό δράμα τοῦ Ἔθνους. Ὁ Γιώργος ἀπό βραδὶς πετάχτηκε στή Μολόχα, μήπως ἀντάμωνε τό Σκεῦη. Ἐκεῖ ἔμαθε, πῶς τόν εἶχαν σκοτώσει, καί γύρισε πάλι στό χωριό του. Στό Στενόρεμα τοῦ εἶχαν σήσει καρτέρει καί τόν ἔπιασαν. Τόν βασάνισαν ἀπάνθρωπα καί τόν ἔδεσαν στό κυπαρίσι. Δέ τοῦ ζητοῦσαν τίποτα. Δέν τόν κατηγοροῦσαν γιά τίποτε. Μόνον τόν ἔβριζαν, τόν ἔφτυναν καί τόν χτυποῦσαν.

Καί τότε δέ χρειάστηκαν ἀσύρματοι νά εἰδοποιήσουν τά Σκορποχώρια οὔτε ἀεροπλάνα νά κουβαλήσουν τό κόσμο. Κίνησαν ἀπ τά χωράφια, τά κονάκια γυναῖκες - γέροι - παιδιά. Ἐφταναν στή πλατεία, ἔμπαιναν γιά τά μάτια στήν ἐκκλησιά καί, βγαίνοντας, κάθονταν κατάχαμα στή γῆ. Κι ὅλο ἔρχονταν καί στένευε ὁ κύκλος γύρω ἀπ τό κυπαρίσι. Δέ φώναζαν, δέ μιλοῦσαν, οὔτε προκαλοῦσαν, μόνο κοιτοῦσαν βουβοί. Ὁ Γιώργος, ξεσχισμένος, ματωμένος, κουρεμένος, ἴσιωσε, ὅσο μπορούσε, τό κορμί καί τό μάτι του ἔλαμπε. Στήν κρίσιμη αὐτή στιγμή, φάνηκε, πῶς οἱ κόποι του δέν πῆγαν χαμένοι. Οἱ Ληστοσυμορίτες λύσιαξαν: Κλωτσοῦσαν χτυποῦσαν, τραβοῦσαν ἀπ τά χέρια καί τά πόδια κι ὁ κόσμος, μόλις ξέφευγε, ἔτρεχε καί κάθονταν πιό κοντά στό κυπαρίσι. Ὁ Τρίτσας-Γκεσταπίτης, ἐθνικόφρονων - σήκωσε τό αὐτόματο καί τ ἀκούμπησε στό στήθος τοῦ φίλου μου. «Κάθαρμο! Ἐαμοβούλγαρε! ἔτοιμάσου νά πεθάνεις!» οὐρλιαξε.

- Δέν ἔχω τί νά ἔτοιμάσω, ἀπάντησε ἤρεμα, κι ὅ,τι θ ἀφήσω γώ στή μέση, θά τό συνεχίσουν ἄλλοι. Οὔτε πρόκειται νά πεθάνω. Τούτη ἡ σκηνή θά μείνει ζωντανή στή ψυχὴ τοῦ κόσμου..

Ἐμεινε κάμποσο στό κρεβάτι καί, σάν πέρασαν οἱ μεγάλοι πόνοι, πῆρε ξανά τά μονοπάτια.

Λίγον καιρό ἀργότερα. Νύχτα ἤσυχη καί σκοτεινή. Μόνο στόν οὐρανὸ τρεμοσβύνουν τ ἀστέρια καί στό Ξεροβούνι ἀντίκρυ λικαρίζουν τρεῖς τσοπάνικες φωτιές. Ἀνταμώσαμε λίγο πιό κάτω ἀπ τό σχολιό, λίγο ψηλότερα ἀπ τό σπίτι του. Καθήσαμε στό κορμό μιᾶς πεσμένης βελανιδιᾶς καί νοιώθαμε τίς ἀνάσες μας, τίς ψυχές μας νά ζεσταίνουν τὴν ἀπέραντη κοινωνική παγωνιά ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Καί κουβεντιάζαμε ἀδερφικά. Κι ἔσβησαν οἱ δύο φωτιές στό Ξεροβούνι. Σέ λίγο χάθηκε καί ἡ τρίτη, πού ψυχωμαχοῦσε καί πύκνωσε τό σκοτάδι, καί μεγάλωσε ἡ ἐρημιά. Στά λαγγάδια χαμηλά ἓνας σκύλος ἔσπασε τὴ σιωπὴ τῆς νύκτας. Κάποιος ἢ κάποιος ἀνέβαιναν τόν Καταραχιά. Σηκωθήκαμε καί δώσαμε τά χέρια «Πότε θ ανταμώσουμε ξανά; ρώτησε - » Ξέρω κι ἐγώ! ἀπάντησα.

Κι ἔφυγε ὁ φίλος μου, χωρίς ν ανταμώσουμε ἄλλη φορά. Κεῖνα τά χρόνια ἔφυγαν κι ἄλλοι πολλοί.

Κι ήταν τόσο πυκνή ή φάλαγγα, πού δέ μπορούσες νά ξεχωρίσεις τίς μορφές τους. Καί μέ τόν καιρό ξεμάκρηναν, ξεθώριαζαν καί χάνονταν στήν καταχνιά τῆς λήθης. "Ομως τό φίλο μου!... Παλιότερα δίπλα σ αὐτόν ἔβλεπα πάντοτε τό ὀρθό - περίφανο καί λυγρό κυπαρίσι, πού πάλευε ὅλο τό χρόνο μέ τό βοριά, μέ τό νοτιᾶ, μ ὅλα τῆς φύσης τά στοιχιά. Καί στίς μεγάλες ζέστες τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅταν δέν ἀνάσαινε καθόλου ἀγέρας κι ὁ ἥλιος ἀναβε κι ἔκαιγε ὅλον τό τόπο γύρω, αὐτό καί τότε δέ σώπαινε, κουβέντιαζε μέ τά πουλιά, πού κρύβονταν στή φυλωσιά του νά βροῦν λίγη δροσιά. Μόνο πού τώρα ἡ μνήμη ἀκολουθοῦσε ἄλλο δρόμο. "Όταν ἔβλεπα κανένα κυπαρίσι, θυμούμουν ἀμέσως καί τό φίλο μου. Ἐλλά καί ἡ μνήμη ἔχει τούς νόμους τῆς. Γεράζει, ἀδυνατίζει, σβήνει...

Κι ἄξαφνα! Ἐπόμαχος πιά, περνοῦσα τίς ὥρες μου στό κάβο. Μπροστά ἡ θάλασσα, ἡ ἴδια ἡ ζωή. Ἐπέραντη, σά νά μή ἔχει ἄκρη καί μικρή, σά νά ἦταν χτές. Πότε ἄγρια - φουρτουνιασμένη, πότε στρωτή καί γαλανή. Ἐδῶ ἀμουδιά κοσκινισμένη, ἐκεῖ ξέρες καί πιό πέρα βαθιά - μαυρογάλαζα ὕψη. Χαμηλά στό βράχο ἔβλεπα τρεῖς μέρες στή σειρά νά κάθεται κάποιος σκυμένος - μαζεμένος. Ἐπό περιέργεια κατέβηκα. Σάν ἄκουσε βήματα, σήκωσε τό κεφάλι κι ἔμεινα κόκαλο. Ἦταν ὁ φίλος μου, ὀλοζώντανος. Εἶχε τήν ἴδια μορφή, τό ἴδιο ὄνομα, μόνο πού ἦταν παιδί ἀκόμα, 10-12 χρονῶ.

Γύρισα ἀργά στό σπίτι, φορτωμένος ἀναμνήσεις - νοσταλγία. Ἐάπλωσα καί δέ μέ κολοῦσε ὕπνος. Γύρισαν πίσω τά παλιά λιμέρια μας οἱ ἀγωνίες μας, ἡ ζωή μας... Καί, σάν ἀποκοιμήθηκα, ὄνειρεύτικα τή παλιά σκηνή. Νύχτα ἤσυχη καί σκοτεινή. Στόν οὐρανό τρεμοσβύνουν τ ἀστέρια κι ἀντίκρι στό Ξεροβούνι λικαρίζουν τρεῖς τσομπάνικες φωτιές. Κι ἀνταμώσαμε λίγο πιό κάτω ἀπ τό σχολιό, λίγο ψηλότερα ἀπ τό σπίτι του. Καί καθήσαμε στό πεσμένο κορμό τῆς βελανιδιάς. Καί οἱ ἀνάσες μας, οἱ ψυχές μας, ζεσταίνουν τήν ἀπέραντη κοινωνική παγωνιά κείνης τῆς ἐποχῆς, τήν ἐρημιά τῆς φύσης. Καί κουβεντιάσαμε ἀδερφικά. «Νόντα! πῶς πᾶτε;» μέ ρώτησε. «Τά Σκορποχώρια εἶναι σήμερα μέ μᾶς. Ἐπ τούς δικούς σου κανένας δέ ξεστράτησε. Τ ἀπόγιομα ἀντάμωσα στή θάλασσα τ ἀγγόνι σου. Ζωγράφιζε τό Λένιν. Καί μοῦ εἶπε: «Σά μεθαύριο πέθανε ὁ παποῦς μου καί βιάζομαι νά τελειώσω τό πορτραῖτο».

"Εσβησαν οἱ δυό φωτιές στό Ξεροβούνι. Σέ λίγο χάθηκε καί ἡ τρίτη, πού ψυχομαχοῦσε καί πύκνωσε τό σκοτάδι καί μεγάλωσε ἡ ἐρημιά. Στά Λαγγάδια ἕνας σκύλος ἔσπασε τή σιωπή. Κάποιος ἢ κάποιοι ἀνέβαιναν τόν Καταραχιά. Δώσαμε τά χέρια. «Πότε θ ἀνταμώσουμε ξανά;» Θυμήθηκα τά δικά του λόγια καί τ ἀπάντησα: «Όπως φαίνεται, γρήγορα θ ἀνταμώσουμε κι ὁ,τι θ ἀφήσουμε ἐμεῖς στή μέση, θά τό συνεχίσουν ἄλλοι».

Μιά ιστορία

Τό γωνιακό σπίτι, τοῦ Βιρατζῆ, εἶχε πάτωμα ἐνάμισυ μέτρο ψηλότερα ἀπ τὸ χῶμα, τὸ διπλανό τοῦ Σαμαρτζῆ, ἦταν ἰσόγειο κι ἀπ τὰ παράθυρα ἔβλεπες μέσα ὅλη του τὴ φτώχεια. Τό Λάμπρο τὸ Σαμαρτζῆ, στή θωριά, τὸν ζήλευες. Ψηλός, φαρδύς, γαλανομάτης, κατσαρομάλης, περπατοῦσε ἀργά-νταΐδικα, πάντα ἤρεμος. Δέ μάλωνε οὔτε μέ τὴ γυναίκα του, πού τὸν ἔψελνε γιὰ τὸ τίποτα. Ἔκανε ὅ,τι δουλιὰ ἔβρισκε κι ἔπαιρνε ὅ,τι τοῦ ἔδιναν χωρὶς φασαρίες. Τὰ παιδιὰ του, 7 τὸν ἀριθμό, σάν ἦταν μικρά, ἔπαιζαν στήν αὐλή μέ τὰ δυὸ ἀγόρια τοῦ Βιρατζῆ. Ἀργότερα τὰ τελευταῖα δέν τ' ἄφηνε ἡ μάνα τους: «Ἐσύ, ἔλεγε κάθε τόσο στό μεγαλύτερο, τὸ Δῆμο, θά γίνεις νομάρχης καί, γυρίζοντας στό μικρότερο, τὸν Παντελῆ, πρόσθετε: Κι ἐσύ γυμνασιάρχης. Δέν μπορεῖται νά συναναστρέψετε ὅποιον κι ὅποιον». Κι αὐτοὶ δέν βρίσκονταν σέ καλύτερη κατάσταση. Ὁ ἄντρας ἦταν κατώτερος ταμειακός ὑπάλληλος καί μέ δυσκολία τὰ βόλευαν, ὅμως ἡ μάνα καθόριζε τὴν κοινωνικὴ τους θέση μέ τὸ μισθὸ της.

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Σαμαρτζῆ στέκονταν πάντοτε στά χεῖλη τοῦ γκρεμοῦ κι ἄρχισε νά διαλύεται ὕστερα ἀπ τὸ ἀτύχημα. Ὁ Λάμπρος, ἐκεῖ πού κουβαλοῦσε σακιά γεμάτα ρύζι στό λιμάνι, σκόνταψε κι ἔπεσε σ' ἓνα σωρὸ σιδερικά κι ἀπὸ τότε ἔμεινε γιὰ πάντα στό στρῶμα. Ἐνα-ἓνα ἔφυγαν πρῶτα τ' ἀγόρια. Πῆγαν ἄλλοῦ νά στήσουν νοικοκυριό. Στὴν πολιτειούλα ἡ οἰκογένεια ἦταν γνωστὴ καί πίστευαν ἴσως νά εἶχαν καί δίκιο- πῶς χωρὶς τὴν ἐχτίμηση καί τὴν ὑποστήρηση τοῦ κόσμου προκοπὴ δέν κάνεις. Ἄλλως τε ὅλοι τὸ ἔλεγαν οἱ πλούσιοι ἀπὸ συμφέρο, οἱ φτωχοὶ ἀπὸ κουταμάρα: «Ἄν ἦσουν ἔξυπνος δέ θά ἦσουν καί φτωχός». Ἡ μικρότερη κοπέλα, ἡ Γεωργίτσα, ἀπὸ τὰ 13 κιόλας ἔγινε γυναίκα: Ψηλή, -λυγερή-τρογγυλοπρόσωπη. Τὰ μαῦρα μάτια της -μόνο σ' αὐτὰ δέν ἔμοιαζε τοῦ πατέρα της πότε σκορποῦσαν γλύκα καί χὰδι καί πότε ἄστραφταν σκληρά σὰ τὸ ἀτσάλι. Στά 14 χρόνια χάθηκε ἀπ τὴν πόλη. Σέ συνέχεια ἔφυγαν καί οἱ ἄλλες δυὸ κι ἔμεινε στό σπίτι μόνο ἡ Μάρω. Αὐτὴ δέν ἦταν οὔτε ψηλή, οὔτε κοντὴ, οὔτε ὀμορφὴ οὔτε καί ἄσχημη. Μόνο τὰ γαλανὰ της μάτια εἶχαν κάτι τὸ ἰδιαίτερο: Μεγάλα - ἄθῶα - παιδιακίσια. Ὅχτῶ ὀλόκληρα χρόνια στάθηκε δίπλα στὸν κατάκοιτο. Τὸν ἔπλενε, τὸν ἔντυνε, τὸν τὰϊζε, τὸν παρηγοροῦσε καί, ὅταν πέθανε, μόνο αὐτὴ τὸν ἔκλαψε. Καί νωρίτερα, ὅμως, ἰδιαίτερα ἀπὸ τότε ἔσπασαν τῆς μάνας τὰ νεῦρα κι ὅταν ἔπιανε καμιά δεκάρα, ἔπινε. Ἡ Μάρω ποτέ δέν τῆς εἶπε κακὸ λόγο. Πολλές φορές κάθονταν νηστικὴ νά τῆς ἀγοράσει λίγο ρακί...

Κύλησαν κάμποσα χρόνια. Στήν πόλη Π. κατέβηκε πρωί - πρωί ο Δήμος. Τέλιωσε κάποια δουλιά και, έπειδή δέν είχε, ποῦ νά σκοτώσει τήν ώρα, πήρε τά σοκάκια ἄσκοπα. Χάζευε στίς βιτρίνες, μπαινόβγαινε στά καταστήματα, περιεργάζονταν τίς ταμπέλες και χωρίς νά τό περιμένει, διάβασε σέ μιά «Ἐπιδιορθώσεις και ανταλακτικά αὐτοκινήτων. Λυκοῦργος Ἀντωνόπουλος». Μπήκε. Καμιά 25ριά ἐργάτες και ὑπάλληλοι δούλευαν δεξιά-ἀριστερά ἀπό ἕνα στενό διάδρομο. Μέ τήν οἰκογένεια γνωρίζονταν ἀπ τήν πολιτειούλα. Ἐκεῖνοι ἔμεναν στό πρῶτο σπίτι ὕστερα ἀπ τούς Σαμαρτζήδες.

- Νώντα! Φώναξε ὁ Λυκοῦργος ἕναν ὑπάλληλο. " Ἀν ἀργήσω φέρε τό κλειδί στήν Καστρίτσα.

Κάθησαν στό ἐξοχικό κι ὦρα πολλή κουβέντιαζαν γιά τά παλιά: Τά παιδικά τους χρόνια, τό σχολιό, τή γειτονιά, τήν πολιτειούλα, τούς ἀνθρώπους, συγγενεῖς και φίλους, γνωστούς και ξένους...

- " Ὅπως εἶδα, κάτι ἔκανες.

- Δέ λέω ὄχι, ἀλλά...θές τό μάτι τ ἀνθρώπου δέ χορταίνει, θές ἡ ζωή εἶναι τέτια... Τί νά πῶ κι ἐγώ δέν ξέρω. " Ἀνοιξα τό μαγαζί πρῖν ἀπό 12 χρόνια. Τότε ἦταν τό μοναδικό. Σήμερα ὑπάρχουν κι ἄλλα τρία. Οἱ ἐργάτες μόλις συμπληρωθεῖ τό θωρο, τή σκούφια τους στραβά κι ὄλο γκρίνια. Λίγον ἀυξήσουν τίς ἀποδοχές τοῦ προσωπικοῦ, λίγο νά μὴν προσέξω τά ἐξοδα μέ γονάτισαν οἱ ἄλλοι... Ἐσύ;

- Τίποτα δικά μου δέν ἔφτιαξα. Γυρίζω παραγγελιοδόχος ἀπό πόλη σέ πόλη...

- Νά σοῦ πῶ. Εἶσαι ἡσυχος. Ἐγώ ζῶ μέ τό αἷμα στόν τζαμπά.

Ζύγωσε τό γκαρσόνι. «Κύριε Ἐντωνόπουλε! εἰδοποίησαν νά πάτε στό μαγαζί ἀμέσως...»

- Εἶδες ἀναποδιά! Ψιθύρισε και σηκώθηκε. Θά μείνεις πολύ ἐδῶ;

- Θά περιμένω τό καράβι τῆς γραμμῆς.

- " Ἀ! Περνάει ὕστερα ἀπ τά μεσάνυχτα. " Ἐχουμε καιρό. Ν ἀνταμώσουμε τ ἀπόγιομα. " Ἐβγαλε τό πορτοφόλι νά πληρώσει και, σάν εἶδε ἕνα χαρτάκι πρόστεσε: Μιά κυρία γιορτάζει τά γενέθλιά της. Μοῦ ἔστειλε δυό προσκλήσεις. Θά πῶ τῆς γυναίκα νά μὴν ἔρθει. Θά πᾶμε μαζί. Εἶναι πολύ ἐνδιαφέρον. Θά δεῖς.

Μπαίνοντας στό σπίτι, ὁ Βιρατζῆς ντράπηκε. Δέν είχε, ποῦ νά πατήσει και τί νά πρωτοθαυμάσει. Χαλιά και μάρμαρα, πίνακες και ἀγαλματάκια, κρύσταλα - χρυσάφι. Ἐπίπλωση ὄχι μόνο πλούσια, μέ γοῦστο. Τούς ὑποδέχτηκε μιά γυναίκα σαραντάρη, ψηλή-γεμάτη, μέ μάτια παιγνιδιάρικα, ἀινιγματικά, πονηρά -κάτι ἀπ ὄλα αὐτά. Ὁ Λυκοῦργος σύστησε τό φίλο του μέ ἄλλο ὄνομα κι αὐτή ἀπάντησε «Κλεοπάτρα». Τούς ὀδήγησε στή θέση τους, ἄλαξε λίγες φιλοφρονήσεις και γύρισε στό ἐπόμενο ζευγάρι.

“Ολο τό γλέντι πολιτισμένο. Τόν τόνο τόν έδινε ή οίκοδέσποινα. Σκορπούσε σ όλους χαμόγελα γεμάτα χάρη, πετούσε έξυπνα άστεία πότε στόν ένα καί πότε στόν άλλο. Οί κινήσεις της, άβίαστες, είχαν μιά έμφυτη εύγένεια. Θά νόμιζες, πώς ή φύση τήν προίκισε μέ τά καλύτερα χαρίσματα τής γυναίκας κι ύστερα ή καλή άνατροφή τά συμπλήρωσε. Τό Δήμο άπ τήν πρώτη στιγμή τόν κατάχτησε ή σπιτονοικοκυρά. Ήταν σύγουρος. Κρατούσε άπό άρχοντική οίκογένεια καί τώρα άσχολούνταν μέ τά γράμματα, τήν τέχνη, κάτι τέτιο. Στενοχωρήθηκε κιόλας. Ήταν κάθονταν κοντά στους πίνακες, θά έβλεπε, άν ήταν δικά της έργα...

Ήφυγαν πρώτοι. Τούς συνόδευσε ώς τήν αύλόπορτα.

– Κυρία μου! Τήν άποχαιρέτησε. Είμαι κατενθουσιασμένος. Ή ψυχή σας, όπως καί τό σπίτι σας, είναι σωστό παλάτι.

– Καί οί πόρτες του θά είναι πάντοτε άνοιχτές γιά σās, άπάντησε, χαρούμενη.

Ή πόλη κοιμάται. Στόν ούρανό τρεμοσβήνουν τ άστέρια. Τό κυματάκι χτυπάει άλαφρά τό άκρογιάλι. Άριστερά ό φάρος κι άπ τ άνοιχτά ζυγώνει τό καράβι. Ή Βιρατζής νιώθει μιά άπέραντη γλυκειά εύφροσύνη νά τρέχει στό αίμα. Ή λογισμός δέ φεύγει άπ τήν «Κλεοπάτρα».

– Ξέρεις, ποιά ήταν αύτή; τοῦ έκοψε τό όνειροπόλειμα ό Λυκούργος.
– Ήχι!

– Ή Γεωργίτσα τοῦ Σαμαρτζή, κόρη τοῦ Λάμπρου καί τής Σπυριδούλας.
– Είχε διαδοθει, πώς πέθανε, κατάφερε ν άρθρώσει. Καί τόση περιουσία!

– Ήταν 13 χρονών, άν θυμάσαι, πήδηξε ή γάτα τους άπ τό παράθυρο στό ράφι καί πάτησε στήν άκρη-άκρη ένα μαχαίρι μυτερό. Ή εκείνο έπεσε πάνω σ αύτή, πού κοιμώνταν στό τζάκι, τή χτύπησε στό μπουτι καί τής άφησε ένα σημάδι. Ήμεινε στό στρώμα κανένα μήνα. Ήμεϊς τ άγόρια 15-16 χρονών τότε, άπό πονηριά τής λέγαμε: «Δείξε-μας, πού σέ χτύπησε τό μαχαίρι;». Δέν αποκλείεται άπό πονηριά κι αύτη νά μās έδειχνε καί λίγο παραπάνω... Πρίν άπό τρία χρόνια έκανα μπάνιο στή θάλασσα. Είδα μιά γυναίκα μέ τό ίδιο σημάδι κι, άμα σοῦ μπει ό πειρασμός στό κούτελο, βρίσκεις κι άλλα χαρακτηριστικά γνωστά... Ή ιστορία άπ τίς συνηθισμένες. Βγήκε στή ζωή, όπως ξέρεις γιά ένα κομμάτι ψωμί. Κάποιος έκανε τήν άρχή κι ύστερα τήν έσπρωξε πιό πέρα. Ήσο ήταν όμορφη καί νέα, είχε δικό της σπίτι κρυφό. Ήπειτα πέρασε στό δημόσιο κι, όταν τό έμπόρευμα έπαψε νά έχει μεγάλη ζήτηση, άποτραβήχτηκε έγκαιρα... Μοῦ έκανε έντύπωση, όπως καί σέ σένα, τό σπίτι, ή επίπλωση. «Τά έφτιαξα, μοῦ είπε, μέ χίλιες - δυό στερήσεις, έξευτελισμούς καί καταφρόνιες. Καί πάλι, άν μέ βοηθοῦσαν!...». Κάποιος άπ τούς πρώτους πελάτες της έπαθε έγκεφαλική αίμοραγία κι έμεινε παράλυτος. Ήζησε μαζί του έξι χρόνια, χωρίς στέφανα, κι εκείνος πρίν πεθάνει, τής χάρισε τό μεγάλο χαλί, τούς πίνακες, κάμποσα άλλα πράγματα, ίσως καί λεφτά. Ήτσι έπιασε μαγιά κι

άπό τότε ζοῦσε μέ τό ὄνειρο νά φτιάξει σπίτι. Τούτη ἡ πόλη, ὅπως βλέπεις, στέκει παράμερα. Δικούς μας πατριῶτες δέν ἔχει. Ἐγώ ἴσως νά εἶμαι ὁ μοναδικός. Δέν εἶχε δουλέψει ἐδῶ, δέν τήν γνώριζαν, καί τήν προτίμησε. Ὁ κόσμος δέν ξέρει ἀπό πού ξεκίνησε, ἀπό πού πέρασε. Αὐτή κάνει ζωή μετρημένη-πολιτισμένη. Εἶναι ἀρκετά ἔξυπνη. Μπορεῖ καί νά σέ γνώρισε. Τήν ἔπιασα νά σέ κοιτάζει ἀπ τήν πάντα ἐπίμονα. Ἡ Κοινωνία τή σέβεται, τήν ἐκτιμᾷ. Ὡστόσο... «Ὅταν ἤμουν νέα, μοῦ εἶπε μιά μέρα. καί θά ἔπρεπε νά λαχταράω τίς τέτιες κοσμικές σχέσεις, δέν εἶχα οὔτε δύναμη νά τίς σκεφτῶ. Σήμερα σά νά εἶμαι ἄνοστο φαί... Φυσικά. Ἐχω σπίτι, λίγες οικονομίες... ἀλλά... Ὅταν ὁ καιρός εἶναι καλός καί κάθουμε στό μπαλκόνι καί βλέπω τόν ἥλιο νά χάνετε πέρα στή δύση, ἡ καρδιά μου γεμίζει ἀπαγοήτευση. Θά ἤθελα νά εἶμαι σ ἓνα χωριουδάκι, σέ κάποιο μακρινό νησάκι, νά εἶχα ἓνα φτωχικό σπιτάκι, μιά στάνη παιδιά. Νά ξυπνάω μέ νύχτα, νά τά ἐτοιμάζω νά πᾶνε στό σχολιό, στή δουλιά, νά τσακώνουμε μέ τόν ἄντρα μου καί πάλι νά φιλιώνουμε, ὅλη τή μέρα νά πλένω, νά συγυρίζω... καί νά περιμένω τό βράδυ νά γεμίσει ξανά τό σπιτι... Δέ λέω. Γνώρισα καί καλούς ἄντρες. Ἐνας ἐπέμενε νά παντρευτοῦμε. Δέν τόλμησα. Κάποτε θά μοῦ τό φώναζε. Ἀργότερα, ὅταν σκέφτηκα ὠριμότερα κι εἶπα «ἔτσι ζοῦν πολλές οικογένειες, ἡ ἀγάπη ἔχει σβήσει κι αὐτός εἶχε φύγει...». «Ξέκοψα κι ἀπ τούς δικούς μου. Τότε στήν ἀρχή γιά νά γλυτώσουν ἀπ τήν κακογλωσιά καί τήν ντροπή, ἔβαλα κάποια γνωστή μου καί τούς ἔγραψε, πώς πέθανα...».

Τό καράβι σχίζει τά ἤρεμα νερά. Στ ἀντικρινά βουνά πρόβαλε ὁ Αὐγερινός. Μπροστά ἀπλώνει σκοτεινό τό πέλαγος. Ὁ Δῆμος ὁ Βιρατζῆς στέκει στό κατάστρωμα, ἀκουμπάει στά κάγκελα καί συλογιέται. Ἀπ τό μυαλό του περνοῦν ἓνα σωρό σκέψεις μπερδεμένες -ἀντιφατικές-καταθλιπτικές, καί παιδεύεται νά τίς ξετυλίξει. Οἱ ἀντιλήψεις του, οἱ πράξεις του εἶναι πάντοτε σωστές. Καί λάθη στή ζωή του δέν κάνει, ὅμως δέν πρόκοψε κι ἐλπίδες νά προκόψει... Τόν πατέρα τόν μετέθεσαν σ ἄλλη πόλη μεγαλύτερη. Ἡ ζωή ἀκρίβυνε, οἱ ἀπαιτήσεις μεγάλωσαν καί δέν μπορούσαν ν ἀπαντήσουν τά ἐξοδα. Πῆρε μιά συνταξοῦλα καί γύρισαν ξανά στήν πολιτειούλα. Θά ἔπρεπε νά τούς βοηθήσει, ὅμως μέ τί; Ὁ Παντελῆς δέν τούς ξεχνοῦσε. Ἐργάτης ἦταν. Μιά μπλούζα τοῦ φτάνει καί γιά τή δουλιά, γιά τόν περίπατο, χειμῶνα-καλοκαίρι. Αὐτός ἂν δέν εἶναι καλοντυμένος... δέ γυρίζουν νά τόν δοῦν τ ἀφεντικά, οὔτε οἱ πελάτες... Οἱ γέροι ἔζησαν 10 χρόνια στερημένα, ὕστερα πέθανε πρῶτος ὁ πατέρας κι ἔπειτα ἡ μάνα. Δέν εἶδαν τά παιδιά τους νά γίνουν μεγάλοι ἀνθρωποι, ὅπως περίμεναν, ὡστόσο ἔζησαν καλύτερα ἀπ αὐτόν. Εἶχαν ὄνειρα, ἐλπίδες... Μέ τόν ἀδερφό του οὔτε καλημέρα. Κυνηγάει ἄδικα, παράλογα πράματα. Κάποτε ἔφτασε στό σημεῖο νά ζητήσει κι ἀπ αὐτόν ἐνίσχυση! Ἀκούστηκε, πώς ἔπρεπε καί στή φυλακή. Ἀφοῦ δέν ἔχει μυαλό!...Κι ὁ δαί-

μονας του σφουρίζει στ άφτι: Κι έσύ; Παλιότερα σχεδίαζε νά φτιάξει οικογένεια. Τά χρόνια πέρασαν, ξέχασε τό γάμο και τόν θυμήθηκε ξανά αποβραδής. «Νά μιά υπέροχη γυναίκα, έλεγε μέσα του. Ποιός ξέρει τί αντιλήψεις έχει για τό γάμο. Νά έβαζα τό Λυκούργο νά τής μιλήσει...». «Ομως τώρα; ! Κρύωσε ή καρδιά του. Θά έβλεπε τό σπίτι, τά έπιπλα και θά θυμούνταν... » Έναν καιρό κολάκευε μιά γεροντοκόρη - άσχημομούτρα, θά τής φιλοῦσε και τά πόδια -ήταν ό μόνος τρόπος για νά βγει κι αυτός σέ κόσμο- και ποτέ δέ ρώτηξε νά μάθει, μέ τί τρόπο έφτιαξε ό μεγαλοτραπεζίτης πατέρας της τά πλούτη του... » Έτσι. Στην περιουσία δέ φαίνεται ή σφραγίδα... Τότε; Δέν είναι τό ίδιο και μέ τήν «Κλεοπάτρα»; Ναι. «Ομως πέρασε από πολλά χέρια. Και τουτός ό συλογισμός σά νά κρύβει ύποκρισία-έγωϊσμό. » Όταν παντρευόμαστε μιά χήρα... Και πιο πολύ όταν έχουμε σχέσεις μέ μιά παντρεμένη, καμαρώνουμε, γιατί είμαστε γυναικοκαταχτητές, κι άς ξέρουμε, πώς ή έρωμένη μας περνάει κι άπ άλλα χέρια. Και τούτη τή σκέψη τήν αντιπαλαίβει μιά άλλη: Οι προθέσεις, τά έλατήρια βαραινουν. Πολύ σωστά. Στή μιά περίπτωση μπαίνουν στή ζυγαριά τά καπίτσια, ό στομπισμός, έστω και τό αίσθημα, και δέ βάζουμε τις μεγάλες κურές, πού μετατρέπουν τήν αγάπη σέ σπόρτ... Και στήν άλλη οι σκληρές περιστάσεις, ή άτεγκτη ανάγκη τής ζωής. Μιά κοπελίτσα άξέβγαλτη, χωρίς νά τό καταλαβαίνει καλά-καλά, για τό ψωμάκι βασικά, παίρνει τόν άσχημο δρόμο, πού στό κάτω-κάτω τής γραφής δέν είναι και σάν τόν πόλεμο, τά έγκλήματα, τά ναρκωτικά και αντί άμύθητα πλούτη, φέρνει άρώστιες, ταπεινώσεις... Ναι! «Ομως ή κοινωνία στιγματίζει τή δεύτερη περίπτωση, τή σωματεμπορία, κι ό άνθρωπος ζει στήν κοινωνία. Κι αυτό κάπως δέ στέκει. Σήμερα είναι καλή γυναίκα... » Αν δέν ηξερε! Μήπως έτσι θά έσβηνε τό παρελθόν; Κι ωστόσο όλα θά τά έβαζε στήν πάντα, αν δέν υπήρχε μόνο ένα στοιχείο. Ο Λυκούργος θά ξέρει, πώς αυτός πήρε μιά γυναίκα, πού είχε περάσει άπ τά κόκκινα παραθύρια... Και μέσα άπ τό λαβύρινθο έφτασε στ άλάθητο συμπέρασμα: Η κοινωνία στηρίζεται σέ αιώνιες αρχές κι όποιος τις παραβιάζει...Αυτός έζησε μέ τό κεφάλι ψηλά, τό πρόσωπο καθαρό. » Έτσι κι άπό δώ και πέρα. Καλύτερα χωρίς οικογένεια, παρά μέ τήν ντροπή στό κούτελο. Και νιώθει άηδία, γιατί είχε σκεφτεί για γυναίκα του τήν Κλεοπάτρα, και νιώθει άγανάκτηση, γιατί ό Λυκούργος, άνθρωπος μέ οικογένεια και καλή κατάσταση, διατηρεί σχέσεις μαζί της...

Τό επόμενο βράδυ έφτασε στό πατρικό του. Ήταν κουρασμένος και κοιμήθηκε μονοκόμματα. Ξύπνησε τό μεσημέρι. Βγήκε στό παράθυρο. Στην αύλη καθόταν μιά γριούλα. Πότε άπλωνε τά κοκαλιάρικα χέρια της νά ζεσταθούν στό ήλιο, πότε γύριζε τό κεφάλι άργά και μάλωνε τά παιδάκια, πού φώναζαν στό δρόμο. Ήρθε και μιά άλλη γριούλα, κοντούλα-μαυροντυμένη. Έσκυψε και φίλησε και χαιδεψε τήν πρώτη.

- Σοῦ ἔφερα λίγο ψωμί ζεστό-άπαλό. Ὡσοῦ νά τό φᾶς, ἐγώ θά συγυρίσω τό δωμάτιο.
- Ρακί;
- Δέν μοῦ ἔφτασαν τά λεφτά, ἀναστέναξε.

Μπήκε κρατώντας τή σκούπα στό χέρι. Ἄνοιξε τό παράθυρο. Οἱ ματιές τους συναντήθηκαν. Ἦταν ἡ Μάρω, καμπουρωμένη-σκεβρωμένη-ζαρωμένη. Μόνο τά μάτια της ἔμειναν, ὅπως παλιά: Μεγάλα, ἀθῶα, παιδιακίσια, λίγο σκιαγμένα τώρα. Τρεῖς μέρες ἀργότερα πέθανε ἡ Σπυριδοῦλα κι ἡ Μάρω χτυπιούνταν κι ἔκλαιγε ἀπαρηγόρητη. «Μανούλα μου! πῶς θά ζήσω τώρα μοναχή!» ἀκούγονταν στό δρόμο, στή γειτονιά.

Κρυμένος πίσω ἀπ τήν κουρτίνα τοῦ παραθυριοῦ παρακολουθεῖ τήν κηδεῖα. Καί πάλι ἕνα σωρό σκέψεις περνοῦν ἀπ τό μυαλό του, φεύγουν καί πάλι γυρίζουν. Ἡ Σπυριδοῦλα γέννησε καί μεγάλωσε 7 παιδιά καί μόνο ἕνα βρέθηκε στή θάνατό της. Τά 5 οὔτε κι ἔμαθαν. Μπορεῖ καί νά μή ζοῦν. Ἡ Γεωργίτσα, καί νά τό μάθαινε, δέ θά ἔρχονταν. Ντρέπονταν τόν κόσμο. Ἡ Μάρω ἔζησε σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς κοινωνίας. Σ ὅλα τά χρόνια φρόντιζε τούς γέρους. Χαμαλοδοῦλευε καί δέ χόρταινε ψωμάκι. Δέν ἄκουσε λόγια ἀγάπης. Δέν κοιμήθηκε μέ ἄντρα. Δέν ἔχει τίποτα. Καί τά λίγα-φτωχά ἐπιπλα τοῦ σπιτιοῦ τά εἶχαν πουλήσει. Καί τώρα κλαίει, γιατί θά εἶναι μοναχή... Καί πάλι ὁ δαίμονας τοῦ ψιθυρίζει στ ἀφτί: Ἡ Γεωργίτσα... καλά. Ὅμως ἡ Μάρω σεβάστηκε καί τήρησε τίς αἰώνιες, ὅπως λές, ἀρχές τῆς κοινωνίας. Καί ταιριάζει στήν ἡλικία σου. Δυό χρόνια εἶναι μεγαλύτερη ἀπ τήν «Κλεοπάτρα»: Πάρε αὐτήν!... Καί, ἀντί νά νιώσει συμπόνια-κατανόηση γιά τήν κοπέλα αὐτή καί πολλές ἄλλες, ἔκανε μιά ἀπότομη κίνηση τοῦ χεριοῦ καί ψιθύρισε μέ ἀγανάχτηση «Ποτέ», λές καί τοῦ ἔχει βάλει τό μαχαίρι στό λαιμό νά τήν παντρευτεῖ!...

Μόλις κρύφτηκε ἡ πομπή στήν πέρα ρούγα, τραβώντας γιά τό νεκροταφεῖο, ἀκούστηκε στόν κεντρικό δρόμο μεγάλη φασαρία. Σέ λίγο φάνηκε πλῆθος κόσμου. Ἐνας ψηλός ἀναμαλισμένος -ἔμιαζε μέ τόν Παντελή -φώναζε, ἔβριζε, κουνούσε τά χέρια καί πετοῦσε ξύλα πέτρες, ὅ,τι ἔβρισκε. Οἱ ἀπεργοί, ὅπως τραβιούνταν πίσω-πίσω, ἔπесαν ἀπάνω σ ἄλλη ἀστυνομική δύναμη, πού κατέβαινε ἀπ τό πρῶτο κάθετο σοκάκι. Σκόρπισαν καί διαλύθηκαν στούς γύρω δρόμους. Ὁ «ἀναμαλισμένος» μπήκε στήν αὐλή τοῦ Βιρατζῆ καί κρύφτηκε σέ μιά γωνιά. Πέντε λεφτά ἀργότερα ἔφτασε καί ἡ Ἀστυνομία. Ὁ Δῆμος δέν κουνήθηκε καθόλου. Μόνο ἄνοιξε τό παραθύρι καί κοίταξε, ἀσάλευτος, τήν κρυψώνα. Τόν βρῆκαν. Πῆραν μαζί καί τόν Βιρατζῆ.

Ἐκλείσε τό σπίτι, ἔβαλε τό κλειδί στήν τσέπη κι ἔφυγε ξανά. Τό βαπόρι σταμάτησε στήν πόλη Π. Δέν εἶχε καμιά ὄρεξη νά κατεβεῖ. Δεξιά,

κοντά στην προκουμαία, φαίνεται τό σπίτι τῆς «Κλεοπάτρας». Κι εἶδε καλά-καθαρά. Τά παραθύρια του εἶχαν βαμένα κόκινα. Μιά ἀπέραντη θλίψη ποτίζει τήν ψυχή του καί τό γύρω τοπίο. Σά νά εἶναι κουρέλι, πού τό κυνηγοῦν οἱ ἀνεμοί στά ἔρημα σοκάκια. Πρίν ἀπό μία βδομάδα τούτη ἡ πόλη τοῦ ἦταν ἀδιάφορη. Ἦστερα γιά μία στιγμή τήν ἀγάπησε. Σήμερα τή μισεῖ ὅσο δέν παίρνει ἄλλο. Εἶναι σά νά τοῦ λέει: Ἡ Γιωργίτσα τοῦ Σαμαρτζῆ, ἔστω καί μέ τή σάρκα της, κάτι ἔφτιαξε στή ζωή της. Τή σέβεται καί τήν ἐχτιμάει ἡ κοινωνία. Κάνει γλέντια, δέχεται τούς καλύτερους τῆς Πολιτείας. Ἐσύ; Δέν εἶχες λίγο ψωμί νά δώσεις στούς γέρους πού πεινούσαν. Μέ τόν ἀδερφό σου οὔτε καλημέρα. Οὔτε ξέρεις, πού βρίσκεται. Σεργιανᾶς στούς δρόμους σάν τό ἀδέσποτο σκυλί. Ἔγινες κλωστοσκοῦφι. Ὅποτε θέλουν, σοῦ δίνουν μία στό πισινό... Γυρίζει τό πρόσωπο κατά τό ἄλλο μέρος. Τό μάτι πέφτει στό μαγαζί τοῦ Λυκούργου. Γιατί εἶναι κλειστό; Μήπως ἔκαναν ἀπεργία οἱ ἐργάτες;...Κεῖνος ὁ ψηλός, ὁ «ἀναμαλισμένος», ἔμιαζε τοῦ Παντελῆ... Αὐτός, ὁ Δῆμος, δέν ἤθελε νά παρουσιαστεῖ στό δικαστήριο. Τόν πῆραν μέ τό ζόρι. Ἄρنيόταν νά καταθέσει, ἀλλά...

Τό καράβι σφυρίζει, σηκώνει τήν ἄγκυρα καί ξεκινάει. Ἔτσι εἶναι αὐτός δέν ἤθελε νά καταθέσει κι ἦταν ὁ μοναδικός μάρτυρας, ἀλλά, ἀφοῦ τόν ὀρκισαν!... «Τόν ἄκουσα, εἶπε, νά φωνάζει καί νά βρίζει... Τόν εἶδα νά κουνάει τά χέρια ἀπειλητικά καί νά ρίχνει πέτρες καί ξύλα στήν Ἀστυνομία... Κι ἔτρεξε καί κρύφτηκε στήν αὐλή μας...». Τί; Νά ἔλεγε ψέματα; Ἡ κοινωνία στηρίζεται σέ κάποιες αἰώνιες ἀρχές κι, ὅποιος τίς παραβαίνει, δέν ἀξίζει καί νά ζεῖ... Δέν πρόλαβε, ὅμως τό καράβι νά πάρει τόν πρῶτο κάβο, βγαίνοντας ἀπ τό λιμάνι, κι ὁ Βιρατζῆς νιώθει ἀπέραντη ἀπαγόρευση, σά νά εἶναι ἡ ψυχή του ὀλότελα ἄδεια...

« Διαβάτη!..»

Σέ 150 μέ 200 μέτρα απόσταση άπ τίς έχθρικές προφυλακές κρατούσαμε τό Παλιόκαστρο. Ήταν ένα στενό πέρασμα κι άπ τίς σκόρπιες έδω κι έκει δουλεμένες πέτρες μάντευες, πώς στον αύχένα, λίγο πιό πίσω, ύπήρχαν κάποτε σπίτια, μπορεϊ κι όλόκληρο χωριό. Άπ τό κυριότερο ύψωμα βλέπεισ χαμηλά μιά στενή κοιλάδα κι άντίκρυ ράχες - γκρεμούς - βουνά...

Μās ενίσχυσαν μέ μιά ομάδα άκόμα, πήραν τίς τρεϊς άντάρτισες και μās έστειλαν δύο ψυχωμένα παιδιά άκόμα, τον Ψαλίδα - φοιτητή - και τό Στέφο - έργάτη - κι έμεινε μαζί μας ό επίτροπος του τμήματος. Μās είπαν νά μή έγκαταλείψουμε τίς θέσεις μας χωρίς διαταγή κι όλα τά σημάδια έδειχναν, πώς είμασταν τμήμα θυσίας...

Πέρασε μιά βδομάδα, χάσαμε κάμποσους συντρόφους, όμως πίσω δέν κάναμε ούτε ένα βήμα. Στίς 8 σταμάτησαν οι έχθρικές επίθέσεις κι άπό τά πλάγια και τίς πλάτες άκούγαμε τίς μάχες νά ξεμακραίνουν βόριο-δυτικά. Καταλάβαμε, όμως κανέναν δέν έλεγε τίποτα. Μās τρόμαζε ή λέξη «κυκλωμένοι». Περιμέναμε τρεϊς μέρες άκόμα.

- Σύντροφοι! μās είπε ό επίτροπος ένα κατσουφιάρικο πρωινό. Ό έχθρός μās ύπερφαλάγγισε. Τό έδαφος άπ τή πίσω πάντα είναι βατό. Μπορουν νά άνεβάσουν τάνκς και νά μās πιάσουν σαν ποντίκια στή φάκα. Θές ό σύνδεσμος σκοτώθηκε στο δρόμο, θές μέσ στή σύγχυση τό ξεχασαν, θές για κάποιο άλλο λόγο, δέν πήραμε διαταγή νά άποσυρθουμε. Αϊντε ν άποφασίσουμε όλοι μαζί.

Είχαμε δύο βαρειά λαβωμένους. Τους κατεβάσαμε στίς Καλόγριας τον Πλάτανο. Τό ρεματάκι ηηδοϋσε άπό πέτρα σε πέτρα και σά νά μαιρολογϋσε. Ό Ψαλίδας σφούγγιζε τά μάτια μέ τον άγκώνα και μουρμούρισε:

- Αϋριο - μεθαϋριο, όταν θά γίνει...

- Τί είναι αυτά, πού λές, Μενέλαε! τον άποπήρε ό επίτροπος. Αμα άραιώσει λίγο ή έχθρική διάταξη, θά ρθουμε νά σās πάρουμε.

- Βάλτε-μας έκει, δίπλα στο νερό, νά μήν πāμε διψασμένοι. Προτιμότερο θά ήταν νά μās σκοτώνατε...

Τους αφήσαμε στο μονοπάτι μέ την έλπίδα νά τους βρεϊ κανέναν διαβάτης, κανένα στρατιωτικό τμήμα κι αυτοί ας τους έκαναν ό,τι ηθελαν. Ε-μεις δέν μποροϋσαμε νά τους πάρουμε μαζί μας και πιό πολύ νά τους σκοτώσουμε.

Ήταν στά μέσα του 8βρη. Μόλις σουρούπωσε, ξεκινήσαμε κατά τό βοριά ν άνταμώσουμε τό δικό μας η κανένα άλλο τμήμα.

Σαράντα μέρες παιδευόμαστε μέσα από χαράδρες, λόγγους και γκρεμούς. Χτυπούσαμε τή μιά δεξιά, τήν ἄλλη ἄριστερά, πότε ἔμπρός και πότε πίσω και στήν οὐσία κλωθογυρίζαμε στά ἴδια μέρη. Ἦρχισαν οἱ βροχές. Στά βουνά χιόνισε. Φυσοῦν ἀγέριδες. Δυνάμωσε τό κρύο. Κάποιο σούρουπο, κουρασμένοι - τσακισμένοι, ζυγώσαμε σ ἓνα ξεκομένο μαχαλά. Εἶχε 15 σπίτια. Σχεδιάζαμε ἂν ἦταν ἔρημος, νά μποῦμε μέσα και, ἂν δέ βρίσκαμε τίποτα γιά φαί, νά περάσουμε τή νύχτα στή στέγνα. Ἔβρεχε και περπατοῦσαμε στά νύχια. Ψυχή δέν ἀνάσαινε, φύλο δέν σάλευε. Καί σά φτάσαμε στά 50 μέτρα, ἄρχισαν νά πέφτουν οἱ ριπές βροχή. Ἄφησαμε ἐκεῖ τρεῖς συντρόφους και τό βάλαμε στά πόδια. Χάσαμε τό προσανατολισμό. Οὔτε κι εἶχαμε προσανατολισμό. Ὁ ἥλιος και τ ἄστρια μᾶς βοηθοῦσαν κάπως, ὅμως οἱ ξαστεριές ἦταν πολύ λίγες. Τίς περισσότερες φορές σύνεφα χοντρά σκέπαζαν τόν οὐρανό, κάθουνταν στίς βουνοκορφές, κατέβαιναν κι ὡς τίς βαθιές ρεματιές και τότε - ιδιαίτερα τίς νύχτες - ὅπου μᾶς ἔβγαζαν τά μονοπάτια ὅπου μᾶς ἔσπρωχνε ὁ ἐχθρός...

Δύο μέρες ἀργότερα ἦταν ἓνα ἀπ τά σπάνια ἠλιόλουστα ἀπογεύματα. Σέ κάποιο ὑψωμα εἶδαμε κόσμο. Μᾶς εἶδαν κι ἐκεῖνοι, ἔβαλαν τίς φωνές, κουνούσαν τά χέρια, μᾶς ἔκαναν νόημα νά ζυγώσουμε. «Δικοί μας εἶναι!» μουρμούρισε κάποιος, «δικοί μας ὅπωςδήποτε», δευτέρωσε ἓνας ἄλλος και ζεστάθηκε ἡ καρδιά μας. Παρά-λίγο και νά κλάψουμε ἀπ τή χαρά μας. «Νά πάει μόνο ἓνας!» εἶπε ὁ ἐπίτροπος. Βγῆκε ὁ Φώτης ὁ Τζαβέλας. Τόν βλέπαμε ν ἀνεβαίνει ἀργά - κουρασμένος. Στά 100 μέτρα ἔκανε ἀπότομη μεταβολή και κουτροβάλισε στήν κατηφόρα, ὅμως οἱ σφαίρες ἔτρεχαν γρηγορότερα ἀπ αὐτόν... Τόν ἀφήσαμε κι αὐτόν ἐκεῖ και φύγαμε... Καί ἄλλους σέ ἄλλα μέρη...

Μιά μέρα μουντή λημεριάσαμε κάπου. Μπροστά διακρίνεται ἓνα κομάτι κάμπος. «Τ ἀντικρυνά βουνά τά κρατοῦν ὅπωςδήποτε οἱ δικοί μας» εἶπε ὁ Στέφος, και ζεστάθηκε ξανά ἡ ψυχή μας. Περπατήσαμε ὅλη τή νύχτα σέ ἄγνωστο τόπο. Φτάσαμε σέ ἀδιέξοδο και γυρίσαμε πάλι πίσω. Φέξαμε σέ γυμνό. Βιαστήκαμε και κατεβήκαμε στό φρύδι. Χαμηλά ὁ Δημόσιος δρόμος. Δίπλα στό χέρσο, κανόνια, ἄλογα, αὐτοκίνητα. Στό ἀνάραχο ἀνεβαίνει ἓνα τμήμα. Σέ λίγα λεφτά θά φτάσει ἀπέναντι και θά μᾶς δεῖ. Νά γυρίσουμε πίσω δέν μποροῦμε. Χρειάζονταν τό λιγότερο μισή ὥρα ὡσπου νά πιάσουμε τό δασωμένο. Πήραμε ὀρθά τό ρέμα. Κάπου τό νερό πηδοῦσε μιά πεζούλα, ἔφτιαχνε σούδα και πίσω ἀπ αὐτή εἶχε μιά μικρή σπηλιά. Ἐκεῖ περάσαμε ὅλη τή μέρα μέ τά πόδια στό νερό. Μόλις σουρούπωσε και βγήκαμε, δέν μποροῦσαμε νά δρασκελίσουμε. Ξαπλώσαμε πεθαμένοι πάνω ἀπό μιά ὥρα γιά νά συνέρθουμε... Καί τήν ἄλλη μέρα. Καί δέν ἦταν μόνο μιά μέρα. Καί δέν ἦταν μόνο μιά φορά τή μέρα. Μείναμε χωρίς ψωμί και πυρομαχικά. Ἄξοῦριστοι, ἀκούρευτοι, ἀπλυτοι... Τρύπησαν οἱ ἀρβίλες

οκίστηκαν τά ροῦχα καί πιό πολύ μᾶς τσάκιζε ἡ ἀγωνία. Ποῦ πάμε; Κι ὡς πότε; Ἐπὶ τὰ ἀγνάντιο βλέπαμε καπνὸ στὰ μακρινὰ χωριά, κάποτε καί ζῶα στὰ κοντινά. Αὐτὸ παλιότερα μᾶς γέμιζε τὴ καρδιά χαρά. Ὅμως τώρα!... Γιά νά γυρίσουν οἱ χωρικοὶ ἄπὸ τὰ στρατόπεδα συγκέντρωσης!... Καί τὴ σκέψη αὐτὴ δέν τὴ μαρτυρούσαμε στό διπλανό. Τὴν κρύβαμε βαθειά στὴ ψυχὴ μας καί πιό σωστά τὴ πνίγαμε.

Στὰ τέλη τοῦ Νοέβρη φτάσαμε στίς Χουχουβάγιες, μιά ἀπότομη πλαγιά, ντυμένη μέ πυκνὸ - κοντὸ κλαρί καί σπαρμένη δῶ κι ἐκεῖ μέ ψηλά φτελιάδια. Σ' αὐτὰ ὅπως ἔλεγε ὁ κόσμος κούρνιαζαν οἱ χουχουβάγιες, ὅταν ὁ καιρὸς ἦταν ἄσχημος.

– Καθεῖστε δῶ! εἶπε ὁ ἐπίτροπος.

Πῆρε καί τὸ Γεράσιμο τὸν Τζουμάνη καί κατέβηκε στό κάμπο γιά πληροφορίες. Πέρασε ἡ νύχτα καί ἡ ἄλλη μέρα. Ἦρθε ξανά ἡ νύχτα καί ξανά ἡ μέρα. Ἐπὶ νωρὶς ἄρχισε νά βρέχει. Στριμωχτήκαμε στίς ρίζες τῶν δέντρων. Τὸ νερὸ ἀκουλουθώντας τά γυμνά, κλαριά, πέφτει στὰ κεφάλια, κατεβαίνει στό λαιμό, περνάει τά τριμένα ροῦχα καί φτάνει στὰ πόδια. Τὸ μεσημέρι σταμάτησε ἡ βροχὴ κι ἔπεσε τόσο πυκνὴ ἀντάρα, πού δέν ἀφήνει νά δεῖς πέρα ἀπὸ δέκα μέτρα. Ἡ ὑγρασία τρυπάει καί τίς πέτρες. Ἡ ἀπελπισία γεμίζει τὴ ψυχὴ μας. Ἐν χαθεῖ ὁ ἐπίτροπος! Κι ἂν σκοτώθηκε, ὡς πότε θά περιμένουμε;! Κι ἂν τὸ πάρουμε ἀπόφαση, πὼς δέ ζεῖ!;

Ἐργά τὸ ἀπόγιομα κάτι σάλεψε στό λόγγο. Βγῆκε μέσα ἄπὸ τὰ χαμόκλαδα. Ἦταν μονάχος. Γιά τὸ Γεράσιμο δέν μᾶς εἶπε τίποτα. Κι ἐμεῖς δέ ρωτήσαμε. Ἐνοιξε τὸ σακίδιο καί μᾶς ἔδωσε ἀπὸ μιά ἀπλοχεριά καλαμπόκι ξερό.

– Φάτε! λίγο-λίγο. Νά μὴν ἔχουμε κοψίματα... Ὁ Δημοκρατικὸς Στρατὸς πέρασε στίς γειτονικὲς χῶρες πρὶν ἀπὸ δυὸ περίπου μῆνες. Νά περιμένουμε νά γυρίσει πίσω ἢ νά δημιουργηθεῖ καινούργιο ἀντάρτικο... Δέν εἴμαστε πιά στρατὸς. Ὁ καθένας εἶναι λεύτερος νά ἀποφασίσει μόνος του τί θά κάνει, ποῦ θά πάει...

Ὁ Κίτσος σκάβει τὸ χῶμα μέ τὸ μεγάλο δάκτυλο τοῦ ποδιοῦ. Ὁ Νᾶκος μασάει ἓνα πικροκίτρινο φύλο κουμαριάς. Ὁ Ἀντώνης στηρίζει τοὺς ἀγκῶνες στὰ γόνατα, σκεπάζει τὸ πρόσωπο μέ τὴ χούφτα του, καί θά νόμιζες, πὼς κλαίει... Κανένας δέ κοίταζε τὸν ἄλλο στὰ μάτια. Καί κανένας δέ τρώει καλαμπόκι. Ὁ Γρηγόρης τά κρατᾶει στὴν ἀπαλάμη. Ὁ Νᾶκος τά ἔβαλε στὴ τσέπη, ὁ Λευτέρης... Εὐκολότερο ἦταν νά πᾶς σέ μιά ἐπικίνδυνη ἀποστολὴ, νά σταθεῖς κάπου, ξέρωντας, πὼς θά πεθάνης πολεμώντας. Σέ τούτη τὴ περίπτωση τί ἀπόφαση νά πάρεις;!...

Ξανά ὁ ἐπίτροπος.

– Ἄιντε, σύντροφοι! Τί σωπαίνετε; !

- Νά τραβήξουμε γιά τά σύνορα, πρότεινε ό Στέφος.
- 'Η απόσταση είναι μεγάλη. "Ηρθε ό χειμώνας. "Έχουμε 45 σφαίρες. Είμαστε έξαντλημένοι. Κι αύτοί έπιασαν τά περάσματα. Καί τόν τόπο δέν τόν ξέρουμε... Θά μάς φάν έναν-έναν...
- "Όταν έρχόμαστε κατά δῶ, βρήκαμε ένα γκρεμό. Δέν είναι καί πολύ μακριά...
- 'Η θυσία τοῦ Ζαλόγγου καί τοῦ Μεσολογγοῦ...γέμισε τίς καρδιές τῶν σκλάβων μίσος καί δύναμη γιά καινούργιους αγῶνες. Τό δικό μας χαμό κανένας δέ θά τόν μάθει. Τζάμπα θά πάει...
- Νά παραδοθοῦμε!
- "Ίσως νά μήν είναι κι ἄσχημη λύση. Μπορεῖ νά μή μάς σκοτώσουν έπιτόπου. Θά μάς βάλουν φυλακή, θά μάς περάσουν από στρατοδικεῖο καί, ἄν γλυτώσουμε τήν έκτέλεση, θά δώσουμε τήν τελευταία μάχη μπροστά στό κόσμο...

Πάλι σιωπή βασανιστική. Θά πέρασε καί μιά ὥρα. "Ίσως καί παραπάνω. Μαζί δύσκολο, ὅμως καί χῶρια!... Πρῶτος σηκώθηκε ό Νᾶκος. "Έχωσε τό αυτόματο στή κουφάλα τοῦ δέντρου, τή σκέπασε μέ πέτρες καί γύρισε σέ μάς.

- 'Εγώ θά προσπαθήσω νά βρῶ κανένα γνωστό στή γύρω περιοχή. Θά μέ βοηθήσει νά κουρευτῶ, νά ξυριστῶ, νά ἀλλάξω ροῦχα... κι από κεῖ... ὅποιος ζήσει καί τόν φέρει ό δρόμος από δῶ, ἄς βάλει κάτω ἀπ τό κλεισοσκόπειο ένα χαρτάκι μέ τή διεύθυνση καί τό ὄνομά του. Μήπως ἀνταμώνουμε, νά βλέπαμε, ποιός γλύτωσε καί πού βρίσκεται.

Μάς ζύγωσε έναν - έναν. 'Αγκαλιαστήκαμε, φιληθήκαμε. Στό ἀντάρτικο δέν ὑπῆρχαν συναισθηματισμοί, ὅμως τώρα στά στεγνά - λερωμένα ὄλων σχεδόν πρόσωπα κυλοῦσαν δάκρυα.

Δεύτερος ό Στέφος...

- "Όποιος δέ χρειάζεται τά φυσίγγια, ἄς μοῦ τά δώσει.

Μέτρησε τίς σφαίρες, τίς ἔβαλε στίς τσέπες κι ἔριξε τό ὄπλο στή πλάτη.

- 'Ωρα καλή τοῦ εὐχηθήκαμε.

- Καλή τύχη, μάς ἀπάντησε καί χάθηκε στό λόγγο.

- 'Εγώ θά παραδοθῶ, εἶπε ό Κίτσος.

Τόν ἀκολούθησε κι ό 'Αντώνης.

'Αποφάσισα νά πάω στό χωριό μου. "Ήταν μακριά, πίσω στά χιονισμένα βουνά, ὅμως ἄλλη λύση δέν ὑπῆρχε. "Εκεῖ γνώριζα καί τόν τόπο, καί τόν κόσμο. Καί ξεκίνησα. "Όταν εἶμασταν ὄλοι μαζί, οἱ συνθηκες ἦταν ἀπάθρωνες, ὅμως τώρα; !...Δέν ἔχεις κάποιον νά κουβεντιάσεις, νά τοῦ δώσεις καί νά σοῦ δώσει μιά συμβουλή, λίγο κουράγιο...νά κοιμηθεῖ ό ένας καί νά φυλάξει σκοπιὰ ό ἄλλος... Δέν ἤξερα κατά ποῦ πήγαινα .Τραβοῦσα

για τή δύση, περπατοῦσα ὅλη τή νύχτα καί τό πρωί ἔβλεπα μπροστά μου τόν ἥλιο... Κι ὁ καιρός!...

Τό γλυκοχάραμα ἔφτασα σ ἕνα ἀγνάντιο. Ὁ γρίγος κατεβάζει στό κάμπο χιονόνερο. Τά βουνά δέν φαίνονταν καθόλου. Νά σταθῶ στά πόδια, δέν μπορούσα, νά κάτσω δέν τολμοῦσα. Θά μέ ἔπαιρνε ὁ ὕπνος καί, ἂν περνοῦσε κανένας... Κατέβηκα τήν πλαγιά καί χώθηκα μέσ τά κοντά πυκνά πουρνάρια. Λίγο νωρίτερα δύσκολα κρατοῦσα τά μάτια ἀνοικτά, τώρα δέ μέ κολοῦσε ὕπνος. Μέ τρύπαγαν τά στουρνάρια, τ ἀγκάθια, μέ τσάκιζε ἡ ἀπόγνωση. Καί τ ἀποφάσισα. Θά ξεκουραζόμουν λίγο κι ὕστερα θά ἔπαιρνα τό ρέμα καί θά κατέβαινα χαμηλότερα. Ἴσως νά ἔβρισκα κανένα χωριό - σπίτι - τσομπάνο... Ἄν μέ μαρτυροῦσαν ἄς μέ μαρτυροῦσαν, ἂν μέ σκότωναν, ἄς μέ σκότωναν. Εἶχα φτάσει στό «ἀμήν». Σά πῆρα τήν ἀπόφαση, τά μάτια μου ἄρχισαν νά κλείνουν. Κεῖνη ἀκριβῶς τή στιγμή εἶδα ἕναν ἄνθρωπο γενάτο μέ μακριά μαλιά νά ἀνεβαίνει μέσα στό νερό, ξυπόλυτος. Κάτι κρατοῦσε στό χέρι του κι εἶχε στό ζωνάρι δύο χειροβομβίδες μίλς. Πέρασε σέ τρία μέτρα ἀπόσταση. Λίγο ψηλότερα. Κεῖ πού τό ρέμα ἔκανε μιά ἀπότομη στροφή, τόν ἔχασα, σά νά τόν κατάπιε ἡ γῆ. Περίμενα ὦρα πολύ. Δέν φάνηκε πουθενά. Ἀκουλουθώντας τό ἴδιο δρομολόγιο, μπῆκα σέ μιά σπηλιά γεμάτη νερό. Στό βάθος, δίπλα σ ἕνα βράχο, εἶχε φυτρώσει πρὶν ἀπό αἰῶνες μιά βελανιδιά. Ὅταν ὁ κορμός χόντρυνε, ἡ πέτρα τοῦ ἔφαγε τή φλούδα κι ὅσο μεγάλωνε καί ψήλωνε τό δέντρο, μεγάλωνε καί ἡ κουφάλα. Πατώντας στίς ἐσωτερικές προεξοχές, ἀνέβηκα στή διχάλα. Τό δεξιό κλωνάρι εἶχε μιά τρύπα, φτειαγμένη ἀπό ἀνθρώπινο χέρι, κι ἀπό κεῖ ἔβλεπες ὅλο τόν τόπο γύρω. Τό ἀριστερό κουφਾਲισμένο κι αὐτό, κατέβαινε μισό περίπου μέτρο, προχωροῦσε ἄλλα δύο ἴσα καί πάλι ἀνέβαινε. Πάνω στά ξερά χορτάρια κοιμούνταν κάποιος. Μόλις ἔβαλα τό κεφάλι στή διχάλα, πετάχτηκε κι ἄρπαξε τήν χειροβομβίδα.

– Ἄν τήν τραβήξεις, θά χαθοῦμε καί οἱ δύο. Καλύτερα νά συνεννοηθοῦμε. Μή φοβᾶσαι. Δέν ἔχω οὔτε σουγιά.

Γιά νά τοῦ σκορπίσω τίς ὑποψίες, τοῦ διηγήθηκα ἐγώ πρῶτος τίς δικές μου περιπέτειες κι ὕστερα αὐτός τίς δικές του.

– Δρούσαμε στά μετώπισθεν τοῦ ἐχθροῦ. Τό Σεπτέβρη πήραμε ἐντολή νά συμπυχθοῦμε. Στό Ἄραποσίτη μᾶς εἶχαν στήσει ἐνέδρα. Μέ χτύπησαν στό χέρι καί στό πόδι. Τά τραύματα δέν ἦταν καί πολύ σοβαρά, ὅμως δέν μπορούσα ν ἀκολουθήσω τούς ἄλλους οὔτε καί τό αὐτόματο νά χρησιμοποιοῦσω. Τούτη ἡ κρουψώνα εἶναι σίγουρη, τήν εἶχαν φτεριάξει γιά λημέρι οἱ σύνδεσμοι, πού πήγαιναν ἢ γύριζαν ἀπ τό Γενικό Ἀρχηγεῖο...

– Καί πῶς ζεῖς;

– Ὅπως ἔζησες κι ἐσύ τόσες βδομάδες. Στά χωράφια ὑπάρχουν καλύβια.

Ὁ κόσμος δουλεύει τή μέρα καί τό βράδυ γυρίζει στά χωριά του. Μπαίνω τή νύχτα καί παίρνω ἀπ ὅτι βρίσκω λίγο νά μὴν ὑποψιαστοῦν. Ὅσο ὁ καιρός

ήταν ζεστός - καλός, άπλωναν στ άλώνια καλαμπόκια, φασόλια, ρεβύθια... Ξέρω πιά κοπάδια δέν έχουν σκυλιά. Τά βραδάκια κρύβουμε στό λόγγο, όταν ξακρίσουν, άρπάζω κάνενα γίδι ή πρόβατο... Οί νοικοκυραίοι, νομίζουν πώς τό έφαγε ό Λύκος...

- Θέλω νά φτάσω στ Άμπελοχώρια. Μπορείς νά μέ βοηθήσεις;

Ό καιρός χειροτέρευσε. Τώρα σχεδόν χιονίζει. Τό βραδάκι μου έδωσε λίγο κρέας, τυρί, πέντε πατάτες ψημένες. Τά έχωσα στό κόρφο και ξεκινήσαμε. Φτάσαμε στό ποτάμι.

- Τό νερό έδω δέν είναι βαθύ. Άντίκρου θά βρεϊς ένα έκλησάκι δίπλα σ ένα παλιό νεκροταφείο. Θά πάρεις τό μονοπάτι δίπλα στή μάνδρα και θ ανέβεις στό διάσελο. Έκει κάθεσαι ένας τσομπάνος, κουτσός άπ τόν ΕΛΑΣ. Κρύψου στό λόγγο, караούλισε καλά κι όταν βρεϊς εύκαιρία, έμπα στό καλύβι. Πές-του χαιρετισμούς άπ τό Λυκόγιανο. Αύτός θά καταλάβει και θά σε βοηθήσει...

- Δέν έρχεσαι κι έσύ; - "Όχι!

- Θά περιμένω δώ, ώσπου νά γυρίσει τό τμήμα μου.

- Καλή άντάμωση!

- Ώρα καλή! Δέν θέλεις τή μιά χειροβομβίδα;

- "Αχρηστη είναι. Μέ μιά χειροβομβίδα πόλεμο δέ κάνεις. Σ εύχαριστώ πολύ και, αν ζήσω, ποτέ δέν θά σε ξεχάσω...

Παιδεύτηκα κάμποσο, μισοπαράνομος - μισοκρυμένος, γιά ένα κομάτι ψωμί. Τέλος κατάφερα νά βγάλω χαρτιά μέ ξένο όνομα και νά πιάσω μόνιμη δουλειά. Ποτέ δέ ξεχάσα τούς τελευταίους συντρόφους. Παρακολουθούσα κάθε πηγή, όμως τίποτα δέν έμαθα... Τόν τέταρτο χρόνο ή επιχείρηση ήθελε νά στείλει κάποιον σε κείνη τή περιοχή και κατάφερα νά πάω γώ. Στην πολιτειούλα Α. άντάμωσα τόν αντιπρόσωπο τής εταιρείας, κουβεντιάσαμε κάμποσο και άγοράσαμε καρυδιές στά χωριά δεξιά-άριστερά άπ τό ποτάμι κι έτσι κατατοπίστηκα καλά στή γύρω περιοχή. Άπό κει έφυγα γιά τά βουνά νά δώ, αν υπάρχουν βελανιδιές - όξυές κατάληλες γιά ξυλεία.

"Αν ζούσα, τό χρωστούσα στό Λυκόγιανο κι ήθελα νά περάσω άπ τή κρυφώνα του, μήπως μάθω τί άπόγινε. "Άλλωστε άπό κει έφερνε κι ό δρόμος. Και τόν βρήκα. Δίπλα του ένα σακουλάκι μέ μουκιασμένο άλεύρι κι ένα τενεκαδάκι μέ κουκιά. Τά μαμούδια είχαν φάει τή ψύχα κι έμειναν μόνο οί φλούδες. Τά φασόλια κράτούσαν κάπως καλύτερα. Κι έμειναν τελείως άθικτες οί χειροβομβίδες. Ήταν ξαπλωμένος στά μπρούμυτα. Στή άριστερή ώμοπλάτη είχε μιά τρύπα άπό σφαίρα, πού τή σκέπαζαν τά κόκαλα του δεξιού χεριού. Είχε βάλει τήν άπαλάμη νά σταματήσει τό αίμα. Κάπου τόν είδαν και τόν τουφέκισαν. Κατάφερε νά φτάσει στό «σπιτάκι του» και πέθανε γιατί δέ μπόρεσε νά δέσει τή λαβωματιά. Μπορεί νά είχε κι άλλες όμως εκείνη μόνο φαίνονταν.

Μέ τή καρδιά γεμάτη πίκρα, ἔφτασα στίς χουχουβάγιες. Ζυγώνοντας, εἶδα τό λιωμένο δίκωχο τοῦ ἐπιτρόπου νά κρέμεται σ ἓνα ξερό κλωνάρι τοῦ γέρο-φτελιᾶ. Κανένας δέν εἶχε περάσει. Γιατί; ἔκοψα ἓνα φύλο ἀπ το σημειωματάριο, ἔγραψα τό ὄνομα καί τή διεύθυνση κι ἀπότομα σταμάτησα. «ὁ διάβολος σκέφτηκα, ἔχει πολλά ποδάρια. Μπορεῖ νά τό βρεῖ κανένας κυνηγός - τσομπάνος - ξυλοκόπος, νά φτάσει στά χέρια τῆς Ἀστυνομίας καί νά ρθει ἴσα στό σπίτι...» Πέταξα τό αὐτόματο σέ μιά χαραδρίτσα κι ἀνέβηκα στό Καρφοβούνι.

Κάθουμε στό βράχο κι ἀγναντεύω. Πεταλοῦδες κι ἄλλα ζουζούνια πετοῦν ἀπό λουλούδι σέ λουλούδι. Μυρίζει σκάρφη, ρήγανι, θυμάρι. Γουστερίτσες τρέχουν ἀπό πέτρα σέ πέτρα, στό δάσος λαλοῦν πουλάκια. Φυσάει ἀγέρι ἀλαφρά, στο ριζό κυματίζουν ἀσημένια τά σπαρτά καί χαμηλότερα γέρνουν βαρειά στή γῆ τά μεστωμένα στάχια. Δίπλα στό ποτάμι πρασινίζουν τα ὄψιμα. Στά πόδια τοῦ βουνοῦ ξαπλώνει ἀναπαυτικά τό χωριό Μουριά καί στό γυμνό, ψηλότερα, βόσκει ἓνα κοπάδι πρόβατα. Κι ὀλόγυρα τά λημέρια μας. Στό Στενόρεμα κτυπήσαμε τούς Ἰταλούς, στό Δίστρατο στήσαμε ἐνέδρα καί τσακίσαμε τούς Γερμανούς, στό Παλιούρι κυνηγήσαμε τούς ἐθνοπροδότες... Στήν ἅγια Τριάδα εἶναι θαμένοι πέντε, στό Σκεπαστό μᾶς σκότωσε ἡ ἀεροπορία ὀχτώ... Καί πιό πέρα ὅσο βλέπει κι ὅσο δέ βλέπει τό μάτι... Μέσ τή γαλάζια καταχνιά, πού ἀπλώνει ὡς τόν ὀρίζοντα μακρυά, σά νά σβήνουν, σά νά δένουν ὅλα τά παλιά, τά περασμένα... Γεμίζει ἡ ψυχὴ ἀναμνήσεις. Σκεπάζω τά μάτια μέ τήν παλάμη κι ἔχω τήν αἴσθηση, πῶς σέ κάθε κορφὴ καί διάσελο σ ὅλα τά τσουγκριά καί τά σταυροδρόμια βγῆκαν ἀπ τό τάφο τους οἱ κλέφτες τοῦ 21, οἱ ἀντάρτες τοῦ ΕΛΑΣ, οἱ μαχητές τοῦ Δ.Σ. κι εἶναι πολλοί περισσότεροι ἀπ τά δένδρα τοῦ λόγγου καί στέκουν περίφανοι - ὀρθοί. Καί στό ποτάμι χαμηλά ἀκούγονται τά λόγια τοῦ Λυκόγιανου:

«Θά περιμένω ἐδῶ, ὥσπου νά γυρίσει τό τμήμα μου» καί μακρύτερα, στῆς Καλόγριας τόν πλάτανο, ἡ φωνή τοῦ Ψαλίδα, τοῦ φοιτητή: Αὔριο - μεθαύριο, ὅταν θά γίνει ἡσυχία κι ὁ λαός θά εἶναι λεύτερος, μήν ξεχνάτε κείνη τήν παλιά- σεμνή παράκληση: «Διαβάτη! πές στή Σπάρτη κάτω, πῶς ἐδῶ εἶμαστε θαμένοι, πιστοί στό θέλημά της!».

Είναι άργά.

Βγήκε άπ τό έργοστάσιο, άγόρασε έφημερίδα στό κίόσκι καί πήρε τό σοκάκι γιά τή συνοικία του. Στά 20-25 βήματα ήρθε καί φρενάρισε δίπλα του, σύριζα στό πεζοδρόμι άπαλά - άθόρυβα μιά λιμουζίνα μαύρη-κατακαίνουρη-άστραφτερή κι άπ τή θυρίδα άκούστηκε μιά γνωστή - ευθυμη φωνή:

- Λιάκο! γειά χαρά.

Γύρισε άπότομα καί φώναξε όλότελα αύθόρμητα:

- Σωκράτη! Έσύ; Έχεις κι αύτοκίνητο, βλέπω.
- Έμπα νά σέ πάω στό σπίτι.

Παλιότερα έμεναν στήν ίδια γειτονιά καί πήγαιναν στό ίδιο σχολιό. Ο Σωκράτης ό Μωραΐτης μοναχογιός, χαϊδεμένος, μέτριος μαθητής, τύπος ειληκρινής καί συναισθηματικός. Στο ξύπνημα άκόμη τής νιότης έκανε γλυκά μάτια στήν κόρη του Τραπεζίτη, πού κάθονταν στό άντικρυνό μέγαρο, κι όταν ό Λιάκος ό Παπούλιας του είπε «Μή κοιτάζεις τόσο ψηλά, θά σου πέσει ή σκούφια», τ άπάντησε: «Στή ζωή άξία έχουν τά αισθήματα, ό χαρακτήρας κι όχι τά χτίρια καί τά λεφτά». Έκμυστηρεύτηκε τήν άγάπη του στήν άρχοντοκοπέλα κι εκείνη του είπε σοβαρά-σοβαρά: «Σ εύχαριστώ πολύ γιά τήν τιμή καί δέ θά έλεγα όχι, άλλά, μήπως έκανες λάθος; Αντί νά χτυπήσεις τή διπλανή πόρτα - εκεί κάθονταν τσιγγάνοι - έπεςες στή δική μας;» Η κοροϊδία τόν ζεμάτισε. Τό πήρε κατάκαρδα κι ήθελε ν αύτοκτονίσει.

Ο πόλεμος έφερε κάμποσες άλλαγές καί στίς δυό οικογένειες. Ο πατέρας του Παπούλια σκοτώθηκε σ ένα μπλόκο κι αύτός, σά μεγαλύτερος καί προστάτης μπήκε σ ένα έργοστάσιο. Ο πατέρας του Μωραΐτη - τεχνικός σέ μιά έπιχείρηση - έμεινε άνεργος καί πέθανε τό καιρό τής κατοχής. Ο μπάρμπας του - άπ τό σόι τής μάνας του - άνακατεύτηκε στίς «έθνικές» οργανώσεις καί βγήκε άπ τόν «άγώνα» μέ πολλές λίρες. Άνοιξε ένα μέτριο έργοστάσιο, πού είχε κλείσει, μόλις σκλαβώθηκε ό τόπος, καί τό μεγάλωσε κάμποσες φορές. Ο Σωκράτης, σάν τέλιωσε ό πόλεμος κι έγινε ήσυχία, δέ συνέχισε τίς σπουδές του καί σέ μιά έρώτηση του Λιάκου «Δέ θά κάνεις καμιά άπόπειρα;» τ άποκρίθηκε:

- Καί τί νομίζεις μαθαίνουν αύτά τά μαμόθρεφτα στό Πανεπιστήμιο; Θα δουλέψω στήν έπιχείρηση του θείου. Είναι χρυσός άνθρωπος!

Κι άπό τότε είχαν νά συναντηθούν.

- Άίντε! έμπα! είπε ξανά ό Σωκράτης.

Στό δρόμο άνοιξαν κουβέντα.

- Τ αυτόκίνητο είναι τοῦ θείου. Πές δικό μου. Τά παιδιά του σπουδάζουν στό έξωτερικό κι εγώ είμαι τό δεξί του χέρι. Λεβεντάνθρωπος! Σ ένα χρόνο τό πολύ θά γίνουμε συνέταιροι.

- Πλούσιος καί άλτρουιστής! στράβωσε τό κεφάλι δύσπιστα ό Παπούλιας. Νά τό δῶ καί νά μήν τό πιστέψω! Άλλά, ένας στούς χίλιους, άν βάλουμε καί τή συγγένεια στή μέση!... Τίς προάλες είχατε κάμποσες φασαρίες. Πώς ξεμπλέξατε;

- Χρησιμοποιήσαμε άπεργοσπάστες. Μās βοήθησε καί ή Άστυνομία. Βρεθήκαμε στήν ανάγκη. Παιδεύεσαι μιά όλόκληρη ζωή νά φτειάξεις κάτι κι έρχονται αυτοί νά σοῦ τά πάρουν...

- Δέ ζητοῦσαν προσαρμογή στήν ακρίβεια; Κάτι τέτοιο διαδόθηκε.

- Καί τήν προσαρμογή δέ θά τή πλήρωνε άπ τήν περιουσία του;

- Καί σείς, νομίζω, τό ίδιο κάνετε. Πουλάτε μέ καινούργιες καί όχι παλιές τιμές. "Όσο γιά τήν περιουσία. Άς διπλομανταλώσει ό θεϊός σου καί τά λεφτά του καί τίς μηχανές του, καί τά ύλικά του σέ μιά άποθήκη. Άς πάει ύστερα άπό 1, 10, 100 χρόνια κι άν βρεϊ έστω καί μιά βίδα παραπάνω!...

Τόν κοίταξε μέ άπορία, κορνάρισε, έστριψε δεξιά καί μουρμούρισε:

- Δέν άντιλέω. Δούλεψαν καί οι έργάτες, αλλά... Μέ νευριάζει ή νοοτροπία τους. Μέ τή γροθιά τί θά βγει;! Πεισμάτωνουν έτούτοι, πεισμάτωνουν περισσότερο οι άλλοι...

- Καί τί νά κάνουν; Φυσικά. Τό θεϊό σου καί τήν παρέα του θά τούς βολέψει ύπέροχα αυτοί νά θυσαυρίζουν καί οι άλλοι νά λειώνουν στή δουλιά καί νά λιμάζουν, άπ τή πείνα χωρίς νά βγάζουν τσιμουδιά. "Όμως τοῦτο είναι σωστό;

- Καί μένα μέ βασάνισε τό πρόβλημα γενικότερα. Ξοδεύουν άστρονομικά ποσά γιά τά σύνεργα τοῦ θανάτου. "Ενας συγκεντρώνει άμύθητα πλούτη καί έκατομύρια δέν έχουν ούτε ψωμάκι. Πολλές φορές λέω: Παραφρόνησε ή κοινωνία.

- Καί τί πρέπει νά γίνει;

- Η ρίζα τοῦ κακοῦ δέ βρίσκεται όξω άπό μās, όπως πιστεύουν πολλοί. Λείπει ή κατανόηση, ή όμοφωνία, ή σύμπνοια, ή άγάπη... Άλάξαμε τήν ψυχή τ ανθρώπου, άλάξαμε τό πάν...

- Γιά τέτιες «ήθικές» άρχές καί καλύτερα κομένες καί ραμένες - μιλάει καί ή Παλιά καί Καινή Διαθήκη, δίδαξε καί ό Μωσής καί ό Χριστός κι άλλοι πολλοί... Οι τρανοί τής γής είχαν καί τή δύναμη, καί τό χρῆμα, καί τό Θεό μαζί τους. Γιατί δέ τίς έφάρμοσαν; Πέρασαν χιλιετηρίδες κι αντί γιά καλύτερα... Γιά τίς ίδιες άρχές ό Χίλτερ έκαψε έκατομύρια στούς φούρνους - καί δέ βάζουμε τόν πόλεμο - καί γιά τίς ίδιες πάλι άρχές έτοιμάζουν τώρα κάτι τό άπίστευτο...

- Σωστά, όμως πρέπει να είμαστε και αντικειμενικοί. Οί κομμουνιστές ανακάλυψαν πώς φταίει ή άτομική ιδιοκτησία και παιδεύονται με θεμιτά και άθεμιτα μέσα να τήν καταργήσουν, δηλ. να τή πάρουν αυτοί. Σε μιά τέτια περίπτωση τί θέλεις να κάνουν οί άλλοι; Νά σκύψουν τό κεφάλι, γιά να τούς κόψουν τό σβέρκο;

- Καί οί σταυρωμένοι σκλάβοι του Σπάρτακου, καί τά θύματα τής 'Ιερᾶς Εξέτασης καί τής άποικοποίησης, καί οί σφαγμένοι τής Νύχτας του 'Αγίου Βαρθολομαίου καί τόσοι άλλοι παλιότερα, καί τά εκατομύρια τῶν εργαζομένων σήμερα, πού παλαίβουν να μή τούς πάρουν τή μπουκιά άπ τό στόμα καί τούς ρίχνουν καυτό-δαγκωμένο σίδερο, ὅλοι αυτοί ήταν κι εἶναι κομμουνιστές;

'Ο Σωκράτης μουδιάζει ὅλο καί περισσότερο. 'Ο Παπούλιας ήταν πάντοτε θετικός άνθρωπος καί γι αυτό τόν καμάρωσε. "Όμως δέν ἤξερε, πώς στό μεταξύ εἶχε ἀλλάξει καί πολύ μάλιστα. Δέ βρίσκονταν μόνο άπ τήν ἄλλη ὄχθη. 'Η λογική του στέκονταν γερά στά πόδια τής καί του ξεμοντάριζε τόν εἰρμό τής σκέψης, πού τόν εἶχε ἐτοιμάσει άπό τά πρὶν καί τόν θεωροῦσε ἀδιάβλητο. Πίστευε μέ φανατισμό. "Αν ἔμπαζαν στή ψυχη του κόσμου τήν αἰώνια - ἀλάθητη ἀρχή του οὐμανισμοῦ, θά γίνονταν ὅλοι οί ἄνθρωποι καλοί καί θ ἔπαιζε «ὁ λύκος μέ τό ἀρνί», ὅπως ἔλεγαν κι οί θρύλοι.

- Καί οί πλούσιοι ἄνθρωποι εἶναι, πρόφερε. Κι αυτοί θέλουν καλή κοινωνία. 'Εμεῖς ἀρχίσαμε κίόλας. Τό σωματεῖο τό ἔχουμε ἔτοιμο. Τό ὀνομάσαμε «Οὐμανιστική 'Ενότητα». Θά γράψουμε ὅσο μπορούμε περισσότερους. "Όλον τόν κόσμο. Θά περάσουμε άπό πόλη σέ πόλη, άπό χωριό σέ χωριό, άπό καλύβι σέ καλύβι - κι ὄχι μιά φορά καί δυό - καί θά τούς ποῦμε: Καλοί μας ἄνθρωποι! Εἶμαστε ἀδέρφια. Μέ τήν ἔχθρα καί τίς ἐπαναστάσεις τίποτα δέ κερδίζουμε. 'Αν φτάσουμε καί στή μπόμπα, θά χαθοῦμε ὅλοι... Αυτοί, οί πλούσιοι, θά δίνουν ὅλο καί περισσότερα στή κοινωνία, ἔμεῖς, οί εργαζόμενοι, θά δουλεύουμε μέ μεγαλύτερη ὄρεξη... Καί μέ τή σημερινή τεχνική θά δημιουργηθοῦν τόσα ἀγαθά, πού θά φτάνουν γιά ὅλους, οὔτε καί θά μπορούν να διατεθοῦν. "Ετσι θά φτιάξουμε τή κοινωνία τής ἀφθονίας, τής γενικῆς εὐημερίας.

- Κι αν αυτοί προτιμήσουν να ρίξουν τά περισεύματα στή θάλασσα;

- 'Εμεῖς θά εἶμαστε οί πολλοί, ἡ ὀλότητα σχεδόν, καί θά τούς ὑποχρεώσουμε.

- Μέ τί; Τά ὄπλα θά τά ἔχουν αυτοί.

- "Ετσι ε! μουρμούρισε, πικραμένος ὁ Σωκράτης. Πολλές φορές τό σκέφτηκα - καί γι αυτό περίμενα ὄξω άπ τό εργοστάσιο - να ρθῶ να κουβεντιάσουμε. "Όπως βλέπω ἔχουμε διαφορές. 'Ωστόσο ἔλα να δεῖς καί, αν δέν ἱκανοποιηθεῖς, φεύγα. Θά βγάλουμε ἐφημερίδες - περιοδικά - βιβλία. Στίς συγκεντρώσεις μας θά μιλοῦν ἄνθρωποι μεγάλοι. Θά ἰδρύσουμε κι ἕνα

ταμείο για τούς πιο φτωχούς...

- Και τά ξεοδα;

- Τά μέλη θά πληρώσουν συνδρομή, αλλά, όπως καταλαβαίνεις, αυτά δέ φτάνουν. Τά μεγάλα ποσά θά τά βάζει ο θεϊός κι άλλοι σάν κι αυτόν...

- Έτσι ε! Έκανε ο Παπούλιας τώρα. Δώ και πολλά χρόνια κάποιιοι άλλοι προσπαθοῦσαν νά λύσουν τά κοινωνικά προβλήματα μέ τό τρόπο αυτό. Και οί τρανοί, σάν είδαν, πώς οί όνειροπόλοιοι είχαν κάποιιοις έπιτυχίες - έστω και προσωρινές, περιωρισμένες - τούς κυνήγησαν μέ λύσα και τούς χρεώκόπησαν. Στην αρχή νόμισα, πώς κι έσύ ησουν ένας απ αυτούς, αρκετά καθυστερημένος. Τώρα κατάλαβα. Οί τέτιοις θεωρίες είναι τόσο παλιές, όσο κι η ανθρωπότητα σχεδόν. Οί πλούσιοιοι τίς σκαρώνουν και τίς βάζουν στή κυκλοφορία. Τίς χτενίζουν, τίς στολίζουν, τούς αλάζουν όνόματα - παναθρώπινη δικαιοσύνη, ήθική, όμοψυχία, ανθρωπιστικός σοσιαλισμός, ούμανιστική ένότητα κι άλλα τέτιοις - όμως ο σκοπός ήταν και μένει ο ίδιος: Πάνε νά φουσκώσουν τά μυαλά του κόσμου μέ «όνειρα θερινής νυκτός», νά τόν αποκοιμήσουν, για νά του κλέβουν και νά τόν σφάζουν ανενόχλητοι...

Ο Σωκράτης σταμάτησε τό αυτοκίνητο στή πάροδο, έδωσε τό χέρι στό Λιάκο και σιγοαναστέναξε:

- "Ημουν βέβαιος, πώς θά έρχόσουν μαζί μας, όμως δέ πειράζει. "Όταν θά δείς εκατοντάδες χιλιάδες νά κάνουν διαδηλώσεις στους δρόμους...

Ηρθα και για κάτι άλλο. Θά έπρεπε νά σου τό πώ στην αρχή, όμως η συζήτηση μās τράβηξε άλλοῦ. Δέν έρχεσαι νά δουλέψεις στό δικό μας εργοστάσιο; Του χρόνου θά βαραίνει περισσότερο η δική μου κουβέντα και σου υπόσχομαι νά σε περασουμε στό διοικητικό προσωπικό μέ πολύ ικανοποιητικό μισθό.

- Σ ευχαριστώ, Σωκράτη. "Εμεινες ο ίδιος: Καλόκαρδος - άπονήρευτος.

Αλλά, γιατί δέ συνεταιρίζεστε φέτος; Υπάρχει κανένας λόγος νά περιμένεις ένα χρόνο ακόμα;

Ο Μωραΐτης τόν κοίταξε, ξαφνιασμένος.

- Ξέρω κι εγώ;! μουρμούρισε. Δέν τό σκέφτηκα.

Πέρασαν και τρία χρόνια από τότε. Νύχτα κρύα. Φυσάει άγέρας και φέρνει πότε-πότε ψιλή βροχή. Τό σοκάκι έρημο - σκοτεινό. Μπροστά του βαδίζει κάποιος μέ τά χέρια στή τσέπη και τό γιακά του σακακιου άνασηκωμένο. Ο Λιάκος τάχυνε τό βήμα και, σάν έφτασε στό ίδιο ύψος, άκουσε μιά γνωστή - ίκετευτική φωνή:

- Κύριο! Σās παρακαλώ, μήπως σας βρίσκεται κανένα τσιγάρο;

- Σωκράτη! Έσύ;

- Όπως φαίνεται, εγώ, μουρμούρισε κι έσκυψε τό κεφάλι.

Στό δρόμο δέν είπαν λέξη. Μπήκαν στή κουζίνα. Η μάνα του Λιακού

κοίταξε περίεργα τό νεοφερμένο. Τώρα, στό φῶς, φάνηκε ὅλη ἡ κατάντια του. Ἐκούρευτος - ἀξύριστος - ἀπλutos, ὅλος πετοί καί κόκαλο. Τό σακάκι λειωμένο καί στή παραμικρή κίνηση ἔβλεπες ἀποκάτω - μιά φανέλα - λερωμένη. Τά παπούτσια ἔβγαζαν ἀπό παντοῦ νερό κι ἄφηναν τ ἀχνάρια τους στό τσιμέντο.

- Τό παιδί τῆς κυρά-Ἰολγας, ὁ Σωκράτης, ἐξήγησε ὁ Λιάκος.

Ἡ μάνα ἔμεινε μέ τό στόμα ἀνοικτό. Θέλησε νά πει: Τί ἔγινες ἔτσι γιόκα μου; Ὅμως ἄλαξε τήν κουβέντα:

- Τῆς κυρά-Ἰολγας, τῆς παλιάς γειτόνισσας; Τί κάνει ἡ μάνα σου παιδί μου;

- Πέθανε ἀπό καιρό, μουρμούρισε, κοιτάζοντας τό πάτωμα, καί δέ πρόλαβε νά μέ καμαρώσει.

Τοῦ ἔδωκαν ροῦχα κι ἄλαξε. Στό δικό του πιάτο ἔβαλαν διπλό φαῖ. Τό ἔφαγε χωρίς νά πάρει ἀνάσα. Τοῦ ἔβαλαν κι ἄλλο. Ὑστερα ἀναψε τσιγάρο καί τό κάπνισε γρήγορα - λαίμαργα.

- Τσακωθήκατε;

- Μοῦ ἔδινε ἓνα καλό μισθό, ὅμως εἶχα κι ἐξοδα πολλά. Ἦμουν κάτι σάν ὑποδιευθυντής. Μέ βασάνιζε καί τό ἄλλο. Ὡς ποῦ θά τραβούσε τό βιολί; «Θεῖε! τοῦ εἶπα μιά μέρα. Εἶναι καιρός νά φτιάξω κι ἐγώ νοικοκυριό» «Καί ποιός, σ ἐμποδάει;» μ ἀπάντησε. «Ὁ μισθός μου οὔτε γιά τά ἀτομικά ἐξοδα δέ φτάνει». «Κανένας ἄλλος ἀπ τό ἀνειδίκευτο προσωπικό δέν παίρνει τόσα». «Κάποτε μίλησες γιά συνεταιρισμό». «Ἄμα βάλεις κεφάλαια!» «Ἡ μάνα, προτοῦ πεθάνει, μοῦ εἶπε, πώς ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας εἶχε καταθέσεις στήν ἐπιχείρηση». «Δέν εἶχε τίποτε, μ ἀποκρίθηκε ἀπότομα. Κι ἂν εἶχε, τό καιρό τῆς κατοχῆς ἔγιναν παλιόχαρτα». «Καί τά χτήρια; Κι οἱ μηχανές;». Τήν ἴδια βδομάδα ἔβαλε στήν ἴδια δουλιά τόν καλύτερο φίλο μου. Ποτέ δέ θά τό πίστευα, πώς ἐκεῖνος θά μοῦ ἔπαιρνε τό ψωμί. «Θά ἐπεχτείνουμε τήν ἐπιχείρηση, μοῦ ἐξήγησε ὁ θεῖος, καί χρειάζεται ἄνθρωπος μέ σπουδές, μέ τεχνικές καί ἐμπορικές γνώσεις...» Κεῖνη τή περίοδο ξέσπασαν ἀπεργίες κι ἔστειλε ἐμένα νά ξεγελάω τούς ἐργάτες μέ ὑποσχέσεις, νά τούς καθησυχάζω, νά τούς φοβερίζω, νά τσακώνουμε μαζί τους. Μιά μέρα κόντεψε νά μέ λυντσάρουν. Γύρισα στό γραφεῖο του καταγαναχτισμένος. «Ἡ ὑπόθεση τραβάει γιά μεγάλη σύγκρουση τοῦ εἶπα. Ἐχουν καί δίκιο. Οἱ τιμές σχεδόν διπλασιάστηκαν τά μεροκάματα ἔμειναν τά ἴδια. Δέν τά βγάζουν πέρα. Δός - τους μιά μικρή αὔξηση». «Ἄπ τήν περιουσία μου; μ ἔκοψε. Καί τότε ἔκανα τό λάθος. Τοῦ ἐπανάλαβα τά λόγια, πού μοῦ τά εἶχες πει κάποτε ἐσύ. «Ἄν δέ δούλευαν οἱ ἐργάτες, ἡ περιουσία σου δέ θά μεγάλωνε οὔτε κατά μιά βίδα...» «Αὐτά εἶναι Κομμουνιστική προπαγάνδα, φώναξε ἔξαλος. Ἐγώ σέ στέλνω νά ἐξομαλύνεις τίς διαφορές κι ἐσύ, ὅπως φαίνεται, ρίχνεις λάδι στή φωτιά». Καί στό τέλος τοῦ μήνα μέ ἀπόλυσε.

Τώρα;! «Θά φτειάξω δική μου επιχείρηση», σκέφτηκα. Κι άμέσως φάνηκαν οι δυσκολίες. Χριάζονταν χτίριο, λεφτά, μηχανισμός....» Θ άρχισω από μικροπωλητής θά δουλέψω 24 ώρες τό 24ωρο, θά κάνω αιματηρές οικονομίες, ώσπου νά πιάσω μαγιά...». Μοῦ έδωσε κάποιος μέ πίστωση γραβάτες, κάλτσες, μαντήλια κι άλλα μικροπράματα. Κατέβηκα στή πιάτσα. Βρήκα άλλους μικροπωλητές πού δούλευαν χρόνια στό κουρμπέτι, άτσιδες. Σοῦ έπαιρναν τόν πελάτη μπροστά άπ τά ματιά. Αὐτοί κάτι πουλούσαν, έγώ μόνο φώναζα κι έτρεχα πάνω - κάτω.... Τέλος δέ μόρεσα νά ξοφλήσω τό πρώτο χρέος. Άποφάσισα νά δουλέψω μεροκαματιάρης. Καί ξέρεις πόσο τραγικό είναι νά ζητᾶς δουλιά, έστω καί χαμάλη, καί νά μή βρίσκεις! Κι ακόμα τραγικότερο νά τρέμουν τά πόδια σου άπ τή πείνα καί γύρω σου νά είναι γεμάτος ό τόπος άπό τρόφιμα! Συχάθηκα τή κοινωνία, καί τήν «ήθική» της, καί τήν «καλωσύνη» της....

Είχα κάνει ένα μεροκάματο. Άγόρασα ένα κομάτι ψωμί κι έκατσα στό Ζάπειο νά φάω. Άπ τήν αντίθετη μεριά είδα νά έρχεται μιá άριστοκράτση γνωστή μου. Ντράπηκα, μά δέν είχα καιρό νά άναμερίσω. Τής μολόγησα τά κεσάτια μου. «Θά σοῦ βρῶ έγώ δουλιά», μοῦ είπε. Καί μοῦ βρήκε. Μοῦ έδωσε νά πουλάω ναρκωτικά. Ταμπλάς μέ χτύπησε. Τί νά έκανα;! "Υστερα τό συνήθισα κι άργότερα τό δικαιολόγησα: «"Άλλοι φτιάχνουν βόμβες καί σκοτώνουν... Έγώ;! ».

Κι έδῶ;! Η άριστοκράτση μετροῦσε τά λεφτά, έκανε σχολαστικούς λογαριασμούς καί μοῦ έδινε πενταροδεκάρες. Καί γλυστροῦσα ὅλο καί χαμηλότερα. "Ελειωσαν τά ρούχα μου, τά παπούτσια μου... "Εμεινα χωρίς σπίτι. Δέν είχα νά πληρώσω νοϊκι "Ενα βράδυ γεναριάτικο. Είχε ξαστεριά καί μυριάδες άστέρια τρεμούλιζαν στόν ούρανό. Μόλις σουρούπωσε, πήγα στό ξενοδοχείο μου, ένα ξεχαρβαλωμένο βαγόκι, παρατημένο στήν είσοδο τής πόλης. Άπ τίς τρύπες, άπ τή σκεπή, άπ τό πάτωμα, άπό παντοῦ έμπαινε τό κρύο. "Ομως περισσότερο μέ τσάκιζε ή παγωνιά τής κοινωνίας. Θυμήθηκα καί τή μάνα μου, καί τόν πατέρα μου, καί τά σχέδια τής νιότης. Δέν μπορούσα νά κρατήσω τήν καρδιά μου. "Ηθελα νά κλάψω. Καί κείνο τό βράδυ χρησιμοποίησα για πρώτη φορά ναρκωτικά. Άκολούθησε καί δεύτερη, καί τρίτη.... "Οταν ήμουν καλά, έλεγα νά βάλω τέρμα στή ζωή μου. Η ιδέα μοῦ έφερνε άπελπισιά. Καί έβρισκα ξανά καταφύγιο στή μορφίνη.....

Λιγότεψαν τά έσοδα τής κυρᾶς κι άρχισε τή γκρίνια. "Εμεινα ὀλοτελα ξυπόλυτος καί άγόρασα «Καθυπέρβασιν» χειμώνα καιρό ένα ζευγάρι πάνινα παπούτσια. Καί τότε ή κυρία έγινε τοῦρκος. «Ζητᾶς καί ρέστα; τής είπα έσύ κάθεσαι κι έγώ δουλεύω. Έσύ παίρνεις τά 95 κι έγώ τά 5. "Εχεις καί παράπονο!». «Δέ σ άρέσει; μοῦ είπε. Δέ σοῦ ξαναδίνω!».

"Ενα άπόγιομα βροχερό καί κρύο - για μένα ὅλες οι μέρες κι ὅλες οι

νύχτες ήταν βροχερές και κρύες - πέρασα απ τὸ παλιό μου στέκι. Εἶχα 24 ὥρες νὰ βάλω κάτι στό στόμα. Ἐντάμωσα ἓνα φίλο μου μικροπωλητή. Κάποια στιγμή, ὅταν αὐτός γύρισε νὰ δώσει ρέστα σ ἓνα πελάτη, ἐγὼ σούφτωσα ἀπ τὸ τραπεζάκι τρία ζευγάρια κάλτσες... Κι ὕστερα συνήθισα. Ἐκλεβα, ὅπου μπορούσα, ὅ,τι μπορούσα, ὅ,τι ἔβρισκα... Ἐκλεβα κι ἀγόραζα ναρκωτικά και γιὰ ἓνα κομάτι ψωμί, και γιὰ δική μου χρήση....

Ἐπειτα φυλακή. Ἐκεῖ γνώρισα κι ἄλλους σάν κι ἐμένα. Ὅταν βγῆκα, συνδέθηκα μέ τή παρέα τους και δῶ ὀλόκληρη ἱεραρχία: Ἀρχηγοί, ὑπαρχηγοί, φαντάρτοι... Ἐμᾶς τούς μικρούς μᾶς ἔβαζαν ν ἀγοράζουμε ναρκωτικά, νὰ τὰ πουλοῦμε - κινδυνεύαμε νὰ μᾶς πιάσει και ἡ Ἀστυνομία - αὐτοὶ ἔπαιρναν τὰ πολλά και σέ μᾶς ἔδιναν σχεδὸν τίποτα...

Ζήτηξε ἓνα τσιγάρο ἀκόμα, τ ἄναψε, ρούφηξε τὸν καπνὸ βαθειὰ και ἀναστέναξε:

- Ζούγκλα εἶναι ἡ κοινωνία, ἀγαπητέ μου Λιάκο, και μόνο μιά μεγάλη ὑδρογονική βόμβα θὰ τή διόρθωνε.

- Περασμένα - ξεχασμένα. Θὰ κοιμηθεῖς ἀπόψε ἐδῶ. Αὔριο θὰ πάμε στό ἐργοστάσιο. Θὰ βροῦμε και δουλιὰ, και σπιτι... ὅλα θὰ τὰ βολέψουμε.

Ἐριξε ἓνα βλέμα στό ρολοῖ τοῦ τοίχου. Ἐδειχνε μιά και κάτι.

- Εἶναι ἀργά, μουρμούρισε μέ φωνή, πού ἔσταζε ἀπαισιοδοξία. Ἐν εἶχες νὰ μοῦ ἔδινες λίγα ψηλά.

- Τί νὰ τὰ κάνεις;

- Ν ἀγόραζα λίγη πρέζα.

- Και νὰ εἶχα, δέ θὰ σοῦ ἔδινα.

Τὰ μάτια του γέμισαν παράπονο και πίκρα. Τὰ χεῖλη του σιγότρεμαν. Ἐσκυψε τὸ κεφάλι στό τραπέζι. Θὰ νόμιζες, πὼς ἔκλαψε. Ἡ μάνα τοῦ Λιάκου τὸν λυπήθηκε. Ἐψαξε και κάτι τοῦ ἔδωσε. Ἐχειλήσε τὸ βλέμα του ἀπὸ εὐγνωμοσύνη. Τῆς ἔπιασε τὸ χέρι, τὸ ἔσφιξε ἀνάμεσα στά σαγόνια και τὸ λαιμὸ και τὸ φίλησε πολλές φορές. Ὑστερα σηκώθηκε.

- Ποῦ θὰ πᾶς;

- Ἐέρω κάποιον πού πουλάει...

Μέ τὴν ἀπαλάμη καλά σφιγμένη κατέβηκε τὴ σκάλα. Ὁ βοριᾶς εἶχε δυναμώσει. Τὸ χιονόνερο χτυπάει τώρα τὰ τζάμια. Ἐνοιξε σιγὰ τὴ πόρτα, γλύστρισε ἀθόρυβα στό δρόμο και χάθηκε στή κρύα-μαύρη νύχτα....

Δέ θ αφήσουν!..

Ἡ κηδεῖα, πολιτελέστατη - προτότυπη, πέρασε ἀργά - ἐπιβλητικά ἀπτό κέντρο. Προπορεύονταν 12 ἄντρες, νέοι, καλοδεμένοι, καβάλα σέ περήφανα μαῦρα ἄλογα, ἀκολουθοῦσαν οἱ δύο πάντες τῆς πόλης, παιδάκια ἀσπροντυμένα μέ στεφάνια καί ἐξαπτέρυγα, ὁ νεκρός σέ καρυδένια ἐπιχρυσωμένη κάσα, σκεπασμένος μέ λουλούδια, οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι, ἡ ἀφρόκρεμα τῆς πόλης. Χοροστατοῦσε ὁ Μητροπολίτης καί τόν συνόδευαν ἀπ τή κάθε συνοικία ἕνας παπᾶς. Ἀραιά - βαριά καί πένθιμα χτυποῦσαν ὅλες οἱ καμπάνες.

Ὁ Δαμαλᾶς ὁ Κῶστας εἶχε κάποτε στή πόλη τό μεγαλύτερο κατάστημα καί κάμποσα περιβόλια.

Τόν βοήθησε τό μυαλό του καί πιά πολύ ὁ γάμος καί, σάν ἔπιασε κάμποσους παράδες, πήγε κι ἄνοιξε ἐργοστάσιο στή μεγάλη πόλη. Στό πόδι του ἦρθε ἀρκετά νωρίς ὁ γιός του, ὁ Ναπολέοντας, καί τοῦτος, ἐπειδή εἶχε καί μυαλό, καί λεφτά περισσότερα, πρόκοψε καί γρηγορότερα.

Δίπλα στό καλύτερο χτήμα τους, μιάμιση ὥρα ἀπ τή πόλη, οἱ Γλαρωλιές χαίρονται χειμῶνα - καλοκαίρι τό κῦμα καί τόν ἥλιο. Ἀπ τό μοναδικό τους ὑψωματάκι, τόν Ἅγιο Σπυρίδωνα, βλέπεις τή θάλασσα μπροστά, τριγυρισμένη ἀπό ράχες καί βουνά. Στίς πλάτες ἀπλώνουν ἤσυχα ἡ Λιμνοθάλασσα, ὅπου οἱ κάτοικοι τῶν κοντινῶν χωριῶν ψαρεύουν μέ καμάκια χέλια, κάποτε στά πεταχτά καί κανένα ψάρι. Δεξιά τό ἰχθυοτροφεῖο κι ἀπό ἕνα γεφυράκι περνᾶς ἀντίκρυ, στή στεριά. Ὁ Ναπολέων ἐπέμενε: Τό νησάκι ἀποτελοῦσε πάντοτε συνέχεια τοῦ χτήματος καί οἱ ἀρχές συμφώνησαν. Εἶναι ἀπ τά ὀμορφότερα μέρη τῆς περιοχῆς, ὅμως ὁ Δαμαλᾶς ποτέ δέ στάθηκε κάπου νά καμαρώσει τίς καλονές τῆς φύσης καί τό φύτεψε ἐλιές, λεμονιές - πορτοκαλιές κι ἄλλα διακοσμητικά φυτά κι ἔχτισε ἕνα παλάτι, γιά νά κατοχυρώσει πιά καλά τήν ἰδιοκτησία.

Ἐφτασε τήν Κυριακή καί τήν Τετάρτη εἰδοποίησε τό δικηγόρο του, τόν Τζαμάρ. Στά παιδικά τους χρόνια ἦταν φίλοι ἀχώριστοι. Στίς τελευταίες τάξεις τοῦ Γυμνασίου ὀργάνωσαν κι ἕνα σωματεῖο ἀντικαθεστωτικό - δημοκρατικό, ἀκόμα καί σοσιαλιστικό μέ ἀρχηγό τό Δαμαλᾶ. Ὑστερα οἱ δρόμοι τους χώρισαν. Ὁ Δαμαλᾶς ἔφυγε μέ τούς δικούς του, ὁ Τζαμάρης γράφτηκε στά νομικά, τέλειωσε καί γύρισε στή γενέτειρα νά σταδιοδρομήσει. Ἡ ἄδολη παιδική φιλία σιγά-σιγά ξεθώριασε καί δυνάμωσε ξανά, ὅταν γενήθηκαν τά παιδιά, ὁ Πελοπίδας τοῦ Δαμαλά καί ἡ Ἀνδρομάχη

του Τζαμάρα. Οί γυναίκες σέ κάθε συνάντηση τά παίνευαν κι έλεγαν, πώς θά τά παντρέψουν. Καί σέ κάποια έκδρομή, πάνω στό κέφι, έδωσαν και υπόσχεση. "Αν ήταν μιά γενιά νωρίτερα κι ό ένας άπ τούς πατεράδες τύχαινε κορίτσι, ή συμπεθέρα μπορούσε και νά γίνει, εκεί πήγε ό νοϋς του Τζαμάρα μόλις πήρε τό τηλεφώνημα.

Αγκαλιάστηκαν - φιλήθηκαν.

- Μωρέ μή βασκαθείς! "Ολοι γεράζουν κι έσύ! Κάθε φορά σέ βρίσκω και νεώτερο, είπε, ό δικηγόρος μ όλο πού ό άλλος έδειχνε έρείπιο.

- "Ετσι ε! γέλασε κολακευμένος ό Δαμαλάς. Οί γιατροί έχουν τή γνώμη, πώς ή καρδιά μου δέν πάει καλά. Τά ίδια έλεγαν και για τό γέρο μου κι έζησε 84 χρόνια....

- Τά παιδιά; οί δουλιές;

Τί νά πεί για τά παιδιά! Τρώγονταν σά τά σκυλιά και σέ κάθε τσακωμό έκαναν παρέα και ρίχνονταν σ αυτόν. Ζητούσαν νά μοιράσει τή περιουσία. Ξεκινούσαν κι άπό επιχειρηματικές φιλοδοξίες, και άπό άπληστία, και άπό φόβο. "Ο γέρος πάντοτε είχε φιλενάδες. Μέ μιά άπ αυτές, τή Φιφή, ύστερα άπ τό θάνατο τής γυναίκας του, ζούσαν σαν άνδρόγυνο. Πριν μιά βδομάδα πάνω στό καυγά τούς είπε: «"Αν συνεχίσετε, θά πάτε για μαλιά και θά βγειτε κουρεμένοι. Τήν περιουσία μου θά τή διαχειριστώ μονάχος μου τουλάχιστον 20 χρόνια ακόμα...» "Ο δικηγόρος περιμενε νά μάθει, γιατί ή μορφή του Δαμαλά σκοτεινίασε, όμως εκείνος άπάντησε:

- Τά παιδιά καλά είναι, μεγάλωσαν. Γρήγορα θά πάρουν τό τιμόνι στά χέρια τους. Κι οί δουλιές, δόξα τό θεό... Μόνο...

"Ηταν μιά μεγάλη στιγμή τής ιστορίας. Μακριά άπ τίς ματωβαμένες ζούγκλες, τίς καταστραμένες πόλεις και χωριά, βαθειά άπ τήν άδούλωτη ψυχή ενός λαού έρχουνταν τό μήνυμα, πού σκορπούσε άπέραντο, ένθουσιασμό στα εκατομύρια τής ανθρωπότητας και λύσα τυφλή στους Δαμαλάδες.

- Μόνο οί πολιτικοί μας, δευτέρωσε, είναι ήλίθιοι. Τούς έστησαν οί μπολσεβίκοι τήν παγίδα τής ειρηνικής συνύπαρξης κι έπεσαν στή λούμπα....

- Και τί νά έκαναν; Κάποιος άμερικάνος, άπ τούς τρανούς, τό δήλωσε άνοικτά: Καί πρώτη έμεις νά ρίχναμε τή μπόμπα, πάλι έμεις θά χάναμε τό πόλεμο.

- Γι αυτό είναι και ήλίθιοι. "Επρεπε νά τά μετρήσουν, προτου άρχίσουν. Τώρα δέ μπορούμε νά σηκώσουμε κεφάλι. «... "Εστειλαν, μου είπε ένας άπ αυτούς τής ειρήνης, εκατοντάδες χιλιάδες στρατό. Ναρκωθέτησαν όλα τά παράλια. "Οργωσαν τό τόπο μέ τή φωτιά και τό σίδηρο. "Εσφαξαν ακόμα και μωρά. Καί.... "Αλλη φορά, αν θέλετε, κάντε τό νταή και πέστε στό κόσμο, πώς οί άμερικανοί είναι κυρίαρχοι τής γής...»

- Νομίζω; σωστά ενήργησαν διόρθωσαν ένα λάθος, αντί νά κάνουν κι ένα δεύτερο.

Ἡ κουβέντα χτύπησε τόν ἄλλον στό κούτελο καί τ ἄναψε τά νεῦρα.
– Δέν ἔχει ἄδικο ὁ κόσμος: «Κοιμήθηκες μέ στραβό, τό πρῶι θ ἄλληθω-
ρίζεις».

Ἡ πόλη, ὅταν ὁ Τζαμάρας ἔμπαινε στή ζωή, δέν εἶχε μεγάλες ἐπι-
χειρήσεις. Οἱ ἐπαγγελματίες βασικά ζοῦσαν ἀπ τήν ὑπαιθρο. Τά τζάκια
ἀπ τά χτήματα καί τό ἐμπόριο. Τό κίνημα μόλις ξεκινούσε. Ὁ Τζαμάρας,
γιά νά πιάσει βάση ὑπεράσπιζε ἀγρότες, ἀκόμα καί ἀριστερούς μικροδια-
νοούμενους. Εἶχε φιλίες μ ὅλο τό κόσμο. Συζητοῦσε κι ἔκανε παρέα καί
μέ δημοκράτες, καί μέ βασιλόφρονες. Πλούσιος δέν ἔγινε. Οἱ πελάτες
του ἦταν φτωχοί. Τό ἀρχοντολόι, πού θά τόν βοηθοῦσε ν ἀνεβεῖ, τόν ἔβλε-
πε μέ ὑποπτο μάτι. Τά χρόνια πέρασαν. Τά νεανικά ὄνειρα ἔμειναν πίσω,
ἀρκετά μακριά. Κι αὐταπάτες τώρα δέν ἔχει. Στό μεταξύ πέθανε καί ἡ γυ-
ναίκα του. Σήμερα ζεῖ μέ τή μοναχοκόρη του, πού τή ἀγαπάει πολύ καί
θά ἤθελε νά τή δεῖ νά μπαίνει στό ἀρχοντικό τοῦ Δαμαλά.

– Ἔτσι; συνέχισε ὁ ἄλλος. Αὐτοί θά μᾶς παίρνουν τή μιά χώρα ὕστερα
ἀπ τήν ἄλλη κι ἐμεῖς... Ἔδειξε ἀπ τό παράθυρο ἕνα βράχο σέ 300 μέτρα
ἀπόσταση. Ὡς ἐκεῖ ἦταν κάποτε ξηρά. Τό νερό ἔτρωγε κάθε μέρα κι ἕνα
κομματάκι. Σήμερα ἔφτασε ὡς ἐδῶ. Καί ἀν δέ στήσουμε προχώματα, ἡ
θάλασα θά φάει καί τό νησί... Πρόκειται γιά αὐτοκτονία, ἐπαίσχυντη αὐ-
τοκτονία...

Σηκώθηκε ἔκανε κάμποσες βόλτες μέ τά χέρια του πίσω καί στάθηκε
στό παράθυρο.

– Ἐπρεπε νά ρίξουν τή μπόμπα ἀμέσως μετά τό πόλεμο. Τούς ἔπιασε
συναίσθηματισμός, γλυκανάλατη ἠθική. Θά σκοτώνονταν καί κάμποσα ἐκα-
τομύρια ἀκόμα. Ὡρα καλή στή πρύμη τους... Ἀπέραντα παρθένα ἐδάφη,
ἀνεξάντλητες πρῶτες ὕλες, φτηνά ἐργατικά χέρια θά ἔμπαιναν σέ κυκλο-
φορία... «Νά τό σφάξω;» φώναξε κάποιος στήν αὐλή. Ἡ ὄψη τοῦ Δαμαλά
ξαστέρωσε καί, γυρίζοντας στό δικηγόρο, εἶπε μ ἕνα ὕφος εὐθυμο: Τό
Πάσχα ἔσφαξες, νομίζω ἀρνί - ἐσύ κι ὅλος ὁ κόσμος - καί σέ ρωτάω: Μέ
ποιό δικαίωμα; Πλάσματα τοῦ θεοῦ, σάν τό ἄνθρωπο, δέν εἶναι κι αὐτά;
Κι ὁμως σέ 2-3 μέρες ἑκατομύρια πέρασαν διά στόματος μαχαίρας. Τό
αἷμα εἶναι οἱ ἐπενδύσεις στήν πρόοδο τῆς κοινωνίας. Οἱ πόλεμοι δέν πρό-
κειται νά σταματήσουν κι ἔξυπνος πολιτικός εἶναι κεῖνος, πού διαλέγει τή
κατάλληλη στιγμή νά τόν κερδίσει...

– Μεῖνε ἤσυχος! Καί τότε τό σκέφτηκαν... Ἀλλά ὅ,τι ἔγινε δέ ξεγίνεται.
Τώρα τί γνώμη ἔχεις;

– Νά δώσουμε στούς Κινέζους, ὅ,τι θέλει ἡ ψυχή τους, γιά νά συντρίψουν
τή Μόσχα.

– Ἔτσι σκέφτονται κι ἐκεῖνοι. Τό ἴδιο ἔγινε καί μέ τό Χίλτερ. Καλύτερα
νά συνεννοηθοῦν, νά μειώσουν τούς ἐξοπλισμούς, νά τούς σταματήσουν...
Νά στεριώσει ἡ εἰρήνη, νά κοιμᾶται ὁ κόσμος ἤσυχος...

Ὁ Δαμαλός τις παλιές ἀντιλήψεις τοῦ δικηγόρου - καν δικές του μαζί - ἀργότερα τις ἔλεγε «σαχλοφιλελεύθερες κουταμάρες». Ἦξερε τις κάτοπινές ἐξελίξεις, μά δέν τοὺς ἔδινε σημασία. Στὴν οὐσία καὶ οἱ σημερινές ἀπόψεις - σάν ἰδανικό καὶ πράξη δέν προχωροῦσαν πέραν ἀπὸ τις θεωρητικές συζητήσεις - δέν ἦταν καὶ πολύ διαφορετικές, ὅμως τώρα μπῆκε στή μέση κάποιος καινούργιος παράγοντας καὶ τις ἔκανε φοβερές, γι αὐτό ἐπιχειρηματίας δέν μποροῦσε νά κρατήσει τὰ νεῦρα. Σκέφτηκε νά σταματήσει τὴ συζήτηση, ὅμως ἔτσι θά ὁμολογοῦσε τὴν ἦτα του.

- Συμφωνῶ. Δέν εἶσαι ἀριστερός, ὅμως οἱ συνοδοιπόροι εἶναι χειρότεροι. Ἐμεῖς ἔχουμε καὶ κεφάλαια, καὶ ἐγκαταστάσεις, καὶ ἐπιστήμονες... καὶ δέ μποροῦμε νά παράγουμε περισσότερα.

Δέν πουλιοῦνται. Μεγαλώνει ἡ ἀνεργία, ἡ φτώχεια... καὶ κάποτε... Σ αὐτοὺς συμβαίνει, ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Ἄν μειωθοῦν οἱ ἐξοπλισμοί, θά τοὺς περισέψουν τεράστια ποσά, θά τὰ ρίξουν στή παραγωγή καὶ κάποια μέρα... Φτάσαμε στό σημεῖο, πού λέγεται τραγωδία τῆς ἀνθρωπότητας. Νά κάνουμε πόλεμο τώρα, τὸν χάνουμε. Νά ἐπικρατήσει εἰρήνη, ἀκόμα χειρότερα. Θά συνεχίσουμε τοὺς ἐξοπλισμούς μέ μεγαλύτερη ἔνταση...

- Ὡς ποῦ; Κι ὡς πότε;

- Ὡσπου νά βροῦμε ἓνα ὄπλο φοβερό, κάτι, πῶς νά σοῦ τό πῶ, ἀθέατο - κρυφό, φιδίσιο, σάν τὴν ὀχιά, πού γλιστράει ἀθόρυβα μέσα ἀπ τὰ κλαριά, κάτι σά μικρόβιο, σά δηλητήριο... κάτι χειρότερο ἀπ αὐτά... Νά μπουλιάζαμε ποντίκια, κατσαρίδες... νά τὰ ρίχνατε στό φαῖ τους, στό νερό τους... Κάτι σάν ἀχτίδα ραδιοενεργό, σάν ἀγέρα χωρίς ὀξυγόνο... νά τὰ ἐξακοντίζαμε ἀπ τὴ ξηρά, τὴ θάλασα τ ἀστέρια... νά κοιμοῦνται τό βράδυ καὶ τό πρωὶ νά μὴ ξυπνοῦσε οὔτε ἓνας...

- Κι ὕστερα; Καὶ τὸν πρῶτο, καὶ τὸ δεύτερο πόλεμο δέν τὸν ἄρχισαν οἱ Μπολσεβίκοι. Κι ὁλος ὁ κόσμος ξέρει, γιατί δέν ἔγινε καὶ τρίτος... Ἄς εἶναι. Κι αὐτοί; Θά κοιμοῦνται; Κάποτε ἐμεῖς εἴμασταν πανίσχυροι - ἔτσι λέγαμε- κι οἱ Ρῶσοι τσακισμένοι. Ἄπὸ τότε δέν πέρασε καὶ πολὺς καιρὸς καὶ ἡ ἀπόσταση μικραίνει, ἀντὶ νά μεγαλώνει. Σήμερα εἴμαστε ἰσόπαλοι, ἀν δέ μᾶς ἔχουν ξεπεράσει. Δέν εἶναι σωστότερο νά πιστέψουμε, πῶς αὐτό θά συνεχιστεῖ καὶ στό μέλλον;

Σά νά ἔφτασε τό μαχαίρι στό κόκαλο. Ἡ τέτοια ἐκδοχή δέν χωροῦσε στό μυαλό τοῦ Δαμαλά. Κιτρίνισε, κοκίνισε, κάπνισε. Τὰ χέρια ἔτρεμαν. Οἱ φλέβες στό λαιμό καὶ στή μπάλα φούσκωσαν. Τὰ μάτια σπίθιζαν. Ἦθελε νά τοῦ πεῖ: «Μὴ λές βλακείες!», ὅμως καταλάβαινε. Ἡ λογικὴ ἀκριβῶς τοῦ δικηγόρου τὸν ἔκανε νά χάνει ψυχραιμία.

- Τότε, τότε, ἂν ὄσα λές, ἂν αὐτά, πού λές, εἶναι σωστά, τότε ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, ἐμεῖς εἴμαστε ξεγραμμένοι, φώναξε, προσπαθώντας νά κυριαρχήσει τὰ νεῦρα του. Τότε νά γίνει πόλεμος, νά γίνει πόλεμος, ὅσο μπορεῖ γρηγορότερα, αὔριο κιόλας, κι ἄς μὴ μείνει ψυχὴ ζωντανή. Νά μετατραπεῖ ἡ γῆ σέ νεκρὸ πλανήτη, σάν τό φεγγάρι, παρά νά κερδίσουν αὐτοί.

Ὁ Τζαμάρας βρῆκε στό Δαμαλᾶ ἕναν ἄλλο ἄνθρωπο, πού δέν ἔμοιαζε καθόλου μέ τό παλιό του φίλο καί δέν ξεκινούσε ἀπό φόβο μή χάσει τήν περιουσία, ἀπό ἀγάπη γιά τά παιδιά του ἢ ἀπό κάποια ἄλλη ἀγαθή πρόθεση ἔστω καί λαθεμένη, ἢ ἀπό γινάτι τῆς στιγμῆς. Ὅλα τά αἰσθήματα σά νά εἶχαν μετατραπῆ μόνο σέ ἕνα μῖσος ἀτελείωτο, πού τό μεγάλωσε ἀκόμα περισσότερο ἢ ἀδυναμία, κάποια συναίσθηση, πώς δέν πρόκειται νά ικανοποιηθεῖ, γιά νά ξεθυμάνει. Θυμήθηκε καί κεῖνα τά νεανικά ὄνειρα κι ἔνοιωσε κάτι σάν ἀπογοήτευση, ἀηδία... κι εἶπε μέσα του: «εἶδες, πώς ἀλλάζει ὁ ἄνθρωπος!». Καί σέ λίγο πρόστεσε: «Ἐπάρχουν κι ἄλλοι πλούσιοι, ὅμως ἐτοῦτος κατάντησε παρανοϊκός. Ἐάν θά ἔχουμε κι ἕνα Βιετνάμ ἀκόμα, θά κρεπάρει...». Γιά νά τοῦ ἐρεθίσει περισσότερο τά νεῦρα σκέφτηκε νά τούς πει κάτι, πού τό εἶχε δεῖ σ' ἕνα πλακάτ εἰρήνης: «Οἱ λαοί δέ θ' ἀφήσουν τούς ἐγκληματίες νά καταστρέψουν τήν ἀνθρωπότητα!» Ὅμως δέ πρόλαβε. Ὁ ἄλλος μέ μιά λάμψη κακίας καί ἀπειλῆς στό βλέμα, κουνώντας τό κεφάλι, ψιθύρισε, σά νά ἀπαντοῦσε στίς σκέψεις του:

- Αὐτό δέ συμβιβάζεται μέ τή φιλία! Καί, ἀνεβάζοντας λίγο τή φωνή, πού τώρα ἦταν ἤρεμη, ρώτησε: Πές - μου σέ παρακαλῶ, εἰληκρινά, αὐτά τά λές καί σ' ἄλλον κόσμο;

Ὁ Τζαμάρας ἀπότομα ρίγησε. Ὁ Δαμαλᾶς μποροῦσε - σά νά τό εἶχε ἀποφασίσει κιόλας - νά τόν στείλει ἐκεῖ, ὅπου δέν τόν εἶχε στείλει ἡ Ἄσφαλεια.

- Ἀστειεύεσαι! γέλασε κρύα. Καί σέ σένα δέ θά ἔλεγα λέξη, ἀν δέν ἄνοιγες ἐσύ κουβέντα, ἀν δέν εἶμασταν φίλοι καί, γιά νά ξεφύγει ἀπ τή δύσκολη κατάσταση, γύρισε ὀλότελα ἀδέξια τή συζήτηση ἄλλου.

- Ὁ τόπος ἐδῶ χτυπήθηκε πολύ ἀπ τήν ἀνεργία, τή φτώχεια. Μαθεύτηκε ὁ ἐρχομός σου κι ὁ κόσμος περιμένει...

- Γι αὐτό ἦρθα καί γι αὐτό σέ φώναξα. Ἡ Λιμνοθάλασσα κλείνει τεράστιο πλοῦτο. Πρέπει νά ἀπαγορευτεῖ στούς χωρικούς νά ψαρεύουν. Ἡ παραλία εἶναι μοναδική στό ἐδαφός της. Θά μεγαλώσω καί θά βαθύνω τό λιμανάκι νά δέχεται καράβια. Θ' ἀνοίξω ἐπιχειρήσεις, φέρμες... Θά ἐνωθεῖ ἡ θάλασσα μέ τήν ὑπαιθρο καί θά συντομευτεῖ κατά ἕνα 24ωρο ἡ συγκοινωνία μέ τά μεγάλα κέντρα... Ὅμως μπαίνει μπροστά τό χτήμα τῆς Ἀμαλίας.

- Δέν τ' ἀγοράζεις; Αὐτοί ἔχουν μεγάλες οικονομικές δυσκολίες.

- Ἀπό πείσμα καί φτόνο δέν τό πουλάει. Ψάξε τά χαρτιά, τούς νόμους. Βάλε νά γράψουν στίς ἐφημερίδες, τί θά κερδίσει ὁ τόπος, ἀν ἀξιοποιηθεῖ ἡ περιοχή αὐτή. Νά δημιουργηθεῖ εὐνοϊκή κοινή γνώμη. Δῶσε καί λεφτά. Πάρε κι ἕνα ἀντίγραφο τῆς διαθήκης. Κάπου ὑπάρχει μιά θυρίδα...

Τέλειωσε ἡ συνάντηση κι ὁ Δαμαλᾶς δέν ἔκανε καθόλου νύξη γιά συνοικέσιο. Ὁ Τζαμάρας σκέφτηκε: «Σάν κι αὐτόν θά εἶναι καί τά παιδιά του. Τί νόημα θά ἔχει νά μπεῖ ἡ Ἀνδρομάχη σέ τέτοιο σπιτί;!» Κι ὠστόσο νίκησε τό πείσμα.

- Ἐκούστηκε, πὼς ἐτοιμάζετε γιὰ γάμο. Ἀλήθεια εἶναι;
- Ἐγὼ τὸ δικό μου, ὅπως ξέρεις, τὸν ἔχω κάνει ἀπὸ καιρὸ, ὅσο γιὰ τὰ παιδιά, δικὸ τους λογαριασμός. Καί νά σοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια, ἄχρηστο πράμα. Μπελάδες, γρίνιες, νεύρα... Ἀπὸ τότε, πού πέθανε ἡ μακαρίτση, πάω ὅπου θέλω, γυρίζω ὅποτε θέλω κι ἔχω τὸ κεφάλι μου ἤσυχο.

Ἡ ἀπάντηση ἦταν καθαρὴ. «Καλά, κ. Δαμαλά, σκέφτηκε ὁ Τζαμάρας». «Ὁφθαλμοῦ ἀντὶ ὀφθαλμοῦ...». Μὲ τρίτο πρόσωπο θὰ τοῦ ἔκανε πρόταση κι, ἀν τὴν ἀπέριπτε, θὰ τορπίλιζε κι αὐτὸς τὴν ὑπόθεση τοῦ χτήματος.

Χώρησαν μὲ χαιρετοῦρες, γέλια, καλὲς κουβέντες. Ὅμως ἡ παλιά ἐποχὴ εἶχε πεθάνει. Τώρα εἶναι ἐχθροί.

Ἡ Ἀμαλία ἔφτασε τὸ μεσημέρι κι ἀπὸ τὴ πρώτη στιγμή ἄρχισαν οἱ προστριβές. Τὴν κάλεσε στό τραπέζι κι ἐκεῖνη ἀπάντησε μπροστὰ στοὺς ἄλλους εἰρωνικά - προκλητικά:

- Μὲ ὑποχρεώνει ἡ γαλαντομία σου, ἀδερφέ! Δέν πεινάω.

Ἦστερα ἀπ τὸ φαῖ τραβήχτηκαν στό γραφεῖο του.

- Πῆρα τὸ γράμμα σου, εἶχα κι ἐγὼ ἓνα ζήτημα νά λύσουμε κι ἦρθα. Σ ἀκούω.
- Πρῶτα ἐσύ, σά μεγαλύτερος καί σεβαστότερος, γρίλισε στὸν ἴδιο τόνο.
- Τὸ χτήμα, ὅπως τὸ μοίρασαν οἱ γέροι, ἀχρηστεύτηκε καί γιὰ σένα, καί γιὰ μένα.
- Ἀχόρταγε! ἄναψε μὲ μιᾶς. Μᾶς πῆρες τὴ περιουσία καί τώρα πᾶς νά μᾶς ἀφήσεις καί νηστικούς.
- Μὴ στριγλίζεις! Θὰ σοῦ δώσω ἓνα κομάτι ἀπ τὸ πίσω μέρος. Μπορῶ καί νά τὸ ἀγοράσω. Ὅπως θέλεις.
- Μὲ τὰ λεφτά σου νά φτιάξεις τὸ κιβούρι σου, παλιάνθρωπε!
- Καλύτερα νά συνηνοηθοῦμε. Διαφορετικά, θὰ σοῦ τὸ πάρω μὲ τὸ νόμο.
- Κι ἐγὼ θὰ σέ πνίξω μὲ τὰ χέρια μου. Θὰ ὀρκίσω καί τὰ παιδιά μου, ἀν πάθω κάτι ἐγὼ, νά σοῦ κόψουν τὸ λαρύγγι μὲ τὰ δόντια.

Ὁ καυγᾶς ὅλο καί δυνάμωνε. Κόντευε νά ἀρπαχτοῦν. Κάποιος μπῆκε, κάτι εἶπε στό ἀφτί τοῦ Δαμαλά καί βγῆκε πάλι.

- Ἀδερφή! θὰ γίνουμε ρεζίλι στὸν κόσμο. Κι ἐσύ τὸ ξέρεις. Οἱ γέροι γράφουν στὴ διαθήκη: «Ἄν ὁ Ναπολέον θέλει ν ἀνοίξει ἐπιχειρήσεις, ὅπως λέει, καί τὸ μοῖρασμα δέν τὸν βολεῦει, παρακαλεῖται, ἡ Ἀμαλία νά τοῦ παραχωρήσει ἔναντι πληρωμῆς...» Ὅλες οἱ ἀρχές γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς περιοχῆς θὰ μοῦ δώσουν δίκιο καί θὰ μὲ βοηθήσουν... Ἐχω κι ἓνα σωρὸ ἄλλα στοιχεῖα-χαρτιά, ἀνθρώπους... Οἱ γέροι σκέφτονταν νά μὴ σοῦ δώσουν τίποτε, γιὰτὶ ἦσουν βίος καί πολιτεία.

- Κι ἐγὼ δέν ἔχω; πετάχτηκε ἔξαλη. Ἡ μητέρα φύλαγε 1000 χρυσὰ φλωριά. Ὑπῆρχε παράδοση νά περνοῦν ἀπὸ μάνα σέ κόρη. Τρεῖς μῆνες πρὶν πεθάνει, ἐπειδὴ θὰ ρχόσουν ἐδῶ, σοῦ τὰ ἐμπιστεύτηκε νά μοῦ τὰ παραδώσεις στό

χέρι κι έσύ έγινες καταχραστής - κλέφτης. Τίς μέρες του θανάτου της χάθηκε ή άλληλογραφία μου. Κατάλαβα τίνος παλιαανθρωπιά ήταν. Ή καμαριέρα δέ σου τά έδωσε όλα. Κράτησε κάτι για τόν έαυτό της κι όλο έριχνε πέτρες νά μέ έκβιάσει. Τίς προάλλες άρώστησε βαριά κι έβαλα τόν παπα νά τήν έξομολογήσει και νά τή σκιάξει... Τό γράμμα μιλάει και για τά φλωριά και για πολλά άλλα. "Ήσουν παλιάνθρωπος όχι μόνο για μένα και για τόν ξένο κόσμο, και μέ τούς γέρους. Και για σένα τόν πιό... τίμιο και τόν πιό... δίκαιο άνθρωπο του κόσμου δέ θά είναι, νομίζω, σωστό νά ρθούν στό φώς τής δημοσιότητας όλα αυτά...

- "Εγκυρο ντοκουμέντο είναι μόνο ή διαθήκη.

- Τό γράμμα γράφτηκε άργότερα κι άφορά ύπόθεση άσχετη μέ τή γενική περιουσία.

- Ούτε και ύπάρχει τέτοιο γράμμα. Ψέματα λές. Έκβιασμό κάνεις.

- Ή ορίστε! Τό ξεδίπλωσε, τό σήκωσε πάνω άπ τό τραπέζι και συμπλήρωσε θριαμβευτικά: "Άνοιξε καλά τά στραβά σου νά δεις και τό γραφικό χαρακτήρα, και τήν ύπογραφή, και τήν ήμερομηνία.

- Νά δώ τί γράφει.

- Είσαι πιό κουτός άπ ό,τι παλιάνθρωπος, φώναξε και τό δίπλωσε γρήγορα.

- Δός-μου-τό! Διαφορετικά δέ θά βγεις άπό δώ ζωντανή. Θά σέ φάν τά ψάρια, ούρλιαξε κι άπλωσε τό χέρι στην τσάντα.

Τόν έσπρωξε και τράβηξε για τή πόρτα. "Έτρεξε, τήν άρπαξε άπ τό φουστάνι. Τόν κλώτσησε, τόν χτύπησε. Ή Ναπολέοντας, φωνάζοντας κι άπειλώντας, τήν κυνήγησε ως τήν έξοδο, στό κεφαλόσκαλο, κι εκεί σωριάστηκε άπότομα στό μάρμαρο.

Τήν κηδεία τήν είχε όργανώσει ή Φιφή και στό σπίτι, και στό δρόμο, και στην έκκλησία αυτή είχε τό γενικό πρόσταγμα. Ή δήμαρχος έγκωμίασε τίς άρετές του καλύτερου δημότη. Κι άνακοίνωσε, πώς θά έδιναν τό όνομα του «άποδημήσαντος» στό νοσοκομείο τής πόλης, διευθυντής τής Ήθνικής Τράπεζας μίλησε για τή σταδιοδρομία του «έκλιπόντος» κι ό Τζαμάρας χρησιμοποίησε όλη τή ρητορική του ικανότητα νά δείξει στον κόσμο τήν ψυχή του μακαρίτη: «... Στην καρδιά του άγαπημένου μας Ναπολέοντα άνθιζε και κάρπιζε μόνο ένα αίσθημα, ή αγάπη για τούς δικούς του, για τήν πατρίδα του, τόν κόσμο. Στην εύτυχία τής ανθρωπότητας ήταν πάντοτε έτοιμος νά θυσιάσει και τήν περιουσία του, και τή ζωή του... Τούς τέτοιους ανθρώπους, όσο βαστάει ή όμορφη ζωή τους, ή κοινωνία τούς αγαπάει, τούς έχτιμάει και μετά τόν θάνατο ποτέ δέν τούς ξεχνάει...»

Τά παιδιά του στέκονταν τό ένα δεξιά, τ άλλο άριστερά και κοιτάζαν βλοσυρά πότε τό νεκρό, πότε τή Φιφή. Ούτε ένα δάκρυ δέ συνόδεψε τό Δαμαλά στον άλλο κόσμο. Μόνο ή άδερφή του, ή Άμαλία, ήταν άπαρηγόρητη. Του χαιδέυε τά χέρια, τό πρόσωπο.... "Εσιαχνε τίς λαμπάδες, και τά λουλού-

δια... Χτυπιούνταν καί ὀδύρονταν.... Καί κανένας δέ μποροῦσε νά μαντέψει,
τί κρύφονταν πίσω ἀπ αὐτόν τόν.... ψυχικό σπαράγμό.

ΤΕΛΟΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

· Η Γκορτσιά μας	σελ. 5
· Τῆς Τρελῆς τ' Ἀγνάντιο	» 11
· Τοῦ Γέρου - Ἀντρία Τό Γιατάκι	» 19
· Ὁ Στήμας	» 26
· Ὁ Καϊκτοῆς	» 33
· Γιατί πέθανε	» 40
· Ὁ Γκέσος μας	» 47
· Ὁ Σιαϊτάνης	» 53
· Ὁ ἀδερφός μου ὁ Στάθης	» 61
· Ἡ πρώτη καί τελευταία	» 68
· Πόσο ὁμορφὴ θά εἶναι αὔριο ἡ ζωὴ!	» 75
· Ὁ Κέδρος τοῦ μπάρμπα - Στέλιου	» 82
· Θά ζοῦμε στή χαρά τῶν ἄλλων	» 89
· Ἀποκοιμήθηκε	» 96
· Κεῖνος ὁ Φίλιππας!... ..	» 104
· Εἶχε δίκιο ὁ Στεφανῆς	» 111
· Κι ὅ,τι θ' ἀφήσουμε ἐμεῖς στή μέση	» 118
· Μιά ἱστορία	» 126
· «Διαβάτη!...»	» 133
· Εἶναι ἀργά	» 140
· Δέ θ' ἀφήσουν!... ..	» 147

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: ELECTROPRESS Μιαούλη 6 - ΒΟΥΛΑ τηλ. 8951.174
ΕΚΔΟΣΗ: «ΣΚΑΡΑΒΑΙΟΣ» Χ. Τρικούπη 24 - ΑΘΗΝΑ τηλ. 36.12.405

ΕΚΤΥΠΩΣΗ OFFSET:

Α. ΜΑΡΟΥΔΑΣ - Α. ΜΠΟΖΙΚΟΣ ο.ε

ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗΣ 277

